

UVODNIK

Boris Vezjak

Neznosna teža medijske pristranosti

3

ANKETI

- Anketa o medijski pristranosti z odgovornimi uredniki 6
Anketa o medijski pristranosti z obema predsednikoma novinarskih društev 22

TEMA – MEDIJSKA PRISTRANOST

Sandra Bašić Hrvatin

- Ne objektivno, ne subjektivno – skrajno subjektivno 30
Igor Vobič
Objektivnost in pristranost 54
Zoran Medved
»Mediatizacija« medijske pristranskosti 74
Bernard Nežmah
Novinarstvo prosto pristranosti? 101
Borut Mekina
Prestrašeni in uravnoteženi 112
Blaž Zgaga
Malo po domače o družinskih, obveščevalnih in drugih navezah v slovenskem novinarstvu 116
Tanja Starič
Pristranost slovenskih medijev 125
Ranka Ivelja
Kako narediti afero in pri tem ostati resen 130
Boris Vezjak
Medijska poročila med neobjektivnostjo in paranojo 136

**KULTURNA DIAGNOZA
/ GLEDALIŠČE / PREDZADNJA REPLIKA**

Blaž Lukan

- Horizont tik pod vekami 147

/ FILMI

Ana Šturm

- Duh leta '45 150
Leonora Flis
Guru Jobs briše mejo med dejstvi in fikcijo 154
Marko Golja
Iz romana v film 158

TEZE

Gal Kirn

Oris urbanih vstaj v Mariboru: propad industrijske dediščine
in razblinjenje postindustrijskih sanj

161

V SPOMIN

Dr. Janez Rotar (1931–2013)

173

SUMMARY

174

Boris Vezjak

Neznosna teža medijske pristranosti

Motiv za nastanek sklopa o medijski pristranosti, ki je pred vami, je nesporno subjektiven: avtor teh vrstic in urednik tematske priloge že desetletje opaža in verjame, da je predvsem politična pristranost množičnih in drugih medijev ena najbolj akutnih ran slovenskega novinarstva. Kako je do nje prišlo in na kakšne načine se oblikuje, je že nadaljnje vprašanje. Hkrati verjame tudi, da vpleteni velikokrat sploh ne delijo tega mnenja, vendar bi ga morali deliti.

Politično zabeljena neobjektivnost ni edina možna oblika pristranosti, a je med najbolj značilnimi in razširjenimi. Že ko povprečno izobraženemu slovenskemu intelektualcu omenimo opisano stanje ali razložimo koncept, zaradi poznavanja razmer ne bo imel težav z razumevanjem in diagnozo – pristranost pač največkrat meri na navajaško novinarstvo, ki smo mu priča v brezmejnih količinah. Meri na nekaj, česar bralec ne more preskočiti: na političnoobarvano pisanje ali poročanje, ki ga v Sloveniji ne manjka in ga srečujemo v številnih podobah in oblikah različnih medijev: tiskanih, elektronskih in novih. V obsegu, ko preči poslanstvo novinarjev in onemogoča normalno delo, na trenutke pa se celo zdi, da oblikuje politično dogajanje in ga diktira. Učinke na politično psihologijo puščam ob strani.

Verjamem, da bo marsikdo to oceno razumel kot pretirano. Avtorji, ki sodelujejo v nadaljevanju, ji v precejšnji meri pritrjujejo, sploh uredniki, nekateri jo tudi zavračajo – v resnici celo včasih spodbijajo kar smiselnost koncepta pristranosti kot nečesa negativnega. Ko so Dialogi leta 2007 naredili podobno anketo o cenzuri v medijih, so bili rezultati frapantni: čeprav so novinarska združenja in mediji na veliko poročali o vstopu politike v medije v času vlade Janeza Janše, so skoraj vsi odgovorni uredniki zanikali, da bi do nje prihajalo, četudi so vsi dokazi in indici govorili o nasprotnem. Odgovorni urednik Dela je tedaj celo zapisal: »Vsi izobraženi ljudje v tej državi vedo, da instituta cenzure, ki je bil v tej regiji znan v 19. stoletju in ki je morebiti obstajal tudi še kdaj v tem stoletju, danes v Sloveniji ni.« Zanikanje ne bi moglo biti večje in bolj absurdno.

In kaj medijska pristranost sploh je? Zatakne se že pri iskanju slovenskega ekvivalenta izrazu, ki je utečen v anglosaškem jeziku, pri nas pa mu ne najdemo ustrezne zamenjave: »media bias« je relativno težko prevesti in tovrstne jezikovne prakse je v našem jeziku malo. Pristranost ali pristranskost se zdi ena možnih izbir. K sreči večina avtorjev, novinarjev in piscev ni imela težav s posvojitvijo ponujene terminološke rešitve v najavi in vabilu k sodelovanju, kar verjetno vsaj posredno kaže, da je izbira na mestu in da nanjo navzlic neutečenosti izraza nimajo pripomb. Pristranost nujno ne korelira z neobjektivnostjo. Vključuje naklonjenost v pisanju določeni

politični opciji ali ideologiji, favoriziranje in selekcioniranje v korist lastnikov medija ali oglaševalcev, pomanjkanje različnosti in »uravnoteženosti«, različne vrste cenzur vsebin, tem ali posameznikov, bolj ali manj prekomerno rabo nedokazanih trditev in predpostavk, propagandni, insinuacijski in diskreditacijski jezik novinarjev, dekontekstualizacijo zgodb (zavestno zamolčevanje kontekstov), izogibanje in cenzuro zgodb in tem, ki bi si zaslužile obravnavo, objavo naslovov v medijskih prispevkih, ki se ne ujemajo z vsebino, tudi nekonfliktno poročanje zaradi podrejanja »običajnim« množičnim formam pisanja. S tem predstavlja resen profesionalni zdrs v novinarski etiki in v segmentu politične pristranosti neposredno posega v družbeno in politično dogajanje. »Verjetno« znova pravim zato, ker se vsi avtorji z izhodiščnimi predpostavkami tega bloka niso strinjali.

Glede raziskav medijske pristranosti smo v Sloveniji zanesljivo bolj na začetku. Prav to dejstvo, ki ga lahko zelo hitro preverimo npr. v Cobissovem podatkovnem sistemu objavljenih strokovnih, znanstvenih in drugih del, je nenavadno, če pomislimo na to, kako zelo številni so očitki v javnih razpravah o obstaju takšne pristranosti. Med obojim obstaja velika divergenca: če se v domačem prostoru res tako veliko pogovarjamo o pristranosti, se nad njo zgražamo in jo želimo omejititi, čemu je potem ne raziskujemo in spoznavamo? Razkorak je impozantan. V tujini obstajajo institucionalni okvirji za sistematično ukvarjanje z njo. Različne ustanove in skupine opravljajo vlogo psov čuvajev in se celo eksplicitno posvečajo monitoringu pristranosti in korektnosti medijskih poročil. Ena takih je npr. v ZDA politično konservativna AIM (Accuracy in Media); svoje kompetitivno nasprotje, saj je očitno mogoče biti pristranski tudi v samem merjenju, je dobila v liberalni FAIR (Fairness and Accuracy in Reporting). »Watchdog« funkcije, ne le ideoološko konotirane, ne opravljajo le številne organizacije, temveč obstaja cela industrija političnega spremljanja pristranosti na blogih ali posebnih radijskih ali TV oddajah. V Sloveniji je vse drugače: zanesljivo taki poskusi niti ne obstajajo, če odmislimo publikacijo Medijska preža, ki spremlja tudi domača medijska dogajanja, neposredni poskusi kritičnega empiričnega spremljanja so prejkone zasmehovani in bojkotirani, pojem »pristranosti« pa še vedno v fazi osnovnega spoznavnega procesa in utemeljevanja koristnosti tovrstnega početja. Razlogi niso znani, bi pa jih veljalo raziskati.

Tematski blok v nadaljevanju je sestavljen iz dveh anket, ki ju objavljamo na začetku. Prva je anketa s sedmimi odgovornimi uredniki vidnejših slovenskih medijev, pri čemer smo se omejili le na tiste, ki delujejo na dnevni ravni. Nekateri uredniki so imeli velike težave odkrito našteti medije, ki bi jih smeli obravnavati kot izrazito pristranske, o pristranosti v lastnih vrstah pa so se raje pretežno vzdržali komentarja ali je niso zaznali. No, to je prvi element v številki. Temu na naslednjih straneh sledi intervju s predsednikoma novinarskih združenj, Društva novinarjev Slovenije in Združenja novinarjev in publicistov. Naj ne bo odveč omeniti, da sta tudi

obe društvu v antagonističnem odnosu in se največkrat predstavlja na okopih prav na rovaš obtožb o svoji lastni politični ali kako drugače motivirani neobjektivnosti. Povedano enostavneje: pristranost ni nekaj, kar se navezuje na stile pisanja, temveč se dotika kot očitek tudi novinarskih društev in figurira celo kot »kardinalni« greh med novinarji samimi.

Tudi povabila k sodelovanju medijskih strokovnjakov in avtorjev so bila le delno uspešna. Nekateri so se odzvali z velikim veseljem, toda ni jih bilo malo, ki so sodelovanje zavrnili in pri tem dajali občutek, da se o tej temi raje ne bi izrekali. Znova se je nakazal začaran krog: stroka se o slovenskih medijskih praksah večkrat raje ne želi razpisati ali se izreka silno previdno, odsotnost medijske kritike in analize pa z nereflektiranostjo bržkone pasivno prispeva k ohranjanju fenomena, ki smo mu priča. Kot urednik številke, ki je bil v stiku z najmanj 25 novinarji, uredniki in strokovnjaki, čutim veliko skušnjavo, da bi opisal svojo večmesečno izkušnjo s povabili omenjenim, kjer sem naletel na obsežno taksonomijo zanimivih izgovorov, zakaj o temi ne želijo spregovoriti, a na tem mestu takšno sicer indikativno ravnanje zanesljivo ne bi bilo ustrezno in zanj nimam dovoljenja. Zdi se, da takšna razprava razgalja nevralgično točko vpetosti medijev v politične okvirje in njihovo prelivanje, česar si ne želimo odkrito priznati. Na drugačen način si pomanjkanja kvalificiranih razprav ni mogoče razložiti.

Ker je ta številka Dialogov verjetno sploh prva zbirka zapisov v slovenščini, izključno posvečena vprašanjem in dilemam medijske pristranosti, je vendarle nekaj razlogov za zmerno zadovoljstvo. Bralec bo sam presodil, ali je upravičeno, in še zlasti bomo lahko skupaj to storili kasneje, če bo v novinarski in širši javnosti prišlo do spodbud za nove prepotrebne razmisleke in ugotovitve.

B. Vezjak

Anketa o medijski pristranosti z odgovornimi uredniki

K sodelovanju v anketi smo povabili naslednje odgovorne urednice in urednike, ki delujejo na dnevni ravni: Bojan Budja (Delo in Slovenske novice),* Suzana Rankov (Dnevnik), Katja Šeruga (Včer), Vesna Humar (Primorske novice), Simona Toplak (Finance), Ksenija Horvat Petrovič (UPE Informativni program na TV Slovenija), Drago Balažič (UPE Uredništvo informativnih in eksperimentalno-razvojnih programov na RA Slovenija), Tomaž Perovič (direktor in odgovornik urednik POP TV). Po daljšem času so se odzvali prav vsi z izjemo Vesne Humar iz Primorskih novic. Spodaj so vprašanja in odgovori, ki so jih navedli.

Katere poglavitev tehnike pristranskega pisanja bi izpostavili kot najbolj problematične v slovenskem novinarstvu in katera se vam morda zdi prevladujoča? Je to politično motivirana pristranost, lastniško pogojena cenzura, diskreditacijski žargon, selektivna obravnava tem, selektivni poudarki v naslovih, kaj tretjega?

Balažič: Ne mislim, da je pristranost največji problem slovenskega medijskega prostora. Precej večji problem se mi zdijo neznanje in nepoznavanje problematik, ki se jih mediji lotevajo, površnost, senzacionalizem in tendencioznost, pri čemer za to ne bi krivil novinarjev, pač pa urednike in predvsem lastnike.

Sicer bi se morali vprašati, kaj ocenujemo kot pristranost, kakšna merila uporabljamo pri tem in, če že govorimo o pristranosti, kako daleč gre ta. Tako kot ni absolutne resnice, tudi ne more biti absolutne objektivnosti in nepristranosti, predvsem pa je ocena o (ne)pristranosti posameznega novinarskega izdelka ali novinarstva na sploh vsaj toliko kot od izdelka samega in novinarstva odvisna od zornega kota tistega, ki ta izdelek in novinarstvo ocenjuje. Absolutno nepristranega novinarskega izdelka najbrž ni in ga nikoli ne bo, saj je že samo nizanje dejstev, podatkov, izjav ipd. podvrženo novinarjevi ali uredniški subjektivni presoji. Zato tudi ne mislim, da je pristranost sama po sebi ne vem kakšno zlo. Se pa ob tem poraja vprašanje, kje je meja med pristranostjo, ki je rezultat dejstva, da se mora novinar ali urednik na koncu vendarle na podlagi lastne, torej subjektivne presoje odločiti, katere informacije bo vključil v novinarski prispevek, in med pristranostjo, ki je posledica zavestne novinarjeve ali uredniške odločitve o izbiri informacij na podlagi političnih, ekonomskih ali kakih drugih interesov in ciljev. V prvem primeru novinar razmišlja o tem, kaj je

* Odgovorni urednik v času anketiranja

pomembno za javnost (pri čemer lahko tudi zgreši), v drugem pa se novinar zavestno odloča na podlagi presoje, kaj je pomembno za določeno politično opcijo, lastnika, oglaševalce itn.

Ko gre za zavestno pristranost, je pravzaprav nepomembno, kakšne tehničke novinar ali medij uporabljata. Običajno je to tako ali tako kombinacija tehnik od zavajajočih in tendencioznih naslovov, mešanja mnenj in dejstev, poudarjanja enih in minimiziranja drugih informacij do prikrojevanja, zamegljevanja in sprevračanja dejstev ipd.

Največja »žrtev« pristranosti so vselej dejstva ali za javnost in obravnavano temo pomembne informacije, kratko vselej potegne uporabnik, seveda tisti, ki si želi imeti kolikor toliko celovito in pošteno informacijo. Je pa res, da običajno tisti, ki so najbolj pristranski, tudi najbolj glasno druge obtožujejo pristranosti.

Budja: Vede ali nevede so slovenski novinarji večinsko obremenjeni s politično pripadnostjo, ki seveda vpliva na objektivnost in verodostojnost njihovih izdelkov, posledično kajpak tudi na kvaliteto. V zadnjih letih pa se tovrstni medijski pristranosti pridružuje še vpliv kapitala. Vsaj za Delo in Novice lahko zapišem, da za razliko od konkurence ne opažata neposrednih cenzorskih posegov lastnikov, kar pa seveda ne pomeni, da ostajajo brez relevantnega vpliva.

Horvat Petrovič: Realno gledano lahko verjetno v poročanju slovenskih medijev najdemo vse navedene oblike pristranskega pisanja, gotovo pa je najbolj problematična politično motivirana pristranost, ki je hkrati soudeleženka kapitalskih pritiskov na novinarje in urednike. Verjetno bi bile najbolj zanimive zgodbe slovenskega novinarstva pogosto žal metanovinarstvo, torej raziskovanje ozadja nastajanja zgodb. V smislu – kdo jih je sprožil, zakaj, kakšen je bil njegov interes, zakaj je bil novinar poslušen, kako je zakril ozadje zgodbe, ali je bil uporabljen le kot orodje nekega sporočila ali je sam zavestno prispeval k oblikovanju pristranskega sporočila.

Perovič: Težko je govoriti o pristranskosti v slovenskih medijih naposplošno. Medije lahko ločim na tradicionalne, ki spoštujejo pravilo resnicoljubnosti in enakomerne zastopanosti nasprotajočih si mnenj, in na tiste – lahko jim rečemo – senzacionalistične, ki niso zavezani tem pravilom. Lahko jih pa tudi ločimo na medije ki so že zaradi svoje oblike bolj mnenjsko, politično, svetonazorsko ali ideoško nevtralni (tiskovne agencije, televizije, radiji) ali tiste ki so manj nevtralni in mnenjsko, politično ali svetonazorsko bolj opredeljeni (dnevni časniki, tedniki, mesečniki). Vsak od njih deluje po svojih načelih, ki ni nujno da veljajo tudi za drugega, ampak jih je treba čitati, gledati ali poslušati skozi to prizmo. Če k temu dodamo še lastnika, lahko dobimo sliko medija. Zato bi težko rekel, da je v Sloveniji prevladujoča katera od zgoraj naštetih oblik pristranskosti. V vsakem primeru verjamem, da je v tradicionalnih medijih vedno več novinarjev in urednikov, ki jim je najpomembnejše merilo resnicoljubnost in dobrobit njihovih bralcev, gledalcev, poslušalcev.

Rankov: V zadnjih letih, s poglabljanjem gospodarske krize in še posebej krize založništva, v slovenskem novinarstvu opažam predvsem vse večji pritisk oglaševalcev na neodvisno novinarstvo. Oglaševalci namreč vedno uspešneje kreirajo vsebine v večini medijev. Medijske hiše, ki se temu nočejo pokoriti, dobivajo manjše oglaševalske kolače, tiste, ki kritično poročajo o posameznih oglaševalcih, pa vedno pogosteje doleti tudi popolen umik oglasov. Zadnji takšen primer, ki se je zgodil naši medijski hiši, je bil umik oglasov večinsko državnega podjetja Zavarovalnica Triglav, ker nas je takratni predsednik uprave Matjaž Rakovec, ki ni bil zadovoljen z našim poročanjem, poskušal disciplinirati z umikom že dogovorjenega oglaševanja. Ne bi želela biti konkretna, ampak lahko vam zagotovim, da pritiskom oglaševalcev vedno bolj podlegajo tudi največje medijske hiše. Pogosto se zgodi, da pridejo od oglaševalcev želje, da bi objavili navidezno neodvisne novinarske tekste, pri katerih gre dejansko za prikrito oglaševanje. Takšne predloge v naši hiši zavrnemo, nato pa natanko takšne članke, kot si so jih zaželeti oglaševalci, lahko vidimo v drugih medijih.

Druga pomembna grožnja neodvisnemu novinarstvu, ki je s prvo povezana, pa je vpliv nekaterih močnih piarovcev in lobistov na medijske vsebine. Pri tem ima vodilno vlogo na trgu brez dvoma skupina Pristop Francija Zavrla. Pod grožnjo zmanjšanja oglaševalskega denarja ali z obljubo novih oglasov namreč nekateri lobisti uspešno prodajajo svoje zgodbe pomembnemu delu medijev, tako zgodbe, ki diskreditirajo določene ljudi ali podjetja, kot zgodbe, ki bi jih najlažje uvrstili v promocijska besedila.

Šeruga: Le verodostojno novinarstvo je prava pot in samo takšno novinarstvo je lahko tudi posel, kar v danih razmerah najbrž ni nepomemben podurek. Nujni sestavni del verodostojnega novinarstva je tudi nepristranskost katerekoli vrste. Verjamem, da je zlasti v t. i. klasičnih medijih to spoznanje dozorelo že pred časom. Nekaj odklonov je v teh medijih še, a so ti kdaj morda prej kot posledica denimo politične obremenjenosti pisca ali urednika lahko posledica ne najbolj natančno opravljenega novinarskega dela (zbiranje vseh potrebnih informacij, preverjanje, natančno poznavanje npr. zakonodaje ...). Posledično lahko pride do vrednostnih sodb, ki včasih morda ne temeljijo na vseh potrebnih dejstvih. Kot rečeno, so to odkloni, ne pa standard ali pravilo. V nekaterih – če ostanem pri zastavljeni terminologiji – neklasičnih medijih pa je slika kdaj lahko tudi drugačna.

Se vam politična pristranost zdi bolj pereč problem od drugih oblik pristranosti (neobjektivnost glede na zahteve ali pričakovana lastnikov medija, oglaševalcev in podobno)?

Balažič: Na splošno najbolj zbode v oči politično motivirana pristranost, a nič manj ni pristranosti, ki je posledica ekonomskih interesov, interesov lastnikov medijev ali enostavno zavedanja oz. nuje uredništev, da sploh preživijo. Posledica tega so tendencioznost v naslovih in besedilih, selektivna obravnava tem, povsem različni pristopi in različna merila pri obrav-

navi posameznih tem ipd. V času splošne krize in boja za preživetje medijs se prav tovrstno pogojena pristranost najbrž povečuje, a vprašanje je, ali jo sploh uspemo zaznati v vseh razsežnostih.

Če lahko politično motivirano pristranost razmeroma hitro zaznamo in od-krijemo, pa je pri odkrivanju lastniško ali ekonomsko motivirane pristranosti občutno več težav. Pogosto verjetno ne vemo, da za posameznimi informacijami stojijo čisto konkretni ekonomski (lastniški) interesi. Zato se mi zdi to večji problem.

Budja: Zagotovo je politična pristranost ena najnevarnejših bolezni slovenskega žurnalizma, saj posledično vpliva na stanje duha v družbi, na razklosnost, celo stigmatiziranje nasprotnega tabora. Cilj postaja za vsako ceno škodovati političnemu nasprotniku, dejstva mnogokrat niso pomembna.

Horvat Petrovič: Težko ocenim, ker nimam osebnih izkušenj z lastniki in oglaševalci. Govorila bi lahko le o izkušnjah kolegov v zasebnih medijih, ki pa bržkone odgovarjajo sami. V našem programu pa sicer zavestno od-klanjam vse morebitne sponzorske, pokroviteljske in druge povezave s ka-pitalom.

Perovič: Nekateri mediji so pač politično pristranski in verjamem, da jih bralci kot takšne tudi dojemajo. Medij, ki je preveč politično, ali če hočete, strankarsko pristranski nikoli ne bo medij z velikim številom sledilcev.

Rankov: Medtem ko smo se s politično pristranim novinarstvom, ki je še posebej izrazito v nekaterih manjših in novejših medijih, nekako sprajznila, smo, kar zadeva politično pristranost novinarjev, pozorni predvsem na politične pritiske na nacionalno RTV hišo ob vsakokratni menjavi oblasti, pri čemer ni dvoma, da se tovrstni neposredni pritiski povečajo predvsem v času desnosredinskih vlad. Te so veliko bolj uspešne pri poskusih vplivava-nja na medije, saj državna podjetja, ki so veliki oglaševalci, delujejo bolj disciplinirano kot v času levosredinskih vlad. Naj ob tem spomnim, kako sta časopisni družbi Dnevnik in Mladina v času prve vlade Janeza Janše čez noč izgubili oglase največjih državnih podjetij. Treba pa je opozoriti, da niti levosredinskim vladam tovrstna praksa ni tuja, le da slednje to počejo bolj prikrito.

Občutek imam, da se s tem, ko politične stranke v klasičnem pomenu iz-ginjajo in dejansko politično dogajanje krojijo različne interesne skupine, zmanjšuje tudi politično odvisno novinarstvo. Če odsetjem nekaj izjem v manjših medijskih hišah, bi težko rekla, da v slovenskem novinarstvu prev-lađuje politično navijaško novinarstvo, čeprav je dejstvo, da ima vsak no-vinar tudi svoje politično prepričanje in se pri svojem delu temu ne more izogniti. Kot rečeno, veliko večjo nevarnost za samocenzuro in omejevanje neodvisnosti medijskega poročanja vidim v pritisku oglaševalcev in različnih centrov gospodarske moči, ki jim zaradi slabšanja gospodarskih razmer očitno vedno bolj popuščajo tudi lastniki medijs.

Šeruga: Vsaka oblika zlasti prikrite pristranskosti se mi zdi problem.

Toplak: Vsak novinar in vsak urednik ima možnost izbire, ali se ukloni politiki, denarju, moči, vplivu, interesu, ali ne. Če se ukloni, če vseh naštetih dobesedno ne vrže skozi vrata, potem pač postane družbenopolitični delavec, piarovec, lobist. In lahko vam povem iz svojih izkušenj, da je naštete večkrat na dan treba postaviti pred vrata, tudi če ti interesni lobiji grozijo z zaporo dostopa do informacij ali izgubo prihodka.

Politični interes je na koncu kapitalski interes, zato je vprašanje, katera pristranskost se manjkrat ali večkrat pojavlja, razvrščanje, katera pristranskost je bolj ali manj žgoča, nevarno. Ni bolj ali manj žgoče pristranskosti, vsaka je nedopustna. Ena poraja drugo, politična kapitalsko, leva desno – izgubljena pa zdrava pamet.

Ali do medejske pristranosti prihaja v mediju, v katerem delujete, in kako ste zadovoljni z objektivnostjo novinarjev v svojem uredništvu?

Balažič: Predvsem se trudimo dati svojim uporabnikom čim več objektivnih, preverljivih podatkov in informacij, na podlagi katerih si lahko ustvarijo lastno mnenje o posameznih temah ter čim bolj celovito zajeti celotno paleto različnih mnenj in stališč. Trudimo se vsaj približati objektivnemu in nepristranskemu poročanju. A to ne pomeni, da posameznih izdelkov kdo ne ocenjuje kot pristranske, a ob tem se nemalokrat zgodi, da različni uporabniki zelo različno in tudi diametralno nasprotno ocenjujejo našo (ne)pristranost. Zatrdim pa lahko, da je za veliko večino novinarjev in urednikov objektivnost eden največjih imperativov njihovega dela.

Budja: Žal je odgovor pritrdilen. Pretirana servilnost določeni politični opiji čestokrat zamegljuje osnovna profesionalna in etična merila.

Horvat Petrovčič: Se zgodi, da zgodbe učinkujejo pristranske. Praviloma so, ali so bili, avtorji takšnih zgodb vedno isti ljudje, z nemajhnim družbenim vplivom in osebnimi političnimi povezavami, ki vse morebitne in dejanske ukrepe proti sebi zvedejo na raven cenzure ali političnega pritiska. V takih primerih je potrebne veliko uredniške ustvarjalnosti, da se določene ljudi oddalji od zgodb, ki so povezane z njihovimi osebnimi ali

Simona Toplak (Finance):

»Vsak novinar in vsak urednik ima možnost izbire, ali se ukloni politiki, denarju, moči, vplivu, interesu, ali ne. Če se ukloni, če vseh naštetih dobesedno ne vrže skozi vrata, potem pač postane družbenopolitični delavec, piarovec, lobist.«

družinskimi interesi. Kodeks je na tem področju žal preskromen, pravno-formalne poteze znotraj sistema javnih usluzbencev pa mučne, dolgotrajne in neučinkovite. Osebno pa sicer politično pristranost določenih zgodb prej ocenujem kot nenameren izplen tistih novinarjev, ki imajo bistveno premalo znanja, strokovnosti in profesionalne distance do vsega.

Perovič: Vsak prispevek, vsak dan je seveda pristranski. Zaobjeti dogodek, ki traja recimo tri ure v dve minuti tv poročila, že po naravi dela zahteva pristranskost oz. zahteva odločitve novinarjev in urednikov, kaj od dogodka je bilo pomembno in kaj ne, kdo je bil pomemben dejavnik dogodka in kdo ne. Če bi me pa vprašali, ali sem zadovoljen z resnicoljubnostjo novinarjev, z njihovimi nameni, ko se vsak dan lotevajo različnih tem, bi vam pa odgovoril, da sem zadovoljen.

Rankov: Ne bi želela, da zveni kot samohvala, ampak na podlagi poznavanja slovenske medijske krajine lahko z gotovostjo rečem, da je Dnevnik med redkimi še neodvisnimi mediji. Kljub vsem pritiskom od zunaj so edina merila novinarjev in urednikov časopisa Dnevnik profesionalnost, kredibilnost, neodvisnost, kritičnost in objektivnost, zaradi česar je Dnevnik v zadnjih letih razkril daleč največ zgodb, v katerih nastopajo lobiji in interesne skupine, povezani z različnimi vplivnimi političnimi skupinami.

Šeruga: Sem zadovoljna. Osebno vztrajam pri najvišjih standardih na tem področju, ker verjamem, da je verodostojnost bistvena. Če se pojavi problem te vrste, ga rešujemo z razpravo, v kateri igra ključno vlogo moč argumenta in ne argument moči.

Toplak: Vprašanje odgovornim urednikom, ali do medijske pristranskosti prihaja v mediju, v katerem delujejo, ni smiselno ne logično. Najbrž ne pričakujete, da bo urednik sam zase rekел, da delo opravlja slabo. Tudi na vprašanje, kako sem zadovoljna z objektivnostjo novinarjev v svojem uredništvu, vam lahko odgovorim, da sem zelo zadovoljna. Seveda se napake dogajajo, a obrtniško dobro opravlja svoje delo, uporablja logiko in stvari postavljajo v kontekst. Ni logično in ni v nikogaršnjem interesu, da bi imela slabe ljudi. Sem pa seveda nezadovoljna s svojimi uredniškimi napakami – in te obstajajo –, ko pravočasno morda ne zaznam, da bi lahko delo opravili še bolje.

Kam bi pristranost uvrstili primerjalno glede na vse druge težave, ki tarejo novinarje in medije v celoti (lastniška odvisnost, neurejene statusne razmere novinarjev, pogoji dela itd.)?

Balažič: Izvirni greh slovenskega medijskega prostora je tako ali tako v neurejenih lastniških razmerjih, ekonomskem položaju medijev, neurejenih delovnih razmerjih novinarjev in pogojih dela. Novinarji so vse bolj pravno nezaščiteni, v medijih se varčuje, kar pomeni zmanjševanje števila novinarjev, povečujejo se obveznosti in delovne norme, s čimer se zmanjšujejo možnosti za izobraževanje, novinarje se sili v »štancanje« pri-

spevkov, onemogoča poglobljeno, sistematično delo, spodbuja se iskanje ekskuluzivnih zgodb za vsako ceno itn.

Novinarje, ki delajo v negotovih razmerah, ki so ranljivi, je seveda najlažje pripraviti h kršenju etičnih norm novinarskega poklica, pa naj gre za pristranost ali kaj drugega.

Budja: Vsekakor povsem blizu vrha, v nekaterih medijih celo na vrh. Medijska pristranost namreč prevedeno pomeni neupoštevanje osnovnih profesionalnih in etičnih merit novinarstva. Je zločin nad žurnalizmom.

Horvat Petrovčič: Politična pristranost, marsikdaj tudi le domnevna politična pristranost, je po mojem osebnem prepričanju glavni problem tako globoko razklane družbe, kot je slovenska. Kot rečeno, pa je politična pristranost le en problem, pogosto gre za nestrokovnost, nerazgledanost, neznanje, ki ima za posledico nesamozavest, ta pa podleganje pritisku, ki to pogosto ni, je le spretno prodana »resnica« vplivnih v politiki ali kapitalu, ki jo novinar urednik v lastnem neznanju »kupi«. V izogib slednjemu potrebuje čas in denar za vzgajanje kadrov, ne pa nenehno sprotno krčenje.

Perovič: Glavna težava slovenskega medijskega prostora dolgoročno je majhnost, ki je zaradi velikosti trga, z njim povezane kupne moči ali velikosti oglaševalcev, zelo težko primerljiv s kapitalsko večjimi trgi. To pomeni, in bo verjetno vedno pomenilo, manj novinarjev in drugih medijskih kadrov kot v primerljivih hišah. Dolgoročno bo to največja težava in tudi največji izliv, kako v takšnih razmerah delati visoko profesionalen medijski izdelek in z njim zmagati na medijskem trgu. To pa ne pomeni, da zanikam ostale težave, s katerimi se nekateri mediji soočajo danes. Mislim, da je neurejena lastniška struktura (posledično to pomeni tudi nejasnot vizije razvoja medija) lahko glavna ovira razvoja v marsikateri medijski hiši danes.

Rankov: Za časopisno družbo Dnevnik bi lahko rekla, da je v tem trenutku, zaradi krize založništva in vedno hujše gospodarske krize največja nevarnost ekonomski položaj družbe, ki ima posledice tudi na pogoje dela za novinarje. Znano je, da v zadnjih letih večina medijskih hiš bije hudo bitko s stroški, tudi stroški dela. Novega zaposlovanja na trgu praktično ni več, mladi novinarji težko ali praktično ne napredujejo, povečuje se število prekarnih zaposlitev, pritiski kapitala so zaradi slabih poslovnih trendov vedno večji itd.

Šeruga: Ker je Večer verodostojen medij, v katerem je pristransko zelo daleč od resnega problema, smo v največji meri usmerjeni v reševanje drugih težav, med katerimi ste jih nekaj našteli tudi v svojem vprašanju.

Toplak: Medijska pristransko ni težava, ki tare novinarje. Novinarje lahko tare vse kaj drugega: ali da imajo premalo denarja, ali da imajo premalo vpliva, ali da jih ljudje ne cenijo dovolj, ali da nanje pritiska politika ali lobbyisti in so zato pristranski. Medijska pristransko kot pojav pa je predvsem težava, ki tare in škodi bralcem, kupcem vsebine in tudi oglasov, javnosti

v celoti in nenazadnje tudi medijem. Finance smo morda v drugačnem položaju kot nekateri drugi dnevni časopisi: urejeno je lastništvo, edini lastnik je švedski založnik Bonnier Business Press, ki se ne ukvarja z uredniško politiko. Statusne razmere novinarjev so urejene, ni težav pri izplačilih obveznosti novinarjem. Ne glede na težave ni opravičila za slabo opravljeno delo.

Lahko naštejete nekatere slovenske medije, ki po vašem mnenju prednjačijo po svoji pristranosti?

Balažič: To bi bila subjektivna in izrazito pristranska ocena in ne želim se ujeti v past, da bi kot nekateri mediji s svojega izrazito pristranskega zornega kota druge ocenjeval kot pristranske.

Budja: Bojim se, da je ta bolezen okužila vse, ene bolj, druge manj, ene zavedno, druge nezavedno. Tudi takoimenovane osrednje slovenske dnevničike, izrazito pa se je polariziral del tedenskega revialnega tiska (Reporter, Demokracija, Mladina).

Horvat Petrovčič: Ne želim tega storiti.

Perovič: Obstajajo mediji ali posamezni novinarji, ki jim verjamem, in mediji in novinarji, za katere se bom vedno vprašal, kakšen in čigav interes je v ozadju napisanega. In jim seveda posledično ne verjamem.

Rankov: Tega vprašanja ne želim komentirati. Vsakemu malo bolj pozornemu bralcu, gledalcu ali poslušalcu je jasno, kateri mediji so verodostojni in kateri malo manj.

Šeruga: Ta sodba je najprej v rokah javnosti. Vsak medij zastavi svojo uredniško politiko, sodi pa javnost.

Toplak: Najbolj eklatanten primer pristranskosti bo, da vam ne bom odgovorila na vprašanji, kateri mediji prednjačijo po slabo opravljenem delu in kateri je najhujši primer pristranskosti, ki sem ga zaznala. Razkritje, sem pristranska do slovenske medijske scene. Prepričana sem, da ne mediji ne novinarji niso vsevprek »prodani«.

Kaj bi skozi prizmo svojega novinarskega dela in izkušnje lahko navedli kot najbolj eklatanten primer medijske pristranosti, ki ste ga pri svojem delu zasledili v zadnjih desetih letih? Bodite konkretni.

Balažič: Kot najbolj eklatanten in ilustrativen primer, ki bi ga bilo po tej plati še treba osvetliti, je vsekakor »primer Baričevič«, kjer so mediji iz različnih interesov – eni iz političnih, drugi, da bi se bolje prodajali, tretji iz obeh – tekmovali v objavljanju šokantnih in alarmantnih vesti, resnic in polresnic, pri čemer na koncu ni bilo več jasno, kaj so dejstva, kaj domnevne, kaj mnenja, kaj je res in kaj se komu zdi, da je res.

Budja: Milan Kučan in Janez Janša sta svojevrstna simbola medijskih obračunavanj levo in desno usmerjenih medijev, pri čemer so profesionalna in etična merila praviloma podrejena cilju, imenovanemu diskreditacija.

Horvat Petrovčič: Danilo Türk in Velikovec kot posledica političnega konstrukta, medijska gonja proti Katarini Kresal.

Rankov: Po moji oceni se je najbolj eklatanten primer pristranega novinarstva, katerega namen je bil kreirati realnost oziroma natančneje volilni izid, zgodil leta 2004 v enem od tiskanih medijev s takrat precej večjim vplivom, kot ga ta medij ima danes. Nekaj mesecev pred parlamentarnimi volitvami so v tem mediju čez noč "obrnili ploščo", se aktivno vključili v politično dogajanje z odkritim propagiranjem idej ene politične opcije in zlasti ljudi, ki so bili snovalci gospodarskega programa te politične opcije, na eni strani ter diskreditacijo vseh tistih, ki so bili na drugem političnem bloku, na drugi strani. Slovensko novinarstvo je takrat padlo še stopnjo nižje pri svoji že tako okrnjeni kredibilnosti.

Šeruga: Težko rečem. So pa (bili) primeri prikritega oglaševanja, denimo, ali pa primeri, ko so nekateri mediji ob izbruhu velikih afer, v katere so se ujeli vplivni politiki obeh polov, na šibkih vsebinskih temeljih gradili obrambo „lika in dela“.

Za naše razmere velja, da imamo levici in desnici naklonjene novinarje – čeprav bo večina zatrjevala, da zgolj dobro opravlja svoj posel in ne deluje s političnimi cilji. Če se z oceno o tem strinjate: kateremu polu slovenskih medijev bi pripisali več pristranosti? Bi raje dejali, da je njena intenzivnost porazdeljena enakomerno oz. da ti poli ne obstajajo?

Balažič: Ne mislim, da vsi novinarji delujejo s političnimi cilji in da so politično opredeljeni. Menim celo, da so ti v manjšini, so pa morda bolj glasni in agresivni. Velika večina se po mojem trudi čimbolj pošteno opravljati svoj posel, ne glede na svojo intimno naklonjenost tej ali oni opciji. Delitev

Drago Balažič, Radio Slovenija:

»Je pa dejstvo: pri medijih in novinarjih, za katere velja, da naj bi bili naklonjeni levi opciji, lahko o levici preberete ali slišite veliko kritik ali zanjo neprijetnih informacij, pri medijih, ki so naklonjeni desni opciji, ni mogoče izvedeti nič kritičnega o desnici in zagotovo nič, kar bi ji morebiti lahko škodilo.«

na desne in leve medije je pri nas vprašljiva, če zaradi drugega ne, pa zato, ker nekateri med leve uvrščajo praktično vse, ki niso naklonjeni desni opciji. Pač po sistemu »kdo ni z nami, je proti nam«. Ni nujno, da moraš biti ali levi ali desni. Je pa dejstvo: pri medijih in novinarjih, za katere velja, da naj bi bili naklonjeni levi opciji, lahko o levici preberete ali slišite veliko kritik ali zanjo neprijetnih informacij, pri medijih, ki so naklonjeni desni opciji, ni mogoče izvedeti nič kritičnega o desnici in zagotovo nič, kar bi ji morebiti lahko škodilo.

Budja: Medijska pola vsekakor obstajata, to je razvidno že iz predhodnih odgovorov. Težko je pavšalno oceniti njihovo moč in intenzivnost, dejstvo pa je, da so osrednji slovenski dnevničniki pretežno naklonjeni levici.

Horvat Petrovčič: Menim, da je njena intenzivnost porazeljena enakomerno, le da so desni mediji zelo neposredni, levi pa uporabljajo bolj perfidne in bolj prikrite metode. To pa ne pomeni, da nimamo novinarjev, ki so naklonjeni levici in desnici tudi v relativno nevtralnih medijih, kot je, tako si vsaj domišljam, v zadnjih nekaj letih, TV Slovenija.

Perovič: Obstajajo pristrani mediji in pristranski novinarji. Mogoče jih je na levem polu več, so pa zato na desnem bolj glasni in agresivni.

Rankov: Obstajajo novinarji, za katere lahko brez težav trdim, da niso politično pristrani in da jih pri delu vodijo samo profesionalni standardi, da torej merijo vse z enakimi vatli. Za večino verjetno to ne velja, kar je razumljivo do te mere, da ima tudi vsak novinar svoje vrednote in se z vrednotami, ki jih zastopajo nekatere politične stranke, pač ne more poistovetiti. Seveda pa imamo tudi primere politično navajaškega novinarstva. Težko pa bi rekla, da ti "levi" ali "desni" novinarji prednjačijo v svoji navajašnosti, morda so "levi" samo za odtenek bolj prikrito navajaški.

Šeruga: Verjamem, da večina novinarjev in urednikov v t. i. klasičnih medijih dela brez politične agende, in da jih – še posebej v času krize – zanima reševanje prihodnosti. Davki, proračun, javne finance v najširšem menu, padanje standarda, privatizacija, bančna luknja in pri vsem tem tudi izpraševanje o vrednotah ... To so hkrati teme, ki večinoma presegajo klasično politično (ideološko, če želite) delitev. Dejstvo pa je, da so manipulacije možne v okoljih, kjer je novinarjev in urednikov z znanjem in izkušnjami malo. Ni rečeno, da se (pogosto) dogajajo, so pa bolj možne. Je pa dejstvo, da novinarja ali urednika s hrbtnico, izkušnjami in znanjem ni mogoče ne zmanipulirati ne nanj pritisnati.

Je pristranosti po vašem v Sloveniji bistveno več, kot je je sicer običajno v evropskem novinarskem prostoru? Smo v tem pogledu izstopajoči?

Balažič: V Sloveniji je te polarizacije več toliko, kolikor sta slovenska politika in na sploh družba bolj politično razcepljeni in kolikor je ta razcepljenost ostrejša kot drugje v Evropi.

Budja: Vprašanje je, s kom ali s čim se primerjamo. Težko trdim, da je medijske pristranosti v Sloveniji bistveno več kot drugje v Evropi, zanesljivo pa v primerjavi z ostalimi izstopa (nizek) nivo obračunavanj.

Horvat Petrovčič: Sama lahko suvereno primerjam le britanski in slovenski primer, a medijska prostora sta izoblikovana povsem drugace. V Britaniji se nihče ne pretvarja, da ni lev, če v resnici je. Tudi bralci, ko nekaj kupijo, vedo, kaj kupijo. Kupijo tudi pogled na svet. Pri nas je pri izraziteje politično naklonjenih medijih podobno, v osrednjih medijih pa mislim, da obstaja tendenca politične nevtralnosti z občasnimi zdrsi.

Perovič: Mislim, da ne. Res je, da še vedno v Sloveniji ni konzervativno usmerjenega dnevnega časopisa in da je največja razlika med tujino in nam na tem podorčju.

Rankov: Na to vprašanje je težko dati enoznačen odgovor, saj se novinarto po različnih evropskih državah močno razlikuje.

Šeruga: Politične? Ne bi rekla, da bistveno odstopamo. Razen morda, ko izbruhnejo ideološke teme. A to le predvidevam.

Toplak: Zakaj novinarji ali uredniki ne opravijo svojega dela? Najhuje je, če ga ne opravijo zato, ker ne vedo, kaj je njihovo delo – torej skrbna, natančna in vsestranska obdelava teme, postavitev zgodbe v kontekst in seznanitev bralcev, kupcev vsebine, kaj je res in kaj ne. Novinarsko delo ni poslanstvo, ne družbenopolitična dejavnost, ne lobiranje, novinarstvo je obrt. In prav obrtniško dober izdelek je prvi pogoj za nepristranost. V slovenskem novinarstvu je najprej veliko prostora za izboljšanje obrti. Morebitne dodatna politična, kapitalska, interesna motiviranost za slabo delo izdelek samo še poslabšujejo.

Kakšni so po vaši presoji poglavitni razlogi za politično polarizirano medijsko sceno?

Balažič: Politična in splošna družbena polarizacija, katere velik del vzrokov je v zgodovini, današnji politiki pa v tem očitno vidijo hranilo svojega delovanja in morda tudi obstoja.

Budja: Majhnost Slovenije, obremenjenost s hipotekami preteklosti, zgodovine, poglavitni pa nizek nivo politične kulture, ki meji na sovraštvu in nestrpnosti do drugače mislečih, ter politično prikrajanje zgodovinskih dejstev.

Horvat Petrovčič: Predvsem to, da je polarizirana tudi slovenska družba, vsak pol pa se hoče videti v svojem časopisu in na svoji televiziji. Drugi razlog je pomanjkanje profesionalizma, pa tudi razklanost v novinarskih vrstah. Čeprav je v DNS velika večina slovenskih novinarjev, pa obstoj zelo majhne, a zelo glasne skupine ustvarja vtis, da smo novinarji neenotni. In tudi v resnici je medijske solidarnosti zelo malo.

Perovič: Politično polarizirana medijska krajina je in ni problem. Če je strankarsko polarizirana in je njihova strankarska pripadnost lastniško skrita, imam problem. Če je ta pripadnost odkrita, nimam težav, ker so s tem pošteni do svojih uporabnikov.

Rankov: Verjetno je najpomembnejši razlog v polarizaciji države, s katero so se hranile politične opcije od osamosvojitve dalje. Ta polarizacija se je preselila tudi v medije po znanem principu ‐naši‐ in ‐vaši‐. Žal pa se tudi v dobrih novinarskih tekstih išče teorije zarote v stilu, kdo je naročil neki članek in v čigavem interesu je, s tovrstnim ocenjevanjem političnega dela pa so začeli ravno politiki.

Šeruga: Težko odgovorim na to vprašanje, ker v osnovi ne soglašam s tezo, postavljeno v vprašanju. V medijih, ki se deklarirajo kot (politično) nepri-stranski, gre, če se to že pojavi, za odklone, ne za začrtano uredniško politiko. Mediji, ki imajo neki politični opciji naklonjeno uredniško politiko, pa tega niti ne skrivajo in so v tem smislu transparentni. Če pa se neko uredništvo v nekem trenutku, ob neki temi, denimo, odloči, da bo podprt neko rešitev, predlog, kandidata ... pa je prav, da to – denimo v uvodniku – tudi povedo in argumentirajo.

Toplak: Razlog za politično polarizirano medijsko sceno je politična polarizacija Slovenije, bralcev, kupcev časopisov ozziroma medijev. Saj mediji, vsi mediji, obstajajo v družbenem in poslovнем okolju, niso nad njim in niso v vakuumu.

Ali ocenujete, da v zadnjih letih medijska pristranost narašča? Zakaj ja, če ja, zakaj ne, če ne?

Balažič: Če govorimo o politični pristranosti, ta narašča toliko, kolikor se v slovenski družbi stopnjuje kulturni boj, predvsem pa po mojem mnenju narašča pristranost, pogojena z ekonomskimi razlogi, lastniškimi razmerji, odvisnostjo od raznih oblik pomoči, kot so npr. (državni) medijski sklad, sredstva za promocijo državnih podjetij itd.

Budja: Žal medijska pristranost narašča, kos ji bomo šele z novimi in neobremenjeni obrazi na slovenskem političnem odru.

Horvat Petrovčič: Menim da narašča, ker so novinarji izgubili ponos, ugled, prestižni (primeren) materialni in statusni položaj v slovenski družbi, so lažje podkupljivi, lažje se da nanje vplivati.

Perovič: Mislim, da je je v »velikih« medijih manj.

Rankov: Kot že pojasnjeno zgoraj, se bojim, da je profesionalnega novinarstva vedno manj in da je marsikatero novinarsko ime naprodaj. Pri tej oceni izhajam predvsem iz spremljanja medijev in poznavanja ozadja, tudi tega, kako delujejo politični in gospodarski centri moči. Pa tudi, kako delujejo vodstva nekaterih medijskih družb, ki ponujajo prikrito oglaševanje v zameno za oglase ali pa prek lobistov izsiljujejo oglase v zameno za neobjavo negativnih člankov.

Toplak: Težko bi rekla, da se pristranskost v zadnjih letih povečuje. Saj lani denimo nismo dobili toliko novih časopisov, revij ali televizij, da bi se razdeljenost bistveno spremenila. Način dela ostaja enak.

Ali na pristranost vplivajo pogoji dela, npr. prekarizacija in vse težja zaposljivost novinarjev?

Balažič: Vse slabši pogoji dela novinarjev so seveda neposredno povezani z vprašanjem (ne)pristranstvi, saj so začasno zaposleni, pogodbeni, honorarni oz. občasni sodelavci-novinarji veliko bolj odvisni od lastnikov, njihovih pričakovanj in interesov kot redno zaposleni, ki imajo vsaj nekakšno pravno zaščito. Predvsem pa slabšanje pogojev dela močno vpliva na kakovost novinarskih izdelkov in novinarstva na sploh.

Budja: Posredno negotovi pogoji dela, v katerem so se zadnja leta znašli domala vsi slovenski novinarji, vsekakor vplivajo na soodvisnost od tistih političnih in gospodarskih okolij, ki so jim naklonjena. Ali drugače: v negotovih socialnih razmerah iščejo novinarji pri njih svojo varnost in socialni mir.

Horvat Petrovčič: Se ne strinjam, da je med honorarnimi sodelavci in drugimi več pristranosti. Nasprotno, največ si je privoščijo tisti, ki imajo materialni status urejen, torej redno službo, ker šele tam si lahko ekstra pristranski in ti pravzaprav nihče nič ne more.

Perovič: V tem smislu zaposljivost novinarjev nima prav nobenega vpliva. Dobri novinarji bodo vedno našli delo.

Rankov: Bolj kot so novinarji socialno ranljivi, težje se upirajo pritiskom. Brez dvoma so v tem smislu novinarji z neurejenim statusom, katerih število narašča, najlažja tarča za raznovrstne pritiske. Je pa finančno stanje medijskih hiš tako slabo in se še slabša, da niti službe za nedoločen čas ne pomenijo več garancije za službo do konca življenja. Ob tem velja omeniti, da so razvite evropske države, ki se zavedajo pomena neodvisnega novinarstva, v zadnjih letih sprejele različne ukrepe, s katerimi so ublažile posledice gospodarske krize na kredibilne medijske hiše.

Ksenija Horvat Petrovčič (Televizija Slovenija):

»Tako razmišljanje se mi zdi logično, krivi smo osrednji mediji, ker pomembnih vsebin ne znamo predstaviti privlačno, in sistem zasebnega medijskega lastništva, ki je soustvaril gledalce in bralce, ki niso razmišljajoči in ki hočejo enostavne rešitve.«

Šeruga: Niti ne. Če se najde novinar, ki svoje storitve redno prodaja kaptalu, moči in vplivu, denimo, je to spet odklon, ne pa pravilo ali standard.

Naraščajoči trend tabloidizacije in senzacionalizma vsebin se nesporno dobro ujema s tehnikami neobjektivnega poročanja. Verjetno ga bo težko ustaviti. Se vam zdi, da bo tak pristop, ki dviguje branost, v prihodnje povečal nivoje pristranosti v medijih, gledano na splošno?

Balažič: Zagotovo bo tabloidizacija vplivala na (ne)pristranost, a še bolj bo vplivala na nižanje siceršnje kvalitativne ravni medijev, s tem pa tudi na obveščenost javnosti in v končni posledici na »mentalno zdravje« družbe.

Budja: Trend tabloidizacije ni zgolj slovenski. Ali celo: sploh ni slovenski. Pod Alpami premoremo vsega en relevanten tabloid, pa še to netipičen, saj je že četro leto v konkurenči vseh slovenskih dnevnikov prejel priznanje Trusted Brand za najverodostojnejši dnevni časopis v Sloveniji. Po drugi strani pa je nesporno, da je boj za bralce vse bolj krut, vse bolj gre zgolj za preživetje medijev, prihodki od prodane naklade so vsaj dvakratnik oglašnih prihodkov in temu primerne so vsebine. Čeprav se na Delu vsakodnevno trudimo, da ne zaplujemo v rumene vode, nam to vselej žal ne uspeva. Kot rečeno, dragocen je sleherni bralec, tega pa se zaveda tudi konkurenca.

Horvat Petrovčič: Tako razmišljjanje se mi zdi logično, krivi smo osrednji mediji, ker pomembnih vsebin ne znamo predstaviti privlačno, in sistem zasebnega medijskega lastništva, ki je soustvaril gledalce in bralce, ki niso razmišljajoči in ki hočejo enostavne rešitve.

Perovič: Na splošno menim, da ne. Tudi ne vidim, da bi dogajanja na medijskem trgu po svetu lahko pritrjevale takšni tezi.

Rankov: Določen del bralcev, poslušalcev in gledalcev bo vedno hlepel po tabloidnih vsebinah in senzacionalizmu. Žalosti pa me, da se uporaba tovrstnih novinarskih "tehnik" veča, saj želijo mediji ugajati čim širšemu krogu bralcev ali pa se prilagajajo željam, zahtevam po diskreditacijah. Toda sočasno verjamem, da bo tudi kredibilno novinarstvo vedno imelo svojo publiko. Še več; občutek imam, da si v poplavi dezinformacij in navijaškega novinarstva vedno več ljudi želi od novinarjev profesionalnih, objektivnih, verodostojnih informacij.

Toplak: Ne vem, zakaj bi moral pristop, ki dviguje branost, pomeniti slabo novinarsko delo, pristransko. Denimo revija Economist, za katero bi težko rekli, da je senzacionalistična ali tabloidna, je imela za Berlusconija naslovnico The man who screwed an entire country. Za Assada je bilo na naslovnici Economista jasno sporočilo – njegova slika in naslov Hit him hard. Pristransko ali dobro opravljeno novinarsko delo in dobra branost? Po mojem mnenju vse odlično.

Pristranosti, objektivnosti in drugih sorodnih normativnih določil Kodeks novinarjev Slovenije ne omenja izrecno. V kakšno pomoč je torej kodeks pri vašem uredniškem odločanju in katerim principom sledite, ko se želite pristranosti izogniti?

Balažič: Kodeks ne navaja omenjenih normativov, zato pa našteva celo vrsto pravil, katerih spoštovanje naj bi delo novinarja približalo cilju – nepristranskemu in objektivnemu poročanju. Tako ga tudi obravnavamo in v mnogih primerih je v tem smislu zelo uporaben pripomoček, tudi ko gre za izogibanje morebitni pristranosti, pri čemer imajo posebno težo določila o celovitosti informacij (tč.4), navajanju virov (tč.6,7 in 8) in ločevanju komentarjev oz. mnenj novinarja od dejstev (tč.15). Seveda se principi in načini izogibanja pristranosti lahko razlikujejo od primera do primera.

Budja: Resnici na ljubo je kodeks že zdavnaj izgubil vlogo, kot jo je imel denimo še v devetdesetih letih. Nekaj malega je temu krivo tudi spoznanje, da gre zgolj za etični in ne normativni akt, ki bi sankcioniral. Denimo po vzoru zdravniškega z odvzemom licence. Vsekakor pa se trudimo, da novinarji medijske hiše Delo, ne oziraje se na to, za katero edicijo pišejo in ustvarjajo, v imenu resnice in verodostojnosti sledijo temeljnih profesionalnim zavezam.

Horvat Petrovčič: Oba kodeksa, DNS-jev in RTV-jev, sta na tem področju neživljenska in slaba opora urednikom pri njihovem delu. Morali bi identificirati ključne težave, jih poimenovati in zapisati v kodeks in novinarjem ter širši javnosti predstaviti, kaj pomenijo.

Perovič: Pri svojem delu spošтуjemo novinarski kodeks in interna pravila o odličnosti v novinarstvu, ki smo jih sprejeli.

Rankov: Društvo novinarjev bi moralo najverjetneje res dopolniti novinarski kodeks, da bi ta bolj upošteval tudi spreminjačo se razmere na medijskem trgu. Pri urejanju časopisa pa poskušamo slediti predvsem zgoraj omenjenim načelom, torej zlasti profesionalnemu delu, ki pomeni tudi težnjo po objektivnem poročanju, in ohranjanju kredibilnosti.

Šeruga: Argumentirani razpravi.

Toplak: V intervjuju za Dnevnik je Ibrahim Helal iz Al Džazire Ervinu Hladniku Milharčiču leta 2011 povedal: »Nekoliko presenečen sem ugotovil, da imam na Al Džaziri več svobode, kot sem je imel na BBC.« In nadaljeval: »Smo popolnoma nepristranski medij. Nismo pa nevtralni. Vedno skrbno in natančno izprašamo vse strani. Mi presodimo, kdo govori resnico in kdo laže.« Prvo vprašanje je torej, ali uredniki in novinarji spoštujejo osnovo novinarskega poročanja: ali skrbno in natančno izprašajo vse strani ter argumentirano povedo, kdo govori resnico, kdo ima prav in kdo ne. Ali spoštujejo logiko ali uresničujejo poslanstvo? Z obrtniško in strokovno – po kodeksu – dobro ter pravilno opravljenim novinarskim in uredniškim

delom pristranskosti medija ni. Z obrtniško slabo opravljenim delom ta nastane sama po sebi.

Bi dejali, da novinarska združenja storijo dovolj za omejevanje in raziskovanje pristranosti, so novinarji dovolj informirani in kakšno oceno bi dali stanju javnih razprav in »ozaveščenosti« o njej?

Balažič: Ne vidim prav veliko volje, da bi se novinarska združenja s tem želeta veliko ukvarjati. Razlog je najbrž tudi v tem, da se, ko in če do tovrsnih razprav pride, te hitro spolitizirajo oz. spremenijo v »predalčkanje« levo – desno oz. obtoževanje o tem, kdo je čigav, kdo ima ali nima stricev v ozadju ipd. Nekako smo se vsi, tako večina novinarjev kot pretežni del javnosti sprijaznili, da je pač tako, kot je. Oziroma so v ospredju druga, najbrž vsaj trenutno pomembnejša vprašanja, vprašanja preživetja.

Budja: Najprej je potrebno ustvariti materialne in družbene pogoje za neodvisno, medijsko nepristransko novinarstvo. Dotlej bodo vse razprave brez pravega učinka in se končvale s floskulami alias morali bi, želimo, hočemo ... In ko ste že omenili novinarska združenja, točneje združenji: tudi ti dve sta pokazatelj medijske pristranosti; levo se praviloma oglaša, ko so ogroženi ali napadeni levi novinarji, desno, ko so na tapeti desni. Njun skupen nastop v imenu zaščite novinarskega poklica in dostenjanstva je žal izjema.

Horvat Petrovčič: Novinarji in uredniki se na neinformiranost ne smejo izgovarjati. Iskanje in vrednotenje informacij je naš poklic. Dovolj orodij imamo na voljo. Menim, da imajo novinarska združenja dva velika problema, prvi je ta, da v javnosti niso prepoznana kot relevanten in odgovoren sogovornik, drugi pa ta, da ne najdejo stika z novinarji, ki so izgubili vero, da društvi govorita v njihovem imenu.

Perovič: Moje edino mnenje o novinarskih združenjih je pogojeno z dobrimi prizadevanji združenja po strokovnih in izobraževalnih srečanjih slovenskih novinarjev, kjer bi lahko zvedeli, kakšne so dobre, sodobne medijske prakse pri nas in v tujini.

Rankov: Ne, ne storijo dovolj niti za ozaveščanje novinarjev, niti da bi se pokazalo na slabe prakse in jih obsodilo. V zadnjem času nisem zasledila kakšnih večjih razprav na to temo. Še najmanj pa se je odpiralo vprašanje vedno večjega pritiska kapitala na novinarske vsebine, ki po moji oceni profesionalnemu novinarstvu predstavlja še večjo grožnjo kot vpliv politikov.

Šeruga: Ključni izziv slovenskega novinarstva je trenutno marsikje golo preživetje. In temu gre največ pozornosti ta hip. To pa ne pomeni, da razprave o (višjih) standardih niso dobrodošle, kdaj tudi nujne in da je vsaka nova dodana vrednost.

Spraševal je Boris Vezjak

Anketa o medijski pristranosti z obema predsednikoma novinarskih društev

Intervjuvana sta bila Matija Stepišnik, predsednik Društva novinarjev Slovenije, in Tino Mamić, predsednik Združenja novinarjev in publicistov. Odgovarjala sta na spodnja vprašanja:

Ali, gledano z očali predsednika novinarskega društva, prepoznavate medijsko pristranost kot resen medijski problem?

Stepišnik: Da. Čeprav je pristranost pogosto posledica drugih resnih problemov, ki jih imajo mediji: pritiskov kapitala in oglaševalcev, incestnih povezav s politiko, pomanjkanja sredstev za zahtevnejše oblike novinarstva ...

Mamić: Mediji so okno družbe. Če okno ni čisto, pomito, je lahko slika zamgljena. Če je okno vitraj (ali vitraž, umetniki se namreč kregajo, kateri izraz je pravi), pa slika dobi povsem nove barve. Neplurnalnost slovenskih medijev je trenutno največji problem slovenske demokracije.

Kam bi problem medijske pristranosti uvrstili na skali med 0 do 10, kjer vrednost 0 pomeni »prav noben problem« in vrednost 10 »izjemno velik problem«?

Stepišnik: 4.

Mamić: 10, seveda. Po zlomu komunizma smo dobili parlament, v katerem sta dva svetovnonazorska tabora bolj ali manj enako močna. V medijih pa se to ni zgodilo.

Katere poglavitev tehnike medijsko pristranskega pisanja bi izpostavili kot najbolj problematične v slovenskem novinarstvu in katera se vam morda zdi prevladujoča?

Stepišnik: Problem slovenskega novinarstva gotovo niso komentarji, interpretativni teksti z jasnimi in argumentiranimi vrednostnimi oziroma svetovnonazorskimi pozicijami – kar se pri nas pogosto definira ali pa se jo je skušalo definirati kot pristranost, ki bi jo bilo potrebno uravnotežiti. Po svoje je specifika slovenskega prostora, da mediji pri nas nimajo razpoznavnih, konsistentnih in definiranih uredniških politik, kot denimo New York Times, Guardian ali pa FAZ oziroma The Times v tujini. V Sloveniji so se tudi ob izdelanih stališčih pred nekaj leti trudili z "nasilnim" uravnoteženjem mnenjskih prispevkov, pri čemer je prišlo celo do absurdov, po katerih je bilo treba skoraj na vrstice meriti prostor, odmerjen posamezni opciji. Jasne uredniške pozicije seveda ne pomenijo zapiranja prostora za

druga mnenja, ne pomenijo selektivnega ali celo z različnimi ozadji motiviranega navajanja, preverjanja ali izpuščanja ključnih dejstev, ki se ne skladajo z njihovo (pristrano) verzijo poteka dogodka. Pristranost je pri nas v pomembni meri povezana z neprofesionalnostjo, s kršenjem osnovnih algoritmov etike in poklicnih standardov. Med njih spadajo prekomerna raba nedokazanih trditev in predpostavk, propagandni, insinuacijski in diskreditacijski jezik novinarjev in dekontekstualizacijo zgodb (zavestno zamolčevanje kontekstov in predvsem ozadij), šele za njimi je med razlogi za pristranost recimo favoriziranje in seleкционiranje v korist lastnikov medija ali oglaševalcev.

Mamić: V slovenskih medijih isti pisci velikokrat uporabljajo dvojna merila. Sovražni govor zoper Rome ali homoseksualce vedno odmeva negativno. Pri tem se novinarji izkažejo kot pravi psi čuvaji, kot strokovno imenujemo to funkcijo javnega interesa po spoštovanju zakonodaje. Ko pa gre za sovražni govor zoper nekatere pripadnike verskih skupnosti, pa isti novinarji povsem pozabijo na svojo funkcijo. Si predstavljate, kaj bi bilo, če bi nekdo homoseksualnemu paru s fotomontažo v naročje položil – oprostite, da se moram spustiti na tako nizek nivo – podgano? To bi bilo nezaslišano. V takem primeru bi novinarji gotovo o tako hudi in nizkotni žalitvi obvestili mednarodno javnost. Sedaj se pa spomnimo, kaj se je zgodilo s podobo božje matere Marije, ki so ji v naročje dali to žival. En tednik jo je celo ponatisnil na svoji naslovnici, v novinarskih komentarjih pa so se ogradili od problema, ker naj bi to bila umetnost.

Lahko navedete kakšen čisto konkreten primer zadnjih let, ki bi ga žeeli zaradi intenzivnosti, posebnosti ali kakšne druge značilnost izpostaviti kot izrazito moteč?

Stepišnik: Ne bi se osredotočil na posamične primere, ampak na trend ustanavljanja (brezplačnih) časnikov, portalov, ki so pod masko, da gre za medije, opravljali naloge političnega diskreditiranja in diskvalificiranja. To je pokazalo, da bi bilo potrebno v Sloveniji odpreti razpravo z v bistvu enostavnima vprašanjema: kaj je medij in kdo je novinar.

Mamić: V naši državi je 571 novinarjev podpisalo peticijo proti predsedniku politične stranke, ki je bil takrat premier, in jo razposlalo po svetu. V njej piše, da predstavlja Janez Janša kot predsednik Evropskega sveta nevarnost za EU. To je politična akcija. Če se tretjina slovenskih novinarjev tako aktivno vplete v politiko, je jasno, da mediji niso samo poročevalci in ocenjevalci politike. Mnogi slovenski novinarji politiko tudi ustvarjajo.

Ali do medijske pristranosti prihaja v mediju, v katerem delujete?

Stepišnik: Da.

Mamić: Na mojem nekdanjem časniku, Primorskih novicah, sem večkrat doživel cenzuro in neštetokrat samocenzuro. O tem sem tudi javno spre-govoril in bil zato deležen pristikov in mobinga. Zakaj večina slovenskih medijev in organizacij, ki imajo polna usta medijske svobode, tega sploh ni opazila?

Za Slovenijo velja, da imamo levici in desnici naklonjene novinarje – čeprav bo večina zatrjevala, da zgolj dobro opravlja svoj posel in ni politično motivirana. Če se z oceno o tem strinjate: kateremu polu slovenskih medijev bi pripisali več pristranosti, levemu ali desnemu? Bi raje dejali, da je njena intenzivnost porazdeljena enakomerno?

Stepišnik: Predpostavka, da imamo levici in desnici naklonjene novinarje, je bila vsiljena iz politike, predvsem z njenega desnega pola. To je klasični mehanizem diskreditacije, s katerim se išče in vzpostavlja razna ozadja, botre, strice, ki pa so v primeru večine novinarjev politični konstrukti, opti na teorije zarote. Govorim o večini, ne pa o vseh, a delitve levo – desno v novinarstvu so skrajno poenostavljanje. Imamo novinarje, katerih stališča, svetovni nazor, vrednotne pozicije so bližje levosredinskim paradigmam, in tiste, ki so bližje desnosredinskim. A to ne pomeni, da so levi ali desni. Prepričan sem, da jih večina deluje v interesu javnosti. Res pa je, da se na slovenski medijski sceni vse bolj oblikujejo razmere, ki vzpostavljajo sistemski okvir za medijsko odvisnost in s tem posledično tudi ustvarjajo višji potenciali pristranosti. Vse več novinarjev je hkrati mezdnih delavcev in novinar brez finančne, socialne in pravne varnosti je težko ali pa težje neodvisen. In nenazadnje, kar ni nepomembno: potencial pristranosti je v sistem vgrajen tudi prek pri nas netransparentnega in nestrateškega lastništva medijev, odvisnosti od oglasov ali politike v primeru javnih medijev. Zato je pristranost večkrat lahko problem medija in ne novinarja.

Mamić: Vsak novinar ima pravico voliti tistega, ki ga hoče. Vsak novinar ima pravico izraziti svoje politično mnenje. A novinarski kodeks zapoveduje, da morajo biti komentarji jasno ločeni in označeni, predvsem pa ne smejo biti del novinarskega poročanja. Kolikokrat na dan se to pravilo krši, lahko preverimo samo v slovenskih časnikih. Če bomo šli preštevat komentarje, ki so kritični predvsem do levice, in tiste, ki so kritični do desne sredine, bomo videli, da je prvih veliko manj. To so pokazale že številne študije in tako dale levi politični predznak vsem slovenskim dnevnikom. V Sloveniji nimamo niti enega splošnoinformativnega medija, ki bi bil desen. Izjema je Radio Ognjišče, ki pa ima svojo uredniško politiko in je v lasti zasebnega kapitala. Primerjava torej sploh ni možna. Če kdo temu ne verja-me, je to bodisi zaradi naivnosti bodisi zaradi politične preračunljivosti. Številke so jasne.

Katere od medijev bi izpostavili kot največje »uporabnike« tehnik ali oblik pristranosti?

Stepičnik: Požareport, Demokracija, Reporter, Slovenski tednik, Ekspres, oglasne priloge vseh dnevnikov, life style revije, ki prodajajo svoje vsebine oglaševalcem, Svet že zaradi formata – infotainment, poenostavljanje, mešanje dejstev in komentarjev, v lokalnih medijih zaradi prepleteneosti z lastniki (občinami) in lokalnim gospodarstvom?

Kot sem poudaril že v enem od prejšnjih odgovorov, je temeljno vprašanje že, ali v tem primeru gre za medije. Brezplačniki, ki jih omenjate, ne delujejo več, Demokracija je (ne)posredno v lasti SDS, Požareport pa gotovo prednjači po uporabi mehanizmov in tehnik diskvalifikacij in diskreditacij, ki gredo mimo vseh osnovnih meril poklicnega dostenjanstva, etike in profesionalnosti. Pravzaprav se v večini primerov zdi, da bi tam lahko šlo za servisiranje kakšnih drugih interesov in ne za sledenje interesu javnosti, kar pomeni, da bi tam pristranost lahko bila pravzaprav del tega "požareportovskega" poslovnega modela. Vedno večji problem postajajo občinska glasila, servisirana s spoliranimi informacijami in podprta z javnim denarjem, ki postajajo propagandni mikrofoni opcij, ki so na oblasti, in ne verodostojni, pošteni in tehtni informatorji občanov.

Mamić: Kot smo že omenili, je bilo na to temo narejenih že veliko študij. Le-te ugotavljajo tudi, da je prolevičarska orientiranost tiskanih dnevnikov različno močna. Ko sem bil pol leta odgovorni urednik Primorskih novic, je štetje levih in desnosredinskih komentarjev pokazalo, da so prvi še vedno v večini. Po drugi strani pa je prav odprtje časopisa obema mnenjskima taboroma botrovalo, da je bilo tistega pol leta edino obdobje v zgodovini koprskega dnevnika, ko smo beležili trend rasti prodaje časnika. To ni edini dokaz, da slovenska javnost pričakuje in nagradi večjo odprtost medija. Politično profilirani mediji so seveda manj pristranski kot splošnoinformativni, kar je logično. A pri nas so izrazito politični tudi splošnoinformativni, ki so zavezani pluralnosti. Spomnimo se samo primera RTVS, ki je tik pred volitvami objavil oddajo o domnevni koruptivnosti enega od dveh premierskih kandidatov. To je bil poseg v politiko in šolski primer pristranskosti.

Je pristranosti po vašem v Sloveniji bistveno več, kot je je sicer običajno v evropskem novinarskem prostoru? Smo v tem pogledu izstopajoči?

Stepičnik: Poglejte odgovor na naslednje vprašanje.

Mamić: Še vedno smo edina država v Evropski uniji, ki nima niti enega desnosredinskega dnevnika. Še v času ranjke Avstrije, pred več kot stoletjem,

smo imeli dva dnevnika, enega liberalnega, enega klerikalnega. Slovenski mediji so še najbolj primerljivi z beloruskimi. Nikjer drugje v Evropi namreč ni tako velike medijske prevlade ene politične opcije. Slovenija je medijsko neprimerljiva država.

Kakšni so po vaši presoji poglavitni razlogi za pristranost? Politični, ekonomski, socialni?

Stepišnik: Odgovor na obe vprašanji: Slovenija je nekoliko specifična in drugačna glede na tako imenovani zahodni medijski prostor. Vendar gre za državo, kjer je tudi medijski prostor še vedno v tranziciji. O sistemskem okviru, ki generira pristranost, pa sem pisal v enem od prejšnjih odgovorov.

Mamić: V komunizmu so bili novinarji družbenopolitčni delavci. Podaljšana roka partije. Mnogi isti ljudje so od leta 1990 naprej podaljšana roka Milana Kučana. Žal ima večina novinarjev od tega služenja zelo malo. Le redki so s tem obogateli. Večina so le preprosti, razmeroma slabo plačani hlapci.

Ali ocenjujete, da pristranost v zadnjih letih narašča? Zakaj ja, če ja, zakaj ne, če ne?

Stepišnik: Se bojim, da gre za trend naraščanja, in to predvsem zaradi socialne komponente. Ker so očitno vse medijske hiše posvojile kratkovidno politiko varčevanja in neinvestiranja v kadre, je vedno več neusposobljenih, tudi strokovno podhranjenih, intelektualno nedoraslih in neprofesionalnih novinarjev, ki – namesto, da bi za dobiček lastnikov in svojo spodborno plačo – tekmovali v dobrih, preiskovalnih zgodbah, tekmujejo v razvrščanjih, ki jih dvigujejo ravno z objavljanjem, recimo, nedokazanih trditev in predpostavk.

Mamić: Žal se ne spreminja kaj dosti na bolje. Internetni mediji imajo samo omejen dostop. Bo pa veliko sprememb v naslednjih letih, saj zmanjkuje denarja, s katerim bi krili izgubo medijskih hiš. Če bodo mediji hoteli preživeti, bodo morali začeti služiti javnosti, ne pa politikom.

Matija Stepišnik (Društvo novinarjev Slovenije):

»Ker so očitno vse medijske hiše posvojile kratkovidno politiko varčevanja in neinvestiranja v kadre, je vedno več neusposobljenih, tudi strokovno podhranjenih, intelektualno nedoraslih in neprofesionalnih novinarjev.«

Na kakšen način po vašem mnenju Kodeks novinarjev Slovenije predvideva medijsko pristranost kot neustrezno ali nedopustno obliko novinarskega dela?

Stepičnik: Kodeks se s pristranostjo kot takšno ne ukvarja. Če novinar svoje delo opravi v skladu s profesionalnimi in etičnimi standardi, novinarski prispevek ne more preveč odstopati od 'resničnosti', če torej preverja dejstva, v primeru hudih obtožb pridobi odziv prizadetega, navaja vire, ne zamolči pomembnih informacij, z naslovi ne potvarja vsebine, razkrije morebitne konflikte interesov, upošteva, da je nekdo nedolžen, dokler ni pravno-močno obsojen ... Kodeks torej kodira bistvene faze v nastajanju novinarskega prispevka, če je prispevek narejen po teh standardih, si lahko vsak državljan sam ustvari svoje pristrano mnenje. Kodeks se torej s pristranostjo kot tako ne ukvarja, ker za to ni potrebe. V izražanju mnenj v komentarju pa je novinar lahko, dokler ne potvarja dejstev, pristran, kolikor hoče.

Mamić: Kodeks je mrtva črka na papirju. To dokazujejo tako slovenski mediji kot novinarske organizacije. Zato je praktično povsem brez pomena, kaj v njem piše. Ko sem postal odgovorni urednik, sem najprej vsem novinarjem natisnil muenchensko deklaracijo in kodeks, saj si je večina sploh ni prebrala. Dobro bi bilo, da bi to naredil ša kakšen drug urednik.

Pristranosti, objektivnosti in drugih sorodnih normativnih določil Kodeks ne omenja. Je to za vas pomankljivost ali ne?

Stepičnik: To ni pomankljivost. Iz preambule smo pred časom tudi vrgli pojem objektivnost. Ta pojem je sporen, govorimo o profesionalni doslednosti in upoštevanju etičnih meril. NČR ne more biti cenzor in sankcionirati izražanja mnenj in stališč. Seveda je lahko medij pristran s temami, ki jih izbira, ampak mediji so konec koncev privatna podjetja, ki v okviru uredniških politik niso dolžna pokrivati vsega. Povsem druga zgodba so javni mediji.

Mamić: Kodeks je dovolj dober v tem trenutku. Praksa pa kaže, da je resničnost povsem druga. Zakaj bi sploh debatirali o boljši verziji utopične vizije?

Se vam javni, strokovni in izobraževalni diskurz o medijski pristranosti in njenih značilnostih zdi zadosten? Poteka o tem dovolj vsebinskih razprav, je zavest o njej dovolj močna?

Stepičnik: V tem kontekstu je premalo zavedanja, da že nekaj let poteka socialna degradacija poklica, ki v osnovi potrebuje socialno, ekonomsko in pravno zaščito, da je lahko avtonomen, neodvisen. Te varovalke sestavlja jo najboljši požarni zid pred interesnimi in drugimi vplivi. Ob tem opažamo tudi padanje standardov uredniškega delovanja. Uredniki ven-

darle nosijo odgovornost za objavo tekstov ali prispevkov, ki ne zadostujejo osnovnim standardom, in so, če hočete, lahko tudi pristrani.

Mamić: Ko spremljamo tovrstne debate, je na okroglih mizah velikokrat najti same strokovnjake in "strokovnjake" iz levega mnenjskega tabora. Drugače mislečih je le za vzorec. DND in SNS sta sami neplurnalni in nede-mokratični organizaciji, kjer še volitev nimajo po pravilu en človek en glas. O kakovosti FDV, ki bi morala skrbeti za razvoj vedenj o medijih, pa dovolj pove magisterij Alenke Bratušek. Le-ta namreč ni edini te vrste.

Kaj je vaše novinarsko društvo doslej že storilo, da bi pristranost omejevalo in doseglo analitičnost in korektnost novinarskih prispevkov – če se strinjate, da bi jo moralो?

Stepišnik: Društvo se je vedno ostro odzvalo, kadar je šlo za strukturne ali sistemski posege v uredniško neodvisnost, preko zakonodaje, statutarnih določb, kadar se v mediju ni spoštovalo zakonsko določenih postopkov za imenovanje in razreševanje odgovornih urednikov ali programskeh shem, kadar je šlo za politična kadrovana, spremembe lastništev, v primeru javnih medijev (STA, RTVS) pa tudi, ko niso bili objavljeni določeni dogodki, teme ali sogovorniki, ki so v javnem interesu. Ostro smo nastopili tudi, ko so bili nekateri novinarji sankcionirani zaradi izražanja mnenj in stališč – Grah, Kajzer, Karba ..., kot tudi v primeru Forstnerič Hajnšek, ko je šlo za nedopustno zlorabo medijskega prostora in konflikt interesov. Društvo torej deluje na sistemski in strukturni ravni, tudi ravni medijskih hiš in v posameznih resnično ekscesnih primerih, ko gre za novinarjevo eksistenco, sicer pa se v posamezne novinarske prispevke ne spušča, saj nismo moralna komisija. Za presojanje, ali je nekaj v skladu s kodeksom ali ne, v okviru društva deluje samoregulatorni organ – NČR, ki na podlagi točno določenega postopka presoja posamezne novinarske prispevke. V društvu branimo načela svobode govora in izražanja mnenj in verjamemo, da je to vrhovni princip našega delovanja.

Mamić: Žal premalo, saj nas politična in medijska elita dušita. Nimamo denarja, vse delamo prostovoljno, ne izplačujemo si niti potnih stroškov. Zato se oglašamo z izjavami, ki jih mediji velikorat sploh ne objavijo. Le zakaj?

Katere dogodke ali rezultate v okviru vašega društva, povezane s to temo, bi lahko našteli v ilustracijo svoje dejavnosti?

Stepišnik: Mislim, da sem na vprašanje dovolj odgovoril zgoraj.

Mamić: Precej okroglih miz smo že priredili. Nanje smo vedno vabili bližno enako število ljudi z obeh polov. Mi ne prirejamo okroglih miz, kjer bi vsi enako mislili. Ali takih, kjer je pet sogovornikov levičarjev, zaraven

pa en jezikovno nespreten katolik. A mediji so našo dejavnost praktično povsem spregledali. Imamo novinarsko razsodišče, ki pa se ukvarja samo z delom naših članov. Naše razsodišče dela praktično nima, kar tudi nekaj pove.

Kaj bi lahko ali namerava vaše novinarsko društvo še postoriti, da bi neobjektivno, pristransko ali morda navijaško pisanje sankcioniralo – če seveda verjamete, da bi ga moralо in moglo?

Stepišnik: Še naprej si bo prizadevalo za sistemski okvirje delovanja medijskih, močne samoregulativne mehanizme, branilo socialni položaj novinarjev, spodbujalo socialno podjetništvo v medijih, se odzivalo na pritiske na novinarje, organiziralo seminarje, delavnice, izobraževanja, vabimo tuje strokovnjake ...

Tudi na to vprašanje odgovarjam zgoraj. Zagotovo bo potrebno odpreti tudi vprašanje, kaj sploh je medij in kdo je lahko novinar. Čeprav je dejstvo že, da bi "licenciranje" o tem, kdo lahko deluje kot novinar, morali opraviti že uredniki. Med stalne aktivnosti, kot so izobraževanja, posveti, okrogle mize in vključitev v nujne postopke spremnjanja medijske zakonodaje, smo že lani začeli tudi z mednarodnim novinarskim festivalom Naprej / Forward, v katerem tudi o teh in podobnih dilemah poleg trendov v medijih govorijo predvsem praktiki, ki delajo v največjih in najbolj izpostavljenih medijih po svetu.

Mamić: Še naprej bomo opozarjali, da je slovenska medijska krajina nedemokratična. A dokler ne bodo politično pristranski novinarji, uredniki in mnenski voditelji spoznali, da je samo enakopraven dialog dveh enakopravnih jamstva razvoja medijske demokracije, bo tako, kot je sedaj. To bi bilo v njihovo dobro, saj je prav ta nedemokratičnost večine medijev glavni vzrok za sedanje životarjenje in propadanje medijev. 571 novinarjev bi moral prevzeti krivdo, da je v zadnjem letu na cesti ostalo nekaj deset novinarjev in da jih bo v naslednjem letu lahko na istem že nekaj sto.

Spraševal je Boris Vezjak

Sandra Bašić Hrvatin

Ne objektivno, ne subjektivno – skrajno subjektivno

V tem prispevku avtorica razgalja mite o medijih in novinarstvu ter odgovarja na nekatere ključna vprašanja, ki se zastavlajo ob današnji krizi medijev. Ali je objektivno novinarstvo, ki služi javnemu interesu, sploh mogoče ter, v povezavi s tem, ali je opevana nepristranskost medijev korak naprej ali nazaj za novinarstvo in javno razpravo? Kaj je 'javni interes'?

Ključne besede: (množični) mediji, novičarski mediji, javni interes, novica, medijska politika, novinarsko poročanje, medijsko uokvirjanje, medijske reprezentacije, prednostno ocenjevanje, prednostno tematiziranje, indeksiranje, novinarski profesionalizem, korupcija, odgovornost, pristranskost.

In this essay the author unveils the popular myths about the media and journalism and answers some of the key questions that impose themselves amid the current media crisis. Is objective journalism that serves the public interest possible at all, and, in connection with this, is famed unbiased reporting indeed a step forward or a step backward for journalism itself and the public debate? What is the 'public interest'?

Key words: (mass) media, news media, public interest, news, media politics, news covering, framing, media representation, priming, agenda-setting, indexing, journalism professionalism, corruption, accountability, bias

Leta 1961, neposredno po izvolitvi za ameriškega predsednika, je J. F. Kennedy govoril na letnem srečanju združenja časopisnih založnikov v newyorškem hotelu Waldorf–Astoria. V govoru, ki je bil namenjen laskanju (in zabavi) največjim ameriškim časopisnim magnatom, je JFK povedal naslednje: »Kolikor vemo, je takratni dopisnik iz tujine Karl Marx, brez denarja, z bolno in podhranjeno družino, nenehno zahteval od Greeleyja in njegovega urednika Charlesa Dane zvišanje honorarja 5 dolarjev po prispevku, honorarja, ki je po njegovem in Engelsovem mnenju bil označen kot »najnižje malomeščansko ropanje«. Ko so vsi njegovi poskusi za zvišanje honorarja propadli, se je Marx ozrl za novimi načini preživljavanja in slave, prekinil svoje sodelovanje s časnikom Tribune in posvetil svoj talent delu, ki je postavilo temelje za leninizem, stalinizem, revolucijo in hladno vojno. Če bi vsaj kapitalistični newyorški časopis Marxa obravnaval nekoliko bolj prijazno, če bi vsaj ostal dopisnik iz tujine, bi lahko bila zgodovina čisto drugačna.« (cit. po Hitchens, 2007) Čeprav zabavna in na prvi pogled ironična, je interpretacija Marxove novinarske dejavnosti za »kapitalistični časopis« bistveno drugačna. Najprej nekaj dejstev. V petdesetih letih 19. stoletja je bil Marx evropski dopisnik časnika *New York Tribune* Horaca

Greeleyja. Republikanske stranke sploh ne bi bilo, če ne bi bilo Greeleyjevega tednika, ki je s svojo nacionalno pokritostjo odprl prostor za izražanje mnenj razočaranim whigsom, kritičnim demokratom in radikalnim reformatorjem. Med bralci Greeleyja in Marxa je bil tudi odvetnik iz Illinoisa, človek ki se je zavzemal za ukinitve suženjstva, za to, da se zemlja razdeli revnim, odprejo meje imigrantom in razširijo volilne pravice – Abraham Lincoln (Blackburn, 2011). Nekateri pravijo, da je bil v času ameriške državljanske vojne Marx edini Lincolnov priatelj. V Veliki Britaniji, kjer je takrat živel v izgnanstvu, je v letih spopadov organiziral britanski delavski razred, da je bojkotiral ameriški bombaž in bombažne izdelke. Čeprav se je Marx večkrat pritoževal Greeleyju, da s honorarjem za pet dolarjev ne more pokriti niti cene nakupa časopisov (ja, prav berete, Marx je bil novinar najnižje sorte, tisti, ki sploh ni imel dostopa do uradnih virov), je vztrajno pisal tekste za njegov časopis in – v tem je bistvo, ki ga JFK ni videl – je svoje novinarsko delovanje videl izključno kot podporo svojem študiju ekonomije. Višina honorarja pa ni bila »zloba« lastnika kapitalističnega časopisa, ampak rezultat »krvave vojne« s cenami med Greeleyjevim *Tribunom* in *New York Timesom*, v kateri je Greeley, popolnoma odvisen od naročil in skoraj brez oglaševanja, poskušal preživeti na monopolističnem časopisnem trgu. Marx je živel v Londonu, ne po svoji lastni izbiri, ampak v izgnanstvu ker je takratna reakcionarna pruska oblast zaprla skorajda celotno uredništvo *Neue Rheinische Zeitung* in Marxa enostavno poslala na pot, ki jo je prehodila večina takratnih revolucionarjev. V nemških časopisih je takrat mladi in popolnoma neznani Marx objavljal članke, ki so ne samo dvignili na noge pruske cenzorje, ampak tudi izзвali številne polemike in dobre kritike bralcev. Časopis, katerega naklada je v najslabšem času padla na samo 100 naročnikov, je pod Marxovim uredniškim vodstvom narasla na skoraj 3000. Lastniki *Neue Reinische Zeitunga* so bili pred klasično dilemo – ali zamenjati urednika (to odločitev je namesto njih naredila pruska oblast) ali pa se soočiti z ukinitvijo časopisa. Odločili so se za prvo varianto in zaposlili urednika, ki s svojo uredniško politiko pruskim oblastem ni delal težav. Marx se je v Londonu preživljal s pisanjem, večino svojega časa pa je študiral. Ker ni imel dostopa do uradnih virov, je večino informacij za svoje analize črpal iz uradnih statistik. Takratne oblasti so namreč vodile zelo natančno statistiko o revščini, položaju delavskega razreda, uvozu, izvozu, višini plač. V svojem odličnem eseju »K. Marx, Reporter« se Murray Kempton (1967) sprašuje, kako je bilo možno, da je Marx v svojih tekstih pisal o državah, ki jih nikoli ni obiskal, in analiziral politiko politikov, ki jih nikoli ni imel priložnosti intervjuvati? Kako je možno, da je večina njegovih diagnoz o aktualnih problemih tistega časa bila pravilna kljub temu, da razen uradne statistike, ki jo je natančno prebiral v londonski nacionalni knjižnici, ni imel stika z nobenimi uradnimi viri? In če smo že pri ironiji uvodne zgodbe: ironija ni v tem, da je Marx bil prekarni novinar, slabo plačana najemna delovna sila kapi-

talističnega časopisa, ampak v tem, da je verjel da je takratna Rusija največji bastion rekacionarne politike na svetu in takratna Amerika velik potencial za vzpostavljanje svobode in enakosti. Nekateri od Marxovih tekstov iz časa ameriške državljanske vojne, ko je boj proti suženjstvu in odcepitev juga kazala na to, da ameriška zveza lahko razpade v najbolj krvavi vojni, kažejo, kako je Marx natančno ocenil napake tako Severa tako tudi Juga. Za njega to ni bil samo spopad med Severom, ki se zavzema za osvoboditev črnskih sužnjev, in Jugom, ki v suženjstvu vidi bistvo svojega obstoja, ampak spopad med industrializmom in fevdalizmom. In v tem boju je zmagal Sever. Če sklenem: Marx je bil novinar. Bil je subjektiven, pristranski, brez dostopa do uradnih virov in z zelo jasnimi političnimi stališči. Vprašanje je, kdaj je pojem »novinarsko pisanje« dobil slabšalen prizvok? Kdaj je novinarstvo postalo sinonim za površno obdelavo nečesa, kar vsi vedo? Pa poglejmo še enkrat v zgodovino. Emile Zola je bil novinar. Pa tudi Charles Dickens, Thomas Paine, Mark Twain, Rudyard Kipling, George Orwell, Upton Sinclair. Za njih je svoboda tiska bila (če si spet sposodim Marxove besede, s katerimi je parafraziral Goetheja) stvar srca in ne samo možganov. Če želiš zagovarjati svobodo tiska, moraš vedeti, zakaj se boriš. Moraš občutiti, kaj pomeni biti brez te temeljne pravice.

Ne preseneča, da številni raziskovalci medijev menijo, da so najboljši novinarji in najboljše novinarstvo nastali v času popolnoma pristranskega tiska, ki sploh ni skrival svojih političnih stališč (Nichols in McChesney 2013, 168). V tem obdobju je politična identifikacija in politična opredeljenost bila tako izrazita, da so t. i. neodvisni mediji bili obravnavani kot nekakšen »neznani spol, kot hemafrodit v novinarskem svetu« (Kaplan 2002, 24). Preoblikovanje (ameriškega) novinarstva v najpomembnejši steber obrambe korporativnega in s *statusom quo* obremenjenega sveta se ni zgodil čez noč. Strankarsko vodeno novinarstvo se je začelo razkrajati v zelo konkretnem godpodarskem okolju. Državne pomoči, ki so jih tiskani mediji bili deležni desetletja, namreč ni bilo več. Novo medijsko okolje je proizvedlo časopisne mogule, lastnike ki so uspeli vzpostaviti monopole na medijskih trgih in ki so svojo medijsko lastnino začeli razumevati kot politično moč, ki naj bi ščitila njihove ekonomske (zasebne) interese (Nichols in McChesney 2013, 171–2). Za varovanje svojih monopolov so ti isti lastniki začeli promovirati novo obliko žurnalizma, neodvisnega od politike, nevtralnega v svojih (političnih) stališčih, odgovornega samo za podajanje dejstev, na temelju katerih si bodo bralci sami oblikovali mnenja. Kontekst dogodkov je tako izginil iz novinarskega poročanja. Umik domnevne kontroverznosti pri izbiri dogodkov, da bi se vzdrževala (navidezna) nevtralnost, je pomenil samo to, da se je poročanje o političnih dogodkih zreduciralo predvsem na to, kaj tisti, ki imajo moč (uradni viri) govorijo. Ta pristop pa je ustvaril iluzijo o profesionalni nepristranskosti. Obenem pa je imel zelo otipljive poslovne posledice s tem, da je novinarstvo naredil cenejše – namesto iskanja zgodb je bilo dovolj poslati novinar-

je k tistim, ki odločajo, in omogočiti močnim neposreden dostop do medijev. Navidezna nevtralnost pa je samo zrcalna slika tistega, kar se je dogajalo v osrčju gospodarske politike. Domnevni nevtralnosti trga in nevpletenosti države v regulacijo gospodarskih odnosov je sledila domnevna nevtralnost tržno naravnih medijev, odvisnih izključno od oglaševanja (in daleč stran od političnega vpliva) in pozornosti bralcev. Prepričanost novinarjev, da je mogoče to »igro« igrati vmes, v centru, med strankarskimi interesi in se izogniti kritikam favoriziranja določene strani, je pripeljala do tega, kar Paul Krugman imenuje »kult ravnovesja« (Krugman 2011). Namesto politične analize obstoječih dogodkov so novinarji pristali na pot sledenja dejstvom (ki so daleč od tega, da bi bila ideološko nevtralna). To pomeni, da se vse stranke, vpletene v posamezne dogodke, »na enak način motijo ali imajo prav, ne glede na to, o čem govorijo«. Krugman ta položaj opisuje z veliko ironije na naslednji način: če ena stran trdi, da je Zemlja ravna plošča, se bo profesionalno nevtralni novinarski zapis o tem glasil: »Stranke imajo različna stališča o tem, kakšna je oblika Zemlje«. Zadeva pa ni niti malo zabavna. Namreč, kult ravnovesja ima za novinarstvo in javno razpravo razdiralne posledice. V javni prostor pripušča glasove tistih, ki onesnažujejo javno razpravo in pri tem niso deležni nobene kritike. Kritike pa ni, ker se mediji bojijo, da bi bili obtoženi pristranskosti in neprofesionalnosti. In ko se celotna politična kultura vse bolj premika v center, se z njo premika tudi novinarstvo. Kaj pa je v centru? Kapital. V centru se določena vprašanja ne odpirajo. V centru se ni možno spraševati o naravi samega sistema. Kot nekje omenja Lance Bennett, to, kar se skriva za novinarskim profesionalizmom, ni nič drugega kot *status quo*. Drugače povedano, to, kar varuje objektivnost v novinarstvu, je objektivna nesprejemljivost sedanjega stanja. In na tej točki lahko rečemo, da je današnje novinarstvo (v veliki meri) »olje«, ki podmazuje sedanji kapitalistični sistem, da nemoteno deluje.

V predgovoru k prvi izdaji *Kapitala* (stran 16/12, cit. po Haug 1980, 241) Marx poiomenuje omejitev znanosti s privatno lastnino:

Na področju politične ekonomije se svobodno znanstveno raziskovanje ne sooča le z istim nasprotnikom kot na vseh drugih področjih. Svojevrstna narava snovi, ki jo obravnava, kliče proti njemu na bojišče najhujše, najbolj malenkostne in najbolj zlobne strasti človeške narave, furije privatnega interesa. Anglikanska visoka cerkev npr. rajši dopusti napad na 38 od svojih 39 verskih členov kakor na 1/39 svojega denarnega dohodka. Dandanašnji je celo ateizem culpa levii (mali greh) v primerjavi s kritiko tradicionalnih lastninskih razmerij.

In to, o čemer govorji Marx, več kot očitno velja tudi v primeru me-

dijev. Lahko se ukvarjaš z njihovim (ne)profesionalizmom, (ne)etičnostjo, (ne)objektivnostjo, (ne)uravnoteženostjo in (ne)uravnovešenostjo), z načini, kako predstavljajo določene družbene skupine , o čem in kako poročajo ali pa ne. Ko pa pride na dnevni red ukvarjanje z gospodarskim sistemom, znotraj katerega delujejo, potem pa se aktivirajo furije zasebnega interesa. In prav sèm je potrebno usmeriti vse poskuse reforme. Zadeva je jasna. Ne moreš spremeniti načina medijskega delovanja, ne da bi spremeniš sistem, znotraj katerega mediji delujejo. Ne moreš sprejeti ustreznega pravnega okvirja, ker je vsak pravni okvir (pretekli in bodoči) rezultat prav teh istih lastninskih razmerij, ki jih je potrebno legalizirati. Medijska industrija je dobesedno simptom kapitalističnega sistema. Če tega ne razumeamo, smo se ujeli v podobno zanko kot predstavniki »ekonomije blaginje«, ki se trudijo ublažiti »najškodljivejše rezultate kapitalizma, da bi okreplili prav sistem, ki nujno proizvaja in reproducira te škodljive rezultate« pravita Baran in Sweezy (1969, 117).

Kratek ekskurz v zgodovino ni namenjen nostalgičnemu oziranju na »zlatu dobo novinarstva«, ki je dejansko nikoli ni bilo. Bolj je nekakšna metoda raziskovanja, podobna tistemu, kar Marshall McLuhan imenuje »po-gled v vzvratno ogledalo«. Ne moremo namreč razumeti, kam gremo, če ne vemo jasno, kje smo in kje smo bili. V ta namen bomo najprej postavili pod vprašaj nekaj temeljnih mitov o novinarstvu, ki jih najdemo v večini akademiske literature, novinarskih kodeksih in, kar je najbolj zanimivo, v medijskih zakonodajah. Začnimo najprej z mitom o tem, da mediji po naravi svojega delovanja delujejo immanentno v interesu javnosti. Kljub deklarativno izrečeni poklicni zavezi o delovanju v javnem interesu na delovanje medijev vplivajo številni parcialni interesi in interes javnosti je samo eden (in to ne najpomembnejši) od njih. Za razumevanje teh vprašanj je najprej treba razložiti, v čem je politična moč medijev, predvsem pa, v čem je politična moč novičarskih medijev.

Povej mi, s kom si govoril, da bom razumel, kaj si napisal

Začnimo pri osnovah. Kaj so novice? Novice so oblika javnega vedenja, pravi Michael Schudson (1996: 3). V procesu menjave med viri informacij in novinarji nastaja skupno deljeno javno vedenje, ki se kot izdelek p(r)odaja potrošnikom na trgu medijskih vsebin. Novica ni novost o dogodku ali dogajanju. Novica je oblika javne vednosti o tistem, kar naj bi se zgodilo. Standardizirana forma posredovanja novic zahteva od novinarja, da pri oblikovanju zapisa o tistem, kar naj bi se zgodilo, odgovori na temeljna novinarska vprašanja: *kdo, kaj, kdaj, kje in zakaj?* Če želimo razu-

meti novice kot obliko javnega vedenja, potem moramo raziskati, kateri posamezniki, dogodki in dejanja sodijo pod kategorijo »*kdo?*«, katera dejstva so vključena ali pa izključena iz vprašanja »*kaj?*«, kateri prostori in časi dominirajo pri vprašanju »*kje* in *kdaj?*« in katere interpretacije imajo razlagalno moč, da odgovorijo na vprašanje »*zakaj?*«. Za novinarje je primarni modus razlage novic njihov »motiv«. Dogodki imajo svoje akterje, akterji imajo svoje motive, motivi pa naj bi posledično razlagali dogodke. V poročanju o politiki je akter običajno politik (kandidat/stranka), motiv pa osebna politična korist oz. politična moč. Politično koristoljubje (korupcija) tako postaja najmočnejši razlagalni motiv političnega delovanja. Politika je fundamentalno medijska politika, njen epitom pa je postal politika škandala, pravi Castells (2009, 8, 193–299).

Klub temu da standardizacija novinarskega dela temelji na predpostavki, da novinarji izbirajo med dogodki, ki so se zgodili, in jih razlagajo brez lastne vpletenenosti tako pri njihovi izbiri kot tudi interpretaciji, je novinarsko poročanje mogoče razumeti samo kot del celotne »verige« oblikovanja javnega vedenja. Novinarji dogodke izbirajo skupaj z njihovo interpretacijo. Da bi zadržali vsaj navidezno izključenost iz te »verige«, pri interpretaciji motivov uporabljajo zunanje strokovno znanje. Naloga strokovnjakov, vpoklicanih v proces medijske razlage, je podati interpretacijo (*zakaj?*) o dogodkih in posameznikih, ki so jih novinarji izbrali kot »*kdo?*« in »*kaj?*«.

Edini način, da nadzorujemo, kako ljudje mislijo, je ravno to, da nadzorujemo, o čem sploh mislijo, pravi Entman (2007, 166). Vzajemno občudovanje med politiki in mediji temelji na krožnem prepričanju, da je nekaj pomembno, če o tem poročajo mediji, oz. da medijsko poročanje naredi javne zadeve ali posameznike pomembne. Pri tem pa moramo biti pozorni ne toliko na to, kaj ljudje mislijo o določenih javnih zadevah oz. politikih, temveč na to, na temelju kakšnih kriterijev jih ocenjujejo. Na enak način, kot mediji (i)zbirajo informacije, (i)zbirajo tudi svoja občinstva. Na enak način, kot legitimirajo dogodke in vire, o katerih poročajo, mediji legitimirajo tudi tiste, katerim je to poročanje namenjeno. Sposobnost medijev, da javno povežejo dogodke in občinstva, je ena temeljnih medijskih funkcij (Schudson 1996, 25). Mediji ne poročajo o politiki, ampak sporočajo javnosti, na temelju katerih kriterijev lahko ocenjuje konkretno politično delovanje. Določanje kriterijev ocenjevanja (angl. *priming*) ni stvar nekakšnega namišljenega konsenza, ki naj bi obstajal v družbi, ampak je predmet vsakokratnega pogajanja med mediji in politiko/-i. S tem, da določena vprašanja bolj zasidramo v posameznikov zemljevid razumevanja politike (določanje kazala pomembnosti javnih zadev oz. prednostno tematiziranje) in vnaprej ponudimo kriterije ocenjevanja, proizvajamo tudi natančno določene interpretacije – okvirje (Scheufele and Tewksbury 2007, 11). Uokvirjanje (angl. *framing*) je proces izbire in poudarjanja določenih dogodkov in zadev, njihovo medsebojno povezovanje, ki temelji

na medijsko izbranih interpretacijah, ocenjevanju in/ali ponujanju rešitev (Entman 2004, 5). Okvirji, ki vsebujejo kulturno bolj resonančne interpretacije, imajo večji potencial vplivanja: besede in podobe, ki so takoj opazne, razumljive, zapomljive in čustveno nabite, delujejo kot »razumljivejši« okvir za interpretacijo sveta. Medijsko okvirjanje je večnivojski proces, ki se začne pri pogajanjih med ključnimi političnimi subjekti na eni in mediji na drugi strani. Zgodbe, ki se generirajo na vrhu politične hierarhije, večinoma določajo izbiro domačih in mednarodnih političnih novic (gre za tisto področje političnega življenja, ki ga mediji označujejo kot »notranja in zunanja politika«). Model omogoča analizo procesa uokvirjanja, od popolne nadvlade enega do enakopravnosti dveh ali več okvirjev (več interpretacij, ki so pripuščene v javni prostor in jim mediji podeljujejo enako ali enakopravno razlagalno moč) – razлага, ki jo poudarjajo medijske hiše in teorije avtonomije medijev (Entman 2004, 48). Vladajoče elite gospodarijo nad procesom uokvirjanja novic. Intenziteta nadzora se okrepi vsakič, ko se okvir nanaša na dogodke, katerih interpretacija zahteva skupno deljene razlage. Jakost aktivacije zelo redko prestopi »prag«, dosežen v procesu pogajanja s političnimi elitami. Strah pred možnimi povračilnimi ukrepi politike (strožja regulacija, prekinitev dostopa do uradnih virov informacij, omejevanje dostopa do državnega oglaševanja) je učinkovit mehanizem nadzora nad mediji.

Daniel Hallin (1986, 116–117) opisuje tri prevladujoče načine (ali »tri sfere«) novinarskega poročanja, za katere veljajo različna novičarska pravila. Znotraj področja »legitimne kontroverze«, za katero je značilno, da obstaja razločna cepitev med političnimi elitami, se novinarji odločajo za pristop »predstavitev pogledov vseh vpleteneih strani«. Poročanje znotraj polja »deviantnosti«, kjer se od novinarjev ne zahteva poročanja po standardih »nepristranskosti in uravnoteženosti«, lahko pripelje do dominacije enega okvirja (»normalnosti«) in popolne izpustitve nasprotujočih si pogledov. V tem polju poročanja se pogostokrat zgodi, da novinarji zavzamejo pozicijo moralnega razsodnika v imenu domnevne »večine« v družbi. V polju skupno deljenih vrednot (med mediji in njihovimi občinstvimi) mediji prijateljsko kramljajo s svojim občinstvom. Novinar kot »prijatelj in zaupnik majhnega človeka«, kot nekdo, ki razume njegove stiske in pričakovanja, tako vse bolj prevzema terapevtsko funkcijo v polju javne komunikacije.

Kljub temu da so prednostno tematiziranje, prednostno ocenjevanje in uokvirjanje ključni mehanizmi v konstrukciji medijskega sporočila, njegova distribucija v medijih temelji na specifičnih organizacijskih postopkih, ki zmanjšujejo avtonomijo njihove izbire in interpretacije. Eden takih postopkov je indeksiranje (Bennett 2007, 2007a). Uredniki in novinarji uporabljajo indeksiranje pri novicah in komentarjih glede na pričakovano in želeno pomembnost določenega javnega vprašanja med elitami in javnim mnenjem. Medijsko poročanje je povezano s stopnjo soglasja, ki obstaja med političnimi elitami glede določenega vprašanja: ko je soglasje

močno, mediji večinoma krepijo politično moč pri upravljanju javnega mnenja, ko pa so politične elite razcepljene, mediji razcepijo tudi mnenje javnosti (Hallin, 1994: 11). Novinarji indeksirajo pomembnost določenega vprašanja oz. informacije glede na to, kakšno stališče do tega vprašanja ima uradna politika. To ne pomeni, da mediji enostavno reproducirajo vladno stališče do določene zadeve, ampak da je državna administracija oz. njihove službe za odnose z javnostmi primarni vir informacij (in interpretacij) o ključnih javnih vprašanjih. Indeksiranje, ki ga opravijo novinarji, nima neposredne povezave s pomembnostjo določenega vprašanja za javnost, temveč je odvisno od tega, kolikšna je vplettenost elit. Da bi rezultat indeksiranja dobil legitimnost in podporo v javnem prostoru, mediji oz. novinarji uporabljajo izsledke javnomnenjskih raziskav ali pa izjave izbranih strokovnjakov za posamezna vprašanja. Naloga potrjevalcev indeksiranja je podpreti tisto naracijo, ki je že »vtkana« ali pa »zapisana« v zgodbo. Glede na to, da indeksiranje temelji na spopadu političnih in ostalih elit v družbi, je njegova temeljna naloga razcepitev javnega mnenja, njegova členitev na pozicijo/opozicijo, (politično)levico/desnico, na red/nered, na moralnost/nemoralnost, na dobro/slabo.

Prednostnega tematiziranja, uokvirjanja in indeksiranja ne moremo enačiti s sistematično pristranskostjo (angl. *bias*) v medijih. Če ne želimo ostati pri površnem razumevanju politike kot arkanske prakse (skrite javnemu pogledu in pregledu), kot zakulisja in zarote, potem je treba medijsko pristranskost analizirati kot vidno, utečeno in poklicno utemeljeno prakso. Mediji favorizirajo določene interpretacije, določene poglede, določene razlage in določene razlagalce. Imetniki politične in gospodarske moči v družbi namenjajo velikanska finančna sredstva temu, da njihovi pogledi in njihove interpretacije stopijo v ospredje javne razprave (Entman 2007, 164).

Schudson (1996, 9–13) navaja štiri tipe pristranskosti, ki prevladujejo v medijih. Izbrane novice so tako večinoma *negativne*, *distancirane* (»objektivne«), *tehnične* in *uradne*. Negativni dogodek ima veliko novičarsko vrednost. Distanciranje od dogodkov in ironični odnos do političnega dogajanja naj bi bil, kot pravi Schudson, posledica temeljne zahteve novinarstva kot poklica – ne vplettenost oz. nevtralnost pri poročanju. Tehničnost novic je vidna v poudarjanju strategij in takтик političnega delovanja in ne njihovih rezultatov, v videnju politike kot mehanizma vladanja in ne ideologije. Novičarstvo temelji na uradnih virih in uradnih mnenjih razmeroma majhnega števila izbranih strokovnjakov. Novača je tako v večji meri produkt virov kot samih novinarjev. Pri političnem komuniciranju te štiri oblike pristranskosti novic proizvajajo specifičen pogled in razumevanje politike. Politika je tako videna in razumljena kot skupek negativnih dogodkov (škandali), kot tehnika vladanja, do katere je treba imeti distanco (nezaupanje), ter kot način promocije uradnih virov.

Uokvirjanje, prednostno tematiziranje in prednostno ocenjevanje

kažejo, kako je temeljna značilnost mediatizirane politike boj za prevlado in premoč nad izbiro interpretacij. Pri tem pa moramo biti pozorni, da mediatizacije politike ne enačimo z njenim medijskim posredovanjem. Mediji ne poročajo o politiki kot nezavzeti, neangažirani ali nepristranski opozovalci, ampak kot soudeleženci v političnem dogajanju. Vsi akterji in njihova sporočila morajo uporabiti medije za dosego svojih ciljev, morajo sprejeti pravila medijskega delovanja ter sprejeti njihov jezik in interes. Mediji niso nevtralni, kot nam vseskozi zatrjuje ideologija novinarskega profesionalizma, ampak proizvajajo natančno določeno politično vednost.¹ Mediji oblikujejo komunikacijske in pripuščajo zraven tiste govorce in tista sporočila, ki so narejena v skladu s specifičnimi organizacijskimi in poklicnimi pravili, veljavnimi za medijske organizacije (Schudson, 2002). Mediji popularizirajo politike, jih po-stavijo v javnost, spremljajo njihove »vojne«, slavijo in soustvarjajo njihove zmage in poraze, ustvarjajo politično naracijo, ki temelji na spopadu dobrega in zlega, herojev in negativcev ter seveda žrtev, ki jih je treba zavarovati in rešiti. Človek z ulice, ta mitološka kreatura, ki je v medijih zamenjala državljanata, je postal naslovnik ne samo medijskih, ampak tudi političnih sporočil. Je nekdo, v imenu katerega se opravičuje medijsko in tudi politično delovanje.

Za konec tega subjektivnega pregleda akademskih razmišljjan na to temo, dodajam še najbolj simptomatičnega iz zelo vplivne knjige Hallina in Macinija *Comparing Media Systems* (2004, 34–36), kjer je postavljena kot eden ključnih mehanizmov za primerjanje stopnje demokratičnosti medijskih sistemov prav profesionalizacija (karkoli že ta pojem pomeni) novinarstva. Skratka, profesionalne vrednote (ali pa profesionalni miti) so tisto vezno tkivo, ki omogoča polarizacijo novinarskih praks na: »dobre« in »slabe«. Takšna razloga je lahko zelo všečna novinarski skupnosti, za samo razumevanje novinarskega dela v procesu proizvajanja javne (politične) vednosti pa praktično nima nobene uporabne vrednosti. Namreč, Hallin in Mancini (kot tudi ostali) izhajata iz predpostavke, da je profesionalno (objektivno) novinarstvo možno, če novinarji sledijo določenim (skupno dlenim) vrednotam. Težava pa je, da so te skupno deljene novinarske vrednote alibi za natančno določene medijske prakse, ki nujno proizvajajo novinarski neprofesionalizem. Lahko bi rekli, da gre za vrednote, h katerim novinarji stremijo, ki pa jih obenem zaradi vpetosti medijev v gospodarstvo

¹ Mit o »objektivnem« novinarstvu, delitvi na resne (javne) in tabloidne (komercialne) medije ter ločitev med tržno naravnanimi mediji in mediji, ki delujejo v javnem interesu, zamegli temeljno vprašanje, ki se mu mediji/novinarji kot tudi večinska akademska prispodoba medijev/novinarstva želi izogniti – mediji producirajo natančno določeno politično vednost. Namesto da mediji reciklirajo splošno znane samoumevnosti in producirajo blago, namenjeno potrošnji (ne glede na to, ali gre za razvedrilo ali pa novice), bi morali *»proizvajati vednost s političnimi učinki, ki lahko izhaja iz političnega programa, brez skrivanja za izgovorom objektivnega sporočanja (...) mediji naj producirajo, a ne blago, temveč politično vednost«* (Krašovec, 2004: 195).

zelo težko dejasnko spoštujejo. Zato je novinarski svet prepoln individualnih zgodb mitičnih novinarjev, ki so se uprli sistemu, ki so objavili resnično zgodbo, ki so z življenjem plačali za svoje delo, ki trpijo, ki so zvezde, ki pišejo knjige o ozadju svojih zgodb, ki si upajo, ki še zmeraj vzdržujejo upanje, da je možno delati novinarstvo, osvobojeno spon lastninskih odnosov. Ali kot pravi Halimi v svoji knjigi *Novi psi čuvaji*: »Čeprav novinar ujet med lastnikom, urednikom, publiko, negotovostjo, konkurenco in izmenjavami uslug, nima več avtonomije, se lahko pred kolegi še vedno postavi s kakšno drobnjarijo, ki jo je 'spustil' v svojem časopisu ali televiziji in ki dokazuje preostanek njegove moči (Halimi, 2003, 14). To je tisto, česar novinarji nočejo slišati. Halimijev knjigo, ki je med bralstvom po vsem svetu velika uspešnica, je novinarska in »profesionalna« skupnost načrtno prezrla. Tu pa tam lahko preberemo kakšno omembo te knjige, kot je recimo knjiga novinarja, urednika in trenutno učitelja novinarstva Iana Hargraevesa *Novinarstvo. Zelo kratek uvod* (2007, 56), kjer piše: »Serge Halimi, še en levičarski kritik (pred Halimijem, Hargreaves omenja Pierra Bourdieua, za njim pa *doyena* levičarske kritike novinarstva Noama Chomskega, op. SBH), pravi, da so za Francijo značilni »mediji, ki so čedalje bolj vsenavzoči, novinarji, ki so čedalje bolj ubogljivi in javni informacijski sistem, ki je čedalje bolj povprečen«. Veliki zagovornik novinarskega profesionalizma Ian Hargraeves v svojem učbeniku za bodoče novinarje, opravi z vsebino pisanja treh avtorjev s tipičnim okvirjanjem – levičarskih kritikov ni potrebno jemati resno. Pregled pristopov k obravnavanju pristranosti v medijih pa ne samo da ne, kot bi rekel Weber, »odčara« sveta medijskega poročanja, ampak deluje kot dodatni mehanizem utemeljevanja dihotomije: pristransko – objektivno. Tisto, kar pa je še pomembnejše, vsi ti pristopi se zavestno izogibajo kakršnikoli obravnnavi povezave med gospodarskim sistemom, znotraj katerega mediji delujejo, in neizogibnostjo določenega načina poročanja znotraj tega sistema. Na tem mestu je potrebno takoj ustaviti tiste kritike, ki ukvarjanje s politično ekonomijo okarakterizirajo kot ekonomističen pristop, ki nam ne pomaga razumeti, zakaj prihaja do takšnega načina poročanja. In prav v tem je problem. Naša temeljna teza je namreč, da sploh ni pomembno raziskovati, kako mediji poročajo (analizirati konkretnne medijske prakse), ampak ugotoviti mehanizem, ki proizvaja natančno te in ne nekatere druge prakse. In to lahko naredimo samo, če se osredotočimo na temeljne produkcijske odnose. Za to ne potrebujemo nobenih teorij zarote, nobenih zlobnih lastnikov, nobenih pokvarjenih novinarjev in neumnih občinstev. Potrebujemo samo temeljno izhodišče, ki pravi – mediji so kapitalistična podjetja *par excellence* in kot taki imajo primarno nalogu vzdrževanja tega sistema. Da bi to dokazali, se bomo lotili dveh pristopov. Najprej vprašanja korupcije in potem še agitacijske in propagandne vloge medijev, o kateri jasno govori Lenin, ki pa nam pomaga razumeti, zakaj je objektivnost in nepristranskost medijev

najmočnejše propagandno orožje (in orodje), ki brani korporativni svet.

Novinarstvo – dovoljenje za umor

Tom Watson: »Vi ste prvi mafijski šef v zgodovini, ki ni vedel, da vodi kriminalno združbo.«

James Murdoch: »Gospod Watson, prosim vas, to je popolnoma neprimerna trditev.« (Watson, Hickman, 2012)

Če se držim svoje temeljne predpostavke, da je nepotrebno obravnavati konkretne primere, da bi razumeli, kako deluje celota, bom na tem mestu naredila izjemo. V slovenskem primeru so privatizacijske medijske zgodbe neraziskane. Zgodbe, v katerih so novinarji ali pa celotni mediji bili vpleteni v korupcijske afere ali pa v konkretno izsiljevanje določenih ljudi, so neraziskane in brez ugotovitev. Zgodbe, v katerih so novinarji pod psevdonimi opravljeni najbolj umazana dela proti političnim nasprotnikom svojih plačnikov, niso dobile epiloga. Čeprav Boris Vezjak (*In media res*, <http://vezjak.wordpress.com/>) na svojem blogu že leta sistematično zbira in komentira prav te novinarske prakse, mediji o tem molčijo. Če pa se že omenjajo, se običajno okvirjajo v stilu: večina novinarjev profesionalno opravlja svoje delo, gre za manjšino, ki je onečastila svoj poklic, ločimo zrno od plevela. Ali je res možno na ta način razložiti to, kar se dogaja z mediji in novinarstvom? Ali pa gre za nekaj, kar je immanentno prav temu tipu profesionalnega novinarstva, ki ne more uspevati brez politične podpore? V nadaljevanju pa primer, ki ne samo, da je razgalil novinarstvo, ampak je predvsem razgalil nezmožnost novinarske samorefleksije.

Vse je začelo januarja 2011, ko je Andy Coulson, nekdanji urednik News Internationala (NI), britanske veje News Corporation Ruperta Murdocha odstopil s položaja tiskovnega predstavnika britanskega predsednika vlade. Kmalu zatem je Coulsona arretirala policija zaradi suma kaznivega dejanja korupcije in nezakonitega prisluškovanja telefonskim odzivnikom velikega števila ljudi. Tej aretaciji je sledil še niz drugih aretacij vodilnih ljudi NI, nekdanjih urednikov in novinarjev tabloida *News of the World*, vključno z vodilnimi v policiji. Afera je tako iz tedna v teden postajala vse bolj neprijetna za vladajočo konzervativno stranko. Predsednik vlade David Cameron je imenoval posebno preiskovalno komisijo pod vodstvom sodnika Lorda Levesona katere naloga naj bi bila v celoti razsvetliti vse potencialne zlorabe medijev. Poslanec opozicijske Laburistične stranke Tom Watson je tezi, da je korporacija dobra, krivi pa naj bi bili samo pokvarjeni posamezniki (novinarji in uredniki), ki so pri svojem delu »zgubili kompas«, dodal še eno razsežnost. V knjigi, ki jo je Watson napisal skupaj s preiskovalnim novinarjem časnika *Independent* Martinom Hickmanom, so natančno opisani načini, kako je močna in vplivna medija-ska korporacija korumpirala britansko družbo in politiko. Knjiga *Dial M*

for Murdoch: News Corporation and the Corruption of Britain (2012), napisana kot kriminalalka, polna anekdot in zgodb iz novinarskega vsakdana, kaže, kako je Murdoch sistematično (zlo)rabljal medije v svoji lasti za pridobivanje osebnih materialnih koristi. Murdochov imperij je bil »država v senci«, politiki, ki so vodili državo, pa zasebni prijatelji, katerih naloga je bila skrbeti za izpolnitve njegovih zasebnih interesov. Kot v svoji knjigi dokazujeta Watson in Hickman, aféra ni bila delo »enega pokvarjenega novinarja«, ki ni spoštoval zakona, tudi ne enega »pokvarjenega časopisa«, ampak je celotna korporacija delovala »pokvarjeno« oziroma je odnos med medijii in politiko »pokvarjen«. Roy Greenslade, novinar in urednik v številnih britanskih tiskanih medijih v svoji odlični knjigi o zgodovini britanskih časopisov opisuje, kako je Murdoch uporabljal svojo medijsko moč. Številne priče opisujejo, kako sta bila Murdoch in nekdanja predsednica britanske vlade Margaret Thatcher v rednih stikih oziroma kako je Murdoch osebno diktiral gospodarsko politiko njene stranke. »Gospod predsednik vlade«, kot so ga imenovali, je bil za svoje storitve bogato nagrajen s spremembo zakonodaje na področju omejevanja medijskega lastništva in varstva konkurence, s čimer so mu zagotovili pravno podlago za gradnjo njegovega medijskega imperija (Greenslade 2003, 384). V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je s t. i. Wapping revolucijo Murdoch dobesedno čez noč preselil svoje časopise in tiskarno na novo lokacijo in se s tem izognil zavezujajočemu pogajanju z močnimi novinarskimi in tiskarskimi sindikati. Pomoč njegove prijateljice je bila neprecenljiva. Thatcherjeva mu je zagotovila spremenjeno zakonodajo, ki je regulirala delovanje sindikatov in neodzivnost regulatorjev, ki bi morali nadzorovati konkurenco. Številni starejši britanski novinarji se spominjajo skrajno nasilnih spopadov med sindikati in policijo, načina, kako so servilni Murdochovi novinarji sistematično demonizirali sindikalne voditelje in leve stranke nasploh, številnih laži in izmišljenih propagandnih zgodb, ki so držali na oblasti Thatcherjevo in uničevali opozicijo (Hall in ostali, 1978). Časopis *Economist* (2012) je v svoji analizi celotne afere poskušal v delovanju Murdochove korporacije poiskati tudi pozitivne razsežnosti: Murdochu naj bi uspelo (to, kar številnim medijskim lastnikom pred njim ni uspelo) iz prodaje in distribucije informacij ustvariti dobičkonosen posel – enako pri tabloidnem *Sunu* kot pri kvalitetnem *Timesu*. Dokaj licemerna trditev. Seveda drži, da je vsak Murdochov medijski posel bil dobičkonosen. Vprašanje pa je, v kolikšni meri je to bilo rezultat delovanja trga, na katerega se nenehno sklicuje, in v kolikšni meri rezultat »zakonodajnih subvencij« številnih politikov, ki jim je ponujal medijske storitve. In kako so celotno zadevo obravnavali britanski novinarji?

Janet Daley, kolumnistka *Sunday Telegrapha* je v luči teh dogodkov opisala trenutno razmerje med mediji in politiko (Daley, 2011). Britansko politično novinarstvo je klub, ki mu pripadajo in novinarji in politiki. V tem klubu vladajo posebna pravila obnašanja in delovanja: udobnost priatelj-

stva in pajdaštva ter bratskih povezav. Tkivo, ki povezuje člane kluba, je strah pred izključitvijo, neprijeten občutek, da ne boš zraven oziroma da se boš znašel med "navadnimi ljudmi", ki politiko spremljajo kot opazovalci preko svojih medijskih posrednikov. Vse to predstavlja nenehno grožnjo političnem življenju določene družbe in demokracije nasploh, ugotavlja Daleyjeva. Na ta komentar se je odzval George Monbiot, kolumnist *Guardiana*. V svojem tekstu z naslovom '*Mediji so korumpirani*' (2011) stopi korak naprej v kritiki razmerja med politiki in mediji, ko opozori na osrče problema in vzrok korupcije. Flagelantizem Daleyjeve po njegovem ne izpostavlja problematičnosti odnosa med novinarji (uredniki) in lastniki medijev, za katere delajo. Novinarji (in uredniki) v izbiri dogodkov in poročanju o le-teh večinoma (če ne izključno) sledijo razlagam "sveta", ki so v skladu z interesu medijskih lastnikov. Novinarji in uredniki, pravi Monbiot, ne morejo sprejeti svoje vloge trebuhaborcev milijarde vrednih korporacij, za katere delajo, ampak se rajši vidijo kot zastopniki interesov javnosti. Korporativni mediji so navidezno civilno družbeno gibanje, ki dejansko deluje v interesu elit. V tem so medijska podjetja podobna gibanju "čajank", ki samo sebe opisuje kot spontani upor navadnih državljanov proti vsemogočnim elitam, dejansko pa gre za politično parastranko, ustavljeno z denarjem bratov Koch in medijsko promovirano v oddajah *Fox News* Ruperta Murdocha, pravi Monbiot. Čeprav Monbiotova kritika drži, je predlagana rešitev napačna. Namesto da bi pod vprašaj postavil naravo delovanja medijskega sektorja (ki je daleč od tega, da bi bil samoreguliran), Monbiot predlaga uvajanje nekakšne novinarske Hipokratove prisege (višjo stopnjo že sedaj nedelujoče samoregulacije), ki bi novinarje zavezala k delovanju v javnem interesu. »Novinarji se morajo postaviti po robu poslovnim interesom tistih, za katere delajo, in oglaševalcem, ki jih oskrbujejo z denarjem. Novinarji se morajo zavezati, da nikoli ne bodo sprejeli denarja za promocijo partikularnih mnenj in se zoperstaviti poskusom pritisakov, da to storijo (Monbiot 2011). Če pustimo ob strani, da bi novinarji že zdaj morali delovati v javnem interesu (to je tisto, kar novinarski poklic loči od ostalih prepričevalnih poklicev – oglaševalskega in PR-ovskega), je temeljni problem, s katerimi bi se morali novinarji ukvarjati, obstoj za novinarstvo nesprejemljivega konflikta interesov, ki ga v drugih sferah javnega delovanja mirno definiramo kot korupcijo. Če izhajamo iz najbolj enostavne definicije, po kateri je korupcija vsaka kršitev dolžnega ravnanja z namenom pridobivanja koristi zase ali za drugega, potem je vsako novinarsko delovanje, ki ni v interesu javnosti, koruptivno. O obstoju »incestuoznega razmerja med mediji in oblastjo« je pisal Serge Halimi (2003). Te Halimijeve teze ne jemljemo kot metaforo, kot so jo razumeli novinarji/bralci njegove knjige, ampak kot dejstvo. Novinarju je podeljena pravica, pravi Halimi, da verjame v svojo lastno moč. Ta moč pa se je obrnila proti tistim, ki bi jim morala služiti. Ko se je svet zakotalil v »informacijsko družbo« in mediji postali del »kreativne industrije« so pristali v novih hierar-

hijah in se obkrožili z novimi gospodarji – ministri, generali in bankirji (Halimi, 2003, 13–14). »Ko je neki ameriški sindikalist govoril o novinarjih svoje dežele, je ugotovil: »Pred dvajsetimi leti so kosili z nami v kavarnah, danes večerjajo z industrialci.« S tem ko se novinarstvo srečuje samo s »tistimi, ki odločajo«, ko je zablodilo v družbo dvora in denarja, ko se je spremenilo v propagando tržne miselnosti, se je zaprlo v razred in v kasto. Izgubilo je bralce in ugled. Pospešilo je siromašenje javne diskusije. Takšen položaj je lasten sistemu: deontološki kodeksi pri tem ne bodo veliko spremenili.« (Halimi 2003, 124) Halimi ima prav, ko trdi, da noben deontološki kodeks, nobena Hipokratova zaprisega, kot jo predlaga Monbiot, tega ne bo spremenila. V času razprav, kakšen vpliv imajo mediji na politiko in v kolikšni meri današnja mediatizirana politika predpostavlja združitev medijske in politične sfere, je mogoče najbolj tragična posledica kolapsa zaupanja v institucije prav dejstvo, da nobeden od mehanizmov, ki je želel vzpostaviti učinkovito kontrolo nad mediji – ni deloval.

Če želimo razumeti pogubnost sedanjega razmerja med politiki in mediji, ki ni strukturne, ampak sistemsko narave, se moramo lotiti vprašanja korupcije. *Temeljna teza tega prispevka je, da so mediji koruptivni.* Dokazovanje tega koruptivnega delovanja medijev bo potekalo na nekaj ravneh. Najprej bomo pokazali, zakaj mediji ne morejo slediti javnemu interesu kljub temu, da je prav sledenje temu interesu definirano kot temeljni okvir novinarskega delovanja. Na naslednjem koraku bomo pokazali, da je prevladujoči način financiranja medijev (tj. oglaševanje) razlog, zakaj je medijsko industrijo nemogoče »demokratizirati od znotraj«. Na koncu bomo še opozorili na probleme izgubljenega zaupanja v institucije oblasti (nezaupanje kot posledica višjih pričakovanj demokratičnih standardov v družbi) in pokazali, da morajo zahteve po radikalni preglednosti delovanja institucij spremljati tudi mehanizmi pragmatične demokracije oz. demokracije, usmerjene v skupno reševanje problemov. V tem procesu je vloga medijev predvsem v postavljanju in razlaganju meta-konceptov, ki presegajo obstoječe okvirje razlag družbenih procesov (Ansell 2011, 43–63).

Povej mi, kdo te plačuje, pa bom vedela, zakaj tako pišeš

Ker moj namen ni ukvarjanje s samo korupcijo oziroma njen definiiranje, bom za potrebe tega prispevka poskušala postaviti pod vprašaj dva „mita“,² na katerih temelji delovanje medijske industrije. Prvi mit se nanaša na tezo, da mediji/novinarji delujejo v javnem interesu, drugi pa na

² Pri tem ni pomembno, ali je mit pravilen ali pa ne, temveč kvečjemu, ali je mrtev ali živ. In novinarska mitologija je še vedno zelo živa – kljub cinizmu, ki je pogosto le izraz resignirane nemoči.

neodvisnost medijev od lastniških razmerij in oglaševalskega denarja (obstoj tako imenovanega "požarnega zidu" med novinarskim in marketinškim delom medija). Preden razložim, zakaj gre za mite in kakšne so posledice te mitologije v imaginariju novinarskega dela, bom določila vsebino nekaterih pojmov, ki jih bom uporabljala v nadaljevanju. Najprej pojem korupcije. Pri uporabi izraza "korupcija" se vračamo na začetek njegove semantične poti, ko je pojem *corruzione* označeval poslabšanje kakovosti vodenja ne glede na razlog, zaradi katerega je do njega prišlo. "V Angliji 18. stoletja so izraz še vedno uporabljali v tem pomenu, čeprav so ga takrat že povezovali s podkupovanjem. Nato je denarni pomen skoraj povsem izpodrinili nedenarnega." (Hirschmann 2002, 44) V nadaljevanju bomo pod pojmom korupcije razumeli tiste prakse vladanja, ki vodijo do "nadzorovane demokracije" (angl. *monitory democracy*), kot jo imenuje John Keane (2009, 689–691). Značilnost te demokracije je, da veliko število (neizvoljenih, nereprezentativnih in nepredstavnih) organizacij nenehno opazuje delovanje vseh vej oblasti, vseh državnih institucij kot tudi delovanje korporativnega sektorja. V imenu »ljudstva«, »javnosti«, »državljanov«, »družbené odgovornosti« veliko število opazovalcev nenehno preži na delovanje različnih centrov moći. Nove oblike nadzorovanja so spremenile jezik sodobne politike. Nadzorovana demokracija uporablja izrazje, kot so »ojačevanje«, »udeleženci«, »participativno vladanje«, »komunikacijska ali posvetovalna demokracija«, njena orodja pa so raziskave, fokusne skupine, posvetovalno merjenje javnega mnenja, *online* peticije in *online* glasovanja. Temeljno geslo reprezentativne demokracije »en posameznik, en glas in en (politični) predstavnik« je zamenjalo novo geslo »en posameznik, veliko število interesov, veliko glasov, množenje izbir in množica reprezentacij« (Keane 2009, 691). Ta pojem je podoben pojmu "horizontalne odzivnosti" Guillerma O'Donnella (1998, 119).³ Za O'Donnella je »horizontalna odzivnost« način nadzora in uravnoteženja oblasti, ki »vključuje izvršilno, zakonodajno in sodno vejo, v sodobnih poliarhijah pa je razširjena še na različne nadzorne organe, varuha človekovih pravic, računska sodišča, tožilstvo in podobno« (O'Donnell, 1998: 119). Med pogoji za povečevanje odzivnosti O'Donnell zaradi ključne vloge informacij v modernih družbah še posebej navaja medije. Pri obeh avtorjih je prav vloga medijev najbolj pomanjkljivo določena. Oba namreč predpostavlja, da so mediji pri svojem delovanju neodvisni in avtonomni (horizontalno odzivni) in sledijo interesom javnosti. V tem prispevku želim pokazati, da so mediji veliko bolj vpeti v sfero politike in gospodarstva kot v civilno sfero, da niso sposobni kritično reflektirati svojega lastnega delovanja in postaviti pod vprašaj in-

³ O'Donnell uporablja izraz »horizontal accountability«, ki bi ga lahko prevedli tudi kot horizontalna odgovornost. Ker pa v nadaljevanju poskušam razložiti razlike med angleškimi izrazi *accountability*, *responsibility* in *responsiveness* na primeru novinarskega delovanja, bom na tem mestu samo opozorila, da gre za različne oblike odzivnosti na/za lastno delovanje.

stitucionalizirane konvencije izbire in obdelave novic ter da sta koncepta odgovornosti in odzivnosti (za javnost, od javnosti in v javnem interesu) postala temeljno polje »boja« javnosti za vzpostavitev nadzora nad mediji. Če je za učinkovito in odgovorno delovanje treh vej oblasti treba vpeljati številne mehanizme nadzora in uravnoteženja, potem je podobne mehanizme treba vpeljati tudi za nadzor »četrte veje« oblasti. Vprašanje odzivnosti medijev, njihova skrb za širše družbene probleme, pa ne more biti urejena s poklicnimi standardi, ki jih sprejema medijska industrija, ampak mora biti rezultat širšega procesa pogajanj in doseganja soglasja v družbi. Kot bom pokazala v nadaljevanju, je vprašanje odgovornosti ključnega pomena za razumevanje delovanja medijev. Začnimo s pojmi. Angleški izrazi »accountability«,⁴ »responsibility« in »responsiveness« označujejo različne oblike odgovornosti oz. odzivnosti, ki se nanašajo na delovanje inštitucije ali posameznika. V knjigi *The Communitarian Persuasion*, Selznick opozori na to, da odgovornost pred ali pa pravna odgovornost (*accountability*) predpostavlja spoštovanje zunanjih standardov delovanja, čut odgovornosti ali pa samoodgovornosti (*responsibility*) pa ponotranjenje oz. vgraditev teh standardov v delovanje posameznika ali organizacije (Selznick, 2002, 134, 136–7). Odgovornost pred se razlikuje od samoodgovornosti (čut odgovornosti). Posameznikov čut odgovornosti se nanaša na osebno zavezo, odgovornost pred pa se veže izključno na spoštovanje zunanjih mehanizmov nadzora (oblasti, javnosti, prava). Seveda sta obe odgovornosti medsebojno povezani. Današnja politika poskuša krepiti čut odgovornosti s krepitvijo zunanjih standardov nadzora. Dejansko pa je problem današnjega političnega delovanja zaton ali vpad samoodgovornosti (in ne toliko) pravne odgovornosti. Rezultat tega je zapleteno vprašanje zmanjševanja administrativne in demokratične samoodgovornosti, ki ga javnost zaznava kot načaščajoči občutek nezaupanja v praktično vse politične institucije. Javnost in različne interesne skupine postavljajo pred državne institucije številne (tudi kontradiktorne) zahteve po (pravni) odgovornosti brez samoodgovornosti za njihov uspeh ali propad. Eden ključnih problemov, kot ugotavlja Ansell, je nesposobnost in nepripravljenost, tako političnih institucij kot tudi državljanov, sprejeti »lastništvo nad problemom« in čut odgovornosti za njegovo reševanje (Ansell, 2011: 134). Temeljni problem izogibanja »lastništvu nad problemom« v primeru medijev ne leži v pomanjkanju represivnih in avtonomnih oblik pravnega varstva, ampak v odsotnosti samoodgovornosti

⁴ Izraz *accountability* se nanaša na »polaganje računov« (biti odgovoren pred) zunanjim mehanizmom nadzora delovanja institucije ali posameznika. Izraz *responsibility* predpostavlja zavezo ali pa pripravljenost sprejeti odgovornost za lastna dejanja ali delovanja (biti odgovoren pred samim sabo – samoodgovornost). *Responsiveness* pa se nanaša na odzivnost (ali pa posluh) institucije ali posameznika, na zahteve okolja po preglednosti delovanja. V tem prispevku ločimo med odgovornostjo pred (pravna odgovornost) in samoodgovornostjo ali pa čutom odgovornosti. V primeru novinarskega delovanja je ključni problem pomanjkanje čuta odgovornosti (samoodgovornosti – *responsibility*) za lastno delovanje. Za ustrezno izbiro pojmov se zahvaljujem Branku Gradišniku.

in odzivnosti. Mediji sicer pri določenih vprašanjih prisluhnejo javnosti, ni so pa pripravljeni odzvati se in razumeti različne interpretacije.

Kot ugotavlja Lawrence Lessig v knjigi *Republic, Lost* je temeljno vprašanje današnjega časa učinkovitost nadzora nadzornikov in boj proti korupciji (Lessig, 2011). Korupcija odvisnosti (*dependence corruption*), pravi Lessig, označuje proces (oz. stanje), v katerem se zakonodajna in izvršna veja oblasti spreminja v inštitute za legalizacijo in legitimizacijo koruptivnih odnosov. Pri razumevanju tega pomena korupcije se moramo osredotočiti na procese, ki so pripeljali do ugrabitev države (*state capture*) in samega procesa vladanja in ne toliko na konkretnе koruptivne prakse (Lessig, 2011: 328). V tem pomenu je za mojo analizo pomembno razumevanje demokracije kot načina vladanja, reprezentativne demokracije pa kot republike – *res publica* – kot načina upravljanja javnih zadev. Veživno tkivo tega načina vladanja je javni interes, ki se ne nanaša samo na razlikovanje med zasebnim oziroma posebnim interesom in splošnim dobrim, temveč vključuje tudi njegovo "materialno" razsežnost. Temeljna funkcija republike je, da to razliko prepozna in ji pri vladanju sledi. Pomena (ali vsebine) javnega interesa ni možno določiti vnaprej (kot si napačno predstavljajo snovalci medijske zakonodaje), ampak se njegova vsebina definirana šele z javno razpravo, v kateri se soočajo partikularni interesi vseh sodelujočih. Javni interes ne označuje soglasja v družbi glede določenega (javnega) vprašanja, ampak je smernica, ki določa konkreten način vladanja. V tem pomenu je javni interes dejansko *javna korist*, ki jo ima družba kot celota ne glede na to, kakšni so trenutni interesi posameznikov. Če dobro vladanje sledi temu razlikovanju, potem je potrebno dodati, da mora biti podobna razsežnost tudi vodilo delovanja državljanov. Javno delovanje ljudi (in ne medijsko delovanje) moramo predvsem razumeti kot javno službo. Državljan kot nosilec javne službe je na enak način dolžen pri svojem delovanju slediti javni koristi, ne pa izključno svojemu zasebnemu interesu. Kot pravi Zephyr Teachout, »so tudi državljeni lahko koruptivni, če svojo javno službo uporabljajo za sledenje privatnemu in ne javnemu interesu. Sami so tudi odgovorni za integriteto vlad, ki jim vladajo.« (Teachout 2009, 359–360). Če idejo politične transparentnosti povežemo s pojmom korupcije odvisnosti, potem je dobro vladanje (tisto, na katerem temelji republika) odvisnost od demosa in *samo od demosa*. In prav te odvisnosti se mediji najbolj izogibajo. (Domnevna) neodvisnost od politike namreč ne pomeni odvisnosti od javnosti.

Bodi odvisen – samo ne od denarja

Preden nadaljujemo, moramo razložiti pojem javnega interesa. Če smo pri pojmu korupcije sledili njeni semantični poti, moramo enako

narediti tudi pri pojmu interesa, ki se mu pogosto kot nasprotje dodaja pojem strasti. „Kako so bili interesi pozvani, da bi se z njimi postavilo po robu strastem?“⁵ Vse od svojih začetkov v vulgarni latinščini je izraz *interesse* ali *interresso* imel dva med seboj neskladna pomena, pozitivno in negativno konotacijo, pravi Hirschman. Pozitivna konotacija pomena se je nanašala na korist in prednost, negativna pa je bila povezana z denarjem oziroma kapitalom (kot evfemizem za oderuštvo). Zakaj je pozitivna konotoacija prevladala nad negativno, ni v celoti jasno. Interes je postal tesno povezan z idejo o bolj razsvetljenem vodenju človeških zadev – tako zasebnih kot javnih. Hirschmanova razлага je naslednja. Iz zaskrbljenosti nad uničevalnimi silami, ki so jih sprostile človeške strasti, med katerimi je bila edina izjema, vsaj tako se je takrat zdelo, „neškodljiva“ lakomnost, se je nasproti postavil njihov krotilec – pojem interesa. Od kapitalizma se je pričakovalo, da bo uresničil natančno to, kar je kmalu zatem razglašeno za njegovo na slabšo lastnost (Hirschman 2002, 119). Pridobivanje denarja, ki naj bi bila umirjena strast, je naenkrat postalo silovit in močno sebičen pohlep (slovenita izjava Gordona Gekka „greed is good“ v filmu Wall Street). S tem je bila misel, da so ljudje, ki sledijo svojim interesom, nenevarni, dokončno opuščena zaradi stvarnosti kapitalističnega razvoja. Skratka, v razmerah, v katerih velja ravnanje na podlagi interesov za gonilo gospodarstva (in odnosov med ljudmi), strasti ne smemo in ne moremo preprosto odmisiliti (Hirschman 2002, 122). Pri tem je potrebno samoumevnost pozitivne konotacije javnega interesa postaviti pod vprašaj. Še bolj pa je potrebno postaviti pod vprašaj pomen javnega interesa, ki naj bi bil temeljno vodilo (medijskega) novinarskega delovanja. Če je sledenje javnemu interesu predvsem namenjeno krotenju strasti, je pomembno vprašanje, ki si ga v kontekstu medijskega delovanja moramo zastaviti: katere strasti se krotijo in katere koristi zadovoljujejo?

Če hočemo kaj več kot le opis – pa naj bo še tako podroben – dogajanja v medijih, pravi Pierre Bourdieu v svoji knjigi *Na televiziji*, in če si pri zadevamo razumeti mehanizme, ki pojasnjujejo novinarsko prakso, je potrebno uvesti pojem novinarskega polja. „*Novinarski svet je mikrokozmos, ki ima svoje lastne zakone, definirajo pa ga njegov položaj v globalnem svetu in privlačna oziroma odbojna sila, s katero nanj delujejo drugi mikrokozmosi. Če rečemo, da je avtonomen, da ima svoje lastne zakone, to pomeni, da dogajanja v njem ne moremo razlagati neposredno na podlagi zunanjih dejavnikov.*“ (Bourdieu 2001, 35). Če želimo razumeti, kaj se dogaja v posameznem mediju, moramo pri analizi upoštevati vse, kar se dogaja znotraj univerzuma objektivnih odnosov med različnimi mediji, med katerimi vlada konkurenca, katere obliko na neviden način definirajo razmerja sil, ki jih sicer ne moremo zaznati, a jih lahko zajamemo s

⁵ To je naslov prvega dela knjige Strasti in interesi, Alberta Hirschmana (prav tam).

pomočjo kazalcev, kot so tržni delež, teža pri oglaševalcih (cena oglasnega prostora), kolektivni kapital uglednih novinarjev itd. Struktura novinarskega polja ni vidna, to, kar zaznavamo (enako mi bralci, gledalci, poslušalci kot tudi novinarji), so njeni učinki. Če hočemo vedeti, kaj bo kak novinar povedal ali zapisal, če hočemo vedeti, kakšna je »uredniška politika« posameznega medija (kaj je tisto, kar je samoumevno, in kaj tisto, česar se sploh ne da misliti) moramo poznati položaj, ki ga ima v tem prostoru, se pravi specifično moč medija, ki se med drugim meri po gospodarski teži, po tržnem deležu, pa tudi po simbolni teži, ki je količinsko teže določljiva (Bourdieu, 2001: 38).

Za potrebe tega prispevka želim postaviti pod vprašaj samoumevnost ideje, da so mediji neodvisni od centrov moči (kljub temu, da dokazujem, da so zaradi lastniške strukture in prevladujočega načina financiranja del le-teh) in da je ključni argument zagotavljanja njihove avtonomije prav ta tip neodvisnosti (ali bolj natančno odvisnosti). Moja teza je, da je v kontekstu korupcije potrebno izpostaviti prav njihovo *odvisnost od javnosti*, ki je ne moremo in ne smemo zamenjati s pojmom, ki ga mediji na enak samoumeven način izpostavljajo, delovanje v javnem interesu. Če je tradicionalna merila krepostnega vedenja težko *doseči*, je interes težko *definirati*, pravi Hirschman (2002, 41, poudarki so njegovi). In prav v tem leži del problema. Čeprav je javni interes temeljno vodilo novinarskega delovanja (lahko bi rekli temeljno merilo krepostnega vedenja), je njegova definicija daleč od jasnosti. Javni interes, tako definiran, vključuje ne samo interes javnosti, temveč tudi interes novinarjev in interes medijskih lastnikov. V tem primeru je skrb medijev za javni interes podobna skrbi farmacevtske industrije za zdravje. Domnevni javni interes v celoti pokriva interes velikih podjetij za dobičkom.

Očitno pa je, da takšno sožitje interesov v nobenem primeru ne primaša enakih koristi za vse. Produkt ekonomije vplivanja je, da preusmerja delovanje tistih, ki imajo moč, proč od odvisnosti od ljudstva. V tem primeru je korupcija zloraba moči v skladu s zasebnim interesom, je zloraba javne sfere in javnega sporočanja v skladu z interesom privilegiranih frakcij, ki zlorabljam svojo gospodarsko, politično in medijsko moč. Reforma sedanjega medijskega sistema v razmerah monopolnega kapitalizma je neuresničljiva, če pri tem ne spremenimo samega sistema, znotraj katerega ti mediji delujejo.

Nič mi ne povej – samo premisli

Namesto sklepa podajam nekaj iztočnic za nadaljnje razmišljanje. Govoriti o pristranskosti ali profesionalnosti medijev, analizirati konkretne medijske prakse in njihove vplive na recepcije občinstev je neproductivno

iz več razlogov. Najprej, soglasje o domnevnih profesionalnih standardih novinarstva, ki naj bi veljali za vse medije po vsem svetu, nikoli ni obstajalo. Deloma tudi zaradi tega, ker so pogajanja glede teh standardov nujno sledila interesom medijske industrije in skoraj nič interesom javnosti. Drugič, analizirati domnevne odklone od teh standardov pomeni pristati na to, da imajo ti standardi »objektivno veljavnost«. Pa je nimajo. Kot pri teoloških razpravah, kjer se vsi strinjajo o obstoju Boga, razlike pa nastajajo v načinu interpretacije njegovih besed. V mojem primeru je to bolj razprava med (različnimi) verujučimi, ateisti in agnostiki. Tretjič, naivna predpostavka, da so spletne mediji zadeve spremenili in novinarski svet demokratizirali do te mere, da je vsakdo ne samo novinar, ampak tudi medij, ne drži. Kot pravi Jason Lanier, splet 2.0 je formula, kako uničiti srednji razred in razveljaviti stoletja družbenega napredka (Lanier, 2012). Splet ustvarja »dvorane odmevov« (kot temu pravi Cass Sunstein), kjer ljudje konzumirajo tisto, kar samo potrjuje njihova stališča. Moja teza tudi ni, da je delovanje medijev možno razumeti *samo* s pomočjo politične ekonomije. Definitivno pa jih ni možno razumeti *brez* politične ekonomije oziroma poznavanja sistema, znotraj katerega delujejo kot podjetja. V razmislek mnenje nekoga, ki je zelo dobro razumel (in tega sploh ni skrival za domnevno objektivnostjo), zakaj je za politično vladavino potrebno imeti medije v svojih rokah in predvsem zakaj jih je potrebno uporabljati na prav poseben način. Lenin v svojih treh tekstih: »S čim začeti«, »Kaj delati« in »Korak naprej in dva koraka nazaj« (Lenin, 1977) zelo jasno pokaže, kakšen je pomen nacionalnega dnevnega časopisa (lahko pa zadevo apliciramo na katerikoli medij). V tekstu »S čim začeti« Lenin zapiše: »Brez političnega glasila si v sodobni Evropi ni mogoče zamisliti gibanja, ki bi se lahko imenovalo politično. Brez glasila je naša naloga popolnoma neizvedljiva – ne bomo mogli združiti vseh elementov političnega nezadovoljstva in nasprotovanja in oploditi z njim revolucionarnega delavskega gibanja« (Lenin 1977, 488).⁶ Za Lenina je zadeva okrog vloge časopisa (in medijev nasploh) zelo enostavna – njihova naloga je proizvajati politično vedenje delavskega razreda. Mediji ne smejo in ne morejo biti objektivni in avtonomni pri svojem delu. Mediji proizvajajo politično vednost in to izključno določeno politično vednost. To, kar je Lenin tako jasno zapisal, velja tudi za kapitalistične medije, s to razliko, da se njihovo proizvajanje politične vednosti skriva za idejo o objektivnosti in profesionalizmu. Agitacija in propaganda je, tako Lenin, temeljna funkcija, ki jo mediji opravljajo. »Če propagandist obravnava kakšno vprašanje, na primer vprašanje brezposelnosti, mora razložiti kapitalistično naravo kriz, pokazati, zakaj so krize v sedanji družbi

⁶ Ta misel se še enkrat pojavi tudi v tekstu *Kaj delati*. »Brez političnega glasila si v današnji Evropi sploh ne moremo zamisliti gibanja, ki bi si zaslužilo, da se imenuje politično gibanje. Rusija pa v tem pogledu nedvomno spada k današnji Evropi. Tisk je pri nas že postal sila – drugače vlada ne bi tratila desetisočev rubljev za podkupovanje časopisov« (Lenin 1977, 561).

neizbežne, razjasniti, da se mora ta družba nujno preobraziti v socialistično družbo itd. Skratka, dati mora 'mnogo idej', toliko idej, da bo te ideje v celoti takoj sprejelo le (sorazmerno) malo ljudi. Agitator, ki bo govoril o istem vprašanju, pa bo izbral primer, ki je vsem njegovim poslušalcem najbolj znan in ki je najbolj nazoren – recimo, kako breposelna družina umira za lakoto, kako narašča beda ipd. – in bo vso moč svoje prepričevalnosti osredotočil na to, da bi na podlagi vsem in vsakomur znanega dejstva dal 'množici' eno samo idejo: idejo o nesmiselnosti protislovja med naraščanjem bogastva in naraščanjem bede ipd., – poskusil bo v množici zbuditi nezadovoljstvo in ogorčenje nad to v nebo vpijočo krivičnostjo in bo prepustil propagandistu, da to protislovje popolnoma razjasni. Zato deluje propagandist največ s tiskano, agitator pa z živo besedo.« (Lenin 1977, 545)

Nekaj pa mora biti jasno zapisano. Dilema objektivno – subjektivno, pristrano – nepristrano, profesionalno – neprofesionalno v mojem primeru sploh ni pomembna. Ideja, da je svet in dogodke v njem možno opisati in popisati brez interpretacije, brez vpetosti v to, o čemer se poroča, je za novinarstvo skrajno škodljiva. »Objektivno« poročanje o antisemitizmu ne pomeni, da soočimo antisemita in juda in prepustimo občinstvu da si na temelju različnih pogledov ustvari svoje mnenje o zadavi, ampak da jasno povemo, kakšno je naše stališče do tega vprašanja. »Objektivno« poročanje je tudi to, da se odločimo, da določenim govorcem ne dovolimo vstopa v javno razpravo, in jasno povemo, zakaj. Predvsem pa je »objektivno« poročanje, da se končno odpovemo nevtralni poziciji opazovalca in sprejmemo čut odgovornosti nekoga, ki ima v rokah sredstvo za vplivanje na mnenja ljudi.

Čeprav so prav mediji najpomembnejši mehanizem vzdrževanja sedanjega gospodarskega sistema, je jasno, da nobena zakonska regulacija (ne glede na to, kako »dobronamerna« je) ne more preprečiti še večje koncentracije medijskega kapitala. Zgodovina razvoja medijev kot industrije namreč dokazuje, v kolikšni meri je njihova sedanja organizacijska struktura rezultat načrtne državne podpore in ustvarjanja »naravnih« monopolov in oligopolov. Reforma medijskega sistema je možna izključno kot reforma gospodarskega sistema. Moramo znati zapustiti okvirje sedanjega sistema in začeti misliti drugačen družbeni red (Wolff, 2012, Alperovitz, 2011). Na medijskem področju to pomeni zavzemanje za različne oblike skupnostnih, zadružnih in neprofitnih medijev, ki bodo učinkovito podpirale novinarstvo za potrebe ljudi, ki jim služijo. Te spremembe ne bodo enostavne in se ne bodo zgodile, vse dokler bodo politične elite na škodo ljudi reševali kapital. Lahko rečemo, da bo politični boj v prihodnosti temeljil na tem, katerim interesom bo služila država – državljanom ali pa kapitalu. Obenem pa je v tem boju potrebno razmejiti kapitalizem in demokracijo. Čeprav sta politika in gospodarstvo tako »incestuozno« prepletena, je ključno vprašanje, s katerim se soočamo, zelo enostavno: Ali bomo reševa-

li kapitalizem ali pa demokracijo? Eno in drugo ne bo mogoče.

UPORABLJENI VIRI IN LITERATURA

- Alperovitz, Gar: *America Beyond Capitalism. Reclaiming Our Wealth, Our Liberty and Our Democracy*. Boston: Democracy Collaborative Press, 2011.
- Ansell, Christopher K.: *Pragmatist Democracy. Evolutionary Learning as Public Philosophy*. Oxford University Press, 2011.
- Baran, Paul A. in Paul M. Sweezy: *Monopolni kapital. Esej o američkom ekonomskom i društvenom poretku*. Stvarnost. Zagreb, 1969.
- Bennett, W. Lance: *News: The Politics of Illusion*. New York: Longman, 2007.
- Bennett, W. Lance: *When the Press Fails. Political Power and the News Media From Iraq to Katrina*. Chicago: University of Chicago Press, 2007.
- Blackburn, Robin: *An Unfinished Revolution: Karl Marx and Abraham Lincoln*. New York: Verso, 2011.
- Bourdieu, Pierre: *Na televiziji*. Ljubljana: Krt. (prevod Agata Šega), 2001.
- Castells, Manuel. 2009. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Daley Janet, »Phone hacking: British politics has been corrupted by a cosy camaraderie«. *Sunday Telegraph*, 9.7.2011, dostopno na <http://www.telegraph.co.uk/comment/columnists/janetdaley/8627811/Phone-hacking-British-politics-has-been-corrupted-by-a-cosy-camaraderie.html> (dostop 1.9.2013)
- Economist*, »Stringfellows. A British MP's long-awaited account of investigating the Murdoch empire«. 28.4.2012. (dostopno na: <http://www.economist.com/node/21553414>, dostop 1.9.2013)
- Entman, Robert M.: *Projections of Power. Framing News, Public Opinion, and US Foreign Policy*. Chicago: University f Chicago Press, 2004.
- Entman, Robert M.: »Framing bias: media in the distribution of power«, v *Journal of Communication*, 57(1): 163–173, 2007.
- Greenslade, Roy: *Press Gang. How Newspapers Make Profits from Propaganda*. Pan Books, 2003.
- Haug, Wolfgang Fritz: Predavanja za uvod v »Kapital«. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.
- Halimi, Serge: *Novi psi čuvaji*. Ljubljana: Maska/Mirovni inštitut. (prevedla Jana Pavlič), 2003 (1997)..
- Hall, Stuart, Chas Critcher, Tony Jefferson, John N. Clark in Brian Roberts: *Policing the Crisis. Mugging, the State and Law*. Palgrave Macmillan, 1978.
- Hallin, Daniel C.: »The Uncensored War«. *The Media and Vietnam*. New York: Oxford University Press, 1986.
- Hallin, Daniel C.: *We Keep America on Top of the World. Television Journalism and the Public Sphere*. London: Routledge, 1994.
- Hallin, Daniel C. in Paolo Mancini: *Comparing Media Systems: Three Models of Media and*

- Politics*. Cambridge, Ma.: Cambridge University Press, 2004.
- Hargreaves, Ian: *Novinarstvo. Zelo kratek uvod*. Ljubljana: Krtina, 2007.
- Hirschman, Albert O.: *Strasti in interesi. Politični argument za kapitalizem pred njegovim zmagoščanjem*. Ljubljana: Krtina (Knjižna zbirka Temeljna dela), 2002.
- Hitchens, Christopher: "The Grub Street years" v *The Guardian*, 16. June 2007.
- Kaplan, Richard L.: *Politics and the American Press: The Rise of Objectivity, 1865-1920*. New York: Cambridge University Press, 2002.
- Keane, John: *The Life and Death of Democracy*. New York: W. W. Norton & Company, 2009.
- Kempton, Murray: »K. Marx, Reporter«. *The New York Review of Books*, June 15. 1967.
- Krašovec Primož: »Novinarska etika«: *Revija 2000*, 168/169/170: 193–202, 2004.
- Krugman, Paul: »The Centrist Cop-Out«. *New York Times*, July 29, 2011.
- Lenin, Vladimir Iljič: *Izbrana dela* (1). Ljubljana: Cakrjeva založba, 1977.
- Lanier, Jason: »Some Q & A concerning one aspect of *You are not a Gadget*. The Political/EconomicArgument«, 2012 dostopno na: <http://www.jaronlanier.com/polecon-Gadgetqa.html> (dostop 1. 9. 2013)
- Lessig, Lawrence: *Republic, Lost. How Money Corrupts Congress – and a Plan to Stop It*. New York: Twelve, 2011.
- Monbiot, George: »This media is corrupt – we need a Hippocratic oath for journalists«. *Guardian*, 11. 7. 2011 dostopno na: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/jul/11/media-corrupt-hippocratic-oath-journalists> (dostop 1. 9. 2013)
- Nichols, John in Robert W. McChesney: *Dollarocracy. How the Money and Media Election Complex is Destroying America*. New York: Nation Books, 2013.
- O'Donnell, Guillermo: »Horizontal Accountability in New Democracies«. *Journal of Democracy*, 9 (3), July 1998.
- Scheufele, Dietram A., in Tewksbury, David: »Framing, agenda setting, and priming: the evolution of three media effects models«. *Journal of Communication*, 57(1): 9–20, 2007.
- Schudson, Michael: »The news media as political institutions«. *Annual Review of Political Science*, 5, 249–269, 2001.
- Schudson, Michael: *The Power of News*. Cambridge Ma.:Harvard University Press, 1996.
- Selznick, Philip: *The Communitarian Persuasion*, Washington: Woodrow Wilson Center Press, 2002.
- Teachout, Zephyr: "The Anti-Corruption Principle" v *Cornell Law Review*, 2009, l. 94, št. 341, 2009.
- Watson, Tom in Martin Hickman: *Dial M for Murdoch. News Corporation and the Corruption of Britain*. London: Allen Lane, 2012.
- Wolff, Richard: *Occupy the Economy. Challenging Capitalism*. San Francisco: City Lights Books, 2012.

POVZETEK SUMMARY

Mediji, novinarji in novinarstvo so del vsakokratnega gospodarskega sistema in posledično podrejeni njegovim zakonitostim. Današnji mediji delujejo v razmerah kapitalistične ureditve – vsak medij je lastnina oz. kapital, torej služi zelo natančno opredeljenim interesom lastnika (kapitala) in ohranjanju obstoječega sistema. Iz tega sledi, da reforma medijskega sistema ni možna brez spremembe gospodarskega sistema. Na medijskem področju to pomeni zavzemanje za različne oblike skupnostnih, zadružnih in neprofitnih medijev, ki bodo učinkovito podpirale novinarstvo v službi javnosti.

The media, journalism and journalists are part of the economic system in which they operate, so unavoidably, they are subject to its laws. The present day media is part of the capitalist system – every media outlet is a property (capital), so it inevitably serves the narrowly specified interests of the owner (capital) and perpetuates the system. This, in turn, means that a reform of the media system can be carried out only as part of the reform of the economic system. Media reform should strive for community, collective and not-for-profit media that will effectively sustain the kind of journalism that serves the public interest.

Igor Vobič

Objektivnost in pristranost

Slovensko novinarstvo od moderne koncepcije tiska do interneta

Članek z vidika paradoksov novinarske (ne)pristranosti razčlenjuje tri paradigmе novinarske objektivnosti v slovenskem tisku zadnjega stoletja: (1.) utilitarni pristop tiska k novinarski objektivnosti v Kraljevini Jugoslaviji v dvajsetih in tridesetih letih, (2.) objektivnost samoupravnega novinarstva v socialistični Jugoslaviji od petdesetih do konca osemdesetih let in (3.) objektivnost visokomodernega novinarstva od začetka devetdesetih let naprej.

Ključne besede: novice, novinarstvo, objektivnost, pristranost, Slovenija, zgodovina

From the perspective of the paradoxes of media (un)bias, the article dissects three paradigms of journalistic objectivity in the Slovenian press throughout the last century: the utilitarian approach of the press to journalistic objectivity in the Kingdom of Yugoslavia in the 1920s and 1930s; the objectivity of self-managing journalism in the socialistic Yugoslavia from the 1950s to the late 1980s; and the objectivity of high-modernist journalism from the early 1990s onward.

Key words: news, journalism, objectivity, bias, Slovenia, history

Uvod

Razprave o (ne)pristranosti novinarjev so v krogu teoretikov in raziskovalcev medijev in novinarstva postavljene predvsem v okvir novinarske objektivnosti, ki je v zadnjem desetletju ohranila pomemben del pozornosti medijskih in novinarskih študij (Hallin in Mancini 2004; Christians in drugi 2009; Maras 2013). Kritična dela so objektivnost uokvirjala s prevladujočimi koncepcijami družbene realnosti (Reese 1990; Donsbach in Klett 1993; Hoyer in Pöttker, 2005; Josephi, 2005) in jo postavljala v odnos z močjo v tehnološko spreminjačem se okolju (Papcharissi 2009; Zelizer 2009; Lee-Wright in drugi 2012; Dahlgren 2013). Te študije kažejo, da se novinarska objektivnost v različnih kontekstih različno udejanjanja ter da jo novinarji (Donsbach in Klett 1993; Weaver 1996; Maras 2013) in študenti novinarstva (Splichal in Sparks 2013) različno razumejo. Četudi se jo v medijskih in novinarskih študijah sprejema kot globalni pojav (Ward 2011), jo najbolj citirana dela analizirajo predvsem v kontekstu anglosaške zgodovine novinarstva in le redko v okviru novinarskih tradicij severno- (Hoyer in Pöttker, 2005), zahodno- (Donsbach in Klett 1993; Esser 1998) in srednje-evropskih držav (Splichal 1992; Jakubowicz 2007; Lauk 2009). Četudi obstajajo poglobljene razprave o novinarski objektivnosti v različnih družbe-

nih kontekstih (Maras 2013), tovrstna pristranost nakazuje, da je treba več pozornosti namenjati zgodovinskemu razvoju paradigm novinarske objektivnosti in posebnostim pogosto zanemarjenih novinarskih tradicij, če želimo bolje razumeti kompleksne dinamike med nepristranostjo in pristranostjo v novinarstvu. Članek se osredotoča na slovensko zgodovino tiska ter ponuja konceptualno razpravo o razvoju objektivnosti v slovenskem novinarstvu, pri čemer se posebej posveča artikulacijam (ne)pristranosti v novinarstvu v različnih zgodovinskih obdobjih.

Zgodovinska kompleksnost novinarske objektivnosti je v komunikacijskih, medijskih in novinarskih študijah pogosto konceptualno poenostavljena, predvsem zaradi neupoštevanja pestrosti zgodovinskih in družbenih kontekstov, v katerih je normativno določena in empirično uresničena. Proučevanje novinarske objektivnosti namreč kaže »prevlado« del iz Zahodne Evrope in Združenih držav (Josephi 2005, 576), ki so objektivnost definirale kot »industrijsko disciplino« (Schudson 2012, 75) ali »poklicno ideologijo« (Reese 1990). S tem so novinarji sprejemali obrtno ločevanje med »dejstvi« in »mnenji« ter tudi »buržoazni ideal profesionalizma« vse od poznegra 19. in zgodnjega 20. stoletja naprej (Hoyer 1996, 74). Cilj članka je konceptualno razdelati novinarsko objektivnost in pokazati, da ne predstavlja gradnika zgolj znotraj »novičarske paradigm«, normativno utemeljene na liberalnih koncepcijih moči in demokracije (Reese 1990; Berkowitz 2000; Hoyer 2005; Maras 2013), temveč kot pojav, ki se spreminja, nenehno osmišlja in zahaja v protislovju v vsakršnem kontekstu novinarskega delovanja. Mnogoteri značaj novinarske objektivnosti zgodovinsko izhaja iz različnih koncepcij realnosti in filozofskih temeljev komuniciranja, kar se tako normativno kot empirično izraža v različnih družbenih vlogah novinarjev in pojmovanjih novic (Donsbach in Klett 1993; Hoyer 1996; Esser 1998; Hoyer in Pöttker 2005; Maras 2013).

V tem kontekstu se besedilo loteva novinarske objektivnosti skozi slovensko zgodovino tiska, ki je pogosto spregledana v razpravah o razvoju novinarstva v Evropi. V nadaljevanju so razčlenjene tri paradigm novinarske objektivnosti, ki so se v slovenskem tisku pojavile v 20. stoletju: (1.) utilitarni pristop tiska k novinarski objektivnosti v Kraljevini Jugoslaviji v dvajsetih in tridesetih letih, (2.) objektivnost samoupravnega novinarstva v socialistični Jugoslaviji od petdesetih do konca osemdesetih let in (3.) objektivnost visokomodernega novinarstva od začetka devetdesetih let naprej. Vsak koncept je analiziran z vidika družbenih vlog novinarjev v monarhičnem, socialističnem in kapitalističnem okviru delovanja in interpretiran skozi prizmo prevladajočih koncepcij realnosti in komuniciranja v slovenski zgodovini tiska. Na ta način članek razkriva razkorake med različnimi normativnimi okviri slovenskega novinarstva in njihovimi empiričnimi uresničtvami, ki namesto obljudljene nepristranosti prinašajo pristranost. Zadnji del besedila kritično presoja prepoznane paradigm novinarske objektivnosti in diskusijo postavlja v kontekst krize sodobnega novinarstva in demokracije ter interneta in družbenih omrežij.

Različne paradigmе novinarske objektivnosti v slovenskem tisku

Novinarstvo se je zgodovinsko razvijalo v povezavi s širšimi družbenimi odnosi, prevladujočimi razumevanji realnosti, spremenljajočimi se teh-nološkimi okviri in drugimi kompleksnimi procesi političnega, gospodarskega in kulturnega življenja. Zgodovinska študija v tem smislu ni pomembna le za razumevanje sedanjosti novinarstva s pojasnjevanjem njego-ve »dolgoživosti«, utemeljene na preteklih izkušnjah, triumfih in tragedijah (Zelizer 2008, 257), temveč tudi za oris konceptualnih okvirov, v katerih se je novinarstvo uveljavljalo in ohranjalo (Schudson 2005, 191). Članek se osredotoča na primer slovenskega tiska tako, da očrta konceptualni razvoj objektivnosti kot osrednjega pojma novinarstva v odnosu do spremenljajo-čih se družbenih okvirov in z njimi povezano konceptualno podlago ohra-njanja družbenega reda.

V nadaljevanju besedilo ponuja vpogled v dinamike med kontinuiteto in spremembo, ki so se pojavile v procesu zamišljanja paradigm novinarske objektivnosti v zadnjem stoletju. Kot v svojem pogosto citiranem članku pravi Reese (1990, 391), se novinarji v različnih kontekstih zanašajo na določeno paradigom toliko časa, dokler je uporabna kot praktični vodnik in dokler so v skladu z njihovimi osnovnimi predpostavkami. Paradi-gma je »normativno utemeljeno mišljenje« (Høyer 2005), ki je v skladu s he-gemonskimi zahtevami določene družbe (Reese 1990) in tako omogoča novinarjem, da »delujejo v sicer negotovem okolju« (Sigal 1973). Bennett in drugi (1985, 67) razkriva značaj paradigm novinarske objektivnosti: »Paradigma sistematično ureja svet družbenih vrednot v dobro določenih vrednot in skupin ter v slabo drugih.« V tem smislu zgodovinske študije (Sigal 1973; Gans 1980; Gitlin 1980; Reese 1990; Hardt 1996; Høyer 2005) nakazujejo, da je »nova« paradiigma novinarstva zamišljena takrat, ko postane jasno, da »staro« na normah utemeljeno poklicno mišljenje nima dovolj prožnosti, ki bi omogočala zadovoljevanje profesionalnih novinarskih ciljev, in da ne uspeva več ohranjati institucije tiska ter družbenega konsen-za. Ta proces odražajo tudi tri paradigmе novinarske objektivnosti v zgo-dovini slovenskega tiska, ki kažejo na sposobnost novinarstva, da se para-digmatsko prilagaja širšim normativno-empiričnim spremembam v družbi.

Zgodovinska analiza paradigm novinarske objektivnosti v zgodovi-ni slovenskega tiska razkriva tok diskontinuitet in novih začetkov znotraj tega koncepta in z njim povezanih artikulacij (ne)pristranosti. Paradigme so razdelane v skladu s prevladujočimi konceptualnimi podlagami posameznih zgodovinskih kontekstov, iz katerih so tudi izšle. Dialog med nor-mativnim in empiričnim je predstavljen z družbenimi vlogami novinarjev in prevladujočimi koncepti novic. Naslednji trije deli izhajajo iz pregleda študij o zgodovini slovenskega tiska in družbe, teoretskih razmišljjanj in

empiričnih raziskav slovenskega novinarstva v spremenjajočem se družbenem kontekstu in primerov novinarskega samorazumevanja v tisku in drugih zgodovinskih dokumentih.

(NE)PRISTRANOST UTILITARNEGA NOVINARSTVA

V napeti družbeni in mednacionalni atmosferi v začetku leta 1929 je jugoslovanski kralj Aleksander Karađorđević razpustil politične stranke in njihov tisk, ki je do »šestojanuarske diktature« državljanom predstavljeni glavni stik s političnim in kulturnim življenjem na takratnem slovenskem prostoru (glej Amon 2004; Režek 2010; Erjavec in Amon 2011). Iz »velikih slovenskih časnikov« se je tudi zaradi »predhodne cenzure« politična deklarativnost umaknila deklarirani nepristranosti. Na primer *Slovenski narod* (1868–1943) je tako 7. januarja tistega leta na naslovni strani zapisal, da »med narodom in kraljem ne more in ne sme biti več posredovalca« in podobno kot *Jutro* (1920–1945) in *Slovenec* (1873–1945) umaknil svoje svestovnonazorsko geslo iz glave časopisa. Do te pomembne spremembe v političnem življenju so slovenski novinarji delovali kot »publicisti«, novice pa so bile »interpretacije«, ki so temeljile na idealizmu, kot pišeta Donsbach in Klett (1993, 57), da »objektivno ali celo nevtralno upovedovanje realnosti ni mogoče«. Novinarji so se odmknili od strankarskega značaja slovenskega tiska iz prvega desetletja po prvi svetovni vojni (glej Amon 1996, 96–96), kar je odražalo občutne spremembe v artikulacijah med normativnim in empiričnim v takratnem novinarskem in sicer družbenem delovanju. V odnosu do oblasti je slovenski tisk tako zavzel kolektivno utilitarno mišljenje, s katerim so slovenski novinarji osrednjih časnikov začeli ravnati kot apolitični sporočevalci, novice pa so predstavljali kot nepristrane odslikave realnosti.

Toda nastajajoča objektivnost novinarstva je namesto nepristranosti prinašala struktурno pristranost. Izhajala je namreč iz desetletja dolge poslovne odvisnosti osrednjih slovenskih časopisov od političnih elit, ki se z razglasom kraljeve diktature ni končala (glej Erjavec in Amon 2011). Za razliko od političnega novinarstva v zahodnoevropskih državah zgodnjega 20. stoletja, kjer so novinarji delovali kot nevtralni arbitri političnega komuniciranja in posredovali analize, ki niso bile ozko strankarsko »obarvane« (Hallin in Mancini 2004, 26), so slovenski novinarji še vedno služili partikularnim političnim interesom (glej Amon 2004). Ni bilo namreč nenavadno, da so strankarski voditelji ali tisti, ki so negovali njihove »osebnostne kulte«, postali glavni in odgovorni uredniki osrednjih časopisov (Amon 1996, 95). Finančna odvisnost slovenskega tiska od političnih strank je pomembno določala značaj delovanja novinarjev v novi jugoslovanski državi – delovali so kot zagovorniki skupin, ki jih je bolj določala ideologija kot družbeno delovanje (glej Amon 2004), in, kot ugotavlja Weber (1918/1992, 38), novinarska kariera ostajala »ena od najpomembnejših poti do poklicne

politične dejavnosti«. V drugih državah, na primer v Združenih državah, Veliki Britaniji in Franciji, je bilo v začetku stoletja drugače – »znanstveni naturalizem« je postajal osrednja paradigmata v produkciji znanja (glej Splichal 2000) in »doktrina objektivnosti«, utemeljena na liberalnih idejah, se je uveljavljala kot norma v političnem in poslovнем delovanju tiska (glej Chalaby 1996). S šestojanuarsko diktaturo je osrednji slovenski tisk in njegovi lastniki praktično čez noč ostal brez sistemskih opore, zato so bili časopisi prisiljeni predvrgačiti svoj pravni status, poslovni model in paradigmata novic. Slovenske in druge jugoslovanske časopise so vpeli v interesne elit v bančnem sektorju ter domačega in tujega kapitala na borzah (glej Vatovec 1967, 42; Amon 1996, 110–111), pri čemer je tisk padel pod nadzor, kot pravi Schäffle (1881/2001), »degenerirane oblike kapitalizma«, ki je vodila v transformacijo urednikov – iz politikov v poslovnežje (glej Amon 1996, 123). V tem kontekstu se zdi, da je »posredni kolektivni utilitarizem« (glej Hooker 2000) začel prevladovati znotraj slovenske novinarske skupnosti – množični tisk je tako zaradi političnih pritiskov začel ponotranjati idejo novinarske objektivnosti skozi optiko poslovne maksimizacije svojega delovanja.

Ob 140-letnici prvega izida *Lublanskih noviz* je stanovsko društvo pripravilo »Razstavo slovenskega novinarstva«, ki jo je sponzoriral kralj Peter II. Karadorđević in ki je nakazovala takratni paradigmatski okvir slovenskega novinarstva – njegovo vlogo kot pomembnega gibala zastavljenih družbenih procesov na eni strani ter ločevalno normo med »dejstvi« in »mnenji« na drugi. Eden od treh častnih predsednikov razstave liberalec Albert Kramer (v Borko 1937, X) je v svojem govoru na primer povedal: »Služiti veliki nacionalni ideji, politični in gospodarski demokraciji, socialni pravici in svobodi duha, to je dostenja naloga našega časopisa, zlasti danes, ko se formira in gradi konsolidacija našega zedinjenega naroda in njegove države.« Drugi govorci so izpostavljeni predvsem množični značaj (v političnem, kulturnem in gospodarskem smislu) takratnega slovenskega časopisa, ki ga je Anton Korošec (v Borko 1937, VIII), konservativni politični veljak in še en častni predsednik razstave, imenoval »kri današnjega socialnega organizma« in govoril o njegovi vlogi v »popularizaciji kulture«. Ob tem so postavljeni jasno ločnico med »množico« in »javnostjo«: »Pod vplivom idejnih programov lahko trpi informacijska objektivnost in v borbi političnih in kulturnih idej tudi naši listi često prekorčijo meje, toda programski značaj našega tiska nas je očuval velikega zla onega časopisa, ki služi edino le instinktom množice.« (Kramer v Borko 1937, IX–X) V govorih se je ob »novinarjih« in »publicistih« pogosto pojavljali pojmi »poročevalec«, »poročanje« in »poročilo«, ki so nakazovali normalizacijo ločevanja med »dejstvi« in »mnenji«, katerega zametke lahko v slovenskem tisku sicer prepoznamo že prej (glej Kalin Golob 2003). Časopis naslovniku »ni samo informator in njegov neizogibni spremmljevalec, ne prinaša mu le golih dejstev, ampak mu jih tudi komentira, daje mu poglede na vse življenje in vse

stvari, oblikuje mu mišljenje, ustvarja mu prepričanje, uklepa ga v duševne tokove» (Korošec v Borko 1937, VII).

V teh okviroh se zdi, da so slovenski novinarji delovali znotraj »teorije koherence« (glej Maras 2013, 85), kar pomeni, da sicer vrednotijo konsistentnost upovedanega, pri čemer podajajo percepcije, ki so v skladu z družbeno klimo in niso strogo usmerjene v ujemanje z dogodki kot takimi. Četudi v tem obdobju lahko zaznavamo konceptualne ločnice med »javnostjo« in »množico« v osmišljjanju novinarstva ter »dejstvi« in »mnenji« v razumevanju novic, v takratnem družbenem kontekstu v kraljevini ne moremo govoriti o vzniku »novičarske paradigmе«, kot je bilo to ob koncu 19. stoletja in začetku 20. stoletja v Združenih državah in Veliki Britaniji (glej Schudson 1978). Spremembe v novinarstvu namreč niso bile utemeljene na liberalnih konceptih demokracije in državljanstva, temveč na poskusu kraljevega režima, da tisku vsili princip prekinjanja družbenih procesov in slabljenja dinamik med oblastjo in državljanji, predvsem s pomočjo državne cenzure (glej Režek 2010). Kot v svojem prispevku ugotavlja Gašparič (2010), je oblasti s »tolerantnim« cenzurnim sistemom, katerega pomembni del so bili tudi nekdanji novinarji in uredniki, uspelo, da je kritika izginjala iz slovenskega in jugoslovanskega tiska in da je postajal »brezbarven«. V tem kontekstu so v tisku pridobili veljavo nekritični zunanjepolitični prispevki in športne novice ter lahke kulturne vsebine in družbene trivialnosti, saj so bila »vanstrankarska glasila«, kot so se imenovali osrednji slovenski časopisi, zaradi »iskanja oglasov in večanja naklad« prisiljena k »upoštevanju želja vseh družbenih slojev in političnih skupin« (Amon 1996, 96). S tem, ko so prevzemali »vzorce francoskega senzacionalizma na nizki publicistični in kulturni ravni« (Vatovec 1967, 42), so slovenski novinarji začeli spominjati na, kot pravi Splichal (2000, 51–52), »ujetnike razvoja novinarstva kot razvedrila za množice«. S prevzemanjem apolitičnega pristopa v velikem delu svoje prakse je tisk tako zožil prostor javne razprave in posredno postal pomembna sila v ohranjanju obstoječih razmerij moči v družbi (glej Amon 2008, 22).

Vznik objektivnosti v utilitarnem novinarstvu tridesetih letih v Jugoslaviji je upočasnil dinamike in zmanjšal raznolikost v političnem življenju, s čimer se je pomembno spremenila vloga javnega komuniciranja v družbi, ki državljanom skorajda ni omogočalo dostopa do pomembnih družbenih razprav, kaj šele aktivno vlogo v njih in participacijo v iskanju rešitev. Ker je prevladujoča parigma v slovenskem tisku prinašala pristranost v politično življenje, so v letih politične, gospodarske in kulturne negotovosti pred drugo svetovno vojno nova slovenska politična gibanja – predvsem ilegalna nacionalistična, kmečko-delavska in študentska gibanja – začela izdajati liste s poudarjeno radikalno vlogo, ki so se odločno umaknili od nevtralnih stojишč in se zavzemali za večje družbene spremembe (glej Amon 1996, 151–220). Te kritike so nakazovale paradigmatsko spremembo slovenskega tiska, ki je nastopila med vojno in po njej.

(NE)PRISTRANOST SAMOUPRAVNEGA NOVINARSTVA

Po koncu druge svetovne vojne so se zgodile pomembne normativne spremembe v slovenski družbi in novinarstvu. Konceptualna uveljavitev historičnega materializma v družbeni misli socialistične Jugoslavije se je namreč odražala tudi v paradigmatskih premikih znotraj novinarstva. V prvih letih po vojni je slovensko novinarstvo v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji (1945–1963), kot ugotavlja Vreg (1990, 205–2016), »mistificiralo« Leninovo konceptualizacijo tiska in nekritično prevzemovalo ideje kolektivne propagande, agitatacije in organizacije, ki so se razvijale in udejanjale v povsem drugačnih družbenih okoliščinah. Toda kmalu je nekritično prevzemanje sovjetskega modela novinarstva (glej Lauk 2005) v Socialistični federativni republikni Jugoslaviji (1963–1991) zamenjalo »samoupravno novinarstvo« in njegova specifična konceptualizacija objektivnosti. Dialektizem historičnega materializma je namreč predstavljal temelj razumevanja družbene realnosti in konceptualizacije objektivnega obveščanja, medtem ko so se novinarji v tem kontekstu osmišljali kot nepristranski zagovorniki delavskega razreda v njegovem zgodovinskem boju (Gorjup 1978; Močnik 1985; Splichal 1981; Splichal & Vreg 1986). Prav ta normativna pestrost v slovenskem socialističnem novinarstvu, ki je v njegovih obravnavah pogosto spregledana (Jontes 2010; Nežmah 2012), poglablja kompleksnost empiričnih dinamik med nepristranostjo in pristranostjo v novinarstvu ter razmerij moči v odnosu med tiskom in politično oblastjo v Jugoslaviji – posebej pred sporom z Informbirojem in po njem, s spremenjanjem ustave v sedemdesetih ter z vzponom različnih družbenih gibanj osemdesetih let (glej Luthar in drugi 2008).

V prvem desetletju po drugi svetovni vojni so slovenski novinarji prevzeli radikalno vlogo in se s svojim delom zavzemali za občutne družbene spremembe. To je bilo obdobje »revolucionarnega etatizma« in »birokratizacije družbenih procesov« (Vreg 1980, 292), s čimer se je začelo vzpostavljeni komunikacijski sistem s poudarjeno hierarhijo in centralizirano strukturo. Novinarji so bili v načelu kolektivni agitatorji, propagandisti in organizatorji, od katerih se je pričakovalo, da bodo delovali kot politični instrumentarij revolucionarnega delavskega gibanja, kot je pisal Lenin (1901/1961). Obrise prevzemanja tovrstne vloge lahko zasledimo na drugi strani prve številke Večera (1945, 2), na kateri so med prispevke vpeti agitacijsko-propagandni vzkliki, kot so »Izvršujte točno povelja oblasti!«, »Ne nasedajte lažnim govoricam!« in »Nihče nima pravice samolastno nastopati!«. V marksistično-leninističnem okviru je bil tisk zamišljen kot forum, ki je odprt za vse, ki želijo sodelovati v komuniciranju v novi družbi (glej Hardt 2000, 36). Toda ideja tiska kot »ljudske tribune«, ki se odziva na vsakršen pojav tiranije in zatiranja, je bila, kot ugotavlja Splichal in Vreg (1986, 51), kmalu odpravljena v povojnih političnih in gospodarskih razmerah. Novinarji so delali, ugotavlja Splichal (1981, 213), v materialni in

duhovni odvisnosti od države in njenega birokratskega aparata: »Življenje komunikacijskih organizacij je parazitsko; čeprav delujejoči smoter njihove dejavnosti ni profit, je logika njihovega delovanja preslikava monopolno-kapitalistične.« (prav tam) Torej se je narava kolektivne propagande kot temeljnega vzhoda za revolucionarno vzgojo in progresivno dejavnost uredniciha kot vzvod centraliziranega upravljanja v rokah državne birokracije, ki je postala edini »pooblaščeni kritik« (Splichal 1981, 244).

Prevladujoča paradigma socialističnega novinarstva se je začela občutno spremnjati po uveljavitvi »samoupravne demokracije« v Jugoslaviji, ki je povezovala pogosto tudi nasprotajoče si ideje marksizma, anarchizma, socializma in jugoslovanskega revizionizma (glej Kardelj 1973). Družbene procese so začeli osmišljati znotraj okvira dialektične narave historičnega materializma in ideje »samoupravne družbe«, v kateri bi delavci upravliali politične, gospodarske in kulturne procese in institucije, pri čemer bi sodelovali v decentraliziranem odločanju pod vodstvom Zveze komunistov (Splichal in Vreg 1986, 33). V skladu s prevladujočo družbeno paradigmo je tisk postal »družbena lastnina«, kar je spremenilo marksistično-leninistično perspektivo novinarstva, ki predpostavlja objektivnost komuniciranja kot zgodovinsko dejstvo in svoj progresivni značaj utemeljuje na kolektivizmu. Na primer, odgovorni urednik časnika Delo Miha Marinko (Delo 1958, 1) je v prvi izdaji zapisal, da bo časopis poleg »obče informacije« vzpostavljal tudi »tribuno ustvarjalnih naporov za splošni napredek naše družbe«. Podobno je zapisal Ivan Šinkovec ob začetku izhajanja časopisa Dnevnik (Dnevnik 1951, 1): »Zares si želimo močne povezavnosti, da bo list dihal skupno z vsemi našimi delavnimi ljudmi, da bo zares ogledalo naših dni.«

Tudi novinarski samoregulacijski dokumenti so s spremembami začeli odražali to specifično normativno artikulacijo. Na primer v Splošnih določbah Kodeksa novinarjev Jugoslavije (1973) so novinarji opredeljeni kot »družbenopolitični delavci«, zavezani »resnici, svobodi, odgovornosti« in krepitvi »socialističnega javnega mnenja o vseh družbenih pojavih«. Novinarsko objektivnost kodeks utemeljuje na reviziji Marxovega (1859/1977) dialektičnega materializma in z njim povezanega univerzalističnega razumevanja resnice in zgodovine. »Objektivno obveščanje je neizogibna bistvena lastnost samoupravljanja, ustavna pravica občanov in poklicno etični zakon našega poklica.« (Kodeks novinarjev Jugoslavije 1973, Splošne določbe) Znotraj socialističnega razumevanja družbenega komuniciranja so novice odraz »univerzalne« oziroma »obče« resnice, kot piše Močnik (1985, 17–18). V tem okviru so slovenski novinarji idejno delovali kot zgovorniki delovnih ljudi, katerih poklicna dolžnost je »objektivno poročati o družbenih pojavih, potrebah in razmerjih, da bi mogli uspešneje opravljati svojo samoupravljavsko vlogo« (Kodeks novinarjev Jugoslavije 1973, Novinar v sistemu obveščanja).

Toda artikulacije med politično oblastjo in tiskom so prinašale razkorak med idejami samoupravnega novinarstva in njihovim udejanjanjem v vsakodnevnu časopisu. Jugoslovanska ustava je sicer izključevala vsako obliko cenzure, toda Tomc (2010, 235) ugotavlja, da so nosilci družbe ne moči zato pogosto izvajali »neformalno cenzuro« in da je bila posamičnost pogosto podvržena »samocenzuri«. Nežmah (2012, 282) tako navaja tudi primere neformalnih političnih direktiv in navodil časnikom, kot je pomenljiva izjava Franca Šetinca, sekretarja izvršnega komiteja CK ZKS, na zboru partizanskih novinarjev propagandistov: »Res je nesmiselno opozarjati, da v našem tisku nimajo kaj iskati sovražne sile.« (Delo 1980, 2) V tem okviru Močnik (1985, 18) piše o »postburžoazni cenzuri« in ugotavlja, da so se novinarji začeli spremnjati v »agente birokratskega razrednega boja«, ki je temeljal na »splošni in univerzalni ločnici med resnico in neresnico« (prav tam, 16) ter se protislovno ohranjal z »dotacijami« družbenopolitičnih organizacij in »ekonomsko-propagandnih storitev« (Splichal in Vreg 1986, 156). Močnik (1986, 18) v tem kontekstu kritično ugotavlja, da je novinar kot »družbenopolitični delavec« dejansko »zajec iz cilindra birokracije«. Vpraša se: »Novinar je seveda družbeni in politični delavec po definiciji: zakaj to posebej poudarjati?« In si odgovori: »Zato, da se mu vzame njegovo novinarjevo individualnost – zato da se ga preobrazi v zastopnika obče resnice, tj. birokrata na posebnem področju javnega obveščanja.« (prav tam)

Tovrstne dinamike med objektivnostjo in pristranostjo lahko v slovenskem tisku prepoznavamo vse do osemdesetih let (glej Nežmah 2012, 291–297). Kljub tudi pogosto konfliktному odnosu med nosilci družbe in predstavniki tiska, so slovenski novinarji kot »družbenopolitični delavci« z ustvarjanjem »univerzalne« resnice pomagali ohranjati politični sistem in določali meje sprejemljivega političnega diskurza vse do zadnjega desetletja Jugoslavije. Podobno kot v drugih delih Srednje Evrope so ideje, kot so podjetniška svoboda, zasebna lastnina, svoboda političnega povezovanja, parlamentarna demokracija in narodova pravica do samoodločbe, ki so bile revolucionarne v 19. stoletju, postale vodila nadaljnega razvoja družb – tudi slovenske (glej Splichal 2001, 35). V osemdesetih letih je vznik novih gibanj nakazoval občutne družbene spremembe, h katerim je dejavno prispeval tudi tisk (glej Luthar in drugi 2008) in ki so z osamosvojitvijo republike prinesle zahodni tip reprezentativne demokracije, kapitalizem in s tem skladno »novo« paradigma novinarske objektivnosti.

(NE)PRISTRANOST VISOKOMODERNEGA NOVINARSTVA

S padcem socializma se je podlaga slovenskega novinarstva spremnila – samoupravno novinarstvo je zamenjala visokomoderna paradiigma, ki jo odločilno določajo liberalni koncepti participacije, lastnine in komuniciranja. Novinarstvo je z vzponom »kapitalističnega razsvetljenstva« vstopilo v čas občutne politične, gospodarske in kulturne transformacije, ki je,

kot ugotavlja Jakubowicz (2007), v drugih družbah trajala več stoletji in ki se je intenzivirala z razširtvijo raznoterih transnacionalnih izmenjav po letu 2000 (glej Splichal 2012). V tranzicijskem družbenem okolju so se spremi-njale družbene vloge novinarjev, ki so normativno postali politično nepri-stranski sporočevalci, odgovorni javnosti, medtem ko se je družbeni po-men novic začel uveljavljati v skladu s pragmatičnim razumevanjem resni-ce. Vpetost slovenskega tiska v politično-gospodarske spone predvsem prek zamegljenega lastništva in deleža oglaševanja državnih podjetij po-membno določa dinamike med strukturo in individualnim delovanjem no-vinarjev, ki se artikulirajo med novinarskimi ideali nepristranosti in pristra-nostjo »klientelističnih« odnosov (glej Bašić Hrvatin in Petković 2007; Vobič 2009; Volčič in Erjavec 2012).

V dinamičnem družbenem okolju na začetku devetdesetih let je bila preobrazba »starih« novinarjev, ki so delovali kot »družbenopolitični delav-ci« (Kodeks novinarjev Jugoslavije 1973, 1982), v »nove« novinarje, katerih »temeljna obveznost je resnično in neponarejeno obveščanje javnosti« (Kodeks novinarjev Republike Slovenije 1991, 1. člen), vse prej kot pred-vidljiva (glej Splichal 1992, 78–94). Kodeks novinarjev Republike Slovenije iz leta 1991 je namreč prinesel »ogromne spremembe« (Poler 1996, 109). Vloga novinarjev ni bila eksplisitno definirana, toda poudarek na njihovih nalogah je bil jasen: »Novinar poroča kot očividec ali na osnovi dejstev in dokazil jasnega porekla.« (Kodeks novinarjev Republike Slovenije 1991, 1. člen) Poler (1996, 109) ugotavlja, da je kodeks vzpostavil novinarje kot sporočevalce, ki niso zavezani, da delujejo v imenu domovine, naroda in delavskega razreda, kot je bilo to v preteklosti, temveč so zavezani javno-sti, kar nakazuje občuten premik slovenskega novinarstva v smeri visoko-moderne paradigmе, ki je izhajala iz anglo-ameriške novinarske tradicije.

Visokomoderna ali klasična paradigma novinarstva temelji na tradi-cionalnih liberalnih idealih demokracije, participacije in državljanstva (glej Hallin 1992). Visokomoderni novinarji naj bi tako ponujali točne in nepri-strane obravnave realnosti, ki da obstaja izven novinarstva in neodvisno od njegovega sodelovanja pri oblikovanju javne agende. »Usmerjeni so v he-terogeno državljanstvo, ki ga povezuje skupna kultura javnosti, in državlja-ne, ki uporabljajo novinarstvo kot vir participacije v družbenem življenju,« ugotavlja Dahlgren (prav tam, 147). V okviru, kot piše Strömbäck (2005), »kompetitivne demokracije« so vloge novinarjev racionalizirane, saj se zdi, da lahko prihajajo v stik z oblastniki in hkrati ostajajo neodvisni pri pove-zovanju ljudi s političnim življenjem. Ta paradigma novinarstva predposta-vlja, da so ljudje sposobni prepoznavati svoje interese, se vključevati v ja-vno razpravo s svojimi mnenji in na podlagi njih politično delovati. Naloge novinarjev so, da (i)zberejo, predelajo in upovejo informacije, komentirajo dogodke in tako kontekstualizirajo novice ter pomagajo javnosti razumeti njen odnos z družbenim življenjem (glej Janowitz 1975/2008). Te paradigmatske spremembe v slovenskem novinarstvu nakazujejo uveljavitev prag-

matizma v prevladujočem razumevanju realnosti in konцепцијi tiska, kjer je vodilna motivacija v ideji, da mora biti zaupanje v resnico tesno povezano z uspešnostjo v delovanju (glej Poler Kovačič 2005, 150).

Obrisi pragmatizma v razumevanju novinarstva se kažejo tudi v postopku novinarskega preverjanja, ki novico artikulira med tem, kar ne obstaja, a si to lahko zamišljamo, in tem, kar nas čaka v prihodnosti (glej Maras 2013, 89–91). Spremembe v slovenskem novinarstvu v smeri pragmatizma se tako odražajo tudi v različnem pojmovanju »novice« in »resnice« (Košir in Poler 1996, 20). »Pragmatična objektivnost« predpostavlja, da je vse, kar vemo, interpretacija določenega vidika našega sveta, ali da gre za, kot piše Ward (1999), »objektivnost s človeškim obrazom«. Vsak opis, prepričanje in mnenje ima v sebi določeno teorijo in evaluacijo s svojim specifičnim razvojem (prav tam). Zadnja kodeksa slovenskih novinarjev iz leta 2002 in 2010 sta v tem kontekstu dokončno vpeljala razumevanje novice kot »praktične resnice« (Iggers 1998) – ne govorita o »objektivnosti«, temveč »resnicoljubnosti«. Kodeks novinarjev Slovenije (2002) implicira objektivnost, predvsem njen pragmatični značaj, v več določilih, kot so preverjanje informacij, nepristransko, prepoznavnost vira ter delitev med dejstvi in mnenji. V Preambuli kodeksa (2002) tako piše, da so novinarji »dolžni predstavljati celovito sliko dogodkov in svoje delo, ob spoštovanju pravic drugih, opravljati natančno in vestno«. Društvo je kodeks spremenilo leta 2010 in v njem še bolj poudarilo ločevalno normo med »informacijo« in »komentarjem«: »Razlika med poročilom o dejstvih in komentarjem mora biti dovolj razvidna, da lahko naslovnik sporočila loči med dejstvi in stališči novinarja.« (Kodeks slovenskih novinarjev 2010, 15. člen) Ti primeri v razvoju samoregulacijskih dokumentov nakazujejo tri standarde pragmatične objektivnosti, kot jo razume Ward (1999): (1.) empirični standardi, s katerimi se preverja ujemanje prepričanja z dejstvi, na primer pazljivo opozvanje; (2.) standardi koherence, s katerimi se ocenjuje, kako konsistentna je interpretacija z obstoječim sistemom prepričanj; (3.) standardi racionalne razprave, ki vključujejo zavezo racionalnemu prepričevanju in strpnosti ter pravično obravnavo pogledov in dokazov drugega.

Toda kot piše Splichal (1997, 358), prizadevanje za objektivno novinarstvo ni odpravilo stereotipov in ideoološke narave medijev, ampak je eno vrsto ideologije nadomestilo z drugo. »Paradoksalno je namreč 'objektivno novinarstvo' pripeljalo do tega, da je umetno aranžiran dogodek, ki je namenjen izključno javnemu izražanju mnenja in oblikovanju javne podobe (npr. novinarska konferenca, predvolilna kampanja, strankarska konvencija), 'dejstvo' in poročanje o njem – novica, medtem ko je neposredna posameznikova (npr. novinarjeva) izjava – 'mnenje'.« (prav tam) V tem smislu in zaradi svoje strukturne vpetosti v politično-gospodarske sponne na ravneh zakonodaje, lastništva in poslovnega modela slovenski tisk ohranja obstoječa razmerja oblasti, saj, kot pravi Splichal (1995, 113), »daje prednost interesom političnih, komercialnih in profesionalnih elit in jim

omogoča posredovanje idej, stališč in navodil ljudem». Nekateri raziskovalci v tem kontekstu ugotavljajo, da imajo novinarji nestabilno identiteto – med drugim zato, ker nekateri vstopajo v »vsakokratna klientelistična omrežja« (Volčič in Erjavec 2012) in ker postajajo »ujetniki razvoja novinarstva kot razvedrila za množice« (Splichal 2000, 28). Prez slovenske novinarske skupnosti poleg tega kaže mnogoter odnos novinarjev do objektivnosti in njenih implikacij – na eni strani nekateri nekritično sprejemajo paradigm novoinarske objektivnosti in jo povezujejo celo z razvedrilno funkcijo tiska (glej Vobič 2009), na drugi strani pa lahko z vzponom interneta prepoznavamo dvom, celo odpor do postavljenih norm med mlajšimi novinarji v prekarnih oblikah dela (Vobič in Brlek Slaček 2012).

Visokomoderna koncepcija objektivnosti v slovenskem novinarstvu, ki se je uveljavljala v zadnjih dveh desetletjih, kar Sparks imenuje (1998, 102), »revolucija po dogovoru«, je osredinila pojem javnosti v novinarskem samorazumevanju in pragmatičnega razumevanja realnosti v pojavi novic. Toda znotraj tržno usmerjenih in klientelističnih družbenih dinamik se zdi, da so slovenski novinarji prej zavezani potrošnikom in partikularnim interesom lastnikov kot pa državljanom in javnemu dobremu (glej Poler Kovačič 2005). Paradoks objektivnosti visokomodernega novinarstva namreč namesto obljudljene nepristranosti prinaša pristranost – novinarstvo podreja političnim, gospodarskim in kulturnim interesom ter ohranja obstoječa razmerja moči med državo, civilno družbo in mediji.

Ugotovitve

Analiza paradigem novoinarske objektivnosti v zgodovini slovenskega tiska kaže, da družbene vloge novinarjev in njihovo samorazumevanje odražajo stalni dialog med prevladujočimi normativnimi modeli medijev in politično-gospodarskega sistema na eni strani ter delovanje novinarjev v političnih, gospodarskih, kulturnih in tehnoloških okvirjih tiska na drugi. Konceptualni pregled zgodovinskega značaja (ne)pristranosti nakazuje, da je mnogoter značaj novoinarske objektivnosti odigral pomembno vlogo v teh procesih, četudi je slonel na različnih filozofskih oporah. Čeprav prepoznane paradigme izhajajo iz specifičnih družbenih okoliščin in so povezane z različnimi konceptualizacijami družbe, oblasti in komuniciranja, zgornja razprava kaže, da se je objektivnost ohranjala kot prepričljiva profesionalna in ideološka strategija. Različne paradigme objektivnosti tako zagotavljajo legitimnost novoinarski dejavnosti v družbenem življenju, ohranjajo avtoritetno novoinarskih (samo)reprezentacij v različnih zgodovinskih kontekstih in krepijo medijski sistem in družbeni red, ki je vselej povezan s širšimi transnacionalnimi dinamikami.

Stremljenje tiska k objektivnosti je odražalo različna normativna mišljenja o družbenih procesih in se z različnimi načini povezovanja ljudi s političnim življenjem odzivalo na paradigmatske diskontinuitete, da bi lahko novinarji ohranili monopol legitimnih posrednikov informacij in interpretacij. Tako v okvirih posrednega kolektivnega utilitarizma v kraljevini, dialektičnega materializma v času socializma ali pragmatizma po nastopu zahodnega tipa demokracije in kapitalizma so paradigme aktualne, dokler slovenskim novinarjem ponujajo koristne praktične usmeritve in okvir predvidljivih dinamik med državo, civilno družbo in tiskom. Posamezne paradigmе niso bile skladne le z normativnimi okviri družbenih sistemov, temveč tudi z oblastnimi odnosi in hegemonskimi zahtevami v posameznih zgodovinskih kontekstih. Ta sinteza nakazuje paradoks novinarske objektivnosti, o katerem piše Splichal (1997, 358) – namesto obljubljene nepristranosti prinaša pristranost. Tisk z objektivizirano obravnavo družbene realnosti reproducira in legitimira razmerja oblasti, normalizira osrednje koncepte in ideje v posameznih zgodovinskih obdobjih in ohranja položaj na trgu. Zgodovinsko so novinarji v objektivnosti videli zagotovo za avtonomijo v odnosu do lastnikov medijev – ali zasebnih v Kraljevini Jugoslaviji in Republiki Sloveniji ali državnih oz. družbenih v socialistični Jugoslaviji, s tem pa so dejansko stopili v koalicijo z njimi, »kar ima za posledico sistematično izogibanje velikim 'ideološkim' vprašanjem in usmerjanje pozornosti na vsakodnevna 'dejstva'« (Splichal 1997, 358).

Novinarska objektivnost je tako pod različnimi paradigmatskimi dežniki novinarjem nudila tudi diskurzivni okvir, s katerim so lahko pridobivali in ohranjali avtoritet svojih reprezentacij družbe in tudi novinarstva. Ne glede na to, ali je koncepcija novic temeljila na teoriji koherence v kraljevini, konceptu univerzalne resnice v času samoupravnega novinarstva ali pragmatični delitvi med dejstvi in mnenji v visokomodernem novinarstvu, je novinarska objektivnost služila kot strategija samoohranjanja znotraj vsakokratnih hegemonских teženj v slovenski družbi in legitimiranja novinarskega diskurza v osmišljjanju procesov in odnosov v družbi. Novinarske reprezentacije so vpete v to, kar Zelizer (1993) imenuje, »interpretativna skupnost«, ki jo združuje skupni diskurz in kolektivna interpretacija javnega življenja. Konceptualni pregled novinarske objektivnosti kaže, da so artikulacije (ne)pristranskosti v zamišljjanju novinarske skupnosti in dinamike med kontinuiteto in spremembo v novinarstvu vpete tudi v spremenljajoče se družbeno-geografske sfere. V teh transnacionalnih družbenih prostori so se oblikovali širši okviri, ki so določali prevladujoče koncepcije sodelovanja med ljudmi in družbene spremembe na eni strani ter realnost družbenih entitet in prostorov na drugi. Slovenski novinarji so lahko v tem smislu ne le oblikovali (intra)profesionalni diskurz znotraj interpretativne skupnosti (glej Zelizer 1993), temveč so tudi delovali kot predstavniki družbe, v kateri živijo, in delegati kulture, ki si jo delijo (Carey 2000).

Prilagodljivost novinarske objektivnosti vsakokratnemu družbenemu sistemu je odigrala pomembno vlogo v ohranjanju stabilnega medijskega sistema, tj. razmerja med tiskom in državo, razvojem trga in paralelizma med novinarstvom in politiko (glej Hallin in Mancini 2004). Paradigme novinarstva so se izumljale na novo, ko določen normativni okvir ni več ponujal dovolj širine, da bi tisk s svojo dejavnostjo lahko dosegal poslovne cilje v specifičnem kontekstu. Tako lahko prepoznavamo pojav, ki ga Hobsbawm (1983/1997) imenuje »iznajdba tradicije«. »Stari« konceptualni vzorci novinarstva in medijev so se krhali ali uničevali skupaj z občutnimi družbenimi transformacijami, medtem ko so s predrugačenjem novinarske objektivnosti vznikale »nove« tradicije. V medijskem sistemu slovenske družbe lahko tudi prepoznavamo primere instrumentaliziranega prenosa principov in praks iz enega družbenega okolja v drugega – brez kritične obravnave in premišljenega prilaganja, kar se je dogajalo tudi v drugih državah (glej Jakubowicz and Sükösd 2008). To je bilo najbolj izrazito po naglih spremembah oblasti – z nastopom šestojanuarske dikture, z vzpostavitvijo socialističnega sistema in po njegovem padcu. Težave političnega življenja, ki so se s tem pojavljale, potrjujejo, da razvoj slovenskega novinarstva ni linearen in tehnološko pogojen, temveč vpet v normativno-empirične povezave, ki so samosvoje in nenujne – lahko oblikujejo, razdirajo in ponovno konstruirajo v specifičnih okoliščinah.

Predvsem v zadnjem desetletju so številne razprave (glej Vobič in Dahlgren 2013) nakazovale, da z družbeno konsolidacijo interneta kot komunikacijskega okolja prihaja do nadaljnjih paradigmatskih sprememb v novinarstvu, tudi v luči novinarske objektivnosti. Številni avtorji (Papacharissi 2009; Zelizer 2009; Fenton 2010; Dahlgren 2013) v okviru poznomodernih konceptov individualizacije, fragmentacije in heterogenosti opozarjajo na rahljanje skupne komunikacijske osnove, kar pomembno spreminja pojem novic in vlogo novinarstva v političnem življenju. Z analizo artikulacij med politiko v širšem smislu in komuniciranjem na internetu Dahlgren (2009, 158) prepoznavava »prizmatično resnico« in »multipiste-mični red«, v katerem je razumevanje družbe mnogotero in nestabilno, in nakazuje potrebo po rekonceptualizaciji novinarstva, novinarjev in novic. V tem kontekstu Hermida (2013) ugotavlja, da internetna družbena omrežja postavljajo pod vprašaj pojem objektivnosti in v novinarstvu ustvarjajo nov komunikacijski prostor, v katerem so meje med intimnim in javnim, dejstvom in mnenjem ter med novinarjem, virom informacij in občinstvom močno zabrisane. Za »ambientno novinarstvo« (prav tam) je značilen poseben sistem komunikacijskega zavedanja, ki razširja število različnih dejavnikov in akterjev, potencialno vključenih v produkcijo novic. Dahlgren (2013) v tem smislu ugotavlja, da pojem objektivnosti v diskurzu novinarske interpretativne skupnosti vse bolj nadomešča legitimnost, tvorijo pa ga atributi, kot so točnost, poštenost, transparentnost in odgovornost. Tudi v zadnjih dveh kodeksih slovenskih novinarjev (2002, 2010) lahko opazimo

ta trend, toda vseeno se zdi, da v času krize novinarstva kot družbene institucije, kulturne prakse, poklica in posla (glej Gitlin 2009; Ryfe 2012; Anderson 2013), nima pravih odgovorov. Novinarstvo se je namreč s konsolidacijo interneta v družbenih procesih in odnosih znašlo pred zahtevnimi epistemološkimi izzivi, ki zahtevajo prevpraševanje smisla novinarstva v družbi. Zdi se, da monolitska obravnava družbene realnosti, ki temelji na mnogoterem, a rigidnem pojmu novinarske objektivnosti, v sodobnem komuniciranju ne zadošča več in da se bo moralno novinarstvo, če bo hotelo ohraniti vlogo osrednjega povezovalca ljudi s političnim življenjem, spremeniti – tako do oblasti kot javnosti. Nedavna raziskava med mladimi slovenskimi novinarji, ki delajo v tveganih delovnih razmerjih, namreč razkriva močno zadržanost do tradicionalnih principov novinarstva, predvsem objektivnosti, češ da jih omejuje pri njihovem družbenem delovanju in da ohranja obstoječa družbena razmerja v prid nosilcev moči (glej Vobič in Brlek Slaček 2012). Če novinarjem v poznomoderni družbi ne bo uspelo kognitivno povezovati ločenih družbenih skupin in preseči normativno-empirične težave svojega delovanja, ki ga pomembno še vedno tvori novinarska objektivnost, bodo dileme novinarstva in demokracije še globlje.

Tudi v tem kontekstu se pokaže, da je novinarska objektivnost ujeta v napetosti med kontinuitetami in spremembami – kot družbeni pojav in tudi raziskovalni pojem. Prav to pa tudi razkriva pomanjkljivosti tega članka. Na eni strani se besedilo namreč ne ukvarja s paradoksalnimi dinamikami tranzicij od ene paradigm novinarske objektivnosti do druge – na primer radikalnega tiska med drugo svetovno vojno (glej Amon 2008), liberalnega tiska v času osamosvajanja (glej Luthar in drugi 2008) in nenačadne nastop ambientnega novinarstva v zadnjih letih (glej Vobič in Dahlgren 2013). V nadaljnjih delih bi se morali raziskovalci novinarstva konceptualno in empirično ukvarjati s temi obdobjji, da bi bolje razumeli razpadanje in postavljanje teoretskih okvirov različnih paradigem novinarstva ter zgodovinskih kontekstov teh dinamik. Na drugi strani bi se bilo vredno bolj posvetiti novinarski objektivnosti v empiričnem raziskovanju – slovenske medijske in novinarske študije so namreč ponujale predvsem konceptualne premisleke (npr. Splichal 1997; Poler Kovačič 2005; Vobič 2009; Jontes 2010), in sicer tako skozi zgodovinsko perspektivo kot aktualne dileme. Novinarsko objektivnost bi bilo vredno analizirati skozi ves »medijski življenjski krog«, tj. procese ustvarjanja novic, novinarske izdelke in recepcijo novinarskih tekstov, za kar bi potrebovali predvsem fleksibilno metodološko obliko, ki bi z združevanjem kvantitativnih in kvalitativnih metod omogočila celovito proučevanje tako kompleksnega pojava, kot je novinarska (ne)pristranost.

LITERATURA

- Amon, Smilja: *Obdobja razvoja slovenskega novinarstva. Poti slovenskega novinarstva.* Ur. Melita Poler Kovačič in Karmen Erjavec. Ljubljana: FDV, 2004. 53–68.
- Amon, Smilja: *Tisk in politika v Jugoslaviji 1918–1941.* Ljubljana: FDV, 1996.
- Amon, Smilja: *Vloga slovenskega časopisa v združevanju in ločevanju slovenske javnosti, 1797–1945.* Javnost/The Public Suplement/2006, 9–24.
- Anderson, C.W.: *Rebuilding the News.* Philadelphia: Temple, 2013.
- Bennett, W. Lance, Lynne A. Gressett in William Haltom: *Repairing the News.* Journal of Communication 2/1985, 50–68.
- Berkowitz, Dan: *Doing double duty: Paradigm repair and the Princess Diana what-a-story.* Journalism 2/2000, 125–143.
- Boczkowski, Pablo J.: *Epilogue: Future Avenues for Research in Online News Production.* Making Online News: Newsroom Ethnographies in the Second Decade of Internet Journalism, Ur. David Domingo in Chris Paterson. New York: Peter Lang, 2011. 161–166.
- Borko, Božidar: *Razstava slovenskega novinarstva.* Ljubljana: Jugoslovansko novinarsko odruženje, 1937.
- Carey, James: *Some Personal Notes on Journalism Education.* Journalism 1/2000, 12–23.
- Chalaby, Jean K.: *Journalism as an Anglo-American Invention.* Journalism: Critical Concepts in Media and Cultural Studies – Volume I. Ur. Herbert Tumber. London: Routledge, 1996/2008. 96–115.
- Christians, Clifford G., Theodore L. Glasser, Denis McQuail, Kaarle Nordenstreng in Robert A. White: *Normative Theories of the Media: Journalism in Democratic Societies.* Urbana, Chicago: University of Illinois Press, 2009.
- Dahlgren, Peter: *Media and Political Engagement.* New York: Cambridge University Press, 2009.
- Dahlgren, Peter: *The Political Web.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.
- Donsbach, Wolfgang in Bettina Klett: *Subjective Objectivity.* Gazette 1993/1, 53–83.
- Esser, Frank: *Editorial Structures and Work Principles in British and German Newsrooms.* European Journal of Communication 1998/4, 375–405.
- Fenton, Natalie: *New Media, Old News.* London: Sage, 2010.
- Gans, Herbert: *Deciding What's News.* New York: Vintage Books, 1980.
- Gašparič, Jure: *Cenzura v času Kralja Aleksandra.* Cenzurirano. Ur. Mateja Režek. Ljubljana: Nova revija, 2010. 89–99.
- Gitlin, Todd: *Journalism's Many Crises.* Journalism in Crisis Conference, 19–21. maj. London: Westminster University, 2009.
- Gitlin, Todd: *The Whole World Is Watching.* London: University of California Press, 1980.
- Hallin, Daniel C. in Paolo Mancini: *Comparing Media Systems.* Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Hallin, Daniel C.: *The Passing of High-Modernism of American Journalism*. Journal of Communication 1992/3, 14–25.

Hardt, Hanno: *In the Company of Media*. Boulder: Westview, 2000.

Hardt, Hanno: *The End of Journalism: Media and Newswork in the United States*. Javnost/The Public 1996/3, 21–42.

Hermida, Alfred: #JOURNALISM. Digital Journalism 2013/na spletni: <http://dx.doi.org/10.1080/21670811.2013.808456>

Hobsbawm, Eric: Inventing Traditions. The Invention of Tradition. Ur. Eric Hobsbawm and Terence Ranger. New York: Cambridge University Press, 1983/1997. 1–14.

Hooker, Brad: *Sidgwick and Common-Sense Morality*. Utilitas 2000/3, 347–360.

Høyér, Svennik in Horst Pöttker (ur.): *Diffusion of the News Paradigm: 1850–2000*. Götteborg: Nordicom, 2005.

Høyér, Svennik: *Can “Objectivity” Save the Autonomy of Journalism?*. Javnost/The Public 1996/3, 73–80.

Høyér, Svennik: *The Rise and Fall of Scandinavian Party Press*. Diffusion of the News Paradigm: 1850–2000. Ur. Svenn Høyér in Hörst Pöttker. Götteborg: Nordicom, 2005. 75–92.

Iggers, Jeremy: *Good News, Bad News*. Boulder: WestviewPress, 1998.

Jakubowicz, Karol in Miklos Sükösd: *Finding the Right Place on the Map: Central and Eastern European Media Change in a Global Perspective*. Bristol: Intellect, 2008.

Jakubowicz, Karol: *Rude Awakening*. Cresskill: Hampton Press, 2007.

Janowitz, Moriss: *Professional Models of Journalism: The Gatekeeper and the Advocate*. Journalism: Critical Concepts in Media and Cultural Studies – Volume II. Ur. Herbert Tumber. London: Routledge, 1975/2008. 45–56.

Jontes, Dejan: *Novinarstvo kot kultura: vrednote in miti*. Ljubljana: FDV, 2010.

Josephi, Beate: *Journalism in the Global Age: Between Normative and Empirical*. Gazette 2005/6, 575–590.

Kardelj, Edvard: *Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji in socialistična revolucija*. Edvard Kardelj – Izbrano delo II. Ljubljana: MK, 1973. 9–82.

Kodeks novinarjev Jugoslavije. Beograd: Zveza novinarjev Jugoslavije, 1973.

Kodeks novinarjev Jugoslavije. Beograd: Zveza novinarjev Jugoslavije, 1982.

Kodeks novinarjev Republike Slovenije. Gozd Martuljek: Društvo novinarjev Slovenije, 1991.

Kodeks slovenskih novinarjev. Ankaran: Društvo novinarjev Slovenije, 2002.

Kodeks slovenskih novinarjev. Ljubljana: Društvo novinarjev Slovenije, 2010.

Košir, Manca in Melita Poler: *Utemeljitev novinarske etike in svoboda slovenskih novinarjev*. Mediji, etika in deontologija. Ur. Marjan Sedmak. Ljubljana: FDV, 1996. 9–26.

Lauk, Epp: *Reflections on Changing Patterns of Journalism in New EU Countries*. Journalism Studies 2009/1, 69–84.

- Lauk, Epp: *The Antithesis of the Anglo-American News Paradigm*. Diffusion of the News Paradigm: 1850–2000. Ur. Svenn Høyler in Hörst Pöttker. Göteborg: Nordicom, 2005. 169–184.
- Lee-Wright, Peter, Angela Phillips in Tamara Witschge: *Changing Journalism*. London: Routledge, 2012.
- Lenin, Vladimir I.: *What is to be Done*, Lenin's Collected Works – Volume V. Moscow: Foreign Languages Publishing, 1901/1961. 347–530.
- Luthar, Oto, Igor Grdina, Marjeta Šašel Kos, Petra Svoljšak, Peter Kos, Dušan Kos, Peter Štih, Alja Brglez and Martin Pogačar: *The Land Between: A History of Slovenia*. Frankfurt: Peter Lang, 2008.
- Maras, Steven: *Objectivity in Journalism*. Cambridge: Polity, 2013.
- Marx, Karl: *A Contribution to the Critique of Political Economy*. Moscow: Progress Publishers, 1859/1977.
- Močnik, Rastko: *V boju za svobodo javne besede – danes*. Karl Marx: Cenzura in svoboda tiska. Ljubljana: KRT, 1985. 7–24.
- Nežmah, Bernard: Časopisna zgodovina novinarstva. Ljubljana: Študentska založba, 2012.
- Oblak Črnič, Tanja: *Spletno novinarstvo skozi optiko novinarjev*. Družboslovne razprave 2007/54, 43–56.
- Papacharissi, Zizi (ur.): *Journalism and Citizenship*. New York, London: Routledge, 2009.
- Poler Kovačič, Melita: *Kriza novinarske odgovornosti*. Ljubljana: FDV, 2005.
- Poler, Melita (1996) *Ethics and professionalisation of Slovene journalism*. Javnost/The Public 1996/4, 107–121.
- Reese, Stephen D.: *The News Paradigm and the Ideology of Objectivity*. Critical Studies in Mass Communication 1990/4, 390–409.
- Režek, Mateja (ur.): *Cenzuirirano*. Ljubljana: Nova revija, 2010.
- Ryfe, David M.: *Can Journalism Survive?* Cambridge: Polity, 2012.
- Schäffle, Albert: *Javnost, publika, javno mnenje in dnevni tisk*. Komunikološka hrestomatija 1. Ur. Slavko Splichal. Ljubljana: FDV, 1881/2001. 49–67.
- Schudson, Michael: *Discovering the News*. New York: Basic Books, 1978.
- Schudson, Michael: Four Approaches to the Sociology of News. *Mass Media and Society – Fourth Edition*. Ur. James Curran in Michael Gurevitch. London: Hodder Arnold, 2005. 172–197.
- Schudson, Michael: *The Sociology of News – Second Edition*. New York, London: W.W. Norton & Company, 2012.
- Sigal, Leon V.: *Reporters and Officials*. Lexington: Heath and Company, 1973.
- Sparks, Colin: *Communism, Capitalism, and the Mass Media*. London: Sage, 1998.
- Splichal, Slavko in Colin Sparks: Journalists for the 21st Century. Norwood: Ablex, 1994.
- Splichal, Slavko in France Vreg: *Množično komuniciranje in razvoj demokracije*. Ljubljana: Komunist, 1986.
- Splichal, Slavko. *Novinarji in novinarstvo*. Vregov zbornik. Ur. Slavko Splichal. Ljubljana: Evropski inštitut za komuniciranje in kulturo ter FDV, 2000. 47–56.

- Splichal, Slavko: *Imitative revolutions: changes in the media and journalism in East-Central Europe*. Javnost/The Public 2001/4, 31–58.
- Splichal, Slavko: *Izgubljene utopije?* Ljubljana: ZPS, 1992.
- Splichal, Slavko: *Javno mnenje*. Lanham: Rowman&Littlefield, 1997.
- Splichal, Slavko: *Množično komuniciranje med svobodo in odtujitvijo*. Maribor: Obzorja, 1981.
- Splichal, Slavko: *Slovenia: The Period of Capitalist Enlightenment*. Javnost/The Public 1995/3, 97–115.
- Splichal, Slavko: *Transnationalization of the Public Sphere and the Fate of the Public*. New York: Hampton Press, 2012.
- Strömbäck, Jesper: *In Search of a Standard: Four Models of Democracy and Their Normative Implications for Journalism*. Journalism Studies 2005/5, 331–345.
- Svoljšak, Petra: *Zapleni vse, česar ne razumeš, utegnilo bi škoditi vojevanju*, Cenzurirano. Ur. Mateja Režek. Ljubljana: Nova revija, 2010. 55–66.
- Tomc, Gregor: *Cenzurirani punkt*. 235–246.
- Vatovec, Fran: *Razvoj jugoslovanskega novinarstva I*. Ljubljana: VŠPV, 1967.
- Vobič, Igor in Aleksander Brlek Slaček: *Manufacturing Consent among Newsworkers at Slovenian Public Radio*. 30th EURICOM Communication & Culture Colloquium, 16–17. november. Piran: Slovenia, 2012.
- Vobič, Igor in Peter Dahlgren: *Participatory Journalism in the Age of the Internet*. Medijska istraživanja 2013 (v tisku)/2.
- Vobič, Igor: Normativne vrste novinarstva in poročanje o politiki skozi optiko slovenskih novinarjev, politikov in državljanov. Javnost/The Public 2009/Suplement, 21–40.
- Volčič, Zala in Karmen Erjavec: *A continuous battle: relationships between journalists and politicians in Slovenia*. Global Media Journal 2012/2, 1–9.
- Vreg, France: *Demokratično komuniciranje*. Maribor: Obzorja, 1990.
- Vreg, France: *Javno mnenje in samoupravna demokracija*. Maribor: Obzorja, 1980.
- Ward, Stephen: *Multidimensional Objectivity for Global Journalism*. The Handbook of Global Communication and Media Ethics – Volume 1. Ur. Robert Fortner and Mark Fackler. Malden: Wiley-Blackwell, 2011. 215–233.
- Ward, Stephen: *Pragmatic News Objectivity*. Cambridge: Harvard University Press, 1999.
- Weaver, David: *Journalists in Comparative Perspectives*. Javnost/The Public 1996/4, 83–91.
- Weber, Max: *Politika kot poklic*. Politika kot poklic. Ur. Frane Adam. Ljubljana: Krt, 1918/1992. 21–66.
- Zelizer, Barbie (ur.) *The Changing Faces of Journalism*. London: Routledge, 2009.
- Zelizer, Barbie: *Going beyond Disciplinary Boundaries in the Future of Journalism Research*. Global Journalism Research. Ur. Martin Löffenholz in David Weaver. Malden, Oxford: Blackwell Publishing, 2008. 253–266.
- Zelizer, Barbie: *Journalists as interpretive communities*. Critical Studies in Mass Communication 1993/3, 219–237.

POVZETEK SUMMARY

Članek razčlenjuje tri paradigme novinarske objektivnosti v slovenskem tisku zadnjega stoletja: (1.) utilitarni pristop tiska k novinarski objektivnosti v Kraljevini Jugoslaviji v dvajsetih in tridesetih letih, (2.) objektivnost samoupravnega novinarstva v socialistični Jugoslaviji od petdesetih do konca osemdesetih let in (3.) objektivnost visokomodernega novinarstva od začetka devetdesetih let naprej. Vsak koncept je analiziran z vidika družbenih vlog novinarjev v monarhičnem, socialističnem in kapitalističnem okviru delovanja in interpretiran skozi prizmo prevladajočih koncepcij realnosti in komuniciranja v slovenski zgodovini tiska. Analiza paradigm novinarske objektivnosti kaže, da družbene vloge novinarjev in njihovo samorazumevanje odražajo stalni dialog med prevladajočimi normativnimi modeli medijev in politično-gospodarskega sistema na eni strani ter delovanje novinarjev v političnih, gospodarskih, kulturnih in tehnoloških okvirjih tiska na drugi. Konceptualni pregled zgodovinskega značaja (ne)pristranosti nakazuje, da je mnogoter značaj novinarske objektivnosti odigral pomembno vlogo v teh procesih, četudi je slonel na različnih filozofskih oporah.

The article dissects three paradigms of journalistic objectivity in the Slovenian press throughout the last century: 1) the utilitarian approach of the press to journalistic objectivity in the Kingdom of Yugoslavia in the 1920s and 1930s; 2) the objectivity of self-managing journalism in the socialist Yugoslavia from the 1950s to the late 1980s; 3) and the objectivity of high-modernist journalism from the early 1990s onward. Each concept is analysed from the perspective of the societal roles of journalists in the times of monarchy, socialism and capitalism and interpreted through the prism of the leading conceptions of reality and communication in the Slovenian historical press. The analysis of the paradigm of journalistic objectivity shows that the societal roles of journalists and their self-understanding reveals a longstanding dialogue between the dominant normative models of the media and the political-economic system on the one hand, and the function of journalists in the political, economic, cultural and technological frames of the press on the other. The conceptual overview of the historical nature of (un)bias shows that the multifarious nature of journalistic objectivity has played an important role in these processes, even though they are grounded upon different philosophical supports.

Zoran Medved

»Mediatizacija« medijske pristranskosti

V članku analiziramo medijsko pristranskost kot večrazsežnostni pojav v sodobnih medijih, ki v teoriji ni bil nikoli spregledan, nasprotno, bil je predmet številnih empiričnih raziskav, a se je njegovo razumevanje, zavračanje in prepoznavanje spreminalo skozi čas. Predvsem so se skozi čas spreminali dejavniki, ki generirajo medijsko pristranskost, tako da danes ni več vprašanje, ali je pristranskost navzoča v sodobnih novinarskih in medijskih praksah, ampak kako omejiti in zamejiti škodo, ki jo povzroča v sodobnih družbah, predvsem ko gre za fragmentacijo medijskih občinstev, omejevanje pluralizma idej in mnenj, ohranjanje razmerij moči med posameznimi družbenimi skupinami, zapiranje posameznika v »mnenjski bazen« družbene skupine, ki ji po enem od možnih kriterijev tudi sam pripada. Pomembnejša od vprašanja, kako meriti medijsko pristranskost, je ugotovitev, da so tudi novi mediji enako dovetni za medijsko pristranskost, kot so to še vedno tradicionalni tiskani in elektronski mediji, in da je ob nekritični rabi interneta in možnostih komunikacije, ki jih ponuja, nevarnost, da nove oblike komunikacije okrepijo skrajne politične, ideološke, verske in druge ideje še večja, kot je bila kadarkoli prej v zgodovini množičnih komunikacij. V tem članku kot pozitivne in emancipacijske obravnavamo vse tiste oblike sodobne komunikacije, ki omogočajo dvosmerno ali večsmerno komunikacijo med državljeni – posamezniki ali posameznimi družbenimi skupinami, sodelovanje državljanov pri sooblikovanju medijskih vsebin in javnega mnenja.

Ključne besede: nepristranskost, objektivnost, uravnoteženost, novičarske vrednote, politična pristranskost, strukturna pristranskost, novinarstvo, reciklažno novinarstvo, medijska občinstva, medijska besedila, liberalni mediji, konzervativni mediji, javni mediji, strokovnjakarstvo, demokracija, mediatizacija, skupinska polarizacija, internet.

In this article we analyse media bias as a multifaceted phenomenon in contemporary media which in theory has never been overlooked. On the contrary, it has been the subject of a number of empirical studies, yet its understanding, rejection and recognition has changed throughout time. Mostly, over time the factors that generate media bias have changed. Thus, today it is no longer a question of whether media bias is present in contemporary journalistic and media practices, but how to contain the damage caused in contemporary societies, especially when it comes to the fragmentation of media audience, the limiting of the pluralism of ideas and opinions, the maintaining of power relations among different social groups, the closing of the individual into the "opinion pool" of a social group to which one belongs because of one out of several criteria. More important than the question of how to measure media bias is the finding that new media forms are equally susceptible to media bias as are the still traditional press and electronic media. Furthermore, alongside the uncritical use of the Internet and the possibilities of communication that it offers, the danger that the new forms of communication can fuel extreme political, ideological, religious and other ideas is even greater than ever before in the history of mass communications. In this

article we treat as positive and emancipatory all forms of contemporary communication that allow two-way or multi-directional communication among citizens – either individuals or individual social groups – and citizen participation in the creation of media content and public opinion.

Key words: bias, objectivity, balance, news values, political bias, structural bias, journalism, churnalism, media audiences, media texts, liberal media, conservative media, public media, punditocracy, democracy, mediatization, group polarization, Internet

Kaj je medijska pristranskost in kako jo merimo?

Medijska pristranskost je bila priljubljen predmet analize v »obdobju radiodifuznih novic«, ki se po Williamsu in Delli Carpiniju (2011, 307) razteza skozi celotno drugo polovico 20. stoletja. Gre za obdobje tako imenovane analogne radiodifuzije, v katerem je tehnologija novinarskega in uredniškega dela narekovala zelo natančno delitev posameznih faz izbire dogodkov, priprave na delo, produkcije radijskih in televizijskih novic (ki je bila razčlenjena na številne nove faze, kot so snemanje, pregled posnetega gradiva, priprava na montažo in snemanje avtorjevega besedila, montaža slike in zvoka, grafično opremljanje prispevka in številne druge), izbiре terminov predvajanja, umestitve prispevka v oddajo, predvajanja v programu, in drugih. V notranji dinamiki delovanja tradicionalnih elektronskih medijev so se postopki »medijske selekcije« praviloma izognili problemu pristranskosti ali »konsistentnega odklona v določeno smer, ki je lahko rezultat težnje po poenostavitevi organizacije dela«, oziroma so prezrli možnost, da »organizacijski/tehnični vzroki lahko imajo ideološke posledice.« (McQuail 1991, 167) Ko je bila televizija »prepoznanata od javnosti kot njen najpomembnejši vir nacionalnih in mednarodnih novic in vse bolj kot drugi najbolj značilen vir (za časopisi) lokalnih in regionalnih novic« (Gunter 1997, 3), se je začel krepliti tudi koncept nepristranskosti, saj so bile javno-pravne radiotelevizije nacionalne ustanove, ki so že morale dokazovati, da delujejo v javnem interesu. »Poštenost in nepristranskost pri televizijskem poročanju o temah in dogodkih, ki so bili večjega političnega in družbenega pomena, sta uvrščeni med zahteve v statutih radiodifuznih družb v številnih državah.« (Gunter 1997, 6)

Isti avtor (1997, 5) priznava, da so metodologije za ocenjevanje »televizijske pristranskosti« zahtevale določeno mero previdnosti. Kvantitativne metode so bile omejene na merjenje časa, ki je bil v programih odmerjen posameznim političnim strankam ali različnim pogledom, in iz tega se ni dalo sklepati o učinkih posameznih vsebin na gledalce, o njihovem razumevanju in dojemanju videnega. Kvalitativne metode so sicer lahko nakazovale »možen vpliv« na javno mnenje, niso pa mogle upoštevati po-

trebnega znanja ali predsodkov gledalcev do določenega medija, ali pa vpliva teh dveh dejavnikov na njihovo razumevanje predstavljenega. Zato je bil pozneje razvit koncept objektivnosti kot ključne lastnosti za ocenjevanje kakovosti televizijskih novic. Za objektivno poročanje pa je bilo priznano vsako poročanje o dogodkih, pri katerem je bilo mogoče »nevdivisno potrditi dejstva in pokazati, da so informacije točne.« (Gunter 1997, 9)

Prav zaradi opisanih težav se je v zgodnjih definicijah pristranskosti obravnavanje tega pojava zožilo na vprašanje izbire. Pristranskost naj bi bila prisotna pri »usmerjenem poročanju, ki političnih dogodkov, udeležencev in tem ni predstavilo takšnih, kot so. Pristranskost se lahko pojavi kot nedvomno laganje ali tako, da se nekatera dejstva predstavi, drugih pa ne, ali kot nestrinjanje o osnovnih vrednotah, verovanjih in še čem.« (Gunter 1997, 16) Pristranskost je bila razumljena tudi kot »oblika izbire pri novinarskem poročanju, ki je lahko ali ni vodila v neuravnoteženo, nepravično ali nepošteno obravnavanje posameznikov ali tem.« (prav tam) Problem je v tem, da je izbiranje ena izmed temeljnih konstitutivnih prvin produkcije novic. Način izbire dogodkov je praviloma določen s poklicnimi standardi in sloni na soglasju novinarjev in urednikov o pomembnosti določenih tem in dogodkov ter o zanimanju občinstev zanje. Ustreznost objave prispevka o nekem dogodku ali temi je povezana tudi s pojmom »vredno objave«, kar se v praksi meri s tem, koliko je neka zgodba edinstvena, koliko konflikta nosi v sebi, v kolikšni meri je dramatična in zanimiva za ljudi.

Značilno za razumevanje pogojev, kdaj novinarsko poročanje postane pristransko, je prepričanje, da se v vseh teh desetletjih, ko so se bistveno spremenile tehnologije za produkcijo, podlage za prenašanje in razširjanje medijskih vsebin ter orodja, ki jih novinarji uporabljajo pri svojem delu, zlasti v elektronskih medijih, niso spremenili niti poklicni standardi v novinarstvu niti organizacijski vidiki novinarskega dela v množičnih medijih. V praksi lahko najdemo veliko empiričnih dokazov, da je temu vsaj deloma tako, in da množični mediji posnetke in opise dogodkov nujno in »runitirano« prikazujejo le delno, v nasprotju s celovitostjo. »Pogosto so ti opisi polni podrobnosti in izrazito nazorni, kdaj so tudi slikoviti in polni gibanja, toda ne glede na naložbe v tehnologijo, izurjenost in predanost praktikov, in precejšnjo lakoto občinstev po njihovih izdelkih, mediji niso sposobni poustvariti izvirne izkušnje iz realnega sveta, razen v relativno omejenih podrobnostih.« (Starkey 2007, xvii) Gledalci televizije realen svet podoživijo prek »pooblaščenca«, ki je na kraju dogodka namesto njih. Starkey (prav tam) zato opozarja na izredno kompleksnost pojava pristranskosti, pri tem pa se sklicuje tako na McQuailovo tipologijo pristranskosti kot na Streetovo opozorilo, da je ugotavljanje pristranskosti močno odvisno od konteksta in zahtevnosti prezentacije informacij. Če sprejmemo McQuailovo delitev na strankarsko, propagandno, nezavedno in ideološko pristransko, potem je nujno sprejeti tudi omejitve možnosti, da v vsakem prime-

ru, ko menimo, da gre za pristranskost, to tudi v resnici dokažemo.¹ Pri nezavedni pristranskosti tako moramo upoštevati fizične omejitve, kot je, de-nimo omejen prostor v časopisih, ali pa omejen čas v radijskih in televizij-skih novicah, medtem ko, po Starkeyjevem mnenju, četrta kategorija ideo-loške pristranskosti morda niti ni zaznavna pri tistih, ki novice producirajo, »zato, ker je ukoreninjena v njihovih lastnih prepričanjih in pristopih, vred-notah in verovanjih, o katerih se zelo redko, če sploh, spontano sprašujejo.« (2007, xvi)

Prav zato je Gunter (1997, 17) v devetdesetih letih prejšnjega stoletja zagovarjal dihotomijo med politično in strukturno pristranskostjo. Prva je lahko odvisna od vrednot novinarjev in njihovih urednikov, medtem ko se struktturna pristranskost nanaša na selektiven način predstavitve novic, na katerega vpliva »neizogibna narava televizije in organizacije televizijskih novic, želja ljudi v tej dejavnosti, da svoje delo opravijo v skladu z v mediju vzpostavljenimi poklicnimi standardi.« (Ranney v Gunter 2007, 18) Pri tem je opozoril na v zgodnjih teorijah pristranskosti skoraj pozabljenega na-slovnika sporočil, denimo televizijske gledalce, »ki se veliko ne sprašujejo o produkcijskem ozadju novic ... «, hkrati pa velja, da se »različno odzivajo na slike posnete iz različnih kotov, na razlike v posnetkih kamer, in na be-sedilo, ko je to kombinirano z določenimi posnetki drugače, kot so si to sa-mi predstavljalji. Značilno različni odzivi občinstev na novice lahko izvirajo iz subtilnih 'pristranskosti' v predstavitvi novic, ki so posledica struktturnih značilnosti proizvodnje novic.« (prav tam)

Tako zastavljena razprava o pristranskosti lahko pripelje do tavto-loškega sklepanja o samem predmetu razprave, zato je Westerhahl² že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja upravičeno razširil koncept objektiv-nosti in vanj uvedel več kategorij, poleg dihotomije pristranskost/nepri-stranskost še koncepta »uravnoteženosti« in »nevtralnosti«. Uravnoteženost je povezal z vrednotenjem izbora novic, medtem ko se nevtralnost ugota-vlja v povezavi »z obliko in oliku prezentacije novic.« (Westerhahl v Gunter 1997, 19) Starkey dokazuje, da je koncept uravnoteženosti ostal aktualen

¹ McQuail je o tipologiji pristranskosti v povezavi s političnim komuniciranjem pisal v različnih delih, v poznejših jo je celo spremenjal oziroma je sprejel tezo, da oblike pristranskosti niso nespremenljive. Njegova razprava v celotnem obsegu presega namen tega prispevka, zato več o tem v McQuail, D. (1992) *Media Performance: Mass communication and the public interest*, London: Sage, in v McQuail, D. (2005) *McQuail's Mass Communication Theory*, London: Sage. Za razliko od McQuail-a je Street skušal odgovoriti na vprašanje, zakaj vendar je mogoče nepristranskost tako zlahka zanikati, in zakaj so obtožbe o pristranskosti tako pogoste? Več o tem v Street, J. (2001) *Mass Media, Politics and Democracy*, Basingstoke: Palgrave.

² Westerhahl in Rosengren sta v osemdesetih razdelala podrobna modela za vrednotenje verodostojno-sti, nepristranskosti, uravnoteženosti in objektivnosti v medijih, ki ju zaradi obsežnosti tu ne predsta-vljamo podrobno. Več o tem v: Westerhahl, J. (1983), Objective news reporting, *Communication Research* 10 (3), 403-424, in Rosenren, K.E. (1977), International news: Four types of tables, *Journal of Communication* 27, 67-75.

do danes, in ga sam povezuje predvsem z zmožnostjo medijskih občinstev, da v prezentaciji novic prepoznajo verodostojno prezentacijo »realnosti«.³ Pri tem lahko sledimo prezentaciji »realnosti«, poznavanju »realnosti«, snovanju »realnosti«, ustvarjanju »realnosti« in tekmovanju med realnostmi. Pri dojemanju realnosti nikoli ne postavljam pod vprašaj naše lastne neposredne izkušnje, toda pri izkušnjah drugih, tudi ali zlasti tistih, ki so posredovane prek medijev, pa se bomo pogosto vprašali »kako vemo, kako dobro je bila ta realnost predstavljena.« (Starkey 2007, 1) In, kaj sploh je »realnost«, ki jo mediji poskušajo predstaviti? Tako imenovane »dobre« novinarske prakse praviloma vključujejo navzkrižno navajanje virov, ki mnenje ene osebe sooči z mnenji drugih, žal, pa vseh virov vedno ni mogoče preveriti in izprašati. Pri snovanju realnosti smo prav tako omejeni. Starkey (2007, 9) navaja primerjavo med slovitima voditeljem večernih novic na ameriški televizijski postaji CBS. Walter Cronkite je oddajo vselej končal z besedami »in tako je, kot je«, medtem ko je njegov naslednik Dan Rather sklenil z besedami »in to je nocoj del našega sveta«. Verjeti, da je v eni novičarski oddaji mogoče zajeti vsebino novic z vsega sveta, bi pomenilo podcenjevanje vloge novinarjev pri oblikovanju diskurza, s katerim, ob uporabi video in avdio gradiva iz različnih virov, posredujejo informacije in jih ilustrirajo, s tem pa seveda tudi časovno in prostorsko zamejujejo. Problem pri ustvarjanju realnosti je pogost pojav, da novinarji poročajo napačno. Ni nujno, da gre pri tem za namerno napačno poročanje, so pa tudi primeri, ko navzočnost kamere in mikrofona, primer so številne oddaje »resničnostnih televizij«, naravnost sprovocira, da se nekaj zgodi. Starkey (2007, 13) kot primer navaja risanje in slikanje grafitov na zunanjih zidovih, pri katerem je navzočnost ekipe z novinarjem, ki raziskuje temo o uličnih grafitih, hkrati eden od razlogov, da nek grafit sploh nastane. Na ta način je, denimo Televizija Slovenija upodabljala politično satiro v oddajah Saša Hribarja in Jureta Godlerja, sporočanje v formi grafitov je stalnica aktualno-informativne oddaje Studio City. In, če so se leta 2000 v Veliki Britaniji spraševali, ali so protesti kmetov proti podražitvam goriva za kmetijsko mehanizacijo nastali spontano ali kot posledica popularnosti njihovih vođij, ki jim je televizijska postaja Channel 4 posvetila odmeven dokumentarec o skupini za pritisk imenovani Kmetje za akcijo, smo imeli leta 2012 v Sloveniji odmevno polemiko med člani Programskega sveta RTV Slovenija, političnimi strankami in nekaterimi civilnodružbenimi skupinami o tem, ali so bile tako imenovane »ljudske« in »veslovenske« vstaje izraz spontanega

³ Starkey (2007, 1–5) postavlja besedo realnost v navednice izhajajoč iz dveh predpostavk: da so množični mediji prezentacijo realnosti nasledili iz likovne umetnosti, od upora realizma proti romaniki do naturalizma, ki je svojo filozofijo zgradil na poudarjanju podrobnosti, in da je novinarstvo svoj odnos do realnega sveta utemeljilo na kulturnem relativizmu oziroma filozofskem zavračanju ene same absolutne resnice.

nezadovoljstva državljanov ali organizirani protesti v režiji ene politične stranke in ali ni prav navzočnost novinarjev in televizijskih ekip na krajih protestov zanetila nasilja proti policiji in spodbudila še hujše množične proteste državljanov. V teh polemikah smo lahko zbrali številne empirične dokaze o pristranskosti pri interpretacijah posameznih dogodkov v razponu od očitnih laži do nestrinjanja o vzrokih posameznih dogodkov, ki jih je, kot smo že pokazali, Gunter v devetdesetih pripisoval »poročanju, ki se nagiba na eno stran«. (1997, 16)⁴ V resnici se pristranskost pogosteje generira zunaj medijev, in celo takrat ko si znotraj svojega raziskovanja novinar zelo prizadeva za uravnoteženo poročanje, je njegovo delo »lahko pod vplivom retorike, ki jo prinaša nekdo drug: [čeprav] dokaz o viru morda ne bo tako močan, kot si sam vir prizadeva.« (Starkey 2007, 18) Retorika, ki služi »umetnosti medijske manipulacije«, naj bi bila stara toliko kot strankarske politike, tehnika, ki jo danes poznamo pod nazivom »spin«, naj bi, denimo, izvirala iz praks političnih skupin v Angliji s konca 17. stoletja. (prav tam)

Na tej točki razprava o pristranskosti v medijih izstopa iz polja razprav o struktturni pristranskosti in vstopa v polje razprav o ideologiji in po-menu nepristranskosti oziroma uravnoteženega poročanja medijev za demokracijo v sodobnih družbah, kjer se po eni strani predpostavlja, da je vloga medijev v razvoju demokracije nenadomestljiva, po drugi strani pa so ves čas opazovani in nadzirani, medtem ko v analizah »percepcije« prevladujejo ideoološke analize medijskih besedil. Slednje so le delno uporabne pri preučevanju oblik in vsebine medijskih besedil, mnogo manj pa pri »analizah sprejemanja in uporabe medijskih besedil. Ta [ugotovitev] je povzročila odmik od ideoološih analiz, ki so skušale pokazati povezave med televizijsko formo in strukturo družbe, k večji pozornosti do različnih kontekstov, v katerih so medijska sporočila sprejeta.« (Corner v Devereux 1998, 19) V družbah, ki jih sprejemamo kot demokratične, je, denimo precej razširjeno pričakovanje, da bodo javne radiotelevizije vsaj »poštene« do tistih, ki imajo ali si želijo politične moči. To je, da težijo k »poštenosti« in da jo dosežejo.« (Starkey 2007, 22) Ko je nek medij na ta način označen za zaupanja vrednega, posamezniki, pri tem so mišljeni gledalci, začnejo »nekritično uporabljati« njegove vsebine in so lahko »nezavedno pod njihovim

⁴ Empirične dokaze o pristranskosti v polemikah o ljudskih vstajah v Sloveniji lahko najdete na družbenih omrežjih Facebook in Twitter, denimo na naslovu <https://www.facebook.com/VseslovenskaLjudskaVstaja>, <https://www.facebook.com/kangler.naj.odstopi?fref=ts>, www.solidarnost.si (dostop 16. 9. 2013). O poročanju novinarjev RTV Slovenija o ljudskih vstajah je Programski svet RTV Slovenija razpravljal na 7. izredni seji 21. 12. 2012, sklepi s te seje so dostopni na naslovu <https://www.rtvslo.si/strani/sklepi-programskega-sveta/2942> (dostop 16.9.2013). Številni zapisi o tej temi so shranjeni tudi v arhivih novic in prispevkov slovenskih političnih strank, ki so dostopni na njihovih spletnih naslovih. Zaradi obsežnosti teh virov in gradiv jih tu ne povzemamo v celoti.

vplivom samo zato, ker so po njihovih lastnih pričakovanjih« te vsebine vredne zaupanja. (prav tam)⁵

Poenostavljeni povezovanje gledanosti/popularnosti nekega medija in zaupanja v medijske vsebine, ki jih proizvaja, je vsaj v dveh kontekstih problematično. Vprašanje gledanosti je postalo pomembno v osemdesetih letih prejšnjega stoletja ob pojavu prvih komercialnih televizijskih postaj, ki so postale konkurenca do takrat monopolnim javnim televizijam. Televizija je postala predmet tako ideoloških kot tržnih analiz zato, ker je »novičarski medij« in je obravnavana kot del »koherentnega transmedijskega sektorja«. Še več, ideološki pomen televizije ponazarja »ultimativno nedeljivost ekonomskih in ideoloških interesov za televizijo kot industrijo.« (Dahlgren 1995, 30) V devetdesetih letih je »koncept ideologije in hegemonije postal najpomembnejši pri analiziranju vloge medijev v sodobnih družbah.« Televiziji je v teh razpravah pripisana vloga medija, ki zelo pomembno, če že ne odločilno prispeva k »produkciji in reprodukciji dominantne ideologije«, oziroma »ostaja medij, v katerem občinstva kot po naključju rada sprejemajo poglede tistih, ki imajo moč. Tisti, ki imajo družbeno moč, so edini, ki se dobro zavedajo ideološke pomembnosti televizije in dostopnih je veliko dokazov, kako tisti, ki imajo moč, poskušajo določati, kaj bo v televizijskih programih.« (Devereux 1998, 20–22)⁶ Televizijsko besedilo v tem primeru deluje kot prostor, na katerem poteka »boj za interpretacijo. Za strukturo besedila je značilno, da skuša omejiti interpretacije na eno, ki promovira dominantno

⁵ Starkey ta učinek pojasnjuje na primeru BBC, ki da je v svoji petdesetletni zgodovini konkurence z ITN razvila nekatere lastne pristope k prezentaciji novic, se sama predstavila kot zaupanja vreden vir informacij in zato ohranja najviše odstotke gledanosti ob poročanju o pomembnih dogodkih. Pri tem se sklicuje na empirične podatke in meritve gledanosti, ki jih je ob terorističnih napadih v Londonu julija 2005 zbrala novinarka The Guardiana Claire Cozens v prispevku z zavajajočim naslovom "BBC podvojila gledanost novic". (Dostopno na: <http://media.guardian.co.uk/overnight/story/0,7965,15-24235,00.html>, 17. 9. 2013) Iz prispevka izhajajo nekatere drugačne ugotovitve: da je BBC imela v justranji izdaji televizijskih novic na dan terorističnega napada več kot dvakrat več gledalcev glede na gledanost večerne izdaje novic prejšnjega dne, da je imela BBC med dopoldnevom na dan napadov dvakrat više delež gledanosti kot ITV, že popoldne istega dne pa se je delež s 40 % znižal na 33 %, zvečer pa se je povsem izenčil s konkurenco. Tudi drugi objavljeni podatki kažejo na to, da so na gledanost različnih postaj v večernih (prime-time) terminih vplivali številni drugi dejavniki: sestava televizijskih sporedov, v katerih so prevladovale popularne nanizanke, ki so v kombinaciji z izrednimi novičarskimi oddajami prispevale k višji gledanosti v določenem delu dneva. Avtor je v tem primeru zanemaril pomen konteksta, učinke medijskih vsebin na gledalce ob izrednih dogodkih, najbrž pa tudi ovire (zasedenost na delovnem mestu, ujetost v javnem prometu ali celo na krajih terorističnih napadov v času poročanja medijev), ki potencialnim gledalcem onemogočajo, da v določenem delu dneva sploh posvetijo čas gledanju televizije.

⁶ Devereux je vlogo televizije pri reprodukciji dominante ideologije raziskoval na primeru prikazovanja revščine v televizijskih programih na Irskem in pri tem navaja širše uporabno Dahlgrenovo tezo, da je bilo za televizijske novice ugotovljeno, »da posredujejo širok razpon možnih pomenov, od katerih gledalcu noben ne pomaga, da bi sebe lociral v politiki ali družbi.« (1998, 20) Več o tem v: Dahlgren, P. (1992) 'Viewers plural sense-making of TV News' in P. Scannel et al (eds.) *Culture and Power*, London: Sage.

ideologijo, toda večpomenskost sili k nasprotovanju temu nadzoru. Hegemonija besedila ni nikoli popolna, vedno se mora boriti za to, da se uveljavi v nasprotju z raznolikostjo pomenov, ki jih bodo ustvarili raznoliki bralci. Toda tudi večpomenskost ni anarhična in nestrukturirana: struktura pomenov znotraj besedila je določena z razliko v razporeditvi besedilne moči na enak način, kakor so razporejena razmerja med družbenimi skupinami glede na razlike v razporeditvi družbene moči. Vsi pomeni si niso enaki, ni jih mogoče enako lahko aktivirati, toda vsi obstajajo v razmerju subordinacije ali kot nasprotovanje dominantnim interpretacijam, ki jih ponuja besedilo.« (Fiske 1991, 93) Dahlgren poudarja tudi pomen televizijskih kod, »ki so vezi med producenti, besedili in občinstvi, in so dejavniki prepletanja besedil, prek katerega besedila vstopajo v omrežje pomenov, na katerih sloni naše kulturno okolje.« Fiske (1991, 4–6) pravi, da je bistvo v tem, da je tudi »realnost« kodirana, in da jo je mogoče smiselnou razumeti le s pomočjo nam lastnih kulturnih kod. Te delujejo na treh ravneh: na prvi ravni »realnosti«, na drugi ravni prezentacije in na tretji ravni ideologije. Dahlgren (1995, 32) prvi dve skupini kod imenuje »naravne kode«, za tretjo skupino ideoloških kod pa pravi, da bi jih raje imenoval »integrativne kode«, s čimer »ohranjam predstavo o ideologiji kot kritičnem pojmu in s tem vseh kulturnih vzorcev ne definiramo vnaprej kot prispevek k družbenim razmerjem dominacije.« Integrativne kode lahko »vsebujejo ideološke razsežnosti – glede na razredno pripadnost, rasno, spolno, tehnokratsko in tako naprej – toda vse te morajo biti analitično ugotovljene in specificirane.« (prav tam)

Fenomenologija pristranskosti

V tem poglavju bomo predstavili nekatere empirične dokaze o odnosu novinarjev in urednikov novičarskih medijev do strukturne pristranskosti, nepristranskosti in objektivnosti v nekaterih največjih svetovnih televizijskih družbah, ki so sposobne proizvajati celodnevne neprekinjene novičarske programe (*ang. non-stop news*), hkrati pa so znane po svojih izjemnih dosežkih v raziskovalnem novinarstvu.⁷

⁷ Italijanska RAI in organizacija mediteranskih radiotelevizij COPEAM sta leta 2006 v Torinu organizirali mednarodno konferenco z naslovom Informacije dveh hitrosti, ki je bila namenjena primerjavi med praksami celodnevnega neprekinjenega objavljanja novic in raziskovalnim novinarstvom. Na konferenci so se poleg gostiteljev z RAI zbrali predstavniki Al Jazeera, BBC, CNN International, COPEAM, EBU, Euronewsa, NTV iz Turčije, Russia Today in Sky TG 24 iz Italije. Posebno pozornost so namenili tudi prenosu novičarskih storitev na nove digitalne podlage in naprave. V nadaljevanju bomo povzeli najzanimivejša razmišljanja urednikov in direktorjev teh medijev, v nadaljevanju pa jih bomo primerjali še z ugotovitvami raziskovalcev cardiffiske univerze, ki jih je leta 2008 v knjigi Flat Earth News objavil nekdanji komentator The Guardiana Nick Davies (slovenski prevod knjige smo dobili leta 2011). Zlasti slednja je posvečena tako imenovanemu pojavu reciklažnega novinarstva, na katerega so, čeprav ne pod tem imenom, opozorili tudi na konferenci v Torinu, in videli bomo, da novinarske prakse, na katere so opozorili, dejansko ustrezajo pogojem strukturne pristranskosti, ki jo je identificiral Gunter.

Zaradi zelo povečanega števila virov različnih informacij, ki so velikokrat povzete po drugih virih in niso rezultat novinarskega dela v matičnih uredništvih posameznih medijev, po mnenju nekdanjega direktorja televizijskih programov in marketinga na RAI Carla Nardella⁸ naraščajo zahteve po »preverjanju informacij« in se s tem zvišuje tako veljava posameznih novinarjev kot blagovnih znamk najbolj verodostojnih medijev. (COPEAM 2006, 111) V celodnevnih novičarskih programih po vsem svetu, so ugotovili na RAI, prevladujeta dva pristopa posredovanja novic. Prvi je sistem »kroženja novic« (*ang. rolling news*), za katerega je značilen neprekinjen tok objavljanja novic po načelu, da se novice posredujejo »kolikor je mogoče hitro«, drugi sistem pa označuje »spremljanje novic ob dočleni uri« (*ang. appointment viewing*), pri katerem se tok ustavi, da bi se novica analizirala, preden se preide na naslednjo. Glede na finančni potencial medija je takšne novičarske programe mogoče vzdrževati in zalagati z novicami s pomočjo 3500 novinarjev v 44 uredništvih po vsem svetu, kot je to počela BBC, ali pa tako, da se celodnevni program vzdržuje z nakupom in s prevzemanjem vsebin in slikovnih gradiv iz različnih virov, za kar zadostuje že 150 do 200 novinarjev. (prav tam) Na Rai News 24 so s tem v zvezi opravili eksperiment, tako da so svojim uporabnikom omogočili spremljanje novic v obliki »dodatka« oziroma možnosti, da jih berejo, sprejemajo in prenašajo s podlage na podlago. Izkazalo se je, da je to mogoče početi le, če je bila RAI primarni vir teh vsebin, niso pa na ta način mogli ponuditi novic iz drugih virov. V tistem delu eksperimenta, s katerim so želeli spodbuditi uporabo mobilnih telefonov za spremljanje medijskih vsebin in dostop do informacij na vlakih, letalih, po načelu »kjerkoli in kakorkoli«, je pokazal, da so bile to »takojošnje in zelo nalezljive novice, za katere se ni zahtevalo nobenih zagotovil, da so resnične in verodostojne«. (COPEAM 2006, 112)

Giammaria⁹ je v omenjeni razpravi postavil naslednja vprašanja: na kakšen način so posamezni mediji uveljavili strategijo »hitrega odziva«, kako takšno informacijo obravnavajo v naslednjih objavah novic, kako v medijih načrtujejo »poglobljeno poročanje«, ali v tekmi biti najhitrejši pri poročanju nastaja »problem verodostojnosti«, ali imajo poročevalci dovolj časa, da dvakrat preverijo informacijo, ki so jo pridobili, ali so programi zavarovani pred propagandnimi pritiski, ali imajo mediji razvite strategije, kako reagirati, če objavijo napačno informacijo? Direktor Rai News 24 Roberto Morrione je odgovoril z analizo poročanja o vojni v Iraku, v kateri je prav njegova postaja zaslovela s poročilom o prikritem masakru v Falluji.¹⁰ Takrat sta poročevalca uporabila »pripovedni model«, ki je po Mor-

⁸ Nardello je danes član generalne direkcije RAI zadolžen za strateški razvoj. (<http://www.ufficiostampa.rai.it/-struttura.html>, 19.9.2013)

⁹ Duilio Giammaria je bil moderator razprave na konferenci v Torinu.

¹⁰ Ekskluzivno poročilo o uporabi belega fosforja in drugih orožij, prepovedanih z mednarodnimi konvencijami, sta pripravila novinarja Rai News 24 Sigfrido Ranucci in Maurizio Torrealta in z njim sta prva prisilila Pentagon, da je prekinil molk o tem dogodku iz novembra 2004. (COPEAM 2006, 116)

rioneju ključnega pomena za vse celodnevne novičarske kanale: šlo je za »fuzijo« on-line gradiv, avtonomno pridobljenih intervjujev in posnetih pričevanj ter slikovnega gradiva iz različnih mednarodnih virov, z objavo prvega poročila na spletu pa jim je uspelo zaobiti tudi ameriško vojaško cenzuro, saj jim ameriška vojska kljub večkratnim prošnjam, ni dovolila vstopa v Fallujo, ki je bila dostopna samo »izbranim« in bolj »vodljivim« novinarjem. Toda prav prek spletja so prejeli še dodatna pričevanja in posnetke, s katerimi so lahko dopolnili celotno sliko dogajanja. (COPEAM 2006, 115–117) Ta primer je odprl več poklicnih in moralnih dilem ter vprašanj: v kolikšni meri in kako uporabljati splet, bloge, nepoklicne spletne vire, dokumente, ki prihajajo »od spodaj« v različnih oblikah in s katerimi bi bilo mogoče zaokrožiti poročanje poklicnih novinarjev. Morrione meni, da nam številni drugi primeri poročanja s kriznih žarišč po svetu razkrivajo veliko »črnih lukanj«, ki na medije naslavljajo resna vprašanja o uspešnosti njihovega delovanja. (prav tam)

Pravkar predstavljeni pristop kaže, da se upravljalci medijev zavedajo, katere dileme in nevarnosti prinaša strukturna pristranskost. Toda ni nujno, da je tovrstna zavest na enak način prisotna v vseh kulturnih okoljih. El Atrache¹¹ na vprašanje, ali naj bo novinar objektiven in nevtralen, odgovarja: »Mislim, da ni mogoče, da kdo v vlogi novinarja pozabi na svojo kulturo, politične poglede, religiozno prepričanje.« Čeprav se strinja, da arabske družbe potrebujejo več raziskovalnega novinarstva, meni, da »brez pravih demokracij, resnično demokratičnih režimov, tam absolutno ni mogoče niti pomisliti na to, da bi se šli resno raziskovalno delo.« (COPEAM 2006, 118) Williams¹² ob tem opozarja na podobno s kulturo in vrednotami pogojeno dilemo urednikov in novinarjev BBC ob terorističnem napadu v Londonu leta 2005. BBC v svojem poročanju ni nikoli uporabljal besede »teroristi«, niti v sedemdesetih in osemdesetih letih na Severnem Irskem, niti v devetdesetih v času intifade na palestinskih ozemljih, tovrstne dogodke so novinarji vedno označevali za »dejanja terorizma«. Zaradi zavezosti nepristranskosti so tako ravnali tudi julija 2005 v Londonu. Williams meni, da je uravnoteženost med neprekjenim poročanjem in raziskovalnim novinarstvom stvar presoje, kako »biti v službi občinstva«. BBC premore »dva paralelna toka objave novic«, enega, ki poteka v živo in v realnem času, in drugega z »dodano vrednostjo«, ki ga uporabljajo v tradicionalnih programih na prizemnih kanalih. (COPEAM 2006, 118–119) Izkušnja BBC odpira vprašanje zadostnih virov za zagotavljanje dveh pripovednih tokov, in že primerljiva izkušnja ameriške mreže CNN kaže, da je »kakovostno raziskovalno novinarstvo zelo težka stvar.« Nathenson¹³ »dualni sistem« britanske BBC primerja z razkošjem, saj »si moramo zapomniti, da govorimo o virih, da govorimo o ljudeh, ki jim moramo dovoliti, da porabijo čas in vložijo

¹¹ Imad El Atrache je bil leta 2006 odgovorni urednik uredništva arabske mreže Al Jazeera v Bruslu.

¹² Jon Williams je bil leta 2006 glavni urednik BBC News Gathering.

¹³ Jeff Nathenson je bil takrat izvršni producent ameriške televizijske mreže CNN International.

napore, da najdejo te zgodbe.« (COPEAM 2006, 120) V ameriškem primeru so izpostavljena tri spoznanja: da raziskovalnega novinarstva ni mogoče zaupati mladim novinarjem, ampak najbolj izkušenim in najboljšim, ki pa jih njihovi nadrejeni hočejo videti vsak večer v najbolj gledanih terminih celodnevnega novičarskega programa, da so programi, ki imajo čas za objavljanje daljših zgodb in analizo prav štiriindvajseturni novičarski kanali, ne pa tradicionalni televizijski programi, v katerih uredniki od novinarjev zahtevajo mnogo krajše zgodbe, in nenazadnje, da spremembu tehnologij za zbiranje in obdelavo novic sicer omogoča uvedbo tako imenovanega video novinarstva, v katerem posameznik združuje delo novinarja, snemalca in montažerja, toda takšen pristop zahteva urjenje novinarjev in potrditev, da ima medij dovolj kadrov, ki so sposobni prevzeti takšno večopravilno delo na zares profesionalni ravni. (prav tam) Na tej točki je v praksi mogoče zaznati velik kulturni in vrednostni razkorak med ZDA in Evropo. Medtem ko v Evropi prav nekatere javnopravne televizije (BBC, NRK, SVT) pospešeno urijo in uvajajo video novinarstvo v vsakdanjo produkcijo novic, je tovrstna večopravilnost predvsem domena svobodnih novinarjev, za velike zasebne televizije pa predraga in časovno potratna praksa.¹⁴ Torrealta¹⁵ zato meni, da je lastništvo medijskih družb glavni problem za razvoj raziskovalnega novinarstva: »Ne verjamem, da je kdaj obstajala 'zlata doba' novinarstva. Ko se je Edward Marrow bojeval proti McCarthyju, je imel veliko težav in bil je osamljen. Nihče ga ni podpiral. Ko se je Washington Post bojeval proti Nixonu, je bil osamljen in bojeval se je moral, vse dokler je bil Nixon izvoljeni predsednik. Zato ne mislim, da imamo veliko preteklost svobodnega novinarstva, v sedanjosti pa je vse težko. Vsekakor je dovolj, če ovrednotiš dva primera svobodnega novinarstva, da zgradiš mit, in Amerika je mit svobodnega novinarstva.« (COPEAM 2006, 123)

¹⁴ Evropsko združenje javnih regionalnih televizij CIRCOM Regional je prve izkušnje britanske BBC in ameriških svobodnih novinarjev z video novinarstvom predstavilo že leta 2006 na redni letni konferenci v Koldingu na Danskem. Leta 2012 je konferenco gostila švedska SVT v Malmöju, kjer je tamkajšnje središče za preizkušanje novih organizacijskih pristopov in tehnologij v televizijskem novinarstvu. Za tamkajšnji regionalni center SVT je znacilno, da so delovna mesta novinarjev tehnološko zelo dobro podprtia z najnovejšo IT tehnologijo in programsko opremo, in da je produkcijski proces nadrejen hierarhiji funkcij, tako da tamkajšnja odgovorna urednica nima niti svoje pisarne niti delovne mize, ki bi bila samo njena. In nenazadje, na konferenci v maju 2013 je norveška NRK predstavila svoj model organizacije dela novinarjev v regionalnih centrih, ki prav tako sloni na večopravilnosti novinarjev in maksimalni avtomatizaciji ter znižanju stroškov za administrativna opravila. V vseh teh primerih teh praks zagotavljajo, da večopravilnost ni ovira za poglobljeno poročanje in raziskovalno novinarstvo, video novinarji se celo avtorji dokumentarih oddaj z izrazitimi prvinami raziskovalnega novinarstva. Več o tem na naslednjih povezavah: <http://www.circocom-regional.eu/cr-annual-conference/155-24th-annual-conference-kolding-2006>, <http://conference.circocom-regional.eu/2012/>, in <http://www.circocom-regional.eu/component/content/article/146-31st-annual-conference/554-31st-annual-conference>.

¹⁵ Maurizio Torrealta je novinar Rai News 24 in soavtor poročila "Fallujah, the hidden massacre" iz leta 2004.

Če to razmišljanje razširimo še na vprašanje regulacije in politični nadzor nad mediji, posledično ustrežljivost lastnikov nekaterih velikih medijev do politikov in politik velikih držav, potem lahko sklepamo, da je značilnost strukturne pristranskosti tudi velik potencial za razvoj in uveljavitev politične in ideoološke pristranskosti v medijih. K temu, kot smo videli iz pravkar predstavljenih pričevanj, ki so empirični dokazi, lahko prispevajo različni dejavniki: kulturne predpostavke in prevladujoče družbene vrednote v okolju, v katerem novinarji delajo, nekritično in nepremišljeno uvajanje novih tehnologij in z njimi pogojena spremenjena organizacija dela v medijih, ki novinarjem ne dovoljuje raziskovanja ali jim celo umetno jemlje čas za poglobljeno poročanje, politične preference lastnikov medijev, in nenazadnje bolj ali manj odkrita politična ali vojaška cenzura ter fizično oviranje na kraju poročanja.

Davies (2011, 63) iz raziskave oddelka za novinarstvo pri cardiffski univerzi povzema ugotovitev, da »najuglednejše medijske hiše v državi redno reciklirajo nepreverjene informacije iz druge roke.¹⁶ Raziskovalci so odkrili, »da je kar 60 % člankov resnih časopisnih hiš v celoti ali večinoma prepisanih iz objav tiskovnih agencij in/ali piarovskih sporočil, naslednjih 20 % člankov pa vsebuje vsaj bistvene dele takšnih sporočil, ki jim v redakcijah nato dodajo več ali manj lastnih informacij. Pri 8 % prispevkov niso mogli povsem natančno ugotoviti vira. Ostalo je le 12 % člankov, za katere so lahko raziskovalci z gotovostjo potrdili, da so jih v celoti pridobili sami novinarji.« (prav tam) Avtor je pri svojem raziskovanju zbral vrsto pričevanj novinarjev, da zaradi ekonomike obsega lastniki britanskih dnevnikov na vsak način skušajo znižati stroške produkcije novic in prispevkov, ponekod gredo celo tako daleč, da si morajo novinarji sami kupovati svinčnike, beležnice in papir za tiskalnike. (Davies 2011, 66) Zanimiv je tudi dnevnik novinarja, v katerem je opisal svoj delovni teden. V petih delovnih dneh je moral napisati 48 prispevkov, pri tem je govoril s 26 ljudmi, ki so bili vir njegovih informacij, od teh je osebno srečal le 4 osebe, zunaj pisarne pa je delal 3 od skupno 45,5 ur. »To je reciklažno novinarstvo.« (Davies 2011, 71) Pri istem avtorju v praksi srečujemo tudi »reciklažno novinarstvo v svoji najbolj manični obliki«, in navaja primer navodil, ki so jih od svojega višjega nadrejenega prejeli člani spletnega uredništva News Interactive na BBC. Navodilo se glasi: »Zadeva: Hitrost in objava udarnih novic. Udarne novice morajo biti objavljene najpozneje v petih minutah po prejemu prve informacije.« (Davies 2011, 84) Vodja tega uredništva je šel še dlje in je bil obseden z merjenjem hitrosti objave novic v mikrosekundah: »Z rezultatom 0,85 sekunde smo bili najhitrejši in smo premagali ITV, Sky in podobne, ki so potrebovali 1,63 sekunde.« (Davies 2011, 86)

¹⁶ S to raziskavo so zajeli naključni vzorec člankov zbranih v dveh tednih, skupno 2207 enot, ki so jih objavili štirje najpomembnejši dnevniški in tabloidni mediji v Veliki Britaniji: The Times, Guardian, Independent in Daily Telegraph, ter Daily Mail kot največji med zmernimi britanskimi tabloidmi. (Davies 2011, 62–63)

Hitrost ni nujno edini razlog za opravičevanje sistemski pristranskoosti. Tudi v skrbno pripravljenih formatih, denimo razvedrilnih televizijskih oddaj, je mogoče najti prvine različnih pristranskosti. Z zadnjo in še vedno vseprisotno globalno finančno krizo je problem revščine postal ponovno eno od vprašanj, ki se jim mediji veliko posvečajo. Zlasti na televizijah je vse več oddaj, ki so namenjene dobrodelnosti, če ne gre za posebej razvite formate, so tovrstni prispevki uvrščeni tako v novičarske oddaje kot postajajo del vse bolj hibridiziranih formatov aktualno-informativnih ali še pogosteje razvedrilnih oddaj. Ta primer smo v naši analizi izbrali zato, ker tudi na slovenski javni televiziji redno nekajkrat na leto lahko spremljamo televizijske oddaje, ki so namenjene izkazovanju dobrodelnosti, bodisi takšne, za katero sredstva zbirajo karitativne organizacije (značilen primer je akcija Klic dobrote) in različne civilnodružbene skupine (značilen primer je Miklavžev večer), bodisi takrat ko je dobrodelnost povezana z odzivi na velike naravne nesreče (denimo velike novembrske poplave v Sloveniji v letu 2012, pred leti potres v Posočju in podobne). Na Televiziji Slovenija že nekaj let zapored lahko hibridne vsebine, ki so namenjene spodbujanju dobrodelnosti, spremljamo v rednih terminih razvedrilnih oddaj v nedeljo zvečer, redkeje ob sobotah, v terminih, ki so sicer namenjeni družinski zabavi in naslavljajo zelo širok nabor gledalcev. Ko je tovrstne oddaje v letu 2012 ob nedeljah zvečer nadomestila tujelicenska razvedrilna oddaja prepoznavnega formata, so tudi v njej našli prostor in čas za povabilo gledalcem, da čez vso oddajo darujejo za družine, ki jih pestijo bolezni, pomanjkanje in revščina.

Devereux (1998) je analiziral nekoč zelo popularno oddajo irske javne televizije Telethon,¹⁷ katere osnovni namen je bil od gledalcev zbrati prostovoljne prispevke za dobrodelne namene. Za irski Telethon je bilo ugotovljeno:

- 1) Označuje vstop sodobne televizije v vlogo oskrbnika denarnih skladov.
- 2) Vključuje suspenz običajnih televizijskih sporedov.
- 3) Ima posebno dolžino trajanja, praviloma prevzema kak »maratonski« format.
- 4) Vključuje sodelovanje znanih oseb iz svetov razvedrila in športa.
- 5) Nagovarja korporativni sektor – domač in tuj – naj podari dobrine, storitve ali denar programom.

¹⁷ Prva izvirna oddaja takšnega tipa je bila v osemdesetih letih 20. stoletja The Jerry Lewis Telethon, v kateri so zbirali denar za obolele z mišično distrofijo, v ZDA pa so za to nastale tudi oddaje, v katerih so, na primer, ljudem iskali zaposlitev. Prva oddaja Telethon je bila v Veliki Britaniji narejena leta 1981 v produkciji Thames Television, in v njej so za dobrodelne namene zbrali 1,25 milijona britanskih funtov. Leta 1985 je nastal znameniti Live Aid, po katerem se je zgledoval s prirejениm formatom tudi irski Telethon. Sky TV je prvo tovrstno oddajo zasnovala leta 1995 in ji dala kičast naslov Gold Heart Day (Dan za zlato srce). (Devereux 1998, 26–27)

- 6) Zanj je značilno številčno sodelovanje gledalcev v obeh vlogah: kot darovalcev in naročnikov.
- 7) Ponuja priložnost (teoretično na vsak način), da ponudi širši vpogled v svet revnih z uporabo posnetih odlomkov in pogоворov.
- 8) Ne poskuša izzivati statusa quo in ponuja ugotovitev, da so dobrodelne rešitve odgovor na socialne probleme, kot sta revščina in brezposelnost.
- 9) Na veliko poudarja (junaške in včasih nenavadne) aktivnosti posameznikov, skupin in skupnosti, ki so zbrale denar za »dobre namene«. (Devereux 1998, 26)

Takšna vrsta oddaj pošilja gledalcem značilen nabor dominantnih ideoloških sporočil:

- 1) Televizija ima vlogo nekoga, ki pomaga pri reševanju socialnih problemov. Vzroki teh problemov, kot sta narava ekonomskega sistema ali razredne neenakosti, so kakopak ignorirani.
- 2) Prostovoljstvo in dobrodelnost sta videni kot zaželeni in uresničljivi v smislu rešitve za probleme revščine.
- 3) Kapitalizem je v redu in zasebne družbe ter multinacionalne korporacije morajo samo odigrati vlogo ponudnikov sponzorstev ali darovanj. Nikjer ni nakazano, da revni plačujejo, na primer z delovnimi pogoji ali prek izogibanja davkom, za vse, kar bi bilo lahko neposredno ali posredno odgovorno za neenakost in revščino.
- 4) Kot po pravilu vedno vidimo le božjo ali zaslужeno revščino – in samo v enem nasproti devetim primerom opazujemo hudičeve ali nezasluženo revščino. Hkrati te ljudi, ki jim sicer odpuščamo, hitro spreminja v one, ki si zaslужijo našo pomoč in dobrodelnost.

Devereux (1998, 46) poudarja, da se s tem vsiljujeta dve vrsti revščine. Občinstvu se »postreže z mitom, da je dobrodelnost pravi odgovor na revščino, in da so zaslужeno revni tisti, ki naj se jim nameni naša pozornost. Tudi nasprotno je res, da z določanjem, kdo so tisti, ki 'res potrebujejo', ti še naprej ostajajo revni in niso le ignorirani, ampak tudi zaznamovani in izključeni. Ti miti tako služijo poudarjanju statusa quo in so tolažilni tako za družbeni in politični sistem kot za nekatere gledalce.« V devetdesetih so na Irskem nekateri nezaposleni tudi s stražami pred vrti javne radiotelevizije RTÉ protestirali proti ideji, da so bile dobrodelne rešitve pravi odgovori na socialna problema, kakršna sta brezposelnost in revščina. Analiza zbranih sredstev je prav tako pokazala, da se je iz leta 1990 v leto 1991 povprečen znesek, ki ga je daroval en gledalec, znižal z 1,97 na 1,28 funtov na mesec. (prav tam)

Za razliko od posebnih oddaj namenjenih spodbujanju dobrodelnosti pri državljanih je revščina praviloma zelo redko predmet poročanja v rednih informativnih, predvsem novičarskih oddajah. Če že, so te zgodbe

objavljene ob koncu poročil¹⁸ – malodane kot zanimivost, ali pa z nezavedno pristranskostjo urednikov, da so primeri revščine v družbi izjema in ne pravilo ali resen družbeni problem. Vprašanje pa je, ali gre le za nezavedno pristranskost, in bi v resnici morali označiti kot ideoološko pristranskost vse primere, v katerih uredniki zgodbam o revščini namenjajo pozornost samo pod naslednjimi pogoji:

- 1) če te zgodbe pripovedujejo o revščini, ki je zadela elitne posameznike ali skupine,
- 2) če sledijo predhodnemu poročanju drugih medijev,
- 3) če so novice o revščini posredovane v jeziku krize,
- 4) tam, kjer so predstavljeni dejanski reveži, obstaja tendenca, da se pozornost usmeri na »problematično naravo« bolj eksotičnih ali »deviantnih« subkulturnih skupin revnih, kot so potupoče skupnosti ali brezdomci. (Devereux 1998, 96)

Težo trditve, da gre v teh primerih za ideoološko pristranskost, podarja tudi način, kako so novičarske zgodbe o revščini producirane: »Izbira določenih prizorov ali simbolov, s katerimi prenašajo sporočila svojih zgodb, poročevalce angažira v ideoološkem dejanju, ki lahko določi način, na katerega bodo gledalci interpretirali sisteme sporočil o revnih. Na primer, religiozni simboli so lahko uporabljeni, da prepričajo o čutu prizadetosti ob zgodbah o življenjih revnih, toda hkrati s tem nadomeščajo mnogo bolj boleče prizore o tem, kakšna so dejansko njihova življenja.« (Devereux 1998, 97) Po takšni analizi lahko pričakujemo ugovor, da je sodelovanje medijev v dobrodelnih akcijah izraz njihove družbene odgovornosti, in v določnem kontekstu je to vsekakor res. Toda z vmeščanjem medijev v družbeni sistem, s poudarjanjem, da so tudi sami pomembne družbene ustanove, prihajamo do problema »mediatizacije«, ki je tesno povezan z nastankom pogojev za pojav politične pristranskosti v medijih.

Mediatizacija pristranskosti

Če so si mediji v ZDA in v Evropi v čem blizu in zato zavezani enakim ali zelo podobnim strategijam delovanja, jim je vsekakor skupen enoten odziv uporabnikov na vprašanje, odkod dobijo največ novic. Odgovor je največkrat: televizija. Glede na to, da se vzorec ponavlja skozi desetletja, ne preseneča, da je skoraj vsem političnim subkulturnam, ki v javnosti po-

¹⁸ Povsem drugače je v aktualno-informativnih in magazinskih oddajah, kjer je zgodbi o revščini lahko namenjeno več časa. Značilen primer je oddaja Televizije Slovenija Tednik, ki se že vrsto let posveča iskanju primerov družin ali posameznikov, ki so potrelni pomoči, voditelj oddaje pa v sleherni oddaji povabi gledalce k darovanju in objavi plačljivo telefonsko številko, prek katere je mogoče denar nakazati. Zgodbe o revščini so objavljene v posebni rubriki, posebej napovedane in primerno poudarjene ter ločene od drugih vsebin v tej oddaji.

skušajo svojo ideologijo uveljaviti kot dominantno, skupno prepričanje, da morajo biti navzoče v televizijskih novicah, zlasti pa to velja za politike na vladu, ne glede na nacionalno ali lokalno raven vladanja, in kandidate na volitvah. Odtod tudi pričakovanje, ki prihaja iz političnih subkultur, naj bo do mediji, zlasti televizija, in še zlasti poudarjeno javna televizija, ki jo »vsi« plačujemo, »pošteni« do vseh, ki so aktivni v politični sferi, kot je že poudaril Starkey, oziroma uravnoteženi in objektivni.¹⁹ Toda, ali se smemo vprašati, ali ne gre pri vsem tem le za »subjektivno presojo, odkod da, kot ljudje *misijo*, prihajajo novice, ki pridejo do njih.« (Levy 1992, 69) Če si za ideal postavimo vzpostavitev »zdravega demokratičnega dialoga med obveščenimi javnostmi«, je po Levyju bolj pomembno vedeti, »kateri medij dejansko posreduje največjemu številu ljudi najbolj razumljive novice.« Televizija to ni: »V resnici tipični gledalec običajno ne razume glavne poante v dveh tretjinah vseh novičarskih zgodb na osrednjih televizijah.« (prav tam)

Poglavit en razlog naj bi bil način prezentacije televizijskih novic. Novice se pripoveduje hitro, včasih prehitro, da bi si jih gledalec zapomnil in ponotranjil. V dobi analogne televizije, iz katere izhajajo Levyjeva opazovanja, novic tudi niso tako pogosto ponavljali, pa tudi danes se v tradicionalnem asimetričnem zaporedju novičarskih oddaj med dnevom redko zgodi, da je neka informacija večkrat zapored predstavljena v enakem obsegu in na enak način, kar bi gledalcu omogočilo, da si o nekem dogodku ali temi zapomni več. Televizijsko pravilo, da je treba »sliki prepustiti, da govori sama zase«, se včasih lahko izkaže kot pomanjkljivo, če sliko ne spremljajo dodatne informacije in pojasnila. V lineranih medijih, kakršni so časopisi, je dovoljeno objaviti podobne zgodbe eno ob drugi, na televiziji je od gledalca včasih težko pričakovati, da bo podobni zgodbi hitro in jasno ločil, oziroma ne moremo vedeti, kaj od tega bo nastalo in ostalo v njegovem spominu. In nenazadnje, v poročilih se novice najprej začnejo z bistveno informacijo, kar je podobno poskusu, da ljudem povemo šalo na ta način, da se najprej začnemo smejeti, šele potem pa povemo tisto, kar naj bi bilo smešno. (povzeto po Levy 1992, 70) Televizija je vsekakor neneč mestljiva pri neposrednem posredovanju informacij »v živo«, slika je nosilec vse dramatičnosti, ki jo premore nek dogodek, in takrat ko lahko pokazemo, da smo res tam, na kraju dogodka. Hkrati pa se velika moč televizije, da ponudi »dramo in čustva, ne ujema s sposobnostjo, da poglobljeno informira o zahtevnih in resnih zadevah.« (prav tam) Levyjeve ugotovitve so še vedno aktualne, kajti v tem trenutku gremo šele skozi prvo deset-

¹⁹ Značilno za politike je, da jih nikoli ne boste slišali, da zahtevajo nepristranske medije, nepristranskost je kot vrednota ali analitična kategorija navzoča samo v modelih samoregulacije, ki so jih zasnovali novinarji sami, ali v teoretičnih modelih, ki smo jih predstavili v prejšnjem poglavju. V prejšnjem poglavju pa smo predstavili empirične dokaze, da lastniki medijev, uprave in uredniki postopoma odpravljajo nekdanje soglasje med njimi in novinarji o skupnih etičnih in poklicnih merilih, na katerih naj bi sloneli novinarstvo in druga področja delovanja medijev.

letje medijske konvergance in razvoja medijev na prehodu iz analogne v digitalno radiodifuzijo. Raven uporabe novih medijev kot primarnih virov informiranja državljanov se med posameznimi okolji še vedno zelo razlikuje, poleg tega se spreminjajo tudi v medijih ponotranjeni pogoji za nastanek strukturne pristranskoosti. V dnevnem delovanju novinarjev in urednikov še vedno zaznavamo stare vzorce poklicnih meril, prilagojenost na zastarele tehnologije in organizacijo dela, zavračanje tehnoloških novosti, na vse, kar se je desetletja nalagalo v zavesti in znanju ter, mnogokrat pomajkljivo, prenašalo iz generacije v generacijo.

Ne velja pa ta ugotovitev za akterje v politični sferi, v kateri so se postopoma razvile nove invazivne tehnike pritiska na medije. Ena od teh je zagotovo obujanje in ohranjanje predsodkov, oziroma tako imenovanih »koristnih mitov«, zgodb, za katere celo vemo, da niso nujno resnične, »toda odločili smo se, da jim verjamemo, ker se zdi, da pritrjujejo temu, kar že vemo«. (Alterman 2003, 1) Eden od takšnih mitov je delitev medijev na konzervativne, liberalne ali sredinske, oziroma, po Altermanu, dominantno prepričanje konzervativcev, da so vsi mediji liberalni. Za utrjevanje tega prepričanja se v ameriškem političnem novinarstvu uporablja tehnika, ki se jo da izraziti z besedami »ponavljam nekaj tako pogosto, dokler ljudje ne bodo verjeli«, in Alterman ugotavlja, da so pri analizah treh zadnjih volitev v ZDA²⁰ trije od štirih raziskovalcev ugotovili, »da je prepričanje o liberalno pristranskih medijih morda postalo jedro retorične strategije konzervativnih elit v zadnjih letih.« (2003, 14) Izredno težko je, ugotovlja ta avtor, »oblikovati intelektualno spoštovanja vredno študijo, ki bi nam povedala kaj več o značilnostih novinarske pristranskoosti, kajti nihče ne nadzira dogodkov.« Pri tem je mislil na novinarje in uredništva, in tudi na dogodke, kakršen je ameriški »9/11«, po katerem je takratni ameriški predsednik Bush, prej pogosto kritiziran od novinarjev, začel pridobivati njihovo naklonjenost, čeprav se čez noč niso spremenili niti novinarji niti sestava uredništev posameznih medijev. Delitev novinarjev po političnem prepričanju se je izkazala za napačno tudi ob ugotovitvi ameriškega Centra za medijske študije, da je na predsedniških volitvah leta 1992 v Washingtonu 89 % novinarjev glasovalo za Billa Clintona. Pri tem so vsi, ki so poudarjali, da bi bilo »težko zanikati, da je tisk liberalen«, spregledali nekaj pomembnih dejstev, ki po Altermanu nimajo nikakršne zveze z ideologijo. Najprej dejstvo, da je bila administracija predsednika Busha starejšega sestavljena iz ljudi, ki so tako ali drugače obvladovali ameriško politiko dolgih šestnajst let, in da pri novinarjih ni motiva, da vedno znova pošiljajo »iste stare dečke, ki pripovedujejo enake stare stvari o enakih starih temah.« Poleg tega so bili vzroki za naklonjenost novinarjev Clintonu tudi generacijski, saj je slednji pripadal »baby boom« generaciji, ki ji je takrat pripadala tudi večina novinarjev.

²⁰ Do leta 2003, ko je bilo objavljeno Altermanovo delo, ki ga tu navajamo.

(2003, 19) Delež novinarjev, ki so glasovali za Clintonom, se je ujemal z deležem glasov volivcev, ki pripadajo bolje izobraženim urbanim družbenim slojem, med katere spadajo tudi novinarji, in večina teh ljudi ima »liberalne« poglede na vprašanja, kot so nadzor nad pravico do osebnega oboroževanja, splav ali verouk v šolah. Po drugi strani je bilo v eni od raziskav ugotovljeno, da imajo ameriški novinarji, ki sicer niso tako dobro plačani kot direktorji nacionalnih korporacij, odvetniki ali zdravniki, višji življenjski standard od večine Američanov. 95 % vseh ameriških novinarjev letno zaslubi več kot 50.000 dolarjev, 31 % več kot 150.000 dolarjev. Večina njihovih soprog je prav tako zaposlenih in imajo lastne prihodke. Croteau (v Alterman 2003, 21) ugotavlja, da so višji prihodki povezani s konzervativnimi pogledi na ekonomska vprašanja, kot so davki ali javna poraba. »In novinarji niso drugačni. Pogledi novinarjev na ekonomske zadeve se na splošno ujemajo z njihovim privilegiranim položajem na socioekonomski lestvici, in zato so posledično bolj desni od večine Američanov. Oni izražajo več simpatij do korporacij, manj so naklonjeni vladnim socialnim programom, ideološko so daleč bolj prepričani v prosto trgovino in manj v potrebo po zaščiti delovnih mest v primerjavi z državljanimi, med katerimi živijo.« (prav tam) Iz teh ugotovitev bi lahko sklepali, da so novinarji »socialno liberalni in ekonomsko konzervativni«, kar pa se ne ujema s pred sodki o njih, niti ni jasno, kako naj bi vplivalo na njihovo poročanje.²¹

Alterman v analizo medijske pristransnosti uvaja pojem punditokracije (*ang. punditocracy*) oziroma strokovnjakarstva.²² Upravičeno sicer ugotavlja, da strokovnost (*ang. punditry*) lahko odigra »ključno funkcijo v naši demokraciji.« (2003, 30) In, kot ugotavlja v nadaljevanju, če se novinarji strogo omejijo le na poročanje o dejstvih, »potem oblikovanje razumljivega konteksta, v katerem se ta dejstva pojavljajo, naj bo zgodovinski, politični, sociološki, ekonomski ali celo psihološki, mora biti prepuščeno nekomu drugemu.« Ameriške izkušnje pritrjujejo domnevi, da so strokovne razlage posameznih informacij v medijih bolj navzoče v družbah, v katerih se državljanji manj zanimajo ali premorejo manj znanja o politiki in javnih zadevah. Ključno, na kar opozarjajo raziskovalci, in kar po našem mnenju lahko bistveno prispeva k reproduciraju in širjenju politične in ideološke pristransnosti v medijih, je nekritična in napačna izbira »strokovnjakov« za razlaganje posameznih vprašanj. Kaj nekoga kvalificira za »poznavalskega komentatorja« na televiziji? V ZDA so ugotovili, da sta to še najmanj znanje in strokovnost, bolj pa: »... ne sme biti predebel ali preveč grd; sposobnost, da se izraža v kratkih stavkih in se predstavi kot angažirana osebnost; pripra-

²¹ Alterman v svojem delu že uvodoma opozarja na enak problem, ki ga je identificiral že Gunter, da ideološke analize medijskih besedil in podobne raziskave ne dajejo zadovoljivih odgovorov, zakaj so novinarji pristranski.

²² Izraz je skovanka iz angleške besede »pundit«, ki označuje strokovnjaka, a tudi brahma, poznavalca vsega, po slovensko bi lahko dejali strokovnjaka, ki se spozna na vse.

vljenost, da govori poznavalsko o zadevah, o katerih nekdo drug ve zelo malo ali nič... Oni iščejo osebo, ki lahko zveni učeno, pri tem pa ne vnaša zmede v razumevanje neke zadeve s preveč znanja.« (Alterman 2003, 32)²³

V ozadju tistega, kar je videti na površju, se skriva velika spremembva v strukturi strokovnjakov, ki so bili v ZDA kdajkoli povabljeni, da v medijih razlagajo posamezne politike ali javne zadeve. Če so bili to na začetku posamezniki iz akademskih krogov ali nekdanji člani administracije, ki so po prenehanju političnega mandata delovali v različnih raziskovalnih ustavah, je sredi sedemdesetih let 20. stoletja prišlo do »finančno vodene politične transformacije okolja strokovnih razlag različnih politik.« (Alterman 2003, 81) Ena od premišljenih potez je bila tudi oblikovanje novega razreda, »ki je že imel dostop do medijev, akademskih krogov in fundacij, in se je pridružil manipuliraju z Američani« v razpravah o krivcih za vojno v Vietnamu, afero Watergate in drugih temah. Značilne rezultate, ki potrjujejo, koliko naporov politične in interesne skupine vlagajo v manipuliranje z mediji in javnim mnenjem, je dala študija FAIR²⁴ iz leta 2002, ki je analizirala 25.823 citatov 25 raziskovalnih inštitutov v ZDA, ki se ukvarjajo z raziskovanjem ali sooblikovanjem javnih politik, in ugotovljala, kako se je spreminal njihov vpliv pred terorističnimi napadi na New York in Washington 11. septembra 2001, in po njih. Študija je pokazala, da je 48 odstotkov vseh omemb v medijih prihajalo iz inštitutov, ki zagovarjajo konzervativna stališča, 36 odstotkov iz inštitutov, ki zagovarjajo in promovirajo sredinska stališča, in le 16 odstotkov mnenj so prispevali inštituti znani po svojih liberalnih ali naprednih stališčih.

Finančno vodena transformacija okolja je vplivala tudi na razvoj medijev. Na eni strani se je bistveno povečalo število različnih, na prvi pogled zaupanja vrednih virov informacij, na drugi strani pa je razvoj informacijskih tehnologij, računalništva in interneta ponudil medijem širitev dejavnosti, omogočil nove poslovne modele, končno spodbudil tudi nastanek novih medijev, uporabnikom pa ponudil vrsto novih naprav in omogočil neprekinjeno sprejemanje informacij čez ves dan, na različnih podlagah in napravah, primerno kraju in času, v katerem informacija doseže naslovnika. V devetdesetih letih 20. stoletja so predvidevali, da se bodo mediji v ZDA, predvsem konkurenca med njimi, razvijali na naslednji način: vedno bo le nekaj nacionalno pomembnih ponudnikov novic, vsaka od treh »tradicionalnih« televizijskih mrež v ZDA (ABC, CBS in NBC) bo ponudila po

²³ Na istem mestu Alterman citira ironične ugotovitve nekaterih pronicljivih komentatorjev iz ameriškega tiska. Margaret Carlson iz časopisa *Capital Gang* pravi: »Jaz sem ena od oseb, ki ne vedo preveč. Jaz sem popolna.« Fred Barnes iz *Weekly Standarda* zase pravi: »Jaz lahko govorim o skoraj vsem z veliko avtoritete.«

²⁴ FAIR je opazovalna skupina, ki od leta 1986 v ZDA spreminja in analizira poštenost in natančnost poročanja v osrednjih ameriških medijih ter ugotavlja primere medijske pristransnosti. Več o tem na <http://fair.org>. (21. 9. 2013)

en informativni program, skupni čas namenjen novicam na vseh treh mrežah se bo v vseh delih dneva povečal, minilo bo zelo dolgo obdobje, preden bo časa namenjenega novicam manj, kot ga je zdaj, širitev bo zajela termine zunaj »prime-time« obdobja dnevnega posvečanja gledanju televizije, največja rast bo pri informativnih in magazinskih formatih, zlasti tistih, ki bodo ponujali specifične skupine informacij in bodo nagovarjali specifična občinstva, kot so poslovne informacije, razvedrilo ali oddaje o zdravju; vsi, ki se bodo ukvarjali z zbiranjem, obdelavo in distribucijo novic, zlasti televizijske mreže, bodo iskali dogovore o sodelovanju, zavezništva in možnosti izmenjave z namenom, da si v prihodnje znižajo stroške. (povzeto po Lichtry in Gomery 1992, 11) Danes je to prevladujoča podoba informativnih programov tradicionalnih radiodifuznih medijev ne le v ZDA, ampak tudi v Evropi in drugod po svetu.

Vseprisotnost medijev v sodobnih družbah, globalizacija razvojnih praks v sodobnih medijih, vezanost na tehnološki univerzalizem, vse to je pogosto označeno kot »mediatizacija« sodobnih družb. Medijem se pripisuje vpliv in moč, da sami postavijo na dnevni red javnih razprav določene teme ali vprašanja, to moč pa naj bi črpali tudi iz tehnologij, ki jih uporabljajo za zbiranje, pripravo in posredovanje informacij. Pri tem se pozablja, da pojmom »mediatizacija« ni vedno imel takega »postmodernističnega« pomena, in da je, na primer Habermas s tem pojmom poudarjal potrebo po raziskovanju razmerja med »sistemske imperativi in z življenjsko izkušnjo doživetim družbenim okoljem.« (Kunelius in Reunanen 2012, 5) Hjarvard, denimo razume mediatizacijo kot institucionalni proces, v katerem »so mediji postali *integrirani* v dejavnosti drugih družbenih institucij, medtem ko si tudi sami *jemljejo pravico* prevzemati status družbenih institucij.« (2008, 113) V vseh primerih, ko so druge družbene ustanove odvisne od virov informacij, s katerimi razpolagajo mediji, naj bi se te bile prisiljene podrejati »medijski logiki«, ki je tu nasprotnje »politične logike«. Kunelius in Reunanen (2012, 7) sta si v svoji analizi institucionalnih ravni mediatizacije zastavila vprašanje, kaj je »medij« medijskih ustanov?²⁵ Kaj je tisto, kar druge nosilce moči v družbi prepriča, da se podredijo logiki medija? Odgovor, ki sta ga ponudila in zagovarjala, je bil, da je to »pozornost« (ang. attention) oziroma nadzor nad njo. »Pozornost« je pojem, ki se navezuje na zgodnje definicije družbene pomembnosti statusa »biti opažen« (ang. visibility), »javna pozornost je ključna prvina ideje o 'javnem mnenju'«, skupaj z idejo »transparentnosti« in moči »radovedne javnosti v najširšem pomenu besede« pa je

²⁵ V sistemski teoriji pojem »medija« ustrez Parsonsovemu pojmu zapuščine (ang. legacy). V vsakem od štirih glavnih družbenih podsistemov obstaja en »krmlni medij«. V gospodarskem podsistemu je to »denar«, v političnem podsistemu je to »moč«, v podsistemu družbene skupnosti je to »vpliv«, in v podsistemu ohranjanja vzorcev družbenega reda je to »pripadnost vrednotam«. Celotna ideja »mediatizacije« kot naraščajočega vpliva medijskih ustanov predpostavlja »tako predstavo o institucionalno diferencirani družbi kot o *posebnem mediju*«, ki je značilen za medije naši tradicionalni predstavi o njih, in ki s tem sami postanejo enakovreden družbeni podsistemi. (Kunelius in Reunanen 2012, 8–9)

ključna za razumevanje moči »publicitete«. (Kunelius in Reunanen 2012, 10–11) Asp (1986) je denimo odnos med politiko in mediji definiral »kot izmenjavo, v kateri politiki imajo informacijo (ali znanje), mediji pa razpolagajo s kapitalom *publicitete*.« (prav tam) V raziskavi o odnosu med tistimi akterji, ki v neki družbi sprejemajo odočitve,²⁶ in mediji, sta Kunelius in Reunanen (2012, 11) ugotovila, da je vprašanje pozornosti »močno izstopalo v izkušnjah odločevalcev.« 79 odstotkov odločevalcev se je strinjalo, da je medijska pozornost povečala njihovo avtoritetno znotraj političnih omrežij, 96 odstotkov jih je soglašalo, da so cilji in dejavnosti njihovih ustanov ali organizacij transparentni, hkrati pa jih je 66 odstotkov priznalo, da so se izognili javni predstavitvi svojih ciljev in stališč o zadevah, o katerih še ni bilo odločeno. (prav tam) Ti podatki kažejo, da pozornost različno učinkuje na različne sektorje in akterje v družbi, iz tega pa je mogoče potegniti različne skelepe. Kunelius in Reunanen (2012, 16–17) dokazujeta, da je nadzor novinarjev nad pozornostjo lahko komunikacijski ali strateški. Komunikacijski nadzor pomeni izbiro pomembnih tem, o katerih se bo kritično razpravljalo, strateški nadzor pa pomeni tudi to, da se tem ne obravnavata nekritično, in da se od akterjev v družbi zahteva, da se v političnih razpravah jasno opredelijo in legitimirajo kot pristojni odločevalci. Prav tako so lahko učinki tega nadzora komunikacijski in strateški, pri slednjih denimo izstopa možnost, da medijska pozornost »poveča ali zmanjša kakovost aktivne udeležbe v procesih odločanja.«

Razprava o mediatizaciji družbe nujno implicira tudi razpravo o »mediatizaciji novinarstva«. Pozornost je zgodovinsko in v sedanjosti prvina sodobnih oblik demokratične publicitete. Toda publiciteto konstituirata tako pozornost kot argumentacija. »Viri 'argumentacije', ki so nujni za večino dobrih posledic 'mediatizacije' in 'mediatizacije novinarstva' so vedno ključno locirani 'izven' novinarstva: v ustanovah sistema, med njimi in 'zunanjim' v nekategoriziranih izkušnjah spremenjajočega se stvarnega življenjskega okolja ljudi.« (Kunelius in Reunanen 2012, 20) Poleg tega, načelo publicitete mora biti operacionalizirano na treh ravneh: »(1.) da se določijo zakonodajni postopki za njegovo uveljavitev; (2.) da se določijo posebni pogoji, pod katerimi bo ta uveljavitev uspešna; in (3.) da načelo postane empirično merljivo.« Dokler so »formalne *svobode* govora, zbiranja in združevanja podrejene lastninski *pravici*, ne bodo ponujale zadostne moči državljanom, da uresničijo normativne zahteve takšnega modela publicitete.« (Splichal 2006, 710–711) Ko je razvoj komunikacijskih tehnologij šel v smeri, da so tehnologije postale »podaljški« telesnih zmožnosti posameznika, da osebno komunicira, so postale hkrati tudi predmet »politične skrbi«, s pomočjo katere so bile »pogosto (zlo)rabljene za uveljavitev partikularnih političnih in komercialnih interesov v škodo najširše skupnosti

²⁶ Med odločevalce (ang. decision-makers) sta avtorja uvrstila: delavske sindikate, poslovneže, državno administracijo, nevladne organizacije, policijo in pravosodje, politike, raziskovalni sector, zaposlene v javnem sektorju.

(ali javnosti). To je bilo mogoče samo zato, ker so posamezniki in skupine lahko razpolagali s komunikacijskimi orodji in veščinami, drugim pa preprečili, da jih razvijajo in uporabljajo.« (prav tam)

V nasprotju s televizijo, ki je že nekaj desetletij v ospredju kritičnih analiz in raziskav pristransnosti, večina uporabnikov novim medijem in tehnologijam pripisuje »izjemno socialno in vse bolj ljudsko sposobnost, da oblikujejo vezi s posamezniki in skupinami, ki bi bili sicer popolnoma nedosegljivi. Elektronska pošta, takojšnje sporočanje, pošiljanje SMS sporočil, in skupine za razpravo na internetu ponujajo vse več izrednih priložnosti, ne za osamitev, ampak za oblikovanje novih skupin in povezav. Na tem je utemeljena tudi skrb [zaradi] tveganja, [ki ga prinaša njihova] fragmentacija.« (Sunstein 2007, 50–52) Res je, da svetovni splet povezuje ljudi, da imajo ti vse več možnosti izbire med različnimi skupinami, s katerimi se želijo povezati, toda hkrati se moramo vprašati, zakaj se uporabniki spleta tako radi odločajo za »filtriranje« svojih izbir. Zelo preprost odgovor je, da ljudje že vedo, kaj imajo radi in česa ne, drug možen odgovor je, da so posamične izbire oblikovane tako, da zagotovijo, da lahko verjamete temu, kar berete. »Politične stranke včasih razmišljajo na podoben način in pogosto ignorirajo poglede drugih, razen kadar se jim posmehujejo. Ko ponujajo povezave na druge strani, je to pogosto, da pokažejo, kako nevarni, ali kako zaničevanja vredni so v resnici [ti drugačni pogledi]. Blogerji rutinirano ravnajo natanko tako.« (prav tam)

Sunstein (2007, 60) zato opozarja na pojав »skupinske polarizacije«, ki je zaskrbljujoč pojав predvsem na internetu, zato meni, da bi jo lahko poimenovali tudi »kibernetična polarizacija«. Skupinska polarizacija označuje pripravljenost ljudi, da po aktivnem sodelovanju v razpravi na spletu prevzamejo bolj ekstremna stališča od tistih, ki so bila izhodišče za razpravo med člani skupine. Gre za vpliv na podobno misleče ljudi, ki bodo po medsebojni razpravi končali tako, da še vedno razmišljajo kot so pred tem, le da so njihova stališča zdaj bolj ekstremna. Sunstein (2007, 61–64) se sklicuje na empirične dokaze, ki so jih pridobili z eksperimentom v Coloradu,²⁷ ki je v celoti potrdil učinke skupinske polarizacije. Skoraj v vsaki skupini so člani razpravo končali tako, da so zagovarjali bolj ekstremna stališča. Zabeležili pa so tudi »neodvisen učinek«: tako liberalne kot konzervativne skupine so postale bolj homogene in so »pogolnile razlike« med

²⁷ V ameriški državi Colorado so leta 2005 v eksperiment vključili 60 državljanov iz dveh mest, Boulderja in Colorado Springsa. V prvem naj bi se ljudje nagibali k bolj liberalnim pogledom na nekatera vprašanja, v drugem k bolj konzervativnim. Udeležence so razdelili v deset skupin s po šestimi osebami, v vsaki skupini so bili tako zastopniki liberalnih kot zastopniki konzervativnih stališč, pet skupin je bilo z večinsko »liberalno« sestavo in pet skupin z večinsko »konzervativno« sestavo udeležencev. Vsem so zastavili tri enaka vprašanja: ali naj zvezne države dovolijo poroke istospolnih parov, ali bi morali zaposlovalci dajati več priložnosti pri zaposlovanju članom tradicionalno nepriviligiranih skupin, in, ali bi ZDA morale podpisati mednarodni sporazum o preprečevanju globalnega segrevanja? (Sunstein 2007, 61)

člani. Nove tehnologije, vključujejoč internet, še dodatno olajšajo možnosti, da se ljudje obkrožijo s podobno mislečimi, čeprav so prostorsko ločeni, in se izolirajo od pogledov, ki se razlikujejo od njihovih. »Samo iz tega razloga so ti ljudje plodna tla za polarizacijo, in potencialna nevarnost za demokracijo in socialni mir.« (Sunstein, 2007, 64)

Kaj najbolj prispeva k skupinski polarizaciji in zakaj ta nastaja? Na prvo mesto so raziskovalci postavili »prepričljive argumente in informacije« z opozorilom, da razpravljavci znotraj spletnih skupin te črpajo iz »omejenega zajetja argumentov«. Učinek je potem podoben enostranski izpostavljenosti posameznika, ko se ta odloči, da se bo prek radia, televizije ali interneta »posvetoval« z idejami, ki jim je tudi sicer naklonjen. Druga skupina pojasnil zajema »družabno primerjanje«. Ljudje radi poslušajo, kaj menijo ostali člani njihove skupine in »pogosto svoja stališča prilagodijo v smeri dominantnega stališča.« Sunstein opozarja, da je ena od posledic takega prilaganja lahko tudi »spirala molka«, ki pojasni, zakaj ljudje, ki na začetku zastopajo manjšinska stališča, sami obmolknejo. Po drugi strani, ljudje, ki imajo jasno predstavo o tem, kakšno je njihovo mnenje, tega ne bodo spremenili. Problem je v tem, da v realnem življenju večina ljudi večino časa ni tako prepričana o svojih pogledih. Tretja skupina pojasnil, zakaj prihaja do skupinske polarizacije, se nanaša na povezavo med zaupanjem, skrajnostjo in potrditvijo, ki jo prispevajo drugi člani skupine. Ko ljudje postanejo zaupljivi, postanejo bolj skrajni pri tem, v kar verjamejo. Hkrati pa postanejo tudi bolj vodljivi. (Sunstein 2007, 64–67)

Ob spoznanju, da skupinska polarizacija krepi skrajna mnenja znotraj posameznih skupin na internetu, so ameriški raziskovalci preverjali tudi domnevo, da je posledica tudi visoka stopnja napačnih odločitev in zmedenosti med člani skupine. S preprostim poskusom so potrdili tudi to drugo domnevo. V skupinah s po tremi člani so mednje razdelili različne informacije o treh kandidatih za neko delovno mesto, člani skupin so lahko imeli tudi dostop do interneta, če so to želeli, in so morali sami izbrati najboljšega kandidata. Rezultati so pokazali, da so se razlike med skupinami o primernosti posameznega kandidata okrepile, v nobeni od aktivno udeleženih skupin niso izbrali pravega kandidata, v skupinah, v katerih so imeli dostop do interneta pa so bile napake še večje, ker so prek spletal delili informacije, ki so poudarjale pozitivne lastnosti njim že všečnega kandidata, ter negativne o njegovih protikandidatih. Sunstein (2007, 70–71) sklepa, da ta poskus predstavlja opozorilo, kakšne so lahko posledice aktivne udeležbe v demokratičnih razpravah prek interneta. Po njegovem mnenju lahko podobne učinke zaznamo tudi v tisku, na radiu in televiziji, različna mnenja »lahko napolnijo zajetje vseh argumentov z možnostjo, da je to v dobro vseh nas. Po drugi strani, široka paleta tematsko usmerjenih oddaj – z izražanjem ostrih, pogosto skrajnih pogledov, in z dramatičnim naslavljanjem različnih skupin poslušalcev in gledalcev – rada prispeva k skupinski polarizaciji.« (2007, 73)

Sklep

Tudi v Sloveniji smo imeli oziroma imamo en zanimiv družbeni pojav, ki bi si zaslužil takšno diskurzivno analizo. To so tako imenovane »ljudske vstaje«, ki so jih spodbudile in organizirale skupine somišljjenikov prek spletu in družbenih omrežij, motivirale in mobilizirale pa so številne nezadovoljne državljanе, ki so več mesecev v več slovenskih mestih izražali svoje nezadovoljstvo z vladajočimi političnimi elitami, njihovim načinom vladanja in vodenja države. Delovanje teh spletnih skupin je bilo le deloma transparentno, deloma so še vedno ostale anonimne, vsaj za večino njihovih sledilcev na družbenih omrežjih, ki so se jim pridružili v razpravi predvsem zato, ker so že prej imeli o istih temah podobna stališča. Tako je vsaj močne sklepati na temelju objavljenih besedil na dostopnih spletnih naslovih, na katere smo v našem prispevku že opozorili. V času »ljudskih vstaj« smo v razpravah na spletu na fenomenološki ravni lahko zaznali krepitev skrajnih stališč, krepitev razlik med posameznimi »vstajniškimi skupinami«, sovražni odziv političnih in ideooloških nasprotnikov s širjenjem laži, enostransko interpretacijo posameznih dogodkov, spletni »spinning« oziroma postavitev lažnih naslovov in strani na spletu in v družabnih omrežjih, da bi tako prehiteli in onemogočili mobilizacijo in udeležbo državljanov na množičnih demonstracijah.

Medijska pristranskost na splošno ni spregledan pojav, v Sloveniji pa je zagotovo žrtev »protislovij in napetosti«, ki jih je, denimo Bourdieu (2001, 32–33) pripisal televiziji in televizijskim novinarjem. Družbene odnose med novinarji (konkurenčnost, sodelovanje in soudeleženost), ki jih izpostavlja, lahko uvrstimo med spodbujevalce nezavedne pristranskosti, sposobnost televizijske ustanove, da »preobrazi« tiste, ki producirajo njene programe, lahko razumemo kot spodbujevalca strukturne pristranskosti, medtem ko je protislovje med gospodarskimi in družbenimi pogoji, »ki so potrebni zato, da nastanejo dela določenega tipa« izpostavljeno »prisilam trga« (denimo imperativu gledanosti), že posledica politične ali ideoološke pristranskosti. Med te posledice lahko uvrstimo tudi pojav prekarnih delovnih razmerij v novinarstvu, ki jih v Sloveniji prakticira tudi javnopravna radio-televizija kot ustanova, in razlike med »velikimi zvezdami z bleščečimi karijerami, ki izrazito izstopajo, ki so izrazito dobro plačane« ter »med neopaznimi honorarci, ki so plačani po informaciji«.²⁸ (prav tam) Pri tem nikakor ne smemo zanemariti »učinkov vdiranja« tržnih zakonitosti v novinarsko polje, ki so del »mediatizacije novinarstva«, in »podeljujejo komercialni logiki demokratično legitimnost, saj se zadovoljijo s tem, da s kriteriji politike, torej plebiscita, zastavijo problem kulturne produkcije in difuzije.«

²⁸ O veljavnosti teh empiričnih dokazov več v Revizijskem poročilu Računskega sodišča RS o pravilnosti dela poslovanja Radiotelevizije Slovenija v letih 2009 in 2010. Dostopno na: [http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/I/-K9E94616D34A6C1E8C1257A5A002E099F/\\$file/RTV_PP0910.pdf](http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/I/-K9E94616D34A6C1E8C1257A5A002E099F/$file/RTV_PP0910.pdf). (22. 9. 2013)

(Bourdieu 2001, 67) Pri tem je izbira empiričnih dokazov v razponu med opustitvijo »doktrine poštenosti« v ZDA, ki simbolizira »deregulacijo«, in referendumom o predlogu Zakona o RTV Slovenija v letu 2010, lahko razumljena tudi kot pristransko izogibanje alokaciji problema.

LITERATURA IN VIRI

- Alterman, Eric: *What Liberal Media? The Truth About BIAS and the News*. New York: Basic Books, 2003.
- Bourdieu, Pierre: *Na televiziji*. Ljubljana: Krtina, 2001. (Knjižna zbirka Krt; 119)
- COPEAM in Rai News 24: *Two-speed information. All-news channels between non-stop news and journalism of investigation*. Rim: COPEAM, 2006
- Cozens, Calire: *BBC news ratings double*. Dostopno na: <http://media.guardian.co.uk/overnight/-story/0,7965,1524235,00.html>, 17.9.2013.
- Dahlgren, Peter: *Television and the Public Sphere. Citizenship, Democracy and the Media*. London: SAGE Publications Ltd., 1995.
- Davies, Nick: *Zgodbe s ploščate Zemlje. Laži, izkrivljanja in propaganda v globalnih medijih*. Mengeš: Ciceron, 2011.
- Devereux, Eoin: *Devils and Angels. Television, Ideology and the Coverage of Poverty*. Luton: ULP/John Libbey Media, 1998.
- Fiske, John: *Television Culture*. London, New York: Routledge, 1991.
- Gunter, Barrie: *Measuring Bias on Television*. Luton: John Libbey Media, 1997.
- Hjarvard, Stig: *Doing the Right Thing. Media and Communication Studies in a Mediatized World*. Nordicom Review, Supplement 33(1)/2012, 27–34.
- Kunelius, Risto, in Reuanen, Esa: *The Medium of the Media. Journalism, politics, and the theory of »mediatisation»*. Javnost – The Public 19(4)/2012, 5–24.
- Levy R., Mark: *Learning from Television News. The Future of News*. Television-Newspapers-Wire Services-Newsmagazines. Ur. Philip S. Cook, Douglas Gomery in Lawrence W. Lichtry. Washington, D.C.: The Woodrow Wilson Center Press, 1992. 69–71.
- Lichtry W., Lawrence, in Gomery, Douglas: *More Is Less. The Future of News*. Television-Newspapers-Wire Services-Newsmagazines. Ur. Philip S. Cook, Douglas Gomery in Lawrence W. Lichtry. Washington, D.C.: The Woodrow Wilson Center Press, 1992. 3–33.
- McQuail, Denis: *Mass Communication Theory. An Introduction. Second Edition*. London: SAGE Publications Ltd., 1991.
- Računsko sodišče Republike Slovenije: Revizijsko poročilo o delu poslovanja Radiotelevizije Slovenija v letih 2009 in 2010. Dostopno na: [http://www.rsrs.si/rsrs-nsf/I/K9E94616D34-A6C1E8C1257A5A002E099F/\\$file/RTV_PP0910.pdf](http://www.rsrs.si/rsrs-nsf/I/K9E94616D34-A6C1E8C1257A5A002E099F/$file/RTV_PP0910.pdf). (22.9.2013)

Splichal, Slavko: *In search of a strong European public sphere: some critical observations on conceptualizations of publicness and the (European) public sphere*. Media, Culture & Society 28(5)/2006, 695–714.

Starkey, Guy: *Balance and Bias in Journalism. Representation, regulation and democracy*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, 2007.

Sunstein R., Cass: *Republic.com 2.0*. Princeton: Princeton University Press, 2007.

Williams A., Bruce in Delli Carpini X., Michael: »*The Daily Show*« and »*The Colbert Report*« in a Changing Information Environment: Should 'Fake News' Be Held to Real Standards? Will the Last Reporter Please Turn Out the Lights. The Collapse of Journalism and What Can Be Done to Fix It. Ur. Robert W. McChesney in Victor Pickard. New York: The New Press, 2011. 306–313.

POVZETEK

Razprave o medijski pristranskosti so v dobi prevlade televizije med tradicionalnimi elektronskimi in tiskanimi mediji izhajale predvsem iz ideoloških analiz medijskih besedil, da bi ugotovili, od kod izvira politična pristranskost v medijih. Kompleksnost medijske produkcije je spodbudila razpravo o strukturni pristranskosti medijev, z uveljavljivijo pojmov, kot so nepristranskost, objektivnost in uravnoteženost novinarskega poročanja, pa smo dobili prve celovite modele za analizo medijske pristranskosti. Empirične raziskave so pokazale, da se viri ideološke pristranskosti, ki jo pripisujejo medijem, v resnici generirajo izven medijev. Ključen pojem, ki izhaja iz teorije sistemov, pa je pojem »mediatizacije«, ki označuje povečan vpliv medijev na razvoj družbe in njihovo domnevno tendenco, da postanejo enakovreden družbeni podsistem. Izkaže se, da je predstava občinstev o povečanem vplivu medijev na družbo posledica dobro vodenega in finančno podprtega podrejanja medijev zunanjim virom informacij, pri katerem politični akterji izkoriščajo pozornost in vidnost, ki ju zagotavljajo mediji, za promocijo svojih ideologij. Novinarji so v tem kontekstu bodisi žrtve »mediatizacije novinarstva« bodisi se prilagodijo novim pravilom konkurence med mediji in so za to lahko dobro nagrajeni. Nekatere raziskave so pokazale, da novi mediji in internet, žal, ne prispevajo samo k povezovanju državljanov in njihovi aktivnejši vlogi pri oblikovanju javnega mnenja, ampak, da lahko povzročijo skupinsko polarizacijo in radikalizacijo mnenj znotraj posameznih družbenih skupin. Pristranskost je zato nujno obravnavati kot večrazsežnostni pojav v sodobnih medijih, medije pa reorganizirati, da odpravimo pogoje, v katerih se novinarji lahko ujamejo v protislovje nezavedne pristranskosti, mediji kot ustanove pa še naprej reproducirajo sistemsko pristranskost.

Discussions about media bias arose in the era of television's supremacy among traditional electronic and print media mainly from ideological analyses of media texts, in order to ascertain the source of political bias in the media. The complexity of media production prompted a debate about the structural bias of media with the introduction of concepts

such as unbias, objectivity, and balance in journalistic reporting. From this we gained the first comprehensive model for analysing media bias. Empirical studies have shown that the sources of ideological bias that were attributed to the media were, in fact, generated outside of the media. The key concept that derives from systems theory is that of “mediatization”, which characterizes media’s increasing influence on the development of society and its purported tendency to become an equal social subsystem. It reveals that the perception of audiences about the increasing influence of media on society is a result of the well-managed and financially supported subordination of media to external sources of information, in which political actors take advantage of the attention and visibility that media brings in order to promote their ideologies. In this context, journalists are either victims of the “mediatization of journalism” or they adapt to the new rules of competition among media and can thus be well rewarded. Some studies have shown that, unfortunately, new media and the Internet not only contribute to connecting citizens and their more active role in shaping public opinion, but that they can also lead to group polarization and radicalization of opinions within individual social groups. Thus, bias must urgently be treated as a multi-faceted phenomenon in contemporary media; the media must be reorganized in order to eliminate the conditions which allow journalists to get caught in the contradiction of unconscious bias and media institutions to continue to reproduce systemic bias.

Bernard Nežmah

Novinarstvo prosto pristranosti?

Razprava se ukvarja z vprašanjem medijske pristranosti, ki jo analizira s pomočjo kritičnega aparata, ki ga tvorijo koncepti natančnost, navajanje vira, uravnoteženost in poštenost, objektivnost ter kratkost in fokusiranost. Predmet obravnave so trije primeri iz dnevnih časopisov: prvi s področja življenja javnih osebnosti, drugi s področja o množičnih proslav, tretjega s področja konfrontacije človeške civilizacije z naravo.

Ključne besede: medijska pristranost, natančnost, navajanje vira, uravnoteženost in poštenost, objektivnost, kratkost in fokusiranost.

The article deals with the question of media bias which is analysed with the help of a critical tool comprised of the concepts of accuracy, attribution, balance and fairness, objectivity, brevity and focus. The subject of the treatment are three case studies from daily newspapers: the first from the field of lifestyles of public personalities, the second from the field of mass celebrations, and the third from the field of the confrontation between human civilization and nature.

Key words: media bias, accuracy, attribution, balance and fairness, objectivity, brevity and focus

Pojem medijska pristranost zadeva dva tipa novinarskega ustvarjanja – poročilo in komentar. V tej razpravi se bomo omejili na žanr poročanja in izpostavili, v katerih segmentih postanejo poročila pristranska. Ker pa termin pristranost dobiva svoj smisel v opoziciji z nepristranostjo, deluje v okviru manihejske logike dobrega in zla. Da bi se temu izognili, bomo pristranost jemali kot rezultat in ne kot koncept. Kritičko orodje, s pomočjo katerega je moč meriti posamezne novinarske prispevke, predstavlja koncepti, kot so: accurate – »natančnost«, properly attributed – »navajanje vira«, balanced and fair – »uravnoteženost in poštenost«, objectivity – »objektivnost«, brief and focused – »kratkost in fokusiranost«, ki jih je definiral ameriški profesor Melvin Mencher v svoji temeljni knjigi o žurnalizmu »News, Reporting, and Writing«.¹ Ker je delo pisano kot novinarska Biblia, koncepte predstavi enostavno in nazorno:

Natančnost: vse informacije je treba preveriti, preden jih objavimo.

Navajanje vira: novinar izpostavi svoj vir informacij.

Uravnoteženost in poštenost: prikazana so stališča vseh strani v kontraverznosti.²

Objektivnost: poročevalec v tekstu ne vnaša svojih mnenj in čustev.

¹ Delo navajamo po izdaji: Melvin Mencher. News, Reporting, and Writing (7. izd.). Brown & Benchmark Publishers., Madison 1997.

² Za tukaj »kontraverznost« smo se odločili, ker je bolj splošni termin, medtem ko so slovenske inačice spor in diskusija preveč partikularne.

³ Mencher (1997: 33 et seq.).

Kratkost in fokusiranost: poročevalski tekst preide k bistvu takoj.³

Ker pisanje o slovenskem novinarstvu nasploh ne omogoča argumentacije, ki bi z argumentacijskim postopkom obravnavala konkretne tekste, bomo kot ponazoritev fenomena pristranosti vzeli tri primere poročanja, objavljene v dnevnih časopisih. Namen kritične analize ni podajati sodbe o kvaliteti posameznih besedil, temveč pokazati na postopke poročevalnega pisanja, ki ustvarijo pristranskost članka.

1. primer – »sin kardinala Rodeta«

V poletju 2013 je časnik Delo objavljal serijo naslovnih člankov na temo nezakonskega sina kardinala Franca Rodeta. Po opravljenem DNK testu, ki je izključil kardinalovo očetovstvo, se je zadeva preselila na sodišče. Pravne implikacije, vprašanja senzacionalizma in rumenega tiska ter presoje o dopustnosti objavljanja tovrstnih člankov ne bodo tema premisleka o kategoriji »pristranskosti«. Primer »sin kardinala Rodeta« je prišel na časopisne strani prvič 6. avgusta 2012 v članku »Zaklenjena rajska vrata«, ki si je v podnaslovih zastavil vprašanji: »Kaj se dogaja s Cerkvio na Slovenskem? Kaj se skriva za umikom upokojenega nadškofa Alojza Urana v tujino?«⁴ V celostranskem tekstu se je namreč znašel tudi stavek: »Sicer se pa tudi za kardinala Franca Rodeta govori, da ima v Ljubljani živeče otroke.«

Mencher govoric ne šteje kot vir informacij, zakaj po njem je vsaki informaciji potrebno pripisati opredeljiv vir. Na dilemo: ali so govorce kot komunikacijski vir lahko vir članka, posredno odgovarja francoski sociolog Jean-Noël Kapferer, ki novic apriori ne izključuje iz polja množičnih medijev:

Gоворице so pravzaprav najstarejši množilni medij. Preden so iznašli pisavo, je bilo širjenje informacij od ust do ust edini komunikacijski kanal v naših družbah. Z говорицами so se širile novice, ustvarile so ali uničile dobro ime, netile vstaje in vojne. Ko se je razvil tisk in nato še radio in so svet v velikem slogu zavzeli elektronski mediji, to ni moglo zajeziti говориц. Kljub množičnim medijem javnost del informacij še vedno dobiva z говорициami, ki se širijo od ust do ust.⁵

Po Rodetovemu demantiju, v katerem je zanikal vsebino govoric, kar je potem ponovil še v intervjuju za časnik Večer, je Delo temo »sin kardinala Rodeta« nadaljevalo konec avgusta v naslovнем članku, ki se je nada-

⁴ Delo, 6. avgusta 2012, stran 9.

⁵ Jean-Noël Kapferer, Govorice. Cankarjeva založba, Ljubljana 2010, str. 11.

ljeval še na tretji strani. Osrednji članek naslovne strani je objavil »Peter S. upa, da bo Rode privolil v test očetovstva«. Časnik je dotedanje govorice nadgradil z navedbo virov, ki so spregovorili o temi kardinalovega očetovstva.

Vzporedno je objavil dve veliki fotografiji kardinala Rodeta in Petra S., nemškega državljanina, ki se je rodil kot nezakonski otrok in že desetletja poskuša odkriti, kdo je njegov oče. In pokazal na nit, ki je peljala prav do kardinala Rodeta.

Zdaj v enem od srednjih nemških mest živeča 61-letna Tanja Breda pravi, da sta bila z Rodetom intimna. 'Da. Bila sva intimna. Ko sem bila stara osemnajst let. Prišel je k nam, ko se je že kot doktor na ljubljanski teološki fakulteti peljal v Maribor.'

Rode in Tanja Breda sta bila po njenih besedah v intimnih odnosih leta 1969. Naslednje leto 1970, je Tanja Breda v nemškem sanatoriju sv. Jožefa rodila sina Petra. Zdaj na Bližnjem vzhodu živeči Peter je letos spomladi v Sloveniji najel odvetnico, s pomočjo katere poskuša od kardinala Rodeta dobiti priznanje o očetovstvu oziroma njegovo privolitev v test DNK. (...) kardinal Franc Rode se z nami kljub večkratnim prošnjam ni hotel sestati. Vprašanja, ki smo mu jih poslali po elektronski pošti, še vedno ignorira. Napovedal nam je le kazenski pregon.⁶

Formalno vzeto članek upošteva princip »uravnoteženosti in poštovanja«, saj poskuša vključiti vse vpletene strani. Na kardinala se je obrnil večkrat, tako da mu je evidentno ponudil možnost, da spregovori.

Tudi v samem pisanju se avtor drži fokusiranosti, kot je vprašanje kardinalovega očetovstva. Toda pisanje se nadaljuje na tretji strani pod naslovom »Rode me je zapustil, ker sem neizobražena«, samo besedilo pa opisuje odnos med tedanjim učiteljem verouka in veroučenko. Toda v tem delu teksta časnik prinese citat: »Ne, ne, Rode ni Petrov oče', nam je Tanja Breda, ko smo jo obiskali v Nemčiji, odgovorila na vprašanje, ali je kardinal Rode oče njenega zunajzakonskega sina.«

Časopis je od prvega fokusa prešel na drugi, od kardinalovega očetovstva na kardinalovo mladostno romanco. Vendar pa je pri tem obšel kriterij »poštenosti«. Na naslovniči, kjer obravnava očetovstvo, objavi Bredeine besede, ki govorijo o romanci, na tretji strani, kjer govorí o romanci, pa objavi njene besede o zanikanem očetovstvu. Še več, njene izjave, povezane z Rodetovim domnevnim očetovstvom, so nedvoumno zanikanje.

⁶ Delo, 28. avgusta 2013, str. 1.

Toda časopis jih ni objavil na naslovni strani, kjer je kot fokus postavil kardinalovo očetovstvo. Ko bi to storil, bi imeli zanikanje matere, da je Rode oče, in zanikanje Rodeta, ki grozi s tožbo. Glede na naslovno temo, ki je iskanje očeta gospoda Petra S., časnik najpomembnejše informacije – izjavo matere – na naslovni ni objavil, čeprav jo je imel. Mencherjev koncept uravnoteženosti in poštenosti vsebuje postopek, po katerem morajo biti v članku podane vse strani kontroverznosti.

V nepristranskem pisanju je namreč prvo vodilo stvar sama, v tem primeru vprašanje: ali je kardinal Rode oče Petra S.? In vsi neposredni podatki sodijo v naslovni tekst, vsekakor izpoved matere Petra S., ki nedvoumno zanika kardinalovo očetovstvo.

Samo pisanje časnika »Delo« o tej senzacionalistični temi pa je izvalo pojasnilo kardinala Rodeta, da je naposled le spregovoril o svojem odnosu z gospo Bredo:

To prijateljstvo bi lahko preraslo v ljubezen, a sva se sporazumno odpovedala drug drugemu zaradi višje vrednote mojega duhovniškega poslanstva. Šla sva vsak svojo pot. Nikoli se nisva toliko zbližala, da bi se iz tega lahko rodil otrok. Razšla sva se nekako tako, kot sta se Črtomir in Bogomila iz Krsta pri Savici.⁷

Tema je vztrajala na naslovnicah tri dni, nato pa v presledkih še skozi cel september, s tem da je dobila nov fokus v hipu, ko je kardinal Rode pris stal na test očetovstva v nemškem laboratoriju, ki ga je predlagal Peter S. Časnik je odtlej sledil dialogu vpletenih o izbiri inštituta, ki bo opravil preiskavo. 3. oktobra 2012 je naposled objavil razplet pod naslovnim člankom – »Kardinal Rode ni oče Petra S.« In ga dodatno pojasnil v podnaslovu:

Analiza DNK, ki jo je opravil münchenski inštitut za sodno medicino, je pokazala, da kardinal Franc Rode ni oče Petra S. S tem se je nekako razpletla zgodba o Petrovem iskanju očeta, ki smo jo v Delu prvi objavili konec avgusta. Peter pa še vedno ne ve, kdo je njegov oče.

Zgodba, ki jo je časnik odprl – o kardinalu-očetu – je torej končana. Se je s tem končalo pisanje o Rodetovem očetovstvu?

Na tretji strani istega dne je prva polovica strani posvečena nadaljevanju teme pod naslovom »Test DNK pokazal, da Peter S. še ni našel očeta«. Bo potem takem časnik odslej še naprej spremljal iskanje očeta Petra S.?

⁷ »Peter S: Rode pravi, da moja mati laže« v: Delo, 29. avgusta 2013, str.1.

Ne, avtor je tekst zaključil:

Test DNK je pokazal, da Franc Rode ni oče Petra S. Kljub temu ostaja nekaj odprtih vprašanj: Kakšno je bilo razmerje med Tanjo Bredo in Francem Rodetom, kako dolgo je trajalo in ali je kardinal prelomil oblubo celibata? Kdo je pomagal noseči komaj polnoletni Tanji Bredi v Nemčijo? Kdo ji je priskrbel ponarejeno spričevalo in na tej podlagi službo v Siemensu? Kdo jo je potem, ko so v Siemensu ugotovili, da je noseča - ko je izgubila službo, napotil v sanatorij, kjer je povila Petra? In kdo ji je po rojstvu otroka spet priskrbel službo v Siemensu?

Od osrednjega fokusa – kardinalovega očetovstva in vzporednega fokusa – osebne tragedije Petra S., ki neuspešno išče očeta, je zdaj časnik napovedal nov fokus – mikro preiskavo akterjev življenske poti gospe Tanje Brede in razkrivanje detajlov njenega mladostnega odnosa s Francem Rodetom. Primer tako ni bil končan s tem, da je bil razrešen prvotni fokus pisanja, kot novi fokus je bil napovedan – primer Rode, ki bi preiskoval zasebno življenje v povezavi s kršenjem celibata.

Ne glede na to napoved, pa je časnik ustavil pisanje nadaljnjih člankov o tej tematiki.

2. primer – proslava dražgoške bitke

Kako dnevnički poročajo o spominskih svečanostih?

Časnik Delo je 14. januarja 2013 na četrti strani objavil članek z naslovom »Pohodniki si niso belili glave s političnimi rošadami«, ki ga je začel:

Dražgoše – Približno ob 10. uri so v Dražgoše prišli prvi planinci, ki so se podali na 34. spominski pohod Po poti Cankarjevega bataljona s Pasje Ravni. Udeležilo se ga je rekordno število ljudi, kar 607. Najzahtevnejši pohod, iz Železnikov čez Ratitovec, pa je zmoglo 256 pohodnikov. (...) Po ocenah organizatorja je bilo včeraj v Dražgošah, kjer se je točno opoldne pri spomeniku začela osrednja slovesnost ob 71. letnici dražgoške bitke, več kot osem tisoč obiskovalcev.

Poročal je torej, kdaj se je zgodil dogodek in kaj ga je tvorilo: dva po-hoda in proslava pred spomenikom. Navedel je število udeležencev na prvem in drugem pohodu ter število obiskovalcev proslave. Nato pa se je odločil, da predstavi še nekaj udeležencev: Milana iz Kamnika, peterico Ljubljjančanov, pripadnike 132. gorskega bataljona iz Bohinjska Bele, majorja Anžeta Rodeta, Remyja Bedna iz občinskega odbora borovniške zve-

ze borcev, njegovega kolega Frančka, Terezijo Mlakar iz Ljubljane. Poleg kratkih izjav o pohodništvu in spominih, je navedel tudi politično izjavo ene izmed udeleženek: »Na začetku letošnjega leta mi je bilo odvzeto zdravstveno zavarovanje. Janša mi je teh 28 evrov in pol vzpel (...) Dodala je, da so razmere v Sloveniji zel oslabi, skrbi jo razdvojenost, ki se je s prihodom sedanjega premiera na oblast še povečala.«

Je izbor te izjave pristranski? Če je bilo razpoloženje med udeleženci dogodka tudi izrazito aktualno politično, je navajanje njihovih izjav adekvaten način poročanja, saj prinaša dejstva, med katere poleg materialnih danosti lahko štejemo tudi kolektivne mentalnosti, ki jih izražajo topike pogovorov med udeleženci proslav.

O istem dogodku je istega dne poročal tudi časnik Dnevnik najprej na naslovni strani, z obširnim člankom pa še na tretji strani.

Na naslovni je objavil fotografijo govornika zgodovinarja Boža Repeta z odlomkom iz njegovega govora: »Banditi so postali osvobodilna in zmagovita vojska, ki je Slovencem priborila državo. Zombiji bodo ukradeno državo pridobili nazaj.«

Ali dnevnika poročata o istem dogodku? Delo je poročalo o proslavi, Dnevnik je kot bit dogodka postavil poanto govora na proslavi.

Toda, ogledati si velja nadaljevanje na notranjih straneh pod naslovom »Druga dražgoška vstaja«. Naslov s podnaslovom »Upor zoper vladajočo elito« več ne poroča o dogodku kot takem, ampak ga interpretira, s čimer kriterij objektivnosti zamenja s subjektivnim pogledom. Svečanost, organizirano ob spominu na medvojni zločin nemške vojske proti civilistom, razglasila za drugo dražgoško vstajo, tokrat zoper premiera aktualne slovenske vlade Janeza Janšo. Tako naslov, kaj pa besedilo članka?

Ob spomeniku v Dražgošah se je zbral nekaj manj kot deset tisoč ljudi (...) Pogovori med obiskovalci so nakazovali, da so tokratno prireditev ob vsej simbolni moči bitke ter vsako leto večjem rekreatijskem in športnem pomenu vzeli kot nadaljevanje protestov zoper vladajoče politične elite. Temu je sledil tudi slavnostni govornik.

Tudi Dnevnik poroča o številu udeležencev, toda v 134 vrsticah poročila o dogodku ne najdemo niti enega stavka, ki bi povzel, kaj se je v Dražgošah dogodilo pred 61 leti. Poročilo o proslavi ne prinese ničesar o tragičnem poboju civilistov po bitki in požigu vasi. Pač pa obširno predstavi sliko duha udeležencev:

Janša je zadnjič na televiziji rekel, da ga ne bomo zlomili. Ma, če smo zlomili Nemce, bomo tudi Janšo', je povedal 89-letni borec (...) 'Za svobodno Slovenijo sem tukaj. Naj ta gola-

zen spoka iz parlamenta, ' je razmišljal (...)

Da je govornik spominski govor zamenjal za ideološko kritiko sedanjosti, je začutil sam poročevalec, ki je navedel: »Mnogi so od Repeta pričakovali zgodovinski oris dražgoške bitke, ki pa mu je posvetil le nekaj besed.« ... Potem pa nadaljeval s povzetkom zgodovinarjevega govora:

Repe je ostro opozoril na brezobzirni neoliberalistični kapitalizem, na vladajočo politiko, ki drugo republiko gradi z ustrahovanjem in podrejanjem učiteljev in uradnikov, ni pa ostal dolžen niti ustavnemu sodišču, niti predsedniku države (et cetera).

Vsak novinar se pri poročanju o proslavi dražgoške bitke sooča z resnim epistemološkim problemom: kakšen dogodek je ta obletnica? Časovno najobširnejša sta seveda večurna pohoda, toda dejstvo je, da je tudi govor na proslavi del dogodka, kot tudi vzdušje med občinstvom.

Če odmislimo Dnevnikove naslove, ki niso poročilo o dogodku, temveč politična interpretacija, s katero časnik opušča kriterij objektivnosti, sta tako članek v Delu kot v »Dnevniku« poročili o dogodkih, ki so se na proslavi dogodili. Sama proslava je bila z govornikom definitivno spolitizirana, saj je ta spomin na tragedijo sredi druge svetovne vojne povsem marginaliziral, ko je svečanost izkoristil za oder, s katerega je izrekal politične diskvalifikacije aktualne vlade.

Toda: ali je od novinarjev pričakovali, da bodo v poročilu polemizirali z govorcem (kar bi bilo vnašanje lastnih mnenj in s tem kršenje objektivnosti v poročevalskem žanru) ali da bodo njegov govor zamolčali? Časnik Delo« se je odločil za slednje, toda ta odločitev ni utemeljena na kriteriju »uravnoteženosti in poštenosti«.

Za osvetlitev principa poročanja o ideoloških proslavah si velja ogledati še prodomobransko proslavo v Rovtah pri Logatcu avgusta istega leta.

Primerjajmo torej poročilo Dela o dražgoški bitki s poročilom slovesnosti v Rovtah. Na drugi strani v izdaji 26. avgusta 2013 je pod naslovom »Janša pozval na boj proti zlu – komunizmu« objavilo:

Rovte. Proslava v Rovtah na Notranjskem je vzbudila veliko zanimanja, predvsem zaradi udeležbe prvaka SDS Janeza Janše. Slovesnost je potekala v spomin na mrtve tega kraja, ki ga je druga svetovna vojna zelo zaznamovala, in domobranstva, ki je delovalo v teh krajih. Spominska slovesnost ob 20. obletnici postavitve farne plošče in 70. obletnici domobranstva v Sloveniji je potekala v duhu evropskega dneva spomina na žrtve vseh totalitarnih in avtoritarnih režimov. V ospredju razprav in molitev pa so bile žrtve nasilja med drugo svetovno vojno in po njej.

Slovesnost je imela svoj uvod, ki se je zgodil le nekaj kilometrov pred Rovtami, pri spomeniku NOB. Pripadniki različnih organizacij in strank (Solidarnost, Odbor za pravično in solidarno družbo, Koks, DSD in TRS) so ob cesti pripravili špalir partizanskih zastav in praporov, ki se mu avtomobili na poti v Rovte niso mogli izogniti. Glavni govornik je bil zgodovinar Jože Pirjevec. ... Poudaril je, da so v času velike zbegosti po razpadu fašistične Italije 'naši kolaboracionisti' začeli iskati novega gospodarja in ga našli v nacistični Nemčiji. (...) Povezovalka dogodka je razkrila, zakaj je bil (Janša, op B. N.) povabljen na slovesnost. V Rovtah so pred dvajsetimi leti odkrili farno ploščo z imeni 212 umrlih med vojno in tik po njej, od tega 154 domobrancov in 65 mož,⁸ ki so se po vojni javili oblastem nove države.

Uporaba evfemizma »umrli« je primer odsotnosti kriterija natančnosti. Samostalnik »umrli« konotira smrt kot običajni iztek življenja, medtem ko je šlo pri tragediji Rovt za posebno smrt, saj so se odrasli moški vaščani po vojni predali partizanskim oblastem, ki so jih brez sojenja vse po vrsti potobile in na skrivaj zagreble.

Ali bi za žrtve Auschwitza zapisali, da so umrli v taborišču? Natančna raba besed bi zatorej zahtevala uporabo drugačnih glagolskih deležnikov, namesto umrlih denimo umorjenih oz. pobith.

Sam članek je združil dva dogodka: proslavo in protiproslavo, prvi je namenil dve tretjini, drugi tretjino obsega. O proslavi je članek prinesel del vsebine govora Janeza Janše kot tudi pridigo profesorja Janeza Juhanta pri maši. Pri enem od osrednjih elementov dogodka, kot je število udeležencev, pa je članek opustil natančnost, kot je število udeležencev pri množičnih zborovanjih. Pri protiproslavi ni navedel števila udeleženih, temveč le imena zvez, pod katerimi so se ti predstavljal, medtem ko pri proslavi v podobi slovesne maše izvemo o številu obiskovalcev le med vrsticami: »Nekaj sto vaščanov je pozdravilo Janšo.«

A ob članku je časopis objavil tudi fotografijo skoraj v velikosti celotnega teksta, na kateri bralec opazi 10 ljudi, od tega 2 fotografa. Dogodek z več sto udeležencami, ki mu je posvečen tako naslov kot večinski del članka, pa ni dobil svoje fotografije v časopisu. Uravnoteženost oziroma usklajenos fotografije tako z osrednjim dogodkom in kot z dominantno vsebino članka je zamenjal subjektivni izbor fotografije.

Na kakšen način pa je o dogodku v Rovtah poročal časnik *Dnevnik*? O njem ni objavil niti članka niti fotografije, kar implicira selektivno in subjektivno izbiro dogodkov, o katerih poroča. V državi, katere zgodovina je

⁸ Numerični seštevek je napačen: do vsote 212 ne pridemo s seštevkom 154 in 65, saj ta znaša 219.

državljanska vojna v času druge svetovne vojne, imamo veteranske proslave tako ene kot druge izmed udeleženih strani. Uredniška politika, ki izmed vzajemnih dogodkov izbira za objekt svojega poročanja samo eno izmed kontraverznih stvari, odstopa od temeljnega načela uravnoteženosti in poštenosti.

3. primer – Volk kolje ovce po Pokljuki

Časnik Dnevnik je 8. avgusta leta 2008 na 32. strani objavil članek pod naslovom »Volk kolje ovce pod Pokljuko«:

Na Pokljuko se je že pozimi zatekel volk in pobil nekaj divjadi, zdaj pa so se uresničile tudi zle slutnje gozdarjev ter lastnikov drobnice, da bo volk, ki je z naravnim okoljem Pokljuke očitno zelo zadovoljen, na Gorenjskem ostal in tako ogrožal tudi drobnico. Od pozne pomladi do danes so našli že 18 pokončanih ovac in jagnjet, glede na to, da gre za težko dostopen teren in da od kadavra tudi zaradi mrhovinarjev (krokarji so edini pokazatelj, kje je volk lomastil) že v treh dneh ne ostane ničesar, pa je volk verjetno pokončal še več drobnice. Za zdaj gre le za enega volka, strokovnjaki pa dopuščajo možnost, da jih bo na Pokljuko prišlo še več. Človeška življenja še niso ogrožena, previdnost v gozdovih na širšem območju planine Lipanca pa ni odveč.

'Ovčarji tedensko poročajo o novih pokolih. Lastniki ovac so sicer upravičeni do povračila škode, a le, če se ta zgodi na urejenih pašnikih, ki pa jih žal na Pokljuki ni, zato lastnike ovac pozivamo, da pašo čim prej ustrezno uredijo, ker bo tako tudi manj možnosti za napad volka. Če bo ogroženo tudi človeško življenje, bomo predlagali tudi odstranitev ali v skrajnem primeru odstrel volka, kar pa bodo tudi zaradi gibanja te živali precej težko delo,' je pojasnil Andrej Avsenik, vodja blejske enote Zavoda za gozdove.

Na Gorenjskem so zadnjega volka uplenili leta 1952 na območju Jelovice, od takrat pa so volka opazili še leta 1980 na območju planine Klek in Kremenovca ter lani na območju Kokre.

Sam članek je bil podnaslovljen »Po zagotovilih gozdarjev volk še ni nevaren človeku, previdnost pa ni odveč«, priložena pa mu je bila velika fotografijo režečega volka.

Eden temeljnih principov novinarskega poročanja je princip uravnoteženosti in poštenosti, ki predstavi vse strani, udeležene v kontraverznosti.

Kako torej nastopata konfliktni strani v članku? Na eni ovca, na drugi volk. Pogled ovce reprezentirajo ovčerejci oz. predstavnik zavoda za gozdove, kje pa nastopa pogled volka?

A kot prvo – kaj je tu sploh dogodek? Vest, da je volk pokončal 18 ovac. Članek to informacijo prinese kot factum, ne da bi jo pripisal viru, ki je to presodil. Predvsem pa ne ponudi možnosti volku, da bi povedal svojo zgodbo. Seveda ne konkretnemu volku, ki ga nihče ni niti videl, ampak njegovemu zagovorniku.

Se pravi okoljevarstveniku, ki bi lahko spregovoril o dejstvu, da je volk zaščiten in avtohtona živalska vrsta, ki je v gorenjskih gozdovih in na planotah živila že tisočletja, in o ekspanziji ovčerejcev, ki na področje divjine – v habitat zveri, naseljujejo drobnico.

Ali pa biologu, ki poklicno proučuje življenje in navade volkov.

Toda članek ne samo, da ni poiskal uravnoteženja kontroverznosti, volku je dal celo lažno identiteto. Podobo zveri, ki je nihče ni videl, objavi v besnosti režečega hlastanja. A katerega volka je ujelo fotografovo oko? Ker je fotografija iz dokumentacije, torej po logiki časovnosti ne gre za fotografijo obtoženega pokljuškega volka, ampak je bila posnetna v živalskem vrtu ali ob drugi priložnosti. Članek ima torej priloženo lažno fotografijo, kar spada celo v red klasične manipulacije.

Primer tega članka je v prvi vrsti ilustrativen, ponazarja namreč, od kod izvira pristranost. Njegov avtor se je že v prvem stavku odpovedal temeljnemu sokratskemu dvomu. Ker mu je vir povedal, da volk kolje po Pokljuki, je to sprejel kot factum, na katerem je zgradil svoj tekst, za katerega je nabiral samo še evidence, ki potrjujejo uvodno stanje stvari.

Kaj je tisto, kar zasplopljuje novinarski pogled v podobnih primerih? Eden izmed razlogov, da v stvari ni videl konflikta oz. spopada dveh akterjev, izhaja iz antropocentrizma. Ta pa sploh ni tako reden in daleč od tega, da bi bil omejen na obravnavani članek.

Vzemimo pogled pesnika in ekologa Iztoka Geistra:

Ob poplavah televizije poročajo, kako pobesnele vode zalivajo celotna polja in vasi, ti pa opozarjaš na govor sovraštva do narave in braniš svobode vode. Zakaj?

Voda ni samo voda, ampak je življenjski prostor. Poleg struge k njej spada še obrežje ... V njem voda vedno poplavlja, spomladi in jeseni vode narastejo. K vsaki reki spadajo retencijski oziroma zadrževalni prostori. Če pogledaš kmetije, jih ne boš našel ob vodah, ampak na bregu (...) Potem je prišla doba industrializacije ... nastal je problem, ker so retencijski prostori reke zasedli ljudje. (...) Ko pa pridejo stoletne vode, se zgodi to.⁹

⁹ V: Bernard Nežmah. Ekosofi. UMco, Ljubljana 2009, str. 15–16.

Skratka, če množični mediji predstavljajo poplave samo kot kataklizme, ki uničujejo človeško civilizacijo, ravnajo pristransko, saj ne povprašajo vodovja oz. ekologov, ki bi pojasnili, da če si reke spravil v koreta, razlivalna polja pa pozidal, bo stoletna voda svojo silo uperila proti stvaritvam človekove civilizacije.

Pristranost množičnih medijev je v poslednji instanci sinonim za aroganco in ignoranco, ki novinarju jemljeta prostost pred dogmo oz. vladajočimi idejami, s tem pa devalvirata novinarski poklic, ki temelji na radovednosti in sposobnosti razkrivanja stvarnosti.

POVZETEK

V analizi medijske pristranosti smo obravnavali tri časopisne prispevke, ki so zadevali vprašanja poročevalskega žanra s stališča naslovov, podnaslovov, samega besedila in objavljenih fotografij. S kritično analizo smo predstavili oblike, v katerih se pojavlja pristranost poročanja, izpostavili dileme in probleme, s katerimi se soočajo novinarji pri pisanju poročevalskih tekstov, ter osvetlili pojmom pristranosti v uredniških politikah. S tem smo prešli tudi na polje samega novinarskega poklica, ki odpira vprašanje o biti novinarstva, kot je permanentni premislek o spontani ignoranci in aroganci vedenja, ki ju producirajo vladajoče ideje in dogme. Prav ta premislek namreč omogoča avtonomnost novinarjev, ki ima za ključna atributa svojega delovanja radovednost in razkrivanje realnosti.

In the analysis of media bias we deal with three newspaper articles which touch upon the questions of the media coverage genre from the standpoint of titles, captions, the text itself and the published photography. Using critical analysis we present the forms in which media bias appears in coverage, we establish the dilemmas and the problems that journalists confront while writing texts, and focus on the concept of bias in editorial policies. With this we also arrive on the field of the journalistic profession itself, opening the question of being journalistic as a permanent consideration about the spontaneous ignorance and arrogance of knowledge that produces dominant ideas and dogma. Exactly this consideration enables the autonomy of journalists who have as key attributes of their process curiosity and the disclosure of reality..

Borut Mekina

Prestrašeni in uravnoteženi

Tematski sklop teh Dialogov je namenjen medijski pristranosti, oziroma »*praksam, s katerimi postane neka medijska vsebina neobjektivna, tendenciozna, »neuravnotežena« ali subjektivno obarvana v prid lastniškega, kapitalskega, političnega ali kakšnega drugega razloga,*« kot je problem definiral urednik priloge. Kako razširjene so te prakse v slovenskem medijskem prostoru in kako se kažejo? Odgovor je enostaven in je v skladu z znanim rekom ameriškega lingvista Noama Chomskega. Vprašali so ga, kako elita nadzoruje medije. On pa je odgovoril, da to sploh ni vprašanje. »*Kako nadzoruje General Motors?... Eliti ni treba nadzorovati General Motorsa, saj je njena last.*«

Če zapišem, da so slovenski novinarji in mediji vse bolj »prodani,« mnogim kolegom storim krivico. Poklic novinarja je namreč že sam po sebi eden najbolj stresnih, še posebej naporno pa je delo po redakcijah v slovenskih medijih, kjer poklic zahteva multipraktike, dosegljive 24 ur na dan, ki morajo dnevno sprejemati pomembne odločitve. A prav v tem je srž problema. Nihče se ne želi zares »prodati,« ampak se trudi po svoje ostati avtentičen, objektiven, neodvisen. Kljub temu se razmere z leti poslabšujejo. Po eni strani zato, ker je težko pričakovati kvalitetno delo v sektorju, ki že 10 let stagnira, deloma tudi zaradi globalnih procesov. Po drugi strani ima poklic novinarja v Sloveniji še specifične probleme, kot je neobstoj kolektivnih pravic oziroma siljenje novinarjev v nezaščitene oblike dela (s. p., honorarno delo ipd). In potem je tukaj še politizacija.

Kapitalski ali politični interesi zaradi tega vdirajo v medijski prostor skozi stranska vrata. Noben novinar ali urednik se ne »proda« zavestno in interesne skupine se na drugi strani tega dobro zavedajo. Če bi hoteli pojав slovenske »medijske pristranosti« predstaviti sistemsko, bi morali izpostaviti vsaj dve praksi. Prva praksa predstavlja lansiranje informacij v javnost. Tukaj gre recimo za PR sporočila, ki jih obremenjeni ali neizkušeni novinarji nekritično objavljam. V to skupino sodi tudi najemanje svetovalnih podjetij, preko katerih določene interesne skupine »spravljajo« dokumente do bolj izkušenih novinarjev. »Žvižgaštvo« ima sicer določeno funkcijo v družbi, kadar del države odpove, se navadno nezadovoljni uradniki obrnejo na še zadnjo instanco – na novinarje. A v tem primeru gre za izkoriščanje žvižgaštva, saj interes v ozadju ni nezadovoljstvo nad opravljanjem javnih funkcij, ampak konkurenčni boj proti drugi interesni skupini. Denimo novega vodstva nekega državnega podjetja proti staremu.

A to ni najbolj razširjena praksa. Najbolj učinkovita je tehnika »utišanja.« Do izbruha afere TEŠ je bila energetika recimo v Sloveniji tema, o kateri v javnosti ni bilo praktično ničesar znanega, čeprav so največja sve-

tovalna podjetja preko nje dobivala največja plačila. Oba slovenska energetska steba sta hranila in še hranita obe največji PR podjetji, Spem in Pristop. Verjetno se je že marsikdo vprašal, zakaj naj bi Dravske elektrarne objavljale reklamo zase v določenem mediju, ko pa je jasno, da zaradi reklame voda ne bo tekla nič hitrej? Zakaj oglašuje Pošta Slovenije, ki je monopolist na področju poštnih storitev? Slovenske železnice? Zakaj oglase objavlja Termoelektrarna-toplarna Ljubljana, ko pa posamezni etažni lastniki v ljubljanskih stolpnicih ne morejo odločati, iz katerega alternativnega kanala bodo dobili toplotno energijo? Ali pa reklame Splošne plovbe, katerih ladje praktično še nikoli niso zaplule v slovenske vode (je pa država prodajala njihove deleže)? Takšne denarne spodbude medijem, ki se pogosto le stežka držijo nad vodo, so za njih življenskega pomena. Hkrati pa je tudi jasno, kot je dejal Chomski, da neposredni vpliv na medij v takšnem kontekstu niti ni potreben.

Slovenski mediji so postali šibki in dovzetni za vplive sprva zaradi ekonomskih razlogov. Zaradi načina slovenske privatizacije so kapitalski interesi v slovenski medijski prostor vdrli po letu 2000, ko se denimo »privatizirata« Delo ali pa Večer, oziroma malce prej, z nastankom resne komercialne televizije. V tem času so lastniki, recimo NKBM in Pivovarna Laško medije razumeli kot »dekle.« Predvsem so jih kapitalsko izkoriščali in njihove dobičke v popolnosti uporabljali za svojo konsolidacijo. Večjih, povratnih investicij v medije praktično ni bilo. Oziroma so, najbolj očitno v primeru Pivovarne Laško, naredili še en korak naprej in medij v zameno za določene protiusluge »posojali« politiki. Obdobje po letu 2000 je, če se omejam na glavne tiskane medije, bilo obdobje vsakoletnih menjav vodstev, tako direktorjev kot odgovornih urednikov. Vzporedno s tem, ko so v zadnjih desetih letih mediji postali šibkejši, z manj zaposlenimi in večjo intenzivnostjo dela in so se na drugi strani okrepili tudi PR oddelki podjetij oziroma sama PR podjetja, pa je medije ošibila še politika. Po eni strani s tem, ker je – v nasprotju z mnogimi drugimi poklici – v zakonih dovolila deregulacijo novinarskega poklica. Spet ne iz kakšnih »zlobnih« razlogov, ampak zelo pragmatično in brez posebnega razmisleka. Slovenija je bila recimo nekoč dežela z enim največjih števil lokalnih radijskih postaj in minimedijev, ki so lahko preživelgi zgolj tako, da je delo novinarja opravljalo lastnik z najetim »studentom«, ki je hkrati moral biti v izvrstnih odnosih z lokalnimi podjetniki. To pa je bilo možno izpeljati le z odpovedjo novinarske kolektivne pogodbne po letu 2000. To je bil prvi, imenujmo ga socialno-političen proces, izpeljan še pred prvo Janšovo vlado. Drug je bil proces prisilne politizacije. S prvo Janšovo vlado so »partijske« izkaznice dobine velik pomen, ne samo v kulturi, v akademski sferi, ampak seveda tudi v medijski. To je bil tudi začetek debate o levih in desnih novinarjih (in levih in desnih akademikih ipd.), ki pa je bila po svoji vsebini zgolj tehnika »deli in vladaj.«

Napad Janševih vlad na novinarstvo, recimo s pomočjo medijskega zakona, ki je z nenavadno pravico do popravka odprl nove možnosti pritiska, pa sprejem zakona o RTV in vdora politike v svet zavoda, je bil brez-sramen in odkrit. Izpeljan je bil z argumentom »uravnoteženja«, češ, da so desetletja vladali »levi«, sedaj pa pridejo na vrsto »desni«. A treba je poudariti, da tudi kasnejša »leva«, Pahorjeva vlada ni bila nič kaj boljša. Na volitvah je sicer zmagala predvsem zaradi preteklih mahinacij na medijskem področju, vključno z afero Mercator. In zaradi tega je bil Borut Pahor do medijev tudi skrajno prijazen. Ni pa bila do medijev prijazna njegova politika. Namesto da bi saniral stanje, je Pahor na hrbtnu medijev poskušal pridobivati simpatije pri svojih političnih nasprotnikih. Tako je recimo zaustavil pravočasno spremembo spornega »Grimsovega« zakona o RTV Slovenija na začetku mandata, na koncu mandata pa je njegova stranka s svojim glasovanjem doseгла, da zakon o medijih, ki je bil usklajen s strokovno javnostjo in z novinarji, ni preživel niti prvega branja v parlamentu.

Nedvomno so danes najbolj »pritranski« lokalni mediji, če temu še sploh lahko rečemo mediji, saj recimo tudi največje lokalne radijske postaje nimajo lastnih novinarjev, ampak bralce novic Slovenske tiskovne agencije (STA). A rast servilnosti lahko zaznamo tudi pri največjih, nacionalnih medijih. Tako je recimo nacionalna televizija (RTVS) zgolj ob manjšem opozorilu v zadnjem letu celo iz arhiva zbrisala dve oddaji, eno satirično in eno otroško, v dveh osrednjih dnevnih časopisih pa je v navadi odpuščanje novinarjev iz strahu pred političnim stampedom (in vplivom stampeda na branost). In verjetno ne bom edini, ki bom v tem tematskem sklopu opozoril na popolnoma nedorečeno lastništvo. Delo in Večer sta v procesu odprodaje, DZS, lastnik Dnevnika, je odvisen od (državnih) bank, saj zaradi finančnih težav odplačuje le še obresti, brez glavnic, POP TV pa se prvič v zgodovini sooča z velikim padcem prihodkov in odpušča zaposlene. Če k temu prištejemo še redne grožnje z odvetniki in posamezne sodne procese, je jasno, kje je danes slovensko novinarstvo. Je v stanju prestrašenosti.

Ko mi je urednik te priloge predlagal tekst o pristransosti v medijih, sem sicer imel določen pomislek. Obšla me je slabost nad tem, da bom moral moralizirati o nepritranskosti. Zaradi političnih zahtev po »uravnoteženem« poročanju so namreč slovenski novinarji svoje delo enkrat že opravljali skrajno škodljivo. Recimo tako, da so zagovornike človekovih pravic (v primeru Romov, izbrisanih) uravnotežili z njihovimi nasprotniki. Učinek pa je bil, kot da je resnica nekje vmes, da recimo Romom ali izbrisanim pripada polovica človekovih pravic. Slovenski mediji danes večinoma želijo biti »uravnoteženi« in »objektivni,« a je to prej simptom bolezni, kot avtentično stanje neodvisnosti. Splošni rezultat pritiska na medije ni v tem, da so mediji postali »odvisni« od kapitalskih in političnih elit, ampak ravno obratno: slovenski mediji so izgubili jasna, samostojna stališča. Ne upajo si več. Danes si na nacionalni televiziji niti ne drznejo v osrednja poročila vrniti komentiranja. A to ni posledica težnje k večji »objektivnosti,« temveč posledica šibkosti in strahu ter izgube avtonomnosti.

Ideja, po kateri bi morali novinarji kot zrcala objektivno slikati politično in družbeno realnost ni nič drugega kot še eno politično stališče, za katerim stojijo konkretni interesi. Če bi zgolj to bilo nepristransko novinarsko delo, potem ne bi imeli težav s pristranskostjo. Ni nič lažjega kot preslikavati dogodke. A dobesedni prepis, recimo nekega intervjuja, je večinoma kakofonija. Novinar je vedno del debate v družbi in tako kot novinarji »kopirajo« ideje politikov – tako ideje novinarjev povzemajo tudi politiki. Novinarji niso prenašalci, ampak predelovalci, prinašalci in izdelovalci novic. Novinar »izdeluje« zgodbe. Iz različnih virov, vetrov, baz podatkov izlušči drobce in iz njih naredi pripoved, ki prej ni obstajala. Del tega je tudi dramatizacija. Novinarsko delo je mučno sestavljanje pripovedi, ki nato postane celo užitek za bralca. Ampak ravno zato, ker novinarsko delo ni zrcalno slikanje dogodkov, takšno delo potrebuje čas in je hkrati zelo dovetno za »motnje« in ima zgodovinsko določena varovala pred partikularnimi interesimi.

In za konec še nekaj, česar nismo omenili. V debati o krizi medijev se pogosto navaja internetna revolucija kot nekakšen nujen proces, ki uničuje tradicionalne medije. V Sloveniji ta teza ne velja. V Sloveniji trenutno prodamo na dan »le« še okrog 150 izvodov časopisa na 1000 prebivalcev. V skandinavskih deželah jih recimo prodajo več kot 400 izvodov. Na prvem mestu je po teh statistikah navadno Norveška, kjer na 1000 prebivalcev prodajo na dan okrog 450 izvodov dnevnega časopisa, Norveški sledi Švedska, tej pa Švica. Zanimivo pri tej primerjavi je, da sta Skandinavija in tudi Japonska, kjer so na svetu med prvimi po branosti tiskanih medijev, prav tisti deželi, kjer je tudi internet najbolj razširjen. Kljub temu je tam branost v primerjavi s Sloveniji veliko večja. Lahko tudi omenimo, da povprečna svetovna branost, kljub internetu, raste.

Četudi je internet pomemben faktor, je povsem očitno še nekaj drugega: mediji so del družbe, del sistema, ki si deli usodo z drugimi podsistemi. V Skandinaviji ni visoka le branost časopisov, ali uporaba interneta ali politična participacija. Tam država tudi največ vлага v izobraževanje in kulturo, v zdravstvo in v socialno državo. In če politika vzame pri izobraževanju, se to pozna pri medijih. Kriza v slovenskih medijih je torej tudi kriza v šolstvu, kriza socialnih pravic, kriza univerze, kriza kulturnega udejstvovanja. In za položaj medijev v Sloveniji danes gotovo ni odgovoren nek abstrakten, globalni proces, temveč so to v prvi vrsti gospodarske in politične elite, ki so jim šibki mediji ustrezali. Razmah uporabe interneta, predvsem teh majhnih, anonimnih, ciničnih zapisov v dolžini twita, pa je kvečjemu simptom odsotne ali umirajoče javnosti, v kateri bi lahko ljudje nastopali z resničnimi imeni in priimki. Internetni portali, kot jih poznamo danes, ne nadomeščajo javnosti, oziroma te sfere, kot jo poznamo od časa razsvetljenstva naprej in za katero je Kant skoval geslo *sapere aude* – upaj si. Kdor računa na internet, naj upanje opusti.

Blaž Zgaga

Malo po domače o družinskih, obveščevalnih in drugih navezah v slovenskem novinarstvu

"Krivi so novinarji. Treba je imeti hrbitenico. Ne moreš biti pohleven kužek. Vloga novinarja ni popularna. Če želiš, da te imajo radi, pusti novinarstvo," Helen Thomas, dolgoletna poročevalka iz Bele hiše, v Stephen Hess: Whatever Happened to the Washington Reporters, 1978–2012, 2012.

Pri analizi novinarske pristranosti oziroma pristranskosti v slovenskih medijih in stanja v njih se je treba poglobiti tudi v manj vidne mehanizme uravnavanja medsebojnih odnosov znotraj uredništv, vstopa novih novinarjev v poklic, kadrovske selekcije, napredovanj ter seveda vpliva zgoraj naštetih dejavnikov na novinarsko delo.

Novinarji so povsod po svetu izpostavljeni različnim pritiskom, s katerimi poskušajo elite moči vplivati na njihovo delo. Tako političnim pritiskom, ki so se v Sloveniji bolj izrazito in odkrito pojavitvi zlasti po letu 2004, in kapitalsko-oglaševalskim, ki svojo moč vztrajno krepijo vse od spremembe družbeno-gospodarskega sistema v devetdesetih letih 20. stoletja. Ko se politika in kapital v svoji ambiciji – podrediti si medije – združita, so posledice lahko uničujoče. To so na lastni koži spoznali mnogi slovenski novinarji.

O političnih in kapitalskih pritiskih na medije v Sloveniji je bilo že veliko napisanega. To besedilo se zato ne ukvarja z vplivom teh zunanjih dejavnikov, temveč poskuša bežno orisati odnose in razmere znotraj novinarstva. Pokazati na pomanjkljivosti in slabosti, za katere so najbolj odgovorni prav novinarji sami. Te so nastajale in se ohranjale leta in desetletja, vendar jih večina ni zmogla ali hotela opaziti, niti jih poskušala odpraviti. So kot nekakšen tabu, o katerem se nikoli javno ne spregovori, toda večina te razmere molče opaža, jih sprejema kot neizogibne in se jim prilagaja.

Verjetno so prav notranje pomanjkljivosti znatno pripomogle k temu, da je bilo slovensko novinarstvo kot poklic slabo pripravljeno in motivirano za zavračanje in upiranje zunanjim vplivom in pritiskom. Z okrnjeno profesionalno avtonomijo in strahom novinarjev pred posledicami, ki jih bodo doletele zaradi zapisanih ali izrečenih besed, je postala ena prvih žrtev prav nepristransko. Ki je seveda eden od nujnih pogojev za novinarsko profesionalnost.

KAJ JE NEPRISTRANOST IN KAJ PRISTRANOST?

Eno bolj posrečenih definicij nepristranosti oziroma nepristranskosti podaja Wikipedia. Pravila, ki jih za pisanje člankov od svojih sodelavcev zahteva spletna enciklopedija, bi si lahko v večini slovenskih medijev samo že zeleli. Nepristranskost definira takole:

“Nepristransko stališče je orodje za obravnavo nasprotajočih si pogledov. Pravila zahtevajo, da so nasprotajoči si pogledi predstavljeni pošteno. Nobeno med njimi ne sme imeti *nezasluzene teže* ali biti predstavljeno kot resnica in treba je predstaviti vsa pomembna objavljena stališča, ne le najbolj priljubljenega. Prav tako ne smemo trditi, da je pravi pogled najbolj uveljavljeni pogled ali nekakšen kompromis različnih pogledov. Bralci naj si svoje mnenje ustvarijo sami.

Kot pravi že samo ime pravila, je nepristranskost *stališče* in ne odsotnost ali odstranitev stališč. Gre za stališče, ki je nepristransko – svojega predmeta niti ne podpira niti mu ne nasprotuje.

Nesoglasja predstavimo in opišemo, ne smemo pa sodelovati v njih. Pojasniti je treba, kdo kaj verjame in zakaj in katero stališče je bolj uveljavljeno. Podrobni članki lahko vsebujejo tudi medsebojna ovrednotenja vsakega stališča, vendar nikakor ne smejo podajati vrednostnih sodb o njih. Nepristransko pisanje si lahko zamislimo kot neprizadet, pošten, analitičen opis vseh relevantnih strani nesoglasja. Kadar ugotovimo, da ima katero izmed stališč prednost, je članek treba popraviti.” (vir: <http://sl.wikipedia.org/wiki/WP:NS>, 8. september 2013)

Praktično vse, kar ni nepristransko, je torej pristransko. Na isti strani spletnne enciklopedije je definicija pristranskosti naslednja:

“Pristranski so vsi urejevalci in vsi viri. Pristranskost je predsodek v splošnem ali določnejšem pomenu, navadno z dajanjem prednosti določeni perspektivi ali ideologiji. Biti pristranski pomeni *biti pod vplivom* predsodkov. To na primer pomeni, da kdo resničnost trditve sprejme ali zavrne ne zaradi moči same trditve, temveč zaradi svojih predhodno oblikovanih predstav.”

Ob tem navede več vrst pristranskosti: *razredna pristranskost*, na primer dajanje prednosti enemu družbenemu razredu ali preziranje družbenih ali razrednih delitev; *komercialna pristranskost*, na primer oglaševanje, opisovanje političnih dogodkov z dajanjem prednosti poslovnim interesom in poročanje o stvareh na način, ki je ugoden za lastnike virov novic; *etnična ali rasna pristranskost*, na primer rasizem, nacionalizem in regionalizem; *spolna pristranskost*, na primer seksizem in heteronormativnost; in *geografska pristranskost*, kar bi na primer pomenilo opisati problematiko, kot jo vidijo v eni državi, in zanemariti odnos do nje v drugi.

Poleg tega so omenjene še štiri kategorije pristranosti, ki so precej pogoste v medijih. *Nacionalistična pristranskost* kot dajanje prednosti interesom ali pogledom določenega naroda; *politična pristranskost*, na pri-

mer podpiranje ali nasprotovanje določeni politični stranki, politiki ali kandidatu; *verska pristranskost*, na primer pristranskost, kjer se določenemu verskemu stališču daje prednost pred drugimi, in; *senzacionalizem*, kar pomeni dajanje prednosti izjemnemu pred običajnim. Sem spada na primer pretiravanje z nenavadnimi novicami, da bi povečali ali ponaredili bralnost.

DRUŽINSKI KLANI IN NEPOTIZEM

Med pomembnejšimi prikritimi mehanizmi delovanja slovenskega novinarstva je nepotizem. Dajanje prednosti ožjim družinskim članom je navada, ki je globoko ukoreninjena v slovenski družbi in je razširjena v mnogih poklicih. V novinarstvu verjetno ni nič več ali manj nepotizma, vendar ga je pač zaradi objavljenih podpisov avtorjev pozornim bralcem lažje opaziti. Mnogim novinarjem in urednikom, ki nimajo nepotističnih povezav, so tovrstni družinski odnosi seveda bolje poznani, saj se z njimi redno srečujejo na delovnem mestu.

Splošno razumevanje, zdrav razum (common sense) in javnomnenjske raziskave redno potrjujejo, da je v Sloveniji za zaposlitev, zlasti za redno službo za nedoločen čas, treba imeti "zveze in poznanstva". Mladi se v Sloveniji najpogosteje zaposlujejo na podlagi socialnega omrežja svojih staršev in drugega sorodstva, zato v novinarstvu ni veliko drugače. V službah staršev, stricev in tet se lažje zaposlujejo njihovi sinovi, hčere, nečaki in nečakinje, ne glede na sposobnost, izobraženost in razgledanost.

Če kdo v slovenskih medijih opazi, da ima mlad avtor enak priimek kot eden od starejših, že bolj prepoznavnih novinarjev, potem ni le malo verjetno, temveč skoraj gotovo, da sta v sorodu. Najverjetneje v prvem kolenu.

Takih primerov je precej. Navedel bom le nekatere, toda brez imen. Prvi primer: novinarka je dobila službo v notranjepolitičnem uredništvu, njen mlajši brat je postal športni novinar, oče je bil že vrsto let uveljavljen in poznan novinar, ki pokriva zunanjou politiko. Vsi trije so zaposleni v istem mediju. Drugi primer: mama je urednica, njen partner je bil eden vodilnih urednikov, hčerka pa je postala novinarka v gospodarskem uredništvu. Spet vsi trije v istem mediju. Tretji primer: sin ni imel ustrezne izobrazbe in so ga v mediju najprej zaposlili kot vzdrževalca elektronskih naprav, da so ga lahko kmalu zatem interno povišali v komentatorja. Mama je bila novinarka in urednica, očim vpliven urednik istega medija. Tudi oče je poznan novinar. Pozneje je sin postal odgovorni urednik enega od slovenskih medijev in kmalu zatem upokojenemu očimu dodelil kolumno na elitnem mestu.

Takšnih primerov je v večini slovenskih medijev še veliko. O tem, kakšne so posledice nepotizma na profesionalnost novinarskega dela,

vključno z nepristranskostjo, v novinarskih krogih doslej ni bilo nobene razprave.

V resnici pa je dolgoročen vpliv nepotizma na profesionalnost in neodvisnost novinarjev in medijev uničujoč. V že tako občutljivo medijsko okolje, kjer se stikajo informacije, vplivi in pritiski mnogih družbenih podsistemov, namreč vnaša še družinske, klanovske odnose ter od znotraj razgraje profesionalna merila in etiko. Hkrati vodi v negativno kadrovsko selekcijo, saj je družinsko poreklo velkokrat pomembnejše od sposobnosti.

To velja zlasti takrat, ko so novinarske družine zaposlene v istem mediju. Kadar so člani iste družine zaposleni v konkurenčnih medijih, so ti problemi lažje obvladljivi, povečajo pa se lahko izzivi glede varovanja informacij, spoštovanja konkurenčnih klavzul in podobno.

Ob tem v nekaterih medijih obstajajo bolj ali manj skrite napetosti med raznimi družinskim "klani". Vzpostavlja se in razpadajo različna zavezništva. Hkrati privilegiran vstop v poklic dobivajo posamezniki, katerih glavna odlika je praviloma zgolj ta, da so rojeni v pravi "novinarski" družini. Mnogim drugim, ki bi bili morda primernejši za novinarstvo, je vstop v poklic otežkočen ali onemogočen.

Kako razdiralno lahko delujejo družinske mreže v mediju, pokaže preprost primer. Le kako naj na primer urednik nekega uredništva kritizira slabo napisan članek novinarja, sicer sina njemu nadrejenega odgovornega urednika? Vsak novinar ima pač kdaj slab dan. Če ne bi bilo družinske vezi med novinarjem in odgovornim urednikom, bi urednik lahko zgolj profesionalno in strokovno opravil svoje delo. Toda kaj če urednik pomici, da mu lahko strog odnos ali kritika škodi pri nadaljnji karieri? Ali da bo sin potem kakor koli vplival na očeta, ki je njegov neposredno nadrejeni? Mar ni potem takem zanj ugodneje imeti čim boljše odnose najprej s sinom, in potem še z očetom?

V trenutku, ko se sploh pojavijo taki pomisleki, družinske vezi že podrejo pravo strokovno uredniško presojo. Zahtevno profesionalno delo, kot je urejanje medija, zato postane še bolj zahteven proces, poln čudnih lokalnih, družinskih, klanovsko diplomatskih spremnosti.

Družinski člani so tudi pogosteje privilegirani pri mnogih poklicnih zadolžtvah, napredovanjih in hkrati sprejemajo informacije iz profesionalnega socialnega omrežja svojih staršev, ki s tem hote ali nehote vplivajo na njihovo novinarsko delo.

Ena od škodljivih posledic je tudi ta, da novinarji, ki jim je bil novinarski poklic na nek način podarjen ali so ga "podedovali", pogosto niso pripravljeni na profesionalno tveganje in se izpostavljati za poklic, medijsko svobodo in javni interes. Pogosto so sicer pretirano samozavestni do drugih novinarjev znotraj istega medija, saj so zavarovani z vplivom svojih staršev in drugih "botrov", toda v resnici sami niso bili sposobni pridobiti prve zaposlitve na zahtevnem medijskem trgu delovne sile. Verjetnost, da

se bodo te zaposlitve oklepali za vsako ceno, in ne bodo pripravljeni česar koli tvegati, je zato večja.

Za nepristransko pisanje mora posamezni novinar v Sloveniji, kjer so nepregledno prepletena in zavozlana nešteta socialna omrežja vseh vrst, pogosto tvegati. Toda imeti lastno mnenje in ga odločno zagovarjati, je praviloma pot v "težave" in izločenost iz omenjenih družinskih in drugih novinarskih navez.

Večkrat sem bil, na primer, zlasti v obdobju, ko sem petnajst let pisal za Delo in Večer, deležen "prijaznih in dobronamernih" nasvetov bolj izkušenih kolegov in urednikov, kako moram paziti, da se ne bom komu zameril s svojim pisanjem in nastopanjem. Da moram bolj poslušati in razumeti, kaj je prav. Da ne smem prestopiti neke nevidne črte, ki se je je večina bolj ali manj držala.

Vendar biti novinar v resnici ne pomeni, da je treba skrbeti, da si vsem všeč, temveč ravno obratno. Novinar mora biti pač avtonomen in samostojen posameznik s hrbtenico in s čim boljšo izobrazbo. Zlasti mora biti pripravljen za resnico tvegati. Včasih tudi svojo osebno svobodo ali življenje. Tvegati "varno" oziroma "podedovano" službo je v Sloveniji še najmanj, toda mnogo jih ne doseže niti tega praga.

OBVEŠČEVALNE IN DRUGE TAJNE NAVEZE

Ko k opisani družinski dinamiki v slovenskih medijih dodamo še politična omrežja ter sodelovanje novinarjev s tajnimi službami, se izkaže, da je prostor za nepristransko, profesionalno in kritično novinarstvo še bolj omejen.

Javnost je pred časom presenetilo razkritje, da je bil dolgoletni odgovorni urednik osrednjega slovenskega časnika Delo tajni sodelavec Službe državne varnosti. Za tajno službo je v času svojega dopisniškega dela v prejšnjem režimu pisal obveščevalna poročila iz tuge države, iz katere je sicer poročal. Drugače rečeno, poleg časnikarskega dela je opravljal še vohunske posle.

Ob tem se seveda zastavlja samoumevno vprašanje, ali je urednik ohranil stike s tajno službo tudi v času, ko je vodil osrednji časopis? Na to vprašanje lahko odgovori le ta urednik sam.

Sem pa kot novinar, ki je pet let delal na časniku Delo in ob tem po-krival ravno delo obveščevalnih in varnostnih služb, spoznal vsaj še dva novinarja istega časnika, ki sta bila očitno sodelavca tajnih služb. Po naključju ali ne, oba iz uredništva kronike. Skoraj zabavno je bilo, ko me je eden, ravno v prvem tednu dni po nekem škandalu, presenetljivo povabil na kavo, čeprav prej nikoli nisva spregovorila več od prijaznega pozdrava ob mimobežnem srečanju. Ko me je začel prav očitno in amatersko izprашevati o podrobnostih, kako in kje sem dobil informacije za članek, sem se samo nasmehnil in mu seveda zamolčal vse pomembne informacije. Ko

sem pri svojih virih preverjal, zakaj se ta novinar zanima zame, so potrdili, da so v obveščevalni agenciji aktivirali svoje ljudi, da poskušajo čim več izvedeti o meni in mojem novinarskem delu, zlasti o tem, kako pokrivam delo Slovenske obveščevalno-varnostne agencije.

Drugi "junak", legendarno pero Delove kronike, ki se je ukvarjal s častitljivimi vizualnimi in fizičnimi konjički, je bil bolj spreten in zvit. Nikoli ni pristopil do mene. Niti se nisva osebno poznala, čeprav sem si ga v bistvu kot markantno in vsestransko zanimivo osebnost sam žezel spoznati. Toda v ozadju je skrivoma zbiral informacije o meni in poročal naprej.

Koliko je še tovrstnih primerov prikritega dela za dodatne naročnike iz vrst tajnih služb v slovenskih medijih, verjetno ne bo nikoli razkrito. Nesmiselno se je namreč slepiti, da takšne "dvoživke" med novinarstvom in vohunstvom ne obstajajo. Mnogo jih je tudi v drugih demokratičnih državah in medijih z daljšo tradicijo.

Poleg neformalnega vpliva na uredniško politiko, na kadrovanje in vrsto drugih nalog, ki jih opravljam med mediji, pa lahko tovrstno poseganje države v medije preko obveščevalnih služb in s pomočjo voljnih novinarjev in urednikov vodi tudi v objavo naročenih člankov oziroma v pravo propagando.

S kolegom Matejem Šurcem sva ob preiskovanju trgovine z orožjem za trilogijo *V imenu države* odkrila dokumente, ki potrjujejo, da sta časnika Delo in Dnevnik leta 1991 objavljala naročene članke o Poljski. V njih so "zaradi višjih interesov" po ponesrečenem poskusu menjave dinarjev za nemške marke za nakupe orožja, to vzhodnoevropsko državo namerno prikazovali kot leglo kriminala in korupcije. Kdo so bili posredniki med tajno službo in mediji, nama ni uspelo ugotoviti, niti tega nisva preiskovala. Članki iz časopisov so bili sicer sestavni del dokumentacije ministrstva za notranje zadeve kot dokaz uspešnega delovanja pripadnikov tajnih služb.

Novinarska nepritranskost je ob tem verjetno zadnja ali neobstoječa etična dilema in zadrega, s katero se ukvarja tisti novinar ali urednik, ki na skrivaj sodeluje s tajno službo.

POLITIČNA IN DRUGA PROPAGANDA

Osebne povezave novinarjev s politiki in oglaševalskimi agencijami so dodatna razsežnost, ki pomembno vplivajo na pritranskost. Prav tako prijateljski odnosi in prijateljske skupine med samimi novinarji.

"Poznanstvo" ali "prijateljstvo" je po lokalnih običajih pogosto dovolj velik razlog za to, da posameznik prekrši, zanemari ali spregleda profesionalna etična merila. In rajši zamiži na eno ali obe očesi v službi, kot da bi nekomu odkrito izrekel kritiko ali pohvalo ter se zameril svoji družbeni okolici. V tem primeru namreč tvega izločitev ali podobne sankcije. Redki so posamezniki, ki so se pripravljeni izpostaviti z nasprotnim mnenjem, saj

jih tiha večina novinarjev pod vodstvom mnenjskih vodij v prijateljski sku-pini praviloma dokaj hitro ignorira, utiša in zavrže.

Na ta način se na mikro ravni vzpostavlja in obnavlja sistem socialne kontrole, ki kaznuje tiste, ki ne spoštujejo nepisanih, a veljavnih pravil. Obenem varuje tiste, ki ne dosegajo povprečja. Pri tem stanje v sloven-skem novinarstvu verjetno ni dosti drugačno kot v drugih poklicih v Sloveniji, saj socialni kontroli zaradi majhnega števila prebivalstva pač ni mogoče uiti.

Družinske povezave, sodelovanje s tajnimi službami ter poznanstva ali prijateljstva s politiki in poslovneži ter drugimi novinarji so torej med pomembnimi razlogi za pristranskost slovenskih medijev.

Posebej pristranska pa je skupina medijev in posameznih novinarjev, ki sodijo v krog Slovenske demokratske stranke (SDS) in rimskokatoliške cerkve. Gre za Reporter, Demokracijo, Politikis, Družino, Ognjišče in še kakšen medij ter vrsto posameznih novinarjev, ki so zaposleni v javnih in drugih zasebnih medijih. Ti mediji in novinarji v resnici ne sledijo javne-mu interesu, temveč ožjemu, strankarskemu in cerkvenemu interesu. Njihovemu delu bolj kot novinarstvo ustreza poimenovanje – politična propaganda.

Razširjanje tovrstnih informacij seveda ni sporno, saj svoboda tiska kot ustavna kategorija vsakomur omogoča, da lahko tiska in razširja katere koli informacije. Tudi najbolj pristranske in lažnive. Pomembno pa je takšne primere poimenovati s pravim imenom. Po mnenju avtorja se v zgor-raj naštetih slovenskih medijih bolj kot novinarstvo v resnici izvaja prikrita politična propaganda. To pojasni mnoge primere pristranskosti, neetične-ga in neprofesionalnega ravnanja v omenjenih medijih.

Tudi posamezne novinarje, ki so že dlje časa izrazito naklonjeni SDS in so zaposleni v drugih večjih medijih – pogosto so člani ali voditelji civil-no-družbenih organizacij, za katerimi se skriva ista stranka ali cerkev – vo-dijo motivi, ki niso zgolj profesionalni.

Na primer. V enem od časnikov, za katerega sem pisal, smo bili za-posleni pogosto nezadovoljni s plačilom in zato marsikdo ni delal količin-sko toliko, kot bi lahko. To je prišlo do izraza zlasti v poletnih mesecih, ko je nastopil čas dopustov in so časniki prešli na poletni koncept z manj časopisnimi stranmi, za katere je bilo potrebno manj novinarskega dela v uredništvu. Toda nenavadno je bilo, da so posamezni novinarji, ki so bili naklonjeni SDS, ravno takrat zaznali svojevrstno priložnost in izbrali dru-gačno pot.

Medtem ko se večina med vročim poletjem ni ravno pretegnila pri delu, v času ko je bil celotni državni aparat na dopustu, so oni trdo, kot ob-sedeni, garali iz dneva v dan in skoraj sami polnili časopisne strani. Seveda večinoma z besedili, ki so bila praviloma pristranska v prid priljubljene po-litične stranke.

Urednikom je bilo seveda všeč, da je nek novinar tako zagnano delal in napisal velike količine besedila. Vprašal sem se, le kaj je tem kolegom? Zakaj tako izstopajo in zakaj se edini tako trudijo? A sem kmalu spoznal, da jih k neverjetni poletni delavnosti žene še nekaj drugega kot zgolj sporočanje v javnem interesu.

Poleti se jim je pač vedno ponudila odlična priložnost, da zapolnijo časopisne strani s pristranskimi besedili v korist priljubljene stranke. Kar se je potem skoraj vedno tudi zgodilo.

PRISILNA MENJAVA GENERACIJ V OBDOBJU 2006–2008

Po zmagi SDS na volitvah leta 2004 je slovensko novinarstvo doletel svojevrstni labodji spev, ki ga je vodja te stranke napovedal že v začetku devetdesetih let. Prvo leto po volitvah so se v desni koaliciji posvečali prevzemu vzvodov oblasti v najpomembnejših podjetjih v državni lasti, v letu 2006 pa je kadrovski sunek doletel skoraj vse medije v državi. Pri tem so umazano vlogo odigrali novinarji iz medijev, ki so bili blizu SDS in ki so čez noč postali uredniki najpomembnejših medijev v državi. Cenzura in politični pritiski vse do najnižje ravni so politično pristranskost postavili na piedestal. Politična pristranskost je postala norma in zapoved. Vsi, ki se niso strinjali, so bili šikanirani, odrinjeni ali so morali oditi.

O političnih posegih prve Janševe vlade v medije je bilo že mnogo napisanega. Na tem mestu bi rad opozoril le na posledico, ki je verjetno dolgoročno prizadela slovensko novinarstvo. Ob grobem posegu politike v medije je bilo namreč najbolj usodno to, da je prišlo do prisilne menjave generacij.

Prej je v marsikateremu mediju obstajal formalni ali neformalni sistem, v katerem so se mlajši novinarji učili od starejših, ki so kot mentorji prenašali svoje izkušnje in znanje na nove generacije.

Leta 2006 pa je bila srednja generacija novinarjev in urednikov, ki je bila v najboljših letih, in ki bi morala največ vrnilti slovenskemu novinarstvu, zaradi političnih interesov na silo odstranjena. Mnogi izkušeni uredniki so bili na hitro zamenjani. Številni odlični pisci so bili odrinjeni na obrobje.

Namesto njih so prišli mladi in nadebudni novinarji, ki so brez potrebnih izkušenj in znanj prevzeli najodgovornejša uredniška mesta ali postali komentatorji in kolumnisti. Če so imeli ob tem še politične simpatije do vladajočih strank, je bilo toliko bolje zanje in njihove kariere.

Ti mladi uredniki in novinarji so izkoristili "življenjsko priložnost", ki jim jo je ponudila prva Janševa vlada in so se utrdili na pomembnih mestih v slovenskih medijih. Mnogi jih zasedajo še danes. Profesionalna in strokovna raven poročanja in komentiranja je zato temu primerna. Nepristranskost oziroma pristranskost tudi.

Slovensko novinarstvo je zaradi politično vsiljene nasilne menjave generacij opazno nazadovalo in v kratkem obdobju izgubilo mnogo let znanja in izkušenj.

NAMESTO SKLEPA

Za kakovostnejši oris slabega stanja v slovenskih medijih bi bilo torej treba podrobneje analizirati socialna omrežja novinarjev. Brez globljega vpogleda v osebne, družinske in prijateljske povezave posameznih novinarjev natančne analize stanja verjetno ni mogoče narediti. Hkrati bi lahko osebne povezave verjetno pokazale vir pristransnosti posameznih novinarjev. Še posebej zato, ker so za marsikaterega novinarja družinski nasveti, navodila šefov tajnih služb ali predlogi "prijateljev" pomembnejši kot nepristransko in profesionalno pisanje v javnem interesu.

Slovenski novinarji so zaradi slabih navad iz preteklosti v zadnjem času prepogosto padli na izpitu. V obdobju, ko je Slovenija po mnenju mnogih v najhujši gospodarski in moralni krizi, je v hudi krizi tudi njeno novinarstvo. Po lastni krivdi oziroma zaradi prevladujočih vrednot, ki ne ustrezajo več sodobnemu času.

Tanja Starič

Pristranost slovenskih medijev

Dejstvo je, da popolne objektivnosti v medijih ni. Njihova usmeritev je odvisna od lastnikov, ki postavljajo uprave in urednike, pa tudi od ključnih novinarjev, mnenjskih voditeljev. Če je lastništvo medija transparentno, je praviloma jasno razvidna tudi uredniška politika. Čeprav časopis ustvarjajo uredniki in novinarji, je večina »odklonov«, ki jih javnost zaznava v medijih, posredno posledica dejstva, da po več kot dvajsetih letih tranzicije v Sloveniji nimamo strateških lastnikov medijev.

Vprašanje, ali in v kolikšni meri so ustvarjalci medijskih vsebin neobjektivni, navijaški, pristranski je torej bolj kompleksno, kot je videti na prvi pogled. V Sloveniji imamo – če govorimo o tradicionalnih medijih – v grobem tri vrste lastništva.

RTV SLOVENIJA

RTV Slovenija je javni servis; ko govorimo o novinarskem delu – torej informativnih programih – za zavod veljajo drugačna, strožja pravila kot v drugih medijih. Ključna zaveza je prav objektivnost in nepristranskost.

Prvih petnajst let po osamosvojitvi je bila nacionalna radijska in televizijska hiša najmočnejši medij v državi in je zato postavljala novinarske standarde. Čeprav je v osemdesetih veljala za »trdnjavo režima«, se je v letih pred osamosvojitvijo vpliva starega režima v veliki meri otresla. Po prvih večstrankarskih volitvah je zlasti v informativnem programu TV Slovenija, prišlo tudi do precejšnje menjave generacij; svoj novi položaj v spremenjenem medijskem prostoru je tudi nacionalka (Televizija in Radio) skušala vzpostaviti s prevzemanjem tradicije do oblasti kritičnega novinarstva alternativnih medijev iz osemdesetih let. Nova Demosova oblast je to držo razumela kot pristranskost novinarjev in urednikov iz časov starega režima in je videla rešitev v kadrovskih menjavah. Tako je med prvim prenosom seje parlementa Janez Janša na govornici zagrozil z »labodnjim spevom« televizijskih urednikov, kar je pripeljalo celo do stavke novinarjev TV Slovenija.

Očitki o (politični) pristranskosti pa so prihajali tudi iz drugih strank, ki so javni zavod prav tako razumele kot servis politike. Uredniki in novinarji so bili pod velikimi pritiski, stranke pa so svoj vpliv uveljavljale na vse načine, preko programskega sveta in skozi neformalne kanale. Ko se je izkazalo, da vseh urednikov in ključnih novinarjev ni mogoče zamenjati, se je vodstvo, da bi se ubranilo nenehnih pritiskov politike, potihem začelo uvajati princip zloglasnega uravnoteževanja. To pomeni, da uredniki ne-

posredno ne posegajo v prispevke, pač pa selekcijo naredijo kar med novinarji, s tem, ko izberejo avtorja prispevka – s predpostavko, da bodo levo usmerjeni novinarji bolj prizanesljivi do levih strank in bolj neusmiljeni do desnih in obratno. Novinar, ki po mnenju urednika, ali še huje, politične stranke, ni bil primeren, določenih dogodkov preprosto ni pokrival. Po ključu leva – desna so bili izbrani celo voditelji pogovornih oddaj.

Novinarji so tovrstno »uravnoteževanje« sprejeli z osuplostjo in jezo, vendar ne takrat niti kasneje nikoli niso bili dovolj enotni, da bi se tej praksi uprli. Resnici na ljubo so imeli tudi sami veliko težav. Časa, da bi se razvilo pravo preiskovalno novinarstvo, preprosto ni bilo dovolj, zaradi hitre menjave generacij so tudi manj izkušeni zelo kmalu opravljni najzahtevnejša novinarska dela. V prvih letih, do sprejema Kodeksa RTV Slovenija, ki velja še danes, so bili nekateri med njimi v pomanjkanju časa in v želji po ekskluzivnosti tudi žrtve manipulacij političnih in lobističnih skupin. To je bil čas številnih anonimik, ostrih zakulisnih političnih obračunov. Tudi novinarji nacionalne RTV imajo seveda vsak svoje prepričanje in vrednostni sistem, vendar je bilo primerov zavestne manipulacije, navijaštva in pristranskosti malo ali jih sploh ni bilo. Že zato, ker je njihovo delo javno in predmet nenehnega ocenjevanja javnosti. Je pa takrat Dnevnik TV Slovenija objavil tudi nekaj »ekskuzivnih« zgodb in afer, temelječih na anonimnih virih, ki jih kasneje dejstva niso potrdila.

Junija 2000 je Svet RTV sprejel *Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV*, krajše *Kodeks RTV*. Ta med drugim določa, da je novinar dolžan preveriti vse informacije in objaviti različne vidike določene zgodbe. Sicer nujno in samoumevno določilo pa se je kasneje izročilo v iskanje druge plati zgodbe za vsako ceno. Resnica se je v poplavi izjav in protiizjav, dejstev in nasprotnih dejstev, v bolj zapleteni zgodbah preprosto izgubila.

Tipičen primer je poročanje o izbrisanih. Ta tema je bila politično občutljiva, saj del politike problema izbrisanih ni priznaval. Zato nacionalna TV o njej ni zavzela jasnega stališča. To ne pomeni, da izvrstnih prispevkov – tudi kritičnih dokumentarcev – na to temo ni bilo. Vendar so bili praviloma »dopolnjeni« z drugim izdelkom drugega avtorja, ki je predstavljal nasprotno stališče. Primer je razjasnilo šele evropsko sodišče za človekove pravice, dvajset let kasneje in šele takrat so to stališče nedvoumno prevzeli tudi vsi vodilni mediji, vključno z javno televizijo.

Danes nacionalna TV po gledanosti ni več največji in najvplivnejši medij v Sloveniji. Številne napake iz preteklosti, tudi uravnoteženje vsebin, gostov in novinarjev skuša popraviti. A je, po drugi strani, še vedno v središču navzkrižja političnih in gospodarskih interesov in zato ni sposobna preboja in tekme s konkurenco. Problem nacionalne RTV ni pristranskost – čeprav je v različnih obdobjih in pri različnih avtorjih tudi ta očitna –, ampak da v slovenski družbi nikoli nismo dosegli konsenza, zakaj javni servis sploh potrebujemo. Zato jo poskuša zlorabiti pač tisti, ki to možnost ima;

ne samo politika, ampak tudi druge interesne skupine, ki imajo svoje predstavnike v Svetu in med nadzorniki RTV.

MEDIJI V DOMAČI ZASEBNI LASTI, KI SO NASTALI PRED LETOM 1991

Načelo uravnoteženja se je preneslo tudi na druge vplivne medije, zlasti elektronske. Manj pa na velike dnevne časopise (Delo, Dnevnik, Večer), ki imajo bolj jasne politične in vrednostne usmeritve. Ti so po tem, ko so novinarji prodali svoje lastniške deleže, dobili različne znane lastnike. Toda po letu 2005 sta bila dva velika dnevnika, Delo in Večer, oba načeloma levo liberalna, tarči prevzema takratne oblasti. Oba sta tako doživel poskus »uravnoteženja« kolektiva in spremembe uredniške usmeritve. Čeprav sta oba poskusa propadla, sta imela hude posledice na razvoj obeh medijev, ki sta v časih tektonskih sprememb in pospešene digitalizacije močno zaostala v razvoju. In, kar je najbolj zaskrbljujoče, oba še danes nimata strateških lastnikov.

Politična desnica, torej SDS, ki slovenski medijski prostor razume kot sovražen, pristranski in deformiran, je sicer ta problem reševala tudi drugače, z ustanavljanjem novih medijev. Toda poskusi, denimo ustanovitev dnevnika Jutranjik, večinoma niso bili uspešni. Tudi napad na že uveljavljene dnevниke je propadel, ker – podobno kot v nacionalni RTV – vseh novinarjev in urednikov preprosto ni bilo mogoče zamenjati. So pa bili vsebinski posegi v članke in komentarje po pričevanju novinarjev brutalni in so povzročili razsulo v kolektivu, padec naklade časopisa in odhode novinarjev v druge medijske hiše.

SDS še vedno uveljavljenim dnevnikom očita pristranskost, pisanje po nareku politične levice in njihovih finančnih krogov. To naj bi dokazovali komentarji, pa tudi izbor tem in sogovornikov. Tudi če bi se lahko strijnali, da med mnenjskimi voditelji prevladujejo levo in liberalno usmerjeni pisci, zagotovo ne drži, da so novinarji in uredniki enoumni sledilci ene politične opcije. Pahorjeva (leva) vlada je od začetka mandata doživel vsaj enako število ali celo več kritičnih zapisov kot Janševa pred njo. Tudi če so v nekaterih aferah v etabliranih medijih vidni prstni odtisi prinašalcev informacij, novinarji upoštevajo načela kodeksa, po katerih morajo preverjati dejstva in predstaviti tudi drugo plat zgodbe. To ne pomeni, da so vse zgodbe, ki jih objavljo veliki dnevni dobre, temeljito preverjene in da napak ni. Prej nasprotno. Vendar pa članka, ki bi temeljil na navedbah enega samega vira, uredniki v resnih časopisih ne bi pustili v tisk.

Odkrito pristranskih in navijaških člankov za eno ali drugo politično opcijo, še posebej po tem, ko je po izbruhu krize kredibilnost politika padla na dno, v slovenskem resnem tisku praktično ni. Zaradi poplave različnih medijev in interneta tudi ni nobene možnosti, da bi katero od velikih ali manjših afer zamolčali. Dogaja se, da novinar piše zgodbe z vnaprej izdelanim mnenjem, ne da bi upošteval argumente nasprotne strani.

Toda če objavi dokazljivo neresnico, tvega svoj ugled in dobro ime, saj ga bodo zanesljivo nemudoma na laž postavili konkurenčni mediji.

Vseh teh varovalk strankarski mediji – pa tudi številni tabloidi – nimajo. Zgodbe pišejo z očitnim ciljem, v korist »naročnika«, dejstva (citate, številke) uporabljajo po potrebi, zgolj za potrditev osnovne teze. Za tovrstne medije je značilno tudi, da v člankih redno obračunavajo s kolegi, ki ne delijo njihovega političnega prepričanja. Metode, ki jih uporabljajo, so silno brutalne, saj ne polemizirajo z vsebinami člankov, ampak izpostavljajo poreklo novinarjev, izobrazbo, družino in prijatelje.

Razen SDS, stranke v zadnjih letih neposredno ne napadajo medijev. Kar ne pomeni, da so z njimi zadovoljne in da ne obračunavajo z nenaklonjenimi novinarji. V zadnjem času za to največkrat uporabljajo splet. Za žaljivimi anonimnimi komentarji pod članki – zlasti s tistimi s politično vsebino – se največkrat skrivajo kar člani ali simpatizerji strank.

Za komuniciranje z mediji in za poskuse vplivanja na njihovo vsebino pa politika, predvsem pa njihova omrežja, ki so bolj anonimna, a imajo od moči določene stranke velike koristi, uporabljajo bolj sofisticirane načine. Lahko jih razvrstimo v tri skupine.

1. *Neposredni vpliv* – zlasti klici tiskovnih predstavnikov in drugih članov strank (redkeje to počnejo politiki) urednikom ali posamičnim novinarjem s predlogi, kateri dogodki in na kakšen način naj bodo zabeleženi v določenem mediju. Tu je edini filter avtonomna država urednikov in novinarjev, ki presojajo, kaj je vredno novinarske obdelave.

V ta sklop sodijo tudi popravki, ki jih po zakonu o medijih (t.i. Grimsov zakon) časopisi, pa tudi elektronski mediji morajo objaviti, tudi če ne gre za demanti ali za prikaz nasprotnih dejstev. To je zagotovo huda oblika pritiska na avtorje, zlasti ko gre za komentarje ali mnenjska besedila. Povzroča, da so novinarji bolj pazljivi in zadržani pri izražanju svojih mnenj in se izogibajo vrednostnim sodbam. V skrajni obliki – če so pritiski močni in če novinar nima uredniške podpore – vodi do avtocenzure.

2. *Posredni vpliv* – novinarjem in urednikom skušajo posredniki, navadno plačani lobisti, »prodati« zgodbe, ki so ali prijazne do njihove politične opcije ali blatio njihove nasprotnike. Tudi v tem primeru je ključna uredniška presoja; če je zgodba resnična, je lahko namig dobra iztočnica za preiskovalno delo. Problematični pa so zlasti spletni portalni, ki zgodbe ne preverjajo, ampak strankarske in lobistične »spine« in polresnice prodajajo kot rezultat preiskovalnega novinarskega dela. Čeprav je njihov domet omejen, novinarjih resnejših mediev njihove zapise preverjajo in iz njih ustvarjajo zgodbe, ki nato dosežejo širši krog bralcev, gledalcev in poslušalcev.

3. »*Prijateljski vpliv* – to je problem zlasti v Sloveniji, kjer se zaradi majhnosti prostora »vsi poznamo«. Tiskovni predstavniki, lobisti, podjetniki, pa tudi politiki sčasoma navežajo prijateljske stike z novinarji in na ta način vplivajo na ton njihovega poročanja in komentiranja. Še zlasti so v težav-

nem položaju lokalni dopisniki, ki živijo v okolju, o katerem pišejo. Navzkrižju interesov bi se, ko gre za bolj zapletene zgodbe ali afere, načeloma lahko izognili le tako, da bi se novinar, ki je zasebno povezan s svojim virom, izločil iz pisanja zgodbe. Vendar so takšni primeri zelo redki.

MEDIJI V TUJI ZASEBNI LASTI

Gre za medije, ki so v Sloveniji zelo vplivni (Pro plus, Finance, Žurnal 24). Imajo jasno uredniško usmeritev, do političnih strank skušajo nastopati kolikor je le mogoče nepristransko. Ključni cilj lastnikov je dobiček, zato se slovenskim političnim zdraham skušajo izogniti, obenem pa o njih obilno poročajo, saj to prinaša višje gledanosti, poslušanosti in branosti.

Pristop teh medijev je izrazito kritičen, v skladu s prevladujočim mnenjem državljanov, ki po vseh ankетah vlado, parlament, stranke uvršča na dno priljubljenosti in zaupanja. Toda ravno dejstvo, da ne delajo razlik, hkrati pa skušajo ugajati čim širšemu okusu ciljne publike, lahko pripelje do »vseenosti« – torej vsi so enaki, vsi so slabi, nevredni zaupanja. Kar enako kot v politično opredeljenih medijih, ki odkrito navijajo za eno ali drugo opcijo, zabriše realna družbena razmerja ali jih vsaj močno poenostavlja.

V medijih, ki se preživljajo izključno z oglasi in katerih glavni cilj je dobiček, bi bil sicer lahko večji problem pritisk velikih oglaševalcev. Ti lahko preko poslovnega dela medija dosežejo, da se o določenih problemih ne piše ali pa da se produkt ali podjetje prikrito oglašuje. To se brez dvoma že dogaja v manjših komercialnih medijih, medtem ko v večjih in bolj vplivnih takšne prakse zanikajo.

Seveda pa se tudi v medijih, ki imajo strateške lastnike in jih ne pretesa vsakokratna menjava oblasti, vse začne in konča pri urednikih in novinarih. V zadnjem času je zaradi padca prihodkov prav v teh medijih prišlo do precejšnjih kadrovskih pretresov, tudi odpuščanj. Če pa bodo pomembne procese v družbi in najbolj zapletene zgodbe pripravljali le neizkušeni novinarji, ki ne poznajo konteksta, dejstev in okoliščin iz preteklosti, potem lahko napake, pomanjkljive informacije, pa tudi pristransko poročanje tudi v resnejših slovenskih medijih postanejo pravilo in ne izjema.

Ranka Ivelja

Kako narediti afero in pri tem ostati resen

Medijska pristranost¹ ima marsikaj skupnega z Mlečno cesto. Ni ji mogoče določiti resničnih razsežnosti. Opazovana od daleč je povsem nekaj drugega kot opazovana od blizu, recimo z očmi uporabnika medijskih informacij, ki ga vsebina zadeva. Povezana je s številnimi miti. Čeprav se o njej veliko govorji, jih je malo, ki v resnici razumejo neštete silnice, ki jo (so)oblikujejo.

Novinarska pristranost, ki v svoji družbeno najbolj razdiralni različici nastopa kot politična pristranost, je v večini primerov posledica velikanskega števila prepleteneh vzrokov, ki na novinarja/urednika delujejo na zavedni in nezavedni ravni. Ti vzroki segajo od programske usmeritve medija, lastnikovega/urednikovega/novinarjevega poznavanja in zavezanosti profesionalnim normam poklica in izobraženosti, do pogojev dela, med katerimi sta zelo pomembna stalnost zaposlitve in čas, ki ga ima novinar za pripravo prispevka. Prav ta dva pogoja dela novinarjev sta v (sedanjem) krizi zelo na udaru.

Vse več je urednikov in celo novinarjev, ki ne „razumejo“, da je lahko novinar do virov ali same tematike, ki jo obdeluje, nepristran le, če ima dovolj časa, da se v zadevo poglobi in jo razume, in če ima varno zaposlitve, ki mu dovoljuje avtonomnost. Če mora biti zelo hiter in zelo produktiven v razmerah prekarnosti, je pristranost, pogosto tudi nehotena, neizogibna.

Pomemben faktor pristranosti je sama forma. Na primer: komentar o povojnih pobojih ali politični situaciji je lahko napisan z veliko mero odločenosti avtorja, da bo imel enako distanco do vseh strani, a je na koncu vendarle pristranski ali z razlogom dojet kot pristranski, ker v razmeroma kratkem prispevku ni nikoli mogoče navesti vseh dejstev in argumentov, ki so stališče sooblikovali. Novinarska (ne)pristranost je zato tesno povezana s politično kulturo, ki predpostavlja izobraženega, dobro informiranega in etičnega uporabnika medijskih informacij. V idealnih razmerah bi bralec komentarja svoje mnenje kdaj lahko izrazil takole: odličen komentar, vendar se z izraženimi stališči v njem absolutno ne strinjam. To se po mojih izkušnjah in izkušnjah novinarskih kolegov ne zgodi tako rekoč nikoli.

Novinarska pristranost je povezana s številnimi miti. Eden najbolj razprostranjenih, ki jih učinkovito razširjajo zlasti predstavniki političnih centrov moči, je, da novinarji/uredniki neposredno prejemajo ukaze od

¹Ker je medijska pristranost v največji meri odvisna od novinarske (novinarjeve) pristranosti, bom uporabljala ta izraz.

vrhov v strankarskih ali lobističnih centralah oz. od njihovih izpostavljenih predstavnikov in kot nekakšni vojaki-sozaročniki uresničujejo na drugem mestu jasno določene cilje. Sistem političnega vplivanja oziroma pritiskanja na novinarja je v resnici veliko bolj kompleksen in veliko bolj perfiden. Nezadostno izobraženi, moralno oziroma osebnostno nerazviti, a ambiciozni novinarji »gospodarjevo« željo najpogosteje uganejo. Ko jo uganejo, so povaljeni/nagrajeni, tako se vzpostavlja začarani krog vplivanja oziroma novinarske korupcije, ki ne predpostavlja neposrednega plačevanja novinarskih storitev. Tak novinar pogosto tudi sam sebi verjame, da res tako misli, kot je napisal oz. povedal. Okolje, v katerem deluje, to njegovo samoprevaro ojačuje. Od tod primeri novinarsko sfabriciranih afer, ki krožijo od medija do medija, ne da bi se komurkoli zdelo potrebno preveriti, ali je v njih kaj dokazane, preverjene resnice. (V nadaljevanju bom opisala eno od takih afer.)

Tiste, ki »gospodarjeve« želje ne prepoznajo ali pa se zavestno uprejo temu, da bi jo izpolnili, utegnejo doleteti drobne in manj drobne težave. Ko bodo, na primer, v medijski hiši podaljševali pogodbe o zaposlitvi za določen čas, je nekaterim ne bodo podaljšali, nekateri ne bodo napredovali, nekateri bodo dobili v »pokrivanje« manj odmevna področja... En sam primer tovrstne degradacije, formalno utemeljene s povsem drugimi razlogi, bo deloval »preventivno« oziroma zastraševalno, ne da bi kdorkoli zastraševanje predlagal, ukazal ali kot takšno izvedel. Bolj kot s politično analizo bi procese novinarskega dela, ki vodijo v pristranskost, lahko torej pojasnili s psihološko analizo.

Novinarsko pristranost je zlasti, ko gre za politično pristranost, praviloma težko dokazati, ker je težko objektivno določiti, kaj je pristrano in kaj nepristrano. Povsem nepristrani uporabnik medijskih vsebin ne obstaja. Tudi zato je vedno nekoliko tvegano dokaz(ov)ati, da je novinar ravnal tako, kot je ravnal, iz nagibov, ki niso združljivi z novinarskimi etičnimi normami. V *Kodeksu novinarjev Slovenije* zato ni člena, ki bi, na primer, kodificiral politično pristranost novinarja. A to ne pomeni, da določila kodeksa ne varujejo pred politično in vsakršno drugo pristranostjo novinarja. Prvih šest členov, ki so tudi med najbolj kršenimi, je v tem smislu zelo pomembnih.

Če novinar preverja točnost zbranih informacij (1. člen), če se izogne osebno žaljivemu predstavljanju podatkov (2. člen) in če si pri objavljanju informacij, ki vsebujejo hude obtožbe (sume storitve kaznivega dejanja, korupcijo, osebno zavrnja dejanja ...), pridobi odziv tistih, ki jih te informacije zadevajo (3. člen), naredi tri ključne korake v nepristransko novinarsko obdelavo. A včasih vseeno ne zadoščajo. V *Reporterju* so pred časom objavili članek, v katerem so objavili hudo obtožbo zoper prof. dr. Ljuba Bavcona. Takoj po drugi svetovni vojni naj bi v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu pri Ljubljani osebno odbiral ujetnike, ki so jih nato odpeljali in izvensodno justificirali. Podlaga za to trditev naj bi bili spomini neimenovane priče dogajanja. Novinarka je vsaj na videz spoštovala vse tri člene.

Pridobila si je tudi odziv prof. Bavcona. Ta ji je med drugim povedal, da se je prav v tistih dneh, ko naj bi v omenjenem zavodu izbiral ujetnike za morišče, vrnil iz koncentracijskega taborišča v Nemčiji in se prijavil v zbirnem centru za vrnjene taboriščnike v domovini. Novinarka je Bavconovo trditve preverila v državnem arhivu in izkazalo se je, da drži. A ker namen novinarke zelo verjetno ni bil nepristransko raziskati, kaj se je v resnici dogajalo po vojni, je dokaz iz arhiva ni omajal v odločitvi, da članek z monstruoznimi obtožbami zoper Bavcona – ki je pogosto na tapeti kritik desnice in desno usmerjenih medijev – objavi. Vrednost v arhivu pridobljenega dokaza je razvrednotila s trditvijo, da podatkom iz „udbovskega“ arhiva pač ne gre zaupati. Po drugi strani pa je domnevno izpoved priče pozabila ali „pozabila“ opremiti s podatki, na podlagi katerih bi bilo mogoče presojati njeno verodostojnost. Ali je novinarka v članku pri tem zamolčala informacije, ki bi bile ključne za razumevanje teme (to sankcionira 4. člen), ali je morda navedla zgolj govorico, ne da bi to ustrezno navedla (kot zahteva 5. člen), iz samega članka ni mogoče razbrati. Prav tako ni jasno, ali bi novinarka lahko bolj jasno navedla vir informacije (v skladu s 6. členom) ali pa je bila glede tega redkobesedna, ker je iz bralcu neznanih razlogov hotela zavarovati svoj vir. Omenjeni primer nazorno kaže, kako težko je včasih ugotavljati, kaj šele dokazati novinarjevo (novinarsko) pristranost.

Celo v tako paradigmatskem primeru konstruiranja politične afere, kot bo v nadaljevanju opisani primer, mera novinarske pristranosti ni zlahka določljiva. V tej aferi sem sama sodelovala, zato bom seveda neizogibno pristranska.

V petek 31. maja 2013, me je zjutraj v službo po telefonu poklicala dobra znanka, dr. Katja Šugman Stubbs, profesorica na Pravni fakulteti UL. Povedala mi je, da ji je novinar Planeta TV Gašper Petovar poslal nenavadna vprašanja, ki kažejo na spletko, in me zaskrbljeno vprašala, ali naj mu odgovori. Odgovorila sem ji, kar bi vsakemu: vedno je bolje, če novinarju odgovoriš; tako lahko preprečiš, da bi objavil napačno informacijo in dodal, da se ta in ta o očitkih ni žezel(a) izreči. Katja Šugman Stubbs mi je še povedala, da ji novinar sploh ni pojasnil, čemu potrebuje njene odgovore oziroma kaj sploh raziskuje. Ker sem sedela ob računalniku, sem na hitro preverila in ji povedala, da 13. člen Kodeksa novinarjev Slovenije od novinarja zahteva, da (sogovorniku) predstavi namen zbiranja informacij. To je bila, na kratko, vsa vsebina nekajminutnega pogovora. Kmalu zatem mi je Petovar poslal po mejlu vprašanje, ali sem Katji Šugman Stubbs in Vesni Pavlič Pivk (predsednici Okrajnega sodišča, op. a.) svetovala, kako naj odgovorjata na novinarska vprašanja. Novinarju sem sluteč konstruiranje aferе odgovorila načelno: »Svetujem vsakomur, ki se s prošnjo za nasvet obrne name. Z veseljem bi svetovala tudi vam.«

Novinar se ni pustil motiti. Ne da bi pojasnil, zakaj ga zanimajo moja osebna znanstva in zasebni telefonski pogovori, je ponovil vprašanje. Tokrat ga je zanimalo še, ali svetujem zastonj ali za nasvet zahtevam honoorar. Mejl me je seveda razbesnel. Jasno mi je postalo, kam novinar moli no-

vinarsko taco: v »remake« dogajanja v časniku Večer. Malo pred tem je namreč prišla v javnost vsebina prisluhov, iz katerih je bilo razvidno, da je Večerova novinarka Melita Forstnerič Hajnšek svetovala tedanjemu županu Kanglerju – ki jo je pred tem nagradil z mestno nagrado –, kako odgovarjati na novinarska vprašanja. Njegov odgovor Delu naj bi tudi napisala. Novinarju sem iz kljubovanja odgovorila takole: »Še za noben nasvet, ki sem ga komu v življenju dala, nisem dobila plačila (honorarja). Komu sem kdaj prijateljsko svetovala in komu ne, pa vam seveda nisem dolžna pojasnjevati.« O svojem pogovoru s Katjo Šugman Stubbs nisem že lela govoriti tudi zato, ker je bil telefonski pogovor tudi del njene zasebnosti, te pa brez njenega dovoljenja nisem že lela razkrivati v javnosti. Novinar ni odnehal. V naslednjem mejlu je bistroumno ugotovil, da nisem zanikala, da bi svetovala Šugman Stubbsovi in da tudi ona ni zanikala tega. Nato je že lel izvedeti, če bi svetovala Francu Kanglerju, če bi me prosil za nasvet. Komunikacija je torej postajala bizarna in po svoje zabavna, zato sem mu odgovorila. Takole: »Odgovor na vaše vprašanje je: seveda. Kot predsednica Novinarskega častnega razsodišča bi vsakomur, tudi g. Kanglerju, če bi me vprašal, odgovorila na vprašanja, ki zadevajo novinarsko etiko, novinarski kodeks in delovanje NČR.«

V odgovor na ta mejl je Petovar končno prišel na plan s svojim konstruktom. „Melita Forstnerič Hajnšek, novinarka Večera je svetovala Francu Kanglerju in bo zaradi tega ob službo. Se vaše svetovanje tistim, ki vas prosijo za nasvet, razlikuje od nasvetov Forstnerič Hajnškove, ali gre za povsem drugačno zadevo?“ Po tem mejlu ni bilo več niti sence dvoma, da je novinar svojo zgodbo že izoblikoval in da zgolj išče drobce, s katerimi bi jo »opremil«. Kljub temu sem ga po mejlu zaprosila, naj me pokliče, kar je tudi storil. Po telefonu sem mu še enkrat razložila, da vsakomur, ki se obrne name kot na predsednico NČR in me prosi, da mu kaj pojasmim v zvezi z našim delom, to z veseljem storim. Sestavni del moje funkcije je navsezadnje, da „populariziram“ etične in profesionalne norme, zapisane v kodeksu. Nato sem ga še »poučila«, da mi mora najprej sam povedati, od kod vprašanje, ki je zadevalo Melito Forstnerič Hajnšek, oziroma s čim lahko očitno vzporejanje z njo utemelji. Petovar se tudi v tej točki ni pustil motiti. On da nič ne vzporeja, ampak da je samo vprašal, kakšna da je razlika. V nadaljevanju pogovora sem zaman poskušala izvedeti, zakaj ga zanima, ali sem svetovala Vesni Pavlič Pivk (s to gospo nisem govorila nikoli v življenju niti nisem vedela, da je predsednica sodišča) in Katji Šugman Stubbs, zakaj so informacije o tem, s kom govorim, informacije javnega značaja, in česa me sploh dolži. Na vsa vprašanja sem dobila isti odgovor: novinar je ponovil svoje vprašanje, ali sem svetovala Šugman Stubbsovi, kako naj odgovori na njegova vprašanja. Moj odgovor, da mu nisem dolžna razkrivati svojih zasebnih komunikacij, še zlasti ne z ljudmi, ki niso politiki ali funkcionarji, in da zato ne želim odgovoriti na vprašanje, ali sem svetovala profesorici Šugman Stubbs, ga ni zadovoljil. Zavrnil je tudi prošnjo, da mi moje izjave »v izogib« nesporazumom pošlje v vpogled (av-

torizacijo). Sklicujoč se na strokovnjaka, Jako Repanška, me je „podučil“, da bi lahko „zahtevala“ avtorizacijo svojih izjav le, če bi se tako dogovorila pred „intervijjem“. Podrobnosti, da ni šlo za intervju, da sem prosila in ne zahtevala vpogled in da bi ga zgolj opozorila na morebitno nepravilnost, ga niso zanimale. Kljub temu je ob koncu komunikacije prepričano poudaril, da je novinarska vprašanja postavljal „korektno in profesionalno“.

In kako je novinar Petovar sploh izvedel za moje „svetovanje“ Katji Šugman Stubbs? Po pomoti. Katja Šugman Stubbs je namreč svojim sodelavcem na fakulteti poslala mejl z odgovori novinarju – njegova vprašanja so zadevala njene domnevne konspirativne sestanke s prof. dr. Ljubom Bavconom, predsednico okrajnega sodišča Vesno Pavlič Pivk, predsednikom Vrhovnega sodišča Brankom Maslešo in sodnico Barbaro Klajnšek, s katerimi naj bi skupaj pisali sodbo Janši. K odgovorom je pripisala, da je tako odgovorila po mojem nasvetu in da je »vse res«. Se pravi, da je res, kar je napisala v odgovoru novinarju, v katerem je pojasnila svoje stike z omenjenimi, ne pa da je res, kar je skozi vprašanja insinuiral Petovar in v svojem prispevku tudi „razkril“: da je dr. Šugman Stubbs z omenjenimi pisala sodbo v procesu Patria. Ob tem ni brez pomena podrobnost, da je bil prispevek na Planetu TV objavljen v nedeljo 2. junija, dan pred dnem, ko naj bi objavili sodbo Janši in drugim obtoženim v primeru Patria. Petovar je na kratko v prispevku pokazal tudi sporni mejl K. Šugman Stubbs svojim kolegom, »vse je res« je podčrtal z rumeno, in dodal trditev, da sem ji »pomagala« napisati odgovor na novinarska vprašanja. Afera o domnevni akademsko-novinarski spregi pri (političnem) nadzorovanju sodstva je bila takoj rojena.

Še istega dne je neznanec na TwitLongerju kliknil tole: »Če danes niste gledali Danes @Planet TV, morda ne veste, da predsednica častnega razsodišča DNS Ranka Ivelja skupaj s Katjo Šugman z ljubljanske PF svetuje predsed. IUBLJAN. sodišča Vesni Pavlič Pivk, kako naj predribla druge novinarje. Ivelja pravi, da svetuje, komur želi in kakor želi, če to počne v prostem času, ko ne piše člankov o tistih, katerim svetuje.« Ob tem je zanimivo, da Petovar v svojem prispevku ni trdil, da svetujem V. Pavlič Pivk, o njej je bilo govora le v povezavi z že omenjeno, kot je zatrdila dr. Šugman Stubbs, povsem izmišljeno zgodbo o sozarotniškem pisanju sodbe Janši.

Bizarna zgodba se tudi tu ni ustavila. Preselila se je v parlament, na redno in izredno sejo državnega zbora, kjer ji je nov pospešek dal nekdanji minister in poslanec SDS Vinko Gorenak.

Na nujni seji odbora za pravosodje 7. junija 2013 je ostro zanikal, da SDS »dela propagando«, ko preko Twitterja razširja domnevo o sestajanju predsednika Vrhovnega sodišča s sodnico Klajnškovo, Pavlič Pivkovo, Šugman Stubbsovo in Bavconom. Takole je prepričeval poslance. »Naj še enkrat poudarim, to ni res. Gre za oddajo na Planet TV, tam so to povedali. In nič drugega. Povedali so pa še nekaj, da sta dve sodnici v isti minuti odgovorili. Dve sodnici v isti minuti odgovorili na novinarsko vprašanje. In

sicer sta seveda to zanikali. Vmes je prišlo še do ene napake. Odgovor je pisala gospa Ranka Ivelja z Dnevnika. Ona je pripravila odgovor gospe Šugmanovi, gospa Šugmanova ga je pa poslala novinarjem. To kaže na politično spredo med novinarstvom ali pa številnimi novinarji in sodniki, zato tudi ni čudno, poglejte, kaj je poročal zadnji nedeljski Dnevnik, ki izide v četrtek. Govoril je o sodbi, ki šele bo v sredo. Pa smo zaokrožili to novinarsko, politično, sodno spredo.« Z obtožbami je nadaljeval tudi na popoldanski izredni seji DZ. Tokrat je politično okuženost pravosodja dokazoval takole: »Jaz sem pa govoril o političnih spregah, za katere imamo dokaze, fizične, materialne. In naj vam navedem naslednji primer. ... je 2. 6. poročal o tem kako se predsednik sodišča Masleša sestaja s sodnico Klajnškovo, še z eno drugo sodnico in gospo Šugmanovo s Pravne fakultete. Ker je hotel to preveriti in njih vprašati, ali je to res, da bo pravilno poročal, mu niso nič odgovorili, odgovorila mu je gospa Šugmanova in ena sodnica. In ste to zanikali. Ja, poglejte, kdo pa je odgovor pisal gospe Šugmanovi, profesor doktor Šugmanovi. Kdo?! Novinarka Ranka Ivelja iz Dnevnika. Ona pa je pozabila, ko je mail naprej pošljala v uredništvo, je pozabila odrezati tisti pasus, kjer je pisalo, da je avtorica gospa Ranka Ivelja. Glejte, to so sprege.« Kasneje, potem ko se je na Gorenakove obtožbe odzvalo Društvo novinarjev Slovenije in protestiralo zoper politično obračunavanje z novinarji in branilo mojo poklicno verodostojnost, mi je posvetil še svoj blog, v katerem je ponovil obtožbe in neresnično napisal, da je njegov nastop v parlamentu obravnavalo »Častno razsodišče Društva novinarjev Slovenije«. Tokrat me je diskreditiral takole: »Vse politike desnega političnega pola več ali manj žalite, o njih pišete neresnice in potvarjate realnost. Obratno seveda počnete z nasprotnim političnim polom in njihovimi predstavniki. V vaših prispevkih seveda niste verodostojna in objektivna zato vsaj kar se mene tiče v vašem primeru ne moremo govoriti o kakem dobrem imenu. (...) To kar počnete je zgolj navadna zloraba vašega položaja predsednice Častnega razsodišča Društva novinarjev Slovenije, za zaščito vašega »lika in dela«...kako poznano iz zgodovine.« (odlomek iz bloga navajam v izvirni, nelektorirani verziji).

Če dolgo, naporno in zapleteno dogajanje povzamemo, je očitno, kaj je bil njegov glavni sprožilec: politični interes za dokazovanje neavtonomnosti sodstva pred objavo prвostopenjske sodbe v primeru Janše in drugih obtožencev v primeru Patria. V ta namen je bilo treba diskreditirati del stroke in del novinarstva, del novinarstva pa politično instrumentalizirati, kar, kot rečeno, poteka ob voljnih novinarjih, ki jih ne zanima resnica. Zgodba dovolj jasno pokaže, da instrumentalizacija novinarstva poteka ob perfidnem simuliranju novinarske profesionalnosti oziroma zagotavljanju zgolj videza raziskovalnega novinarstva. Ugotavljanje novinarske pristranosti je zato zlasti v bolj subtilnih primerih instrumentaliziranega novinarstva zahtevno in mučno delo, kar seveda politika s pridom izkorišča. Laži in neresnice se pologoma primejo.

Boris Vezjak

Medijska poročila med neobjektivnostjo in paranojo

Navzočnost politične pristranosti v slovenskih medijih je kot ena izmed najbolj pogostih oblik pristranosti nekaj, kar običajno v javnem diskurzu obravnavamo s pojmom »politizacije« medijev. Težava je v tem, da ostaja v strokovnih razpravah še vedno izjemno zanemarjena, kakorkoli je spoznanje o politični in ideološki polarizaciji in drugih oblikah medijske odvisnosti še kako splavalo na površje naše zavesti in celo konsenzualno pleni našo pozornost kot nekaj, kar predstavlja veliko oviro za normalne demokratične procese v družbi.

Politična in ideološka polarizacija kaže svoje učinke, a jih ne merimo. Do nje se obnašamo kot do progresivne bolezni, ki se nam, kot bolniku, ne zdi dovolj huda ali nevarna, čeprav je bila diagnoza že podana. Rezultat je skoraj popolna nereflektiranost fenomena v novinarskem cehu, akademskem in strokovnem okolju – ocena se zdi morda pretirana in subjektivna, a ne najdem podlage za več optimizma. Na ta način se težava, ki jo evidentno in dokazljivo spremljata ugodje in poskusi tabuizacije, podvaja: po eni plati zaradi vedno večjih negativnih učinkov te polarizacije, ki si cer že v opisu s sabo prinaša določeno zgrešeno legitimacijo, namreč v smislu, da razumemo »polarizacijo« kot logično in smiselnou delitev idejnih usmeritev slovenskih medijev na dva pola, kar se nam zdi naravno stanje stvari – a polarizacija je tu bistveno več od takšne delitve, ker gre onstran običajnega političnega segmentiranja in pridobi ekscesne oblike. Če je prva plat skrita v nižanju profesionalnih standardov pisanja, zaostrenih odnosih med mediji in novinarskimi združenji, kapitalskih in političnih pritiskih, se po drugi plati poraja nemoč, odsotnost volje (akrasia) in fatalizem, ki vodijo v stanje pristajanja na stanje stvari. Pogled obenem meglijo še stališča, v skladu s katerimi je politizacija medijev, kakor je bila ravnokar opisana, nekaj zelo naravnega, samoumevnega in sprejemljivega. Posledično velja isto tudi za medijske vsebine novinarskih poročil in izdelkov.

Bodimo konkretni. Lep, tako rekoč paradigmatični zgled apatičnosti v presojah politične in druge pristranosti je primer radikalne cenzure v časopisu Večer v času Janševega prevzemanja slovenskih medijev med leti 2004 in 2008. Cenzura je potekala v obliki neposrednih intervencij v novinarska besedila in tudi tihega, organiziranega upora dela Večerovih novinarjev v dveh njihovih redakcijah, v Mariboru in Ljubljani. Primer je dovolj dobro dokumentiran, saj so novinarji svoja uredniško cenzurirana in pre-delana besedila zlagali v t. i. bunkerje, v znamenje protesta pa ta besedila večkrat nalepili kar na omare v svojih pisarnah, za kar obstajajo tudi fotodokumentacijski dokazi. Rezultat je bil naslednji: z izjemo ljubljanskega

Dnevnika, ki je objavil nekaj sramežljivih namigov v svojih netipičnih rubrikah, so vsi mediji o tem dejstvu molčali. Molčali so v času cenzure in vse do tega trenutka. Cenzuro kot radikalno obliko medijske neobjektivnosti in posega v novinarsko delo so skoraj vsi uredniki na Večeru zanikali že takrat, ko se je odvijala – njihovo zanikanje je bilo pisno in je javno dokumentirano. In ko sem leta 2007 v reviji Dialogi opravil intervju o cenzuri z odgovornimi uredniki ključnih slovenskih medijev, so mi vsi po vrsti, vključno z Večerovim, vehementno zatrdili, da cenzure pri njih ni.¹ Še več, npr. Peter Jančič je, takrat odgovorni urednik Dela, zanikal razpravo o cenzuri, češ da gre za pojem, ki sodi v 19. stoletje in ga sodobna žurnalistika ne pozna.

O cenzuri v nekem slovenskem mediju potemtakem praktično ni mogoče govoriti, ker je največkrat zanikan sam predmet pogovora. Iz razlogov, ki jih ne poznamo dovolj dobro, ostaja ta tema zanemarjena, spregledana, morda (samo)cenzurirana. Nič bolje se ni dogajalo s strokovno in znanstveno recepcijo političnih intervencij v slovenske medije. Glede na obseg teh intervencij (Delo, Večer, Primorske novice, Slovenska tiskovna agencija, RTV Slovenija itd.) v času polne Janševe oblasti bi pričakovali, da bo medijska strokovna srenja analitično pristopila in vsaj za nazaj preučila vse okoliščine hudih političnih vplivanj na medije in njihove posledice, tudi na vsebino medijskih poročil. Žal se to, če izvzamem nekaj boljši rezultat pri vzniku obeh političnih brezplačnikov, Slovenskega tednika in Ekspresa, nikoli ni zgodilo.² Kot da bi porojeno nelagodje bodisi zadevalo prejšnjo in siceršnjo servilnost novinarjev in njihovo pripravljenost biti vpeti v politična razmerja podrejenosti, bodisi bi o tem čutili določen sram zaradi lastne pokornosti, ubogljivosti in pripravljenosti biti politiki podrejeni. Katerikoli razlog že navedemo, pa bo iz njega nesporno izhajalo, da je takšna drža moralno in profesionalno nesprejemljiva. Prisvajanje in medijska pristranost, ekonomsko, zakonsko in drugačno podrejanje ali oblikovanje medijev po svoji meri pa bi morali zanimati tudi samo stroko in novinarska združenja. Ne trdim, da jih niso. Trdim le, da so jih v nenavadno majhnem obsegu – v večjem obsegu, ko gre za ekonomske in zakonodajne vidike oblikovanja medijske krajine, lastniške strukturacije in medijske zakone, toda v zelo majhnem z vidika merjenja neposrednih, konkretnih diskurzivnih praks, ki spremljajo medijsko neobjektivnost.³

¹ Dialogi 7–8, 2008.

² Ob tem neskromno napotujem na svoji knjigi o politizaciji slovenskih medijev v obdobju 2004–2008 (Vezjak 2008, 2009). Sumaričen pregled stanja glede analize medijske pristranosti podajam v svojem članku v Medijski preži (2012). Svoje komentarje medijske pristranosti podajam že leta na svojem blogu (vezjak.wordpress.com), upam si reči, da ob skoraj popolnem bojkotu slovenskih novinarskih združenj in posamičnih novinarjev. Dejstva, zakaj je treba bojkotirati kritiko medijev, nikoli nisem razumel.

³ Najbrž so v slovenskem prostoru največ in dovolj obsežno o lastniških povezavah in zakonodaji pisali Sandra Bašič Hrvatin, Marko Milosavljevič in Brankica Petkovič (če naštetejam le nekatere), predvsem v publikacijah, ki jih je izdal Mirovni inštitut. Nikoli pa nisem razumel, zakaj stroke ne zanima tekstovna analiza političnih vplivov na medije.

Kako meriti pristranost in neobjektivnost?

Na nekem drugem mestu sem že opozoril na velike težave, ki jih imamo v slovenščini že s poimenovanjem in terminologijo medijske pristranosti (Vezjak 2012). Če bi sledili angleškemu zgledu (»media bias«), težav ne bi smelo biti. Že naključen obisk referenčne podatkovne baze Cobiss nakaže, da vse vrste medijske pristranosti, ne nujno politične, nakažejo dramatično nizke rezultate v številu zapisov o obravnavani temi. Medijska pristranost, tudi v variacijah iskanja pojmov, kot so »objektivnost«, »nevtralnost«, nam pokaže nenavadno majhno število strokovnih, znanstvenih in drugih zapisov. Celo poljudnih. Še manj je v slovenskem prostoru takšnih del, ki bi jih našli v okviru univerzitetne produkcije, torej v obliki diplom, magisterijev, doktoratov ali zaključenih knjižnih del.⁴

Nič boljše se ne odreže zakonodajna podlaga ali Kodeks novinarjev Slovenije. Slednji recimo pristranosti ali pristranskosti ne omenja, prav tako ne omenja objektivnosti. Na uradni strani DNS sem med vsemi stališči društva za zadnjih nekaj let skupaj med stotinami obravnavanih prijav našel dve omembi pristranosti! Življenje pojma pristranosti v medijski zakonodaji je podobno življenju amebe. Našel sem le eno izjemo – ne govorim več v sferi teoretske produkcije ali analize, temveč o zakonskih regulatornih podlagah. »Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija« zelo izčrpno navajajo nepristranost kot eno izmed temeljnih novinarskih poklicnih vodil. V enem izmed razdelkov v njih recimo bremo o tem, da je »nepristransko temeljna vrednota v vseh programih RTV Slovenija, ki ji je kot javnemu zavodu zaupano poslanstvo objektivnega obveščanja javnosti. Sporočilo ne sme zavajati poslušalcev in gledalcev.⁵

Pristranost dokaj arbitrarno omenja še 78. člen *Zakona o medijih*, kar je edina omemba sploh v njem: »Izdajatelj iz tega člena lahko pridobi status lokalnega radijskega oziroma televizijskega programa, če izpolnjuje tudi naslednje posebne pogoje: – da je v programu zagotovljeno objektivno in nepristransko obveščanje prebivalcev lokalne skupnosti ter uravnoteženo predstavljanje različnih mnenj in stališč o političnih, kulturnih, verskih, gospodarskih in drugih vprašanjih, pomembnih za njihovo življenje in delo«. Najdemo ga še v 4., 5. in 17. členu *Zakona o RTV Slovenija*, ne pa tudi v statutu. Vendar sta ta dva dokumenta praktično vse, kar se zakon-

⁴ Tudi o tem več v Vezjak (2012).

⁵ Prim. <http://www.rtvslo.si/strani/pravilnik-o-poklicnih-standardih/9#1.2>. Citirana »Poklicna merila« dejansko pojem nepristranosti obravnavajo izjemno intenzivno in z bogatimi deskripcijami, bolj kot katerikoli medijski dokument, ki ga poznam. Nepristrankost je tako »celovita predstavitev okoliščin, v katerih so ta stališča nastala«, poziva se, da se je treba izogniti vtišu vsega, kar spodbudi upravičeno domnevo, da je novinar ali javni zavod pristranski ali pod vplivom neke skupine za pritisk, ne glede na to, ali je ta ideološka, politična, finančna, socialna, verska ali kulturniška. Opozarja, da »zahteve po nepristranskosti ni mogoče enačiti s popolno nevtralnostjo v slehernem prispevku«.

skih določb tiče – in po sebi ne zvečujeta količine in kvalitete razprav o pristranosti.

Kot sem pokazal že v svojem besedilu (Vezjak 2012), obstajajo naslednje možne ugotovitve in izpeljave iz njih:

- (1.) Pojem medijske (politične itd.) pristranosti je nekaj, kar v našem strokovnem prostoru skoraj ne obstaja kot artikulirana tema oziroma je izjemno šibko navzoč.
- (2.) Ker tak pojem ni artikulirana tema, je zelo verjetno, da pojma pristranosti niti ne znamo detektirati.
- (3.) Če tega pojma ne znamo detektirati, je zelo verjetno, da ne poznamo dobrih kriterijev, po katerih bi lahko pojem pristranosti determinirali.
- (4.) Če tega pojma ne znamo artikulirati, detektirati in determinirati, je precej razumljivo, da »incidence« medijske pristranosti ostajajo neopažene, nesankcionirane in jih novinarji ali stroka pretežno ne zaznajo.

Bežanje od razprav

Kriterije prepoznanja pristranosti bom v tem pregledu zaradi omejitev obsega pustil ob strani. Kako razložiti odsotnost razprav? Verjetno so razlogi za opisani manko večplastni in njim se pridružujejo podobni za tudi druge oblike javnih in medijskih prezentacij vprašanj. Toda za vsaj dva segmenta bi lahko rekel, da sem ju identificiral: prvi je podcenjujoče ignoriranje celotne slovenske medijske situacije prav v tem elementu. Ekscesni primeri pristranosti se velikokrat enostavno jemljejo za nekaj, kar ni vredno študijske ali analitične pozornosti, ker je menda preveč »umazano« z efemerno politično in medijsko empirijo; podobno velja za celo vrsto drugih fenomenov, zvezanih s politizacijo. Kot da se medijev, v katerih nastopa, raje ne bere, ker tega ni vredno – spontano ignoranco razbiram kot držo, in ta raste premosorazmerno z »obseggi« te pristranosti, nivoji hujšavštva in diskreditacij. Delno s tem sovpade tudi akademska samozadostnost, zaradi katere pišoči, ujeti v imperative znanstvenih standardov, pišejo in govorijo s piedestala neke drugačne normiranosti, zaradi katere največkrat iz besedil izpadejo konkretni deskriptorji stanj in dogodkov z imeni, priimki, citati in ilustracijami.

Naslednji segment razlogov je morda psihološki in ga postavljam kot domnevo: nekaterih tem ali nekaterih medijev si medijska in raziskovalna stroka verjetno ne želi neposredno odpirati, ker se boji osebnih kompromitacij ali drugih težav s politiko ali kapitalom – učinka se dobro zaveda, ker so prav ti mediji nekaj, kar prevladujoče deluje na točno takšen diskreditacijski pogon. Ker so povsem opuščeni nivoji dostojnosti in logika di-

skvalifikacij in drugih oblik pritiskov ena izmed značilnosti psihopolitike teh medijev, si raziskovalci in večkrat tudi novinarski ceh ne upajo tvegati konfrontacij in žaljivih napadov, ki bi sledili javno objavljenim ocenam – enostavno zato, ker običajno sledijo. Zamolčevanje in samocenzura sta zato predvidljivi stanji, rezultat je vladavina molka in tiho dopuščanje ideo-loške segregacije medijev z vsemi ekscesnimi karakteristikami vred. Priznam, da je ta vidik moj oseben in subjektiven, a se v moji razlagalni shemi vedno bolj potrjuje.

Tretji segment je verjetno še bolj enostaven in bi ga lahko navedel tudi na začetku: nekaterim se pojem pristranosti enostavno ne zdi tako zelo pomembna tema ali se celo ne strinjajo z njegovimi tovrstnimi koncepcionalizacijami. Stanje neobjektivnosti razumejo kot neko odvečno normativnost, pristransko pisanje pa reducirajo na subjektiven pogled, ki je po sebi legitimen in normalen, zato se ga ne splača ne grajati in ne analizirati.

Pristranost, rumenilo in paranoja

Da igra medijska pristranost pomembno vlogo v političnem dogajaju, ni treba posebej dokazovati. Na volitvah v Ukrajini, recimo, parlamentarni opazovalci iz Evropske unije redno ugotavljajo, da jih ogrožajo korupcija, medijska pristranost in splošno nezadovoljstvo državljanov. Pristranost torej figurira kot eden izmed razlogov, zakaj dvomiti v legitimnost volilnih postopkov. Podobno meni tudi neodvisna organizacija Freedom House: stanje svobode in svobodnih volitev v Ukrajini je povezano s korupcijo in pristranskimi mediji.⁶

Obstajajo torej države in okoliščine, v katerih medijska pristranost tvori pomemben element ocene splošnega stanja. Obravnavana je kot najpomembnejši faktor skupaj s stanjem korupcije, ker govorji o zdravju nekega medijskega okolja in posledično celo o zdravju demokracije. Zaradi nje lahko celo podvomimo v legitimnost volitev in njihov rezultat, državnozborski ali predsedniški. Toda manj raziskano področje zadeva nekaj, kar v slovenskem prostoru zasledujemo pod pojmom politične paranoje. Za doseganje političnih učinkov se ne zlorabljam le mediji, temveč tudi psihološki mehanizmi, ki stavijo na paranoidna in konspirativna nagnjenja pri državljanih. V nadaljevanju bom podal zelo konkretno ilustracijo takšnega delovanja.

Kakšno vlogo imajo teorije zarot v produkciji medijskih vsebin? Vprašanje zveni nekoliko zapleteno in relativno nenavadno. Že res, da imajo teorije zarote določeno oblikovano mesto v tisku in v svetu množičnih medijev. So zaželena materija, ker večajo radovednost uporab-

⁶ Primerjaj: <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/ukraine>.

nikov in pravzaprav gradijo na njej, zato jih srečamo ne le v rumenem tisku in marsikatera afera se hitro rada obarva na temu ustrezan način. V Sloveniji se o tem, kako točno regulirati ali obravnavati paranoidne vsebine ali celo kako jih prepoznati, zaenkrat nismo veliko pogovarjali – bojim se, da paranoidnega stila v medijih še sploh nismo dobro zaznali. Naslednja zagata, ki sledi iz prve in je navzoča še manj v javnih razpravah, je moralna presoja in vrednotenje istega. Namreč, kakšno etično stališče zavzeti do produkcije takih vsebin, še zlasti, če so politično ali kako drugače preparirane? V novinarskih kodeksih sem med členi o objektivnosti in izmikanju senzacionalizmu takšna zvrst seveda še ni znašla. Paranoidna vest je namreč po svoji strukturi taka, da namiguje na neko stanje ali dogodek, ne da bi pri tem navajala preverljive okoliščine ali dokaze. Kopiranje sumov, dvomov, neverjetnih povezav, naključij, ki to menda niso, avtorjem velikokrat služi za izgradnjo neverjetnih scenarijev, v katerih je vedno kakšno zrno resnice. Zato skoraj nikoli ne morejo obveljati zgolj za neresnične ali senzacionalistično izmišljene. Paranoidna vest ali komentar je, strogo vzeto, trd oreh. Zato, ker afirmira paranoidne vzorce mišljenja, ki po sebi krijo družbeno realnost in načine njegovega dojemanja, kot je nakazal že Hofstadter (1967).

Med neobjektivnostjo in senzacijo

Tvegal bom še trditev o praksi slovenskega novinarstva. In sicer, da smo se doslej premalo pogovarjali o vseh elementih, ki tvorijo odklon od objektivne medijske novice. V zadnjih letih smo se sicer naučili intenzivnejše detektirati novinarske in medijske omejitve predvsem v trikotniku novinar ali urednik – lastnik – politika in izmenično kriviti za medijske »spodrljaje«, pristranskost, neobjektivnost, cenzuro ali pritiske predvsem dominacijo kapitala in lastnike, ki so se bodisi prodali političnim kupcem ali ne. Rezultata sta zato bila vedno dvojna: če je na medije pritiskala politika, so ti postali pristranski, neobjektivni in navijaški. Če je na medije pritiskal zgolj kapital, brez politike, je ta običajno zahteval senzacionalizem, tabloidizacijo, rumenizacijo, skratka vse, kar prinaša čim večje profite. Nemalokrat sta se oba motiva združila. V javnih oziroma državnih medijih je bila taka delitev presežena, politika lahko tam vpliva neposredno. In tudi vprašanje paranoje nenadoma odpira področje, kjer je delitev na politični ali ekonomski profit zamegljena, saj sta nenadoma navzoča oba. Kombinacija, ki bi morala razveseliti slehernega lastnika medija.

Ko omenjam paranojo in teorijo zarot, imam v mislih predvsem primere politično motivirane paranoje, kakršno radi razširjajo ali celo osmišljajo prav mediji. Z njim razumem oblikovanje medijskih vsebin, ki paranojo in teorije zarot uporabljajo na način, da vodijo do političnih učinkov

– kot bomo videli, predvsem v smislu politične diskreditacije. Na kakšen način so se novinarji vanjo zatekli, bo najbolje ilustriral le en konkreten moment primera Baričević, ki ga navajam spodaj. Zgodbe iz februarja leta 2010, ko so bulmastifi nesrečno pokončali svojega gospodarja, ne bom pogreval, saj je postala ena osrednjih afer tistega leta. Toda prav v markaciji »afera« se že skriva del problema, del paranoidizacije tragične zgodbe. Iz nje bom navedel le majhno epizodo, ki na zelo otipljiv način prikazuje ge-nezo paranoidne vesti.

Zgodba je naslednja: 15. februarja 2010 smo lahko prebrali, da je direktorica Vurs Vida Čadonič Špelič spregovorila o možnosti, da so bili bulmastifi nesrečnega zdravnika Saše Baričeviča zlorabljeni in da jih je zlorabilo več oseb. Novico je v tej obliki povzela Slovenska tiskovna agencija in nekateri drugi spletni mediji, recimo MMC RTV Slovenija, so jo prenesli v izvorni obliki. Naj pripomnim, da je bila novica o zlorabi od več oseb navržena kot možnost, verjetno predvsem pod vtisom spletnih in seveda političnih ugibanj, ki so v nesrečni garaži na Oražnovi 11 v Ljubljani želela ugledati kar kompleksen orgijastični zoofilski spektakel. Novica je imela takšen naslov:

The screenshot shows the homepage of MMC RTV SLO, a multimedia portal. The main navigation menu includes categories like Novice, Šport, Kultura, Zabava, and Ture avanture. Below the menu, there's a sub-menu for Slovenia, Svet, Evropska unija, Gospodarstvo, Črna kronika, and Zdravje. The main headline reads: "Vida Čadonič Špelič: Primeru bomo prišli do konca". A smaller sub-headline states: "Zaradi suma zlorabe Vurs v sodni pregon neznanega storilca". The date is given as 15. februar 2010 ob 18:28, and the last update was at 15. februar 2010 ob 19:55. The text from the article summary is: "Vurs zoper neznanega storilca zaradi suma spolne zlorabe psov napoveduje vložitev kazenske ovadbe." The text from the full article continues: "Direktorica Vursa Vida Čadonič Špelič ne izključuje možnosti, da je bulmastife Saše Baričeviča zlorabilo več oseb, šlo pa naj bi za možnost različnih vrst spolne zlorabe, je dejala. Veterinarski inštitut sicer zaradi bulmastifov od policije zahteva zapisnik o dejstvih, ugotovljenih na kraju dogodka." Another part of the text discusses the director's desire to file charges against the unknown perpetrator. There are also sidebar elements like "Poudarki" and "Ocenje novice".

Zakaj poudarjam »možnost« zlorabe, ki jo je izpostavila veterinarska direktorica? Predvsem zaradi tega, kar je kasneje sledilo prevzemanje iste (!) vesti STA v drugih medijih. Na spletni strani tednika Demokracija se je le kakšno uro zatem pojavila ista vest pod naslovom »Bulmastife je verjetno zlorabljalo več oseb«. Izrečena možnost, navržena hipotetično kot nekaj, kar bi veljalo pregledati ob spolni zlorabi psov, se je nenadoma prelevila v »verjetnost«. Novica se je v naslovu brala takole:

Bulmastife je verjetno zlorabljalo več oseb
Demokracija pred 41 minutami
 Direktorica Vursa Vida Čadonič Špelič ne izključuje možnosti, da je bulmastife Saše Baričeviča zlorabilo več oseb, šlo pa naj bi za možnost različnih vrst spolne zlorabe, e dejala. Veterinarski inštitut sicer zaradi bulmastifov od policije zahteva ...

Avtorja uredniško pridodanega naslova – novička je dejansko ostala ista po vsebini – je očitno vodila želja po tem, da bi presegel zanj mogoče preveč nedolžno »potencialnost« dogodka, zato jo je povzdignil v verjetnost. Tak korak je v tabloidnem tisku precej popularen – potencialnost javnosti ne zanima kaj prida, ali vsaj ne dovolj. Toda približno ob istem času se je na spletni strani še enega tednika – Reporter, pojavila vest, ki je naredila pogumen korak dlje:

Bulmastife zlorabljalo več oseb

PONEDJELJEK, 15. FEBRUAR 2010

Tekst: STA, Foto: Primož Lavre

Direktorica Vursa Vida Čadonič Špelič ne izključuje možnosti, da je bulmastife Saše Baričeviča zlorabilo več oseb, šlo pa naj bi za možnost različnih vrst spolne zlorabe, e dejala. Veterinarski inštitut sicer zaradi bulmastifov od policije zahteva zapisnik o dejstvih, ugotovljenih na kraju dogodka.

Kot je za STA povedala direktorica Veterinarske uprave RS (Vurs) Čadonič Špeličeva, želijo zapisnik pridobiti kot dokazno gradivo na sodišču, saj bo Vurs, če se bodo potrdili sumi na spolno zlorabo, vložila kazensko ovadbo zoper neznanega storilca oz. neznane storilce. Poškodbe v anusih psov niso enake, pri enem psu je namreč moč opaziti starejše poškodbe, vendar bo potrebno na analize počakati, predvidoma bodo ugotovitve znane še ta teden, je povedala Čadonič Špeličeva.

Direktorica Vursa Vida Čadonič Špelič ne izključuje možnosti, da je bulmastife Saše Baričeviča zlorabilo več oseb.

Kot vidimo, se redaktorji ali uredniki niso zadovoljili zgolj z naslovom, ki bi izražal možnost, tudi verjetnost jim ni bila dovolj, pač pa so se odločili za gotovost: »Bulmastive zlorabljalo več oseb« ne pušča več nobenih dvomov. Dobili smo torej zanimivo evolucijo osnovne trditve, ki je doživela spremembo od navadne možnosti prek verjetnosti do gotovosti. Pri tem ni bila nobena ovira, da je bila osnova za transformacijo prvtne trditve ista vestička in da je do nje prišlo v pičli uri ali dveh, ko se zanesljivo niso zgodila ali bila dopuščena kakšna druga dejstva.

Naslednji dan je postregel z nadaljevanjem istega. Je mogoče storiti korak dlje od »gotovosti«? Je mogoče: rumeni spletni portal Požareport je v torek, 16. februarja, objavil članek z naslovom »Baričevičeve pse posiljevalo več ljudi, Senica zanika, da je bil tam!« Podnaslov ni bil nič manj dramatičen: »Afera Baričevič je slovenski Watergate: bulmastife perverznega zdravnika naj bi v hiši groze zlorabljalo več ljudi. Pogačnikovo ministrstvo namesto Vursu odločbo vročilo kar Baričeviču«. V loku možnost-verjetnost-gotovost smo torej dobili še insinuacijo z imenom, kdo natančno je bil vpletен. Da je zlorabljalo več ljudi, je bilo predstavljeno kot izvršeno dejstvo, gotovost je bila konkretizirana:

Baričevičeve pse posiljevalo več ljudi, Senica zanika, da je bil tam!

Vida Cadonč Špelič (levo minister Pogačnik) namerava vložiti kazensko ovadbo zaradi mučenja živali.

Afera Baričevič je slovenski Watergate: bulmastife perverznega zdravnika naj bi v hiši groze zlorabljalo več ljudi. Pogačnikovo ministrstvo namesto Vursu odločbo vročilo kar Baričeviču

Bojan Požar, Ljubljana, 16.02.2010 10:50

a a

»Če kakšna institucija deluje neodvisno in profesionalno, potem je to policija. Ljudje ji lahko popolnoma zaupajo, in zagotavljam vam, da – v okviru svojih pristojnosti – ne bom pustil, da se kakoli pomete pod preprogo. Policia je nedvoumno pojasnila, da postopek od prvega dne vodi profesionalno in neodvisno, zato je tudi prva ugotovila možnost zlorabe psov in na to večkrat posebej opozorila veterinarske inšpektorje in patologe.«

Kot že rečeno, bi kdo lahko pripomnil, da takšen lok preobrazbe vesti dokazuje uredniško ali redakcijsko malomarnost ali politično motiviravost, glede na dejstvo, da so v zadevi Baričevič politične stranke poskušale dokazovati obstoj mrež posameznikov, ki so menda poskrbele, da psi po prvem napadu niso bili usmrčeni, ampak klientelistično vrnjeni lastnikom. Morebiti so navedeni mediji zgolj želeli dvigovati svojo naklado, v kateri se vest o gotovosti zlorab sliši bistveno bolje kot zgolj o njihovi možnosti. Toda zakaj bi vse to dokazovalo paranojo?

Misljam, da je odgovor jasen. Prvo branje je: močno preobrazbo osnovne trditve lahko poganja zgolj izjemna preračunljiva želja medija po manipuliranju. Drugo branje je: procesi preoblikovanja naslovov in iskanja poudarkov novice so tekli bistveno bolj stihijsko. Na delu je bil avtomatizem logike teorije zarote in paranoidni vzorec mišljenja že pri urednikih samih. V končni instanci pa je ta dilema, med preračunljivostjo novinarjev ali njihovo paranojo, lažna. Kajti ne glede na motivacijo so bili takšni, paranoidni namreč, učinki. Tako naravo je težko zanikati. Če so se namreč mediji namenili vzpodbjati paranoidno imaginacijo državljanov po navodilih politikov, ali pa so to počeli celo spontano, da bi jim ugodili, še vedno velja, da so to storili na podlagi predvidenih paranoidnih učinkov pri ljudeh, ki jim je informacija namenjena. In rezultati so bili res pričakovani: čeprav se je po končani policijski preiskavi izkazalo, da na »mestu zločina« ni bilo tretje osebe ob psih in lastniku, je afera doživelja neslutene dimenzije, dodobra razburila ljudi in povečala njihovo sovraštvo do nekega dela politike. Afero Baričevič so desni mediji venomer povezovali z odvetnikom Mirom Senico, ki naj bi bil kot odvetnik vpletен v pridobitev bulmastifov in tudi sicer pokojnikov znanec. Kot partner tedanje notranje ministrica Katarine Kresal je asociativno diskreditiral prav njo in njeno stranko LDS, ki jo je takrat vodila. Danes še vedno veliko ljudi verjame, da je bilo v tisti garaži več ljudi, samo dejanje pa je bilo kasneje nekaj, s čimer se je stigmatiziralo politične stranke. In tudi če ne, so v to verjeli dolge mesece.

Sklep

Paranoja se je skratka izkazala za priročno sredstvo mobilizacije množic in se odrazila na javnih anketah, ki merijo rejtinge strank in posameznih politikov, poglavito vlogo pri tem pa so odigrali prav mediji, predvsem tisti, naklonjeni desnici. Kot ugotavljam v svoji knjigi (2010), je paranoja postala osrednji tok v delovanju slovenske politike zadnjih let in izjemno uspešna tehnika za doseganje političnih ciljev. Zdi se, da je paranoidizacija novinarskih izdelkov eden od trendov kreiranja političnih sporočil v njih. Ker je ena od ključnih spremjevalnih okoliščin paranoje občutenje sovraštva, tega pa je v domačem družbenem prostoru obilica, si

je mogoče zlahka predstavljati, na kakšen način se novinarstvo preliva v hujškaško, insinuacijsko, sovražno govorico in zakaj ji ob tem demonizacija političnih nasprotnikov služi kot odlično sredstvo za dosego ciljev. Uporaba teorij zarot in paranoje potemtakem služi temu, da lahko neko medijsko vsebino ustrezno preoblikujemo v korist neke politične ideje ali cilja, ki mu sledimo. V tem smislu je ena od oblik novinarske neobjektivnosti in pristranosti.

LITERATURA

Boris Vezjak: *Paranoja, manipulacija in racionalnost : o psihopolitiki zarot, sovraštvu in poniževanju razuma*, Ljubljana 2010.

Boris Vezjak, *Politična pristranost medijev in njena imputacija : tiho dopuščanje ideološke segregacije medijev z vsemi ekscesnimi karakteristikami vred*, Medijska preža, št. 43 (dec. 2012), str. 16-18

Boris Vezjak: *Somrak medijske avtonomije: boji za politično hegemonijo 2004-2008*, Ljubljana 2009.

Boris Vezjak: *In media res: novinarji med etiko, politiko in kapitalom*, Ptuj 2008.

Boris Vezjak, *Paranoja: uročeni prostori politike in kulture*, Dialogi 3-4 (2011).

Boris Vezjak, *Medijska cenzura* (tematski blok), Dialogi 7-8 (2007).

Richard Hofstadter, *The paranoid style in american politics and other essays*, New York in Toronto 1967.

Horizont tik pod vekami

Rudi Šeligo: Svatba

Režiser Jernej Lorenci,
dramaturginja Eva Kraševac ,
scenograf Branko Hojnik,
kostumografinja Belinda
Radulović, koreograf in asistent
režiserja Gregor Luštek,
skladatelj Branko Rožman,
igrajo Nina Ivanišin, Janez
Škof, Maja Sever, Tina
Vrbnjak, Barbara Cerar,
Matjaž Tribušon, Aljaž
Jovanović, Gregor Baković,
Vojko Zidar, Maja Končar.
SNG Drama Ljubljana,
premiera 28. 9. 2013

V Svatbi Rudija Šeliga in Jerneja Lorencija je prvi del predstave, do odločitve, da bodo Juriju in Lenki organizirali poroko oz. svatbo, izjemen. V njem se čisto na koncu vzpostavita oba neprilagojenca, Jurij (Janez Škof) in Lenka (Nina Ivanišin) kot povsem avtonomna entiteta, kot par, iz katerega pa vendarle izstopa Lenka. Čeprav jo Jurij vseskozi omogoča, ji sekundira, parira, pa je Lenka tista, ki iz ozadja izstopi kot absolutna izjema, kot svetlikajoče se bitje, obdano s praznino. Njeno sliko izoliramo, vdenemo jo v svoj lastni opazovalni, fenomenološki okvir, v katerem je dvodimenzionalna in plastična hkrati, ustavljena in gibajoča se kot mehanska vzmet, vir nove poetizacije.

Kot bi Lenka svoje besede, več, svoje reakcije iskala nekje zadaj, za te-

menom, in bi udarjale ob njeno lobanje, kot zunanji udarci; in v njenih reakcijah je vselej neko prehitevanje, emocija prehiteva sposobnost obražne mimike, da se odzove, ta je nekoliko zadaj, ko jo emocija preplavi, butne iz nje, je najprej nevidna, samo nekakšna sapa, vzduh, šele potem se mišice priлагodijo navodilom emotivnih centrov. In nekakšna samodejnost obražnih organov, kot da niso usklajeni, vsak deluje po svojem načrtu, po svojih navodilih, v različne smeri in dimenzijske: ven iz sebe, nazaj vase, navzdol, z uvojanjem nazaj gor, okrog glave, v več krogih, in nato naravnost naprej v prostor. Tudi glas ne sledi fizični logiki, temveč na trenutke kakor da prihaja iz trebuha, iz prebavnega trakta, na trenutke pa, kakor bi se izcedil iz mišične napetosti, iz pulziranja mehkih tkiv kot izcedek, kot zvok drgnjenja tkiva s kostjo, žil z mesom, živcev s plazmo. Hočem opozoriti na telesno

Foto Peter Uhan

Foto Peter Uhan

naravo vloge, ki jo gledam, doživljjam v svojem predstavnem aparatu, na prepletjenost fizičnega in miselnega, na »dušo«, ki je pravzaprav produkt omenjenih trkov, prebojev, utripanj, ne pa nekaj od zunaj danega, od zgoraj poslanega; Lenka je res božji otrok, a zaradi svoje celovite konstitucije, ki ji ne moremo reči samo fizična, tudi psihofizična ne, saj je hkrati tudi odzivna navzven, na njej se nenehno odraža delo okolja, vpliv konteksta, je tudi neskončno senzibilna celična tvorba, ki v sintezi notranjih bojev in zunanjih bitk odraža neko motnjo, motnjo božjega, torej ne človeškega (sveta), nečloveškega kot takega.

Ampak Lenka je v resnici več od človeka – čeprav ne božja ali celo bog. Manifestira namreč tisto, kar človek v vsakdanjem pomenu zanika, potlačuje, odmišlja, odpoveduje; izkazuje neki presežek človeškega, ki pa je v očeh občečloveškega motnja oz. manko. Lenkina odzivnost je prevelika in njena občutljivost premočna, Lenka gre čez meje, ki jih postavlja norma, pravzaprav se realizira kot meja, Lenka je meja človeškega, na trenutke

že prestopljena, na trenutke samo dotaknjena (ko se denimo želi vklopiti v vsakdanji svet), je meja, ki človeško določa na obeh straneh: na strani človeškega in nečloveškega. A kaj je nečloveško? Gledano z Lenkine strani je neno nečloveško neprilagojeno; Lenka sicer redkokdaj divja, nori, posega v prostor z ostrimi, radikalnimi gibi, bolj je minimalistična, prostor atakira s trzljaji, nagibi, mimičnimi procedurami, z zrenjem v neko nedoločno točko, z umiki in uvidi. Lenka ne pristaja na prilagoditve, tudi ne more pristajati, saj pristajanje ni del njenega psihofizičnega modusa. Lenka živi iz svoje notranjosti v zunanjost brez kulturnih, civilizacijskih, ideoloških posrednikov, ona v tem, kar izraža, je, preprosto je obsežena v sami sebi, je človeška v pojmu človeškega, ki se prilega samemu sebi, kjer razlika ne nastopa kot nekaj inherentnega, temveč je zunanja, zaznana šele v stiku notranjosti z zunanjostjo na njeni koži. Ne gre za absolutno identiteto, saj je ta istost na mnogih mestih razpočena, temveč za skladnost, torej za prekrivanje, ki še vedno manifestira temeljno

razklanost, dualizem, vendar je ta tako tesno prilegajoča se podlagi, da ni več mogoče ločiti dela od dela, plasti od plasti, organa od organa. Lenka se preprosto prilega sama sebi – ne pa tudi svetu.

Prileganje samemu sebi je v resnici mutacija, šum, ne gre za brezkonfliktno idealno stanje popolne istosti, ki je mogoča samo v veri, teologiji, temveč za nenehno razraščanje poganjkov in vej, vznikov in udrtin, gub in tvorov, tako da je pred nami porajajoč se organizem Lenkine podobe, pojave, osebe, pred nami plodeč se in razpadajoč korpus odzivanja na samo sebe in na zunanje dražljaje, ki pa ga vendarle drži skupaj igralkina prezenca. Lenka se pred gledalcem sestavlja, zbira vire energije od vsepovsod in jih akumulira v nekem centru, kot bi jih požirala skozi oči in kožo in bi nato vreli iz nje, kot čista prezenca, ki pa vztrajno trepeta, bega, pleše in se strjuje na mestu; paradoksnog, ampak to zgolj-telo je v resnici brez telesa, kot bi bila pod očmi, obrazom, glavo prazna, kot bi kot nekakšna projekcija čemela na nepodlagi, na zraku, sama na sebi. Lenkina neprilagojenost je neprilagojenost podlagi, ne prilega se ničemur, še sama sebi ne, delno Juriju, njegovi silhueti; a res samo delno, v resnici je Lenka sama.

Njen motiv ni ljubezen, je več, bivanje, biti v svetu kot bitje, biti (utri-pati), utripajoče bitje, utrip sam. Njen pogled je težko opisljiv: ni leska, to ni romantično božje dete, Ivana Orleanska, otroška duša, deviška nevesta; ona kot bi že vse vedela, čeprav je nevedna, nepismena, kot bi bila eno s svetom, ne kakršen je, temveč kakršen šele bo; ona vidi naprej, čeprav je njen lesk slep, ne vidi niti

vase; kot bi videla samo v svoje oči, v svoj pogled, v zenice, kot bi se v njih ogledovala, ne kot podvojena podoba same sebe, temveč kot ista s samo seboj v ukrivljeni leči očesa. V njenem izrazu ni nobenih usedlin, kaže se nam kot odprta dlan, na katero sede ptič, ne golob, temveč grlica. Neskončna ponavljajoča se slika bede, ki pa je razkrita do kože in kosti, nikogar ne prosi za pomoč, a je nemočna in potrpežljiva in se bo brez pomoči sesula vase.

In njen želja pravzaprav ni potroka, ni združitev, ni forma, temveč vsebina, priznanje ni papir, temveč njegov vir, roka, ki ga podeli, drevo, iz katerega je. Ona se noče vključiti v svet kot njemu enaka, temveč kot enaka sebi; s svetom noče biti eno, pravzaprav ga hoče s priznanjem ukiniti, odmislit, spregledati motnjo in se od nje odmakniti. V resnici prav ničesar noče, ona samo manifestira željo kot del sebe, kot svoj organ, kot prošnjo po življenju, kot nagovor niču. Lenka je porajanje samo, stvarjenje iz tal in dihanje oblakov; ničesar okrog nje ni, ne odra ne bifeja ne dvorane ne mesta in narave; ona se zdi mirna v tej odsotnosti miru, odsotna v tej polni prisotnosti miru, ne hrepeneča, a vendarle zazrta v horizont tik pod vekami.

Lenka se ne more združiti z Jurijem, ne more umreti, njen prihod je tudi že njen odhod; žal jo režija v nadaljevanju izgubi. A nič zato, ni je težko ponovno najti in se je dotakniti, če ne prej, na poklonu, ko ni ne tam ne tu, varna na dlani odra, razpoložljiva, a rezervirana samo zase, odvezana, za nikogaršnjo uporabo.

Blaž Lukan

Duh leta '45

Duh leta '45 (The Spirit of '45)
Režija Ken Loach, 2013, VB,
98 min.

V času diktature množičnih medijev – oziroma, kot to lepše poimenujemo, pravice do informiranosti – lahko na naših televizijah dan za dnem spremljamo abotne »politične« prispevke in poslušamo prazne govore sammoklicanih političnih predstavnikov. Nekritično oko kamere na vsakem koraku sledi leopardjim vzorcem naše prve dame ali pa podvigom našega prvega picopeka, frizerja, smetarja, klobasarja, gozdarja in natakarja. Zdi se, kot da nihče več nima niti najmanjšega stika z realnostjo, ali kot v knjigi *Šola narobe sveta* lepo zapiše Eduardo Galeano: »Svoboda' je v moji državi ime zapora za politične zapornike in 'demokracija' se imenujejo številni režimi terorja; beseda 'ljubezen' opredeljuje odnos človeka do avtomobilu in pod 'revolucijo' razumejo tisto, kar v naši kuhinji lahko naredi nov detergent.« V času, ko svet zaničuje poštenost, kaznuje delo, ceni brezobzirnost in spodbuja socialni kanibalizem in ko elite ter politika niso več sposobne dajati pravih odgovorov na ključna vprašanja, potrebujemo filme, kot je *Duh leta '45*.

Ken Loach, zapriseženi socialist in večni humanist, se v svojem najnovjem dokumentarnem filmu sprašuje prav o tem, kaj se je zgodilo z našim svetom. Kaj se je zgodilo z upanjem in z našimi sanjami o boljši prihodnosti? Kdaj je osemurni delavnik izpuhtel iz zakonske ureditve in postal opomba

pod črto? Kdaj so prispevki delodajalcev za pokojninsko in zdravstveno zavarovanje, regres in drugi dodatki postali relitti, ki jih je mogoče najti samo še v arheološkem muzeju? Kdaj smo se sprijaznili s tem, da ceno »ekonomiske svobode« oziroma »prostega trga« plačujemo z lakoto, izkoriščanjem, suženjstvom, revščino in bedo? Kaj se je zgodilo z našim zgodovinskim spominom? Kdaj smo ponotranjili »vrednote« neoliberalizma? Kdaj smo izgubili smisel za skupnost? Od kdaj naprej ni več samoumevno, da morajo imeti ljudje zagotovljene osnovne človekove pravice? Pravico do hrane, do zdravstvenega zavarovanja, do izobrazbe, do dela? Pravice, ki morda še niso popolnoma za na smetišče zgodovine?

Duh leta '45 nam nastavlja pomembno zgodovinsko ogledalo. Ogledalo, v katerem lahko vidimo in analiziramo nekatere ključne zgodovinske ideje in momente oblikovanja in propada sodobne socialne države. V ogledalu je moč prepoznati tudi odsev stanja, v katerem smo v tem trenutku. »Želel sem posneti film o tistem trenutku v zgodovini, ko sta bili na prvem mestu solidarnost in skrb za sočloveka. / ... / Prepričani smo bili, da ne bomo nikoli več dopustili, da bi nam revščina, brezposelnost in razmah fašizma uničili življenje. Skupaj smo zmagali v vojni in skupaj lahko zmagamo tudi v miru. / ... / Osrednja zamisel je bila skupna lastnina, kjer bi bili izdelki in storitve v korist vsem. Posamezniki ne bi smeli obogateti na račun vseh ostalih. To je bila plemenita misel, ki je uživala priljubljenost in podporo večine. To je bil duh leta 1945. Morda je prišel čas, da se spomnimo,« pravi Ken Loach.

Loach nas v zgodovinski spomin potopi evforično, z arhivskimi posnetki dveh veselih trenutkov. Maja 1945 v Londonu slavijo konec vojne in zmago nad fašizmom in nacizmom. Drugo slavlje pa se odvija nekaj mesecov pozneje. Na njem ljudje pozdravljajo volilno zmago laburistične stranke. Iz mehurčka evforije ob dveh prelomnih obdobjih v britanski zgodovini, nas nato potopi malo globlje, v čas in kontekst tridesetih let 20. stoletja. V čas velike gospodarske krize, vsespološne depresije in pomanjkanja, ki je ostalo za prvo svetovno vojno.

Razmer, v kakršnih je takrat živel večina prebivalstva, si danes skorajda ne moremo več predstavljati. Ljudje niso imeli osnovnih materialnih pogojev za življenje. Hrana, kolikor so je sploh imeli, je bila slaba, zdravje je bilo zaradi napornega in nevarnega dela ter pomanjkanja hrane katastrofalno. Bili so srečni, če so imeli dva para hlač in

vsaj en par čevljev. Spali so v postelji skupaj z 10 sorojenci in neštetimi stenicami.

Po koncu druge svetovne vojne in zmagi nad fašizmom so si ljudje obljudili: Nikoli več. Nikoli več so rekli tudi (ne)živiljenjskim pogojem tridesetih let. Slavju je sledilo upanje, upanju so sledila dejanja.

Novoizvoljena laburistična vlada je pod vodstvom Clementa Attleeja v težko priborjenem miru napovedala vojno revščini, boleznim, brezposelnosti, negotovosti in neenakosti.

Nacionalizirali so najpomembnejše industrijske panoge; rudnike, energetiko, vodovode, telekomunikacije, transport,... in organizirali kvalitetno, vsem dostopno javno šolstvo in zdravstvo ter dostop do občinskih stanovanj in kulturnih dobrin. Skratka – vpeljali so socialno državo. Dali so jasno vedeti, da ima blaginja vseh prednost pred interesi in profiti elite. Polni upa-

nja nato prek množice virtuozno organiziranih arhivskih posnetkov spet priplavamo malo bolj na površje zgodovinskega spomina. Natančneje v začetek osemdesetih let, oziroma v čas prihoda Margaret Thatcher in čistokrvnega neoliberalizma na ulici Downing številka 10. Skoraj vse, kar je bilo v času Attleejeve vlade nacionalizirano, je bilo zdaj spet privatizirano. Interesi in profiti elit so ponovno postali pomembnejši od držav(n)e blaginje.

V tovrstno naracijo in sosledje dogodkov je precej lahko zvrtati luhnje, ki bi zlahka potopile *Duh leta '45*. Očitek o »spregledu« oziroma o 30-letnjem skoku od zgodovinske zmanjšage laburistične stranke do prihoda Margaret Thatcher na oblast, ter o pomanjkanju širše kontekstualizacije ženskega gibanja, monarhije, kolonializma, zunanje politike (hladna vojna, blokovska delitev) ... je povsem na mestu. Kljub temu pa nam je jasno, da ima opisana struktura povsem logičen namen. Leta po Attleejevi vladni so bila v britanski zgodovini zagotovo zelo zanimiva in burna – od prihoda mlade kraljice, stopnjevanja irskega terorizma ... do propada kolonialnega imperija – vendor lahko rečemo, da so vse najpomembnejše spremembe, ki so jih leta '45 vpeljali laburisti, ostale relativno nedotaknjene vse do leta '79. Šele s prihodom Thatcherjeve se začne načrtno uničevanje delavskega gibanja, sindikatov in pridobitev socialne države. Loach nam na ta način jasno pokaže, kako hitro je mogoče na eni strani vzpostaviti socialno državo in kako je mogoče še hitreje, z eno samo napačno odločitvijo, z enim samim napačnim volitvami, vse njene pridobitve radikalno uničiti. Jasno nam

da vedeti tudi, da osnovne človekove pravice in blaginja niso nekaj samoumnega, pač pa so nekaj, za kar se je potrebno vztrajno boriti dan za dnem. Film tako lahko razumemo tudi kot dejanje tovarištva in solidarnosti, ki bo občinstvu, tako »staremu« kot »novemu«, pomagalo premisliti njihov položaj v družbi in postaviti svet nazaj na noge.

Ko govorimo o filmih Kena Loacha, moramo imeti vedno pred seboj tudi dejstvo, da gre za režiserja, za katerega je »zmerom in povsod vse preveč desno«. Z vsakim novim filmom, z vsem, kar naredi, brezkompromisno vztraja pri svojem dolgoletnem stališču, zaradi katerega je za realističnimi in marsikdaj srce parajočimi podobami vedno mogoče zaznati upanje in lepše, človeka vrednejše življenne. Kontinuirano in suvereno v vsem svojem opusu sledi ideji o tem, da upanje umre zadnje.

Duh leta '45 tako lahko gledamo tudi skozi prizmo njegove dolgoletne filmske kariere in vidimo lahko, kako v njem ponovno preigrava podobe in prepričanja, ki ga spremljajo že ves ta čas. Loacheva občutljivost za družbena in socialna vprašanja ter nagnjenost k socialnemu realizmu in naturalističnemu stilu je v njegovem delu prisotna že vse od njegovega prvega filma iz serije televizijskih dram *The Wednesday Play*, z naslovom *Cathy Come Home* (1966). V sedemdesetih letih se (predvsem po zaslugi dolgoletnega prijatelja in sodelavca, scenarista Jima Allena) socialnemu realizmu in naturalizmu pridruži tudi jasna politična ideja. V svojem delu Loach vedno obravnava običajne, vsakdanje ljudi. Goreče opozarja na socialne ne-

nakosti, sistemski anomalije, brezdomstvo, brezposelnost, na neustreznost socialnih služb, psihiatričnih klinik in ostalih institucij. Veliko se ukvarja tudi s sindikati in z nasiljem represivnih aparatov družbe (vojska, policija) ter z analizo najrazličnejših družbenih in političnih sil. S svojimi filmi tako že več kot pet desetletij na najboljši možen način nastavlja kritično ogledalo (britanski) družbi in njenemu sistemu.

Duh leta '45 sledi vsej tej tradiciji in je tako po eni strani zelo oseben, po drugi pa zelo aktualen politični dokumentarec, agitka, ki bi jo moral videti vsak. Tudi zato je njegovo sporočilo pravzaprav tako enostavno, izčiščeno in razumljivo. S poenostavljanjem režiser ne znižuje intelektualne ravni, niti ne zanika kompleksnosti obravnavane teme. Namesto natančne analize gospodarskih, političnih, demografskih, kulturnih in drugih okoliščin nastanka in zatona povojne države blaginje, svojo poanto raje prezentira s preprosto, jasno in mirno povedano zgodbo, sestavljeno iz bogatega arhivskega materiala in pričevanj običajnih ljudi. Brez nepotrebne politične retorike izpostavi bistvene stvari, ki iz preteklosti neusmiljeno vdirajo v sedanjost. Morda torej res ne gre za nek filmski presežek glede umetniške vrednosti, prav zagotovo pa gre za izjemno pomemben film, ki s seboj nosi še pomembnejše sporočilo. Sporočilo o tem, da ne smemo pozabiti na vrednote, ki so bile izborjene v in po drugi svetovni vojni. Sporočilo o tem, da pogum in upanje danes potrebujemo bolj kot kadarkoli. Sporočilo o tem, da moramo pesimizem pustiti ob strani za boljše čase. Ali kot pravi Tiziano

Terzani: »Začnimo se odločati o pomembnih stvareh za nas in za druge na podlagi več morale in manj interesov. Naredimo tisto kar je prav, namesto tega, kar se izplača. /.../ Čas je, da stopimo na plan, čas je, da se zavezemo vrednotam, v katere verjamemo. /.../ Svet se je spremenil. Spremeniti se moramo tudi mi. Predvsem se ne bi smeli sprenevedati, da je vse tako, kot je bilo prej, in da lahko še naprej strahopetno živimo svoje življenje.« Film je orožje. Vzemite ga v roke.

Ana Šturm

Guru Jobs briše mejo med dejstvi in fikcijo

Jobs

Režija Joshua Michael Stern,
2013, ZDA, 122 min.

Stay hungry, stay foolish.

Besede Steva Jobsa, ki jih je izrekel na svečani podelitvi diplom študentom na prestižni univerzi Stanford v San Franciscu leta 2005. Ostanite lačni (verjetno življena, znanosti, ljubezni, vsega, kar sestavlja naša bivanja), ostanite radoživi, igrivi in malo prismu-knjeni. Besede, po katerih se Jobsa verjetno spominjajo tudi tisti, ki Applovim podvigom niso natančno sledili, v prvi igrani film o računalniškemu oblikovalskemu vizionarju, kot se Steva Jobsa velikokrat označuje, niso našle poti, saj do letnice 2005 (ali čeznjo) film praktično ne seže (z izjemo zelo kratkega uvodnega kadra, ki je postavljen v leto 2011). Nekaj Jobsove igrivosti in zvedavosti se v filmsko zgodbo vendarle prenese, vendar dostikrat na način, ki ne izzveni najbolj realno in doživeto, temveč afektirano ali pa preprosto neutemeljeno. Samo vprašanje časa je bilo, kdaj bo nastal igrani film o Jobsu in prvi se je te celovečerne igrane verzije lotil Američan Joshua Michael Stern, za katerega je *Jobs* šele tretji igrani celovečerec. Scenarij je delo Matta Whiteleyja, ki naj bi ga izbral producent Mark Hulme, tekški mogotec in ustanovitelj korporacije Five Start Institute, za katerega Whiteley kot pisec tudi dela (za publikacijo *Five Start Journal*). Bolj kot ne neznana imena.

Vsaj v svetu filma. Domnev o tem, ali bo film vreden dedičine Steva Jobsa ali ne, je bilo vse od naznanila, da se zbira »Jobs team«, veliko. Dvomi in pomisleki, resni in številčni. Sploh zaradi Jobsove pregovorne pedantnosti in perfekcionizma, ki ni toleriral odklonov od začrtanih smernic. Ashton Kutcher je vlogo glavnega protagonista domnevno sprejel brez omahovanja, vprašanje je le, ali je s tem naredil uslugo publiki. In pa Jobsu. Po drugi strani pa je Kutcher morda še najmanj zaslužen za blede lise v filmu.

Ko gledamo biografski film (biopic, kot se tovrstni filmi imenujejo v angleškem jeziku in kot se oglašuje tudi *Jobs*), ki pa je vendarle fikcijska obdelava izbranega lika, si verjetno moramo zastaviti tudi vprašanje, kako zvesto ali nezvesto film sledi resnici. O Stevu Jobsu je zapisanega neskončno veliko, na razpolago so nam intervjuji, z njim ali o njem, dokumentarni filmi o podjetju Apple, pri katerem je bil Jobs eden od esencialnih ustavnih elementov, o Lisi – pravi (Jobsova hčerka, ki je dolgo časa ni priznal za svojo) in računalniški (računalnik, ki ga je Apple zasnoval v zgodnjih osemdesetih letih prejšnjega stoletja) – in Macu, o Jobsovi bolezni in ljubezni, predvsem pa o neusahljivosti njegovega kreativnega duha. Domnevali smo lahko, da bo film, ki nosi naslov *Jobs*, osrediščal njega, in seveda ga. Vprašanje pa je, ali s tem v precejšnji meri ne zamegljuje zgodovine in dejstev, ki jo sestavljajo. Žal se scenarist ni opiral na avtorizirano biografijo iz leta 2011, ki je delo ameriškega biografa Walterja Isaacsona, in je s tem precej ošibil scenarij. Naredil ga je prozornega, neutemeljenega, razvode-

nelega. Režiser je sicer večkrat izjavil, da je vsaka beseda v filmu plod natančne raziskave, intervjujev in preverbe podatkov, vendar številne priče, ki so bile del Applove korporacije, zatrjujejo drugače.

Leta 2011 je Jobs, ki je imel poleg svojega oblikovalskega talenta in prodornosti – vsaj v kasnejših letih, še najbolj po vnovičnem vstopu v podjetje Apple, leta 1996 – tudi lastnosti spretnega poslovneža in piarovskega stratega, svetovnemu trgu predstavil iPod in korporacija Apple je za vedno spremenila tudi glasbeno industrijo. Na tej točki se zgodba začne z nekaj sekundnim kadrom. Vendar se film sicer prav nič ne ukvarja z obdobjem, v katerem je Jobs na tržišče spravil vse najuspešnejše Applove izdelke zadnje dekade, vse od iPada do iPhona v vseh njegovih šestih različicah. Po uvodnem prizoru se nemudoma vrnemo v leto 1974, ko je mladi in hipijevsko razpoloženi Jobs samovoljno prenehal hoditi na predavanja na elitnem

kolidžu Reed v mestu Portland.

Spoznamo ga kot človeka, ki mu ni mar za institucionalno, formalno izobrazbo, saj se zdi, da je zanj preveč uokvirjena v formalizme, po drugi strani pa vseeno tudi premalo selektivna. Zanimajo ga zgolj predavanja iz kaligrafije, ne pa na primer tudi predavanja iz literature, filma ali kakšnih humanističnih ved. Kar se zdi nekoliko paradoksalno, saj ga po drugi strani privlačijo ideje lepote, poezije, umeštniške kreacije. Tako vsaj zatrjuje Kutcherjev Jobs, ki mu gre priznati to, da je manierizme, hojo, gestiko in ne-nazadnje splošni Jobsov izgled in nastop kar dobro doumel in prenesel na platno. A vendar – to, da je veliki umetnik in vizionar, moramo filmskemu Jobsu vse do konca verjeti bolj ali manj na besedo. Klasična glasba, ki podpira zgodnja leta Stevovih domišljijskih in dejanskih eskapad (potovanje v Indijo, iskanje gurujev, raziskovanje drog) sicer ima svojo moč, vendar pa ta ni tolikšna, da bi

kratke kadre, ki bi, če bi bili preciznejše izdelani in nekoliko podaljšani, verjetno imeli moč gledalcu vsaj približno uspešno približali Jobsov proces kreativnega mišljenja in kreiranja, lahko spremenila v nekaj več od pomanjkljivih drobcev iz karierno in zasebno prelomnih let mladega Jobsa. Tudi njegovi mladostni travmi film nameni en sam samcat stavek. Znano je, da so Steva biološki starši dali v posvojitev in vzgojila ga je preprosta družina iz San Francisca. Morda z mladostno izgubo povezana bolečina v filmu izbruhe še enkrat, takrat, ko Steve nosečemu dekletu Chrisann Brennan (Ahna O'Reilly) obrne hrbet in kasneje tudi zanika očetovstvo. Zavrnitev pospremi kratka scena, v kateri Jobs tresočega telesa gleda v ogledalu svoj delno prestrašeni in delno odločni obraz. In pri tem tudi ostane. Gledalec ne ve, kako se Jobs dejansko razvija kot osebnost.

Steve Wozniak (Josh Gad), ki je Jobsa pravzaprav vpeljal v svet računalnikov, ima vlogo sledilca, in ne tistega, ki je Jobsu pokazal marsikateri računalniški trik in od katerega se je Jobs ogromno naučil. Woz, kot so genialnega programerja klícali, se je na film odzval z negativno kritiko in pojasnilom, da so ključni dogodki izpuščeni in da film preprosto preveč svobodno razpolaga z zgodovino zato, da ustreže svoji misiji. Slavljenju Jobsa. Odklonov naj bi bilo veliko. Ena ključnih napak naj bi bila recimo tudi miniaturna vloga oziroma pomen, ki ga ima v filmu Jef Raskin. Bil je snovalec projekta Macintosh v zgodnjih osemdesetih letih, katerega vodenje je kasneje (po neuspešnem projektu Lisa, ki ga je imel v rokah) prevzel

Jobs, ki pa projekta ni sam zasnoval, kot želi prikazati film. Četudi skušamo za trenutek pozabiti, da v filmski zgodbi o Stevu Jobsu umanjkajo precej bistvena biografska dejstva ali pa so popačena, film ponudi šibek vpočetek v Jobsa kot računalniškega genija 20. in 21. stoletja. Zakaj nas to še posebej moti? Ker ga sicer centrira in izpostavlja kot domala edinega človeka, ki je v življenje priklical projekt Macintosh, vendar pri tem ne vidimo dobro, kako je k projektu pristopil, kako se ga je lotil, kaj je pravzaprav želetel doseči. Razen večnega lajtmotiva – lepoty čez vse.

Kaj pa film vendarle pokaže? To je relativno težko ugotoviti oziroma natančno izpostaviti, saj gre za nabor drobcev, ki pa ne ustvari polnokrvnega glavnega protagonistova. Tudi drugi liki ostanejo na ravni fragmentov. Vidimo na primer Jobsovo zamero do Johna Markulle (Dermot Mulroney), ki je bil nekaj časa generalni direktor Appla, sicer pa predsednik upravnega odbora, in do Johna Sculleya (Matthew Modine), ki je prav tako zasedal mesto generalnega direktorja podjetja. Pred Appлом je Sculley vladal korporaciji Pepsi, a ga je Jobs zvabil k svojemu Jabolku z vprašanjem »Ali res želite celo življenje prodajati sladkano vodo?«. Ta stavek je resničen, ni pa dodal »ali bi raje spreminali svet«, ki ga v nadaljevanju izreče filmski Jobs. Takšni elementi naj bi bili namenjeni poudarjanju Jobsove vloge misionarja, ki bo človeštvo povedel v novo, boljšo in predvsem estetsko lepšo prihodnost, ki ji bodo poveljavale napravice, ki bodo narejene po meri »navadnega« uporabnika, slehernika. Slišimo te drobce misli, ne vidimo pa,

kakšen je postopek realizacije takšnih napovedi. Leta 1985 sta Sculley in Markulla, skupaj z ostalimi člani uprave, iz Appla izrinila Jobsa. Obdobje 11 let – v podjetje se je vrnil leta 1996 – je prikazano zelo na hitro, skoraj nič ne izvemo o njegovem razmišljaju, načrtih in o načinu življenja. V letu 1996 vstopimo nenadno in s prizorom Jobsovega nabiranja korenja na domačem vrtu nekje v Kaliforniji. Ima srečno družinsko okolje in celo hčerkka Lisa pri njih preživila poletne počitnice. Vse travme so očitno pospravljene, počiščene.

Pohvala gre izboru glasbe, ki še najbolj bogato oživlja različna obdobja in morda tudi Jobsova čustva. Poleg klasike se lahko dodobra napislušamo Boba Dylana, ki je bil Jobsov priljubljeni glasbenik, obenem pa glasba tudi pomaga pri kreaciji takratnega duha časa. Prav tako ne moremo reči – če primerjamo dokumentarne posnetke resničnih oseb – da so igralske upodobitve izrazito slabe. Iz scenarija, ki jim je bil na razpolago, je bilo verjetno težko ustvariti kaj bistveno drugačnega. Tudi brez globljega poznavanja resničnega Jobsa lahko gledalec zaslutti, da Kalifornijčanu sirske korenin (biološki oče je bil Sirijec), ki je slovel po svoji natančnosti in včasih prav diktatorskem odnosu do sodelavcev, film verjetno ne bi bil najbolj všeč. Njegov biograf Walter Isaacson je povedal, kako natančno je preverjal vsako zapisano misel v knjigi, ki sta jo pisala in na koncu, kot to pač pritiče vrhunskemu oblikovalcu, želet tudi popoln nadzor nad oblikovanjem naslovnice. Ugibamo lahko, kako bi reagiral na ta film.

Film *Jobs* si boste morda žeeli ogledati, če ste ljubitelj Astona Kutcherja, ki je odigral eno svojih boljših vlog (v omejenih možnostih, ki jih je imel). Če pa vas zanima resnica o Jobsu, ne boste zamudili ničesar, če si filma ne boste ogledali. Intervjuji z Jobsom se kar ponujajo, morda med njimi izpostavimo do lanskega leta domnevno izgubljen in nato najden pogovor; gre za sedemdesetminutno debato z Jobsom z naslovom *Steve Jobs: The Lost Interview*, ki ga je leta 1995, dobro leto dni, preden je Jobs Applu prodal svoje tedanje podjetje NeXT in prevzel vodenje propadajočega Appla, opravil Robert X. Cringely, kot se v intervjuju predstavi novinar Mark Stephens. Scenarij, montaža in pravzaprav celotni kinematografski aspekt oziroma jezik zgodbe o Jobsu nas niso prepričali, vendar pa film odpira zanimivo vprašanje o etičnem vidiku potvarjanja dejstev in posledičnem spreminjaњu (sploh sveže) preteklosti, ki je pravzaprav še zelo močno včlenjena v sedanost. Glorificiranje ne prinaša s seboj avtomatično tudi dovoljenja za pisanje nove zgodovine.

Leonora Flis

Iz romana v film

Čefurji raus!

Scenarij in režija Goran Vojnović, 2013, Slovenija, 100 min.

Leta 2008 je Goran Vojnović objavil romanесkni prvenec *Čefurji raus*. Mladi pisatelj je z njim – če si lahko sposodim reklo pesnika Borisa A. Novaka – posodil grlo t. i. čefurjem, pripadnikom narodov iz bivše države, ki so v socialnem getu razvili prepoznaven življenjski slog. Roman je bil tržna uspešnica, pisatelju pa je prinesel nagrado Prešernovega sklada in kresnika, skratka, najuglednejši nagradi, ki jih lahko na Slovenskem dobi pisatelj za posamezno pripovedno delo. Toda če je marsikdo verjetno pričakoval, da bo Vojnović koval vroče železo, je pisatelj dvakrat presenetil. Posnel je celovečerni prvenec *Piran – Pirano* po lastnem scenariju in v njem glede na svojo mladost, pri tridesetih, zelo pogumno tematiziral posledice druge svetovne vojne, nato pa je objavil še svoj drugi roman, *Jugoslavija, ljubezen moja* in v njem prikazal posledice balkanske morije, kot jih doživlja mlad romanесkni junak, ki poskuša odkriti resnico o svojem očetu.

Pet let po uspehu romana *Čefurji raus* je Vojnović posnel istoimenski film. Zakaj je trajalo pet let, da je roman prenesel v filmski medij, je v kontekstu slovenske filmske produkcije in njene prislovične hitrosti seveda retorično vprašanje. Škoda je, da film ni nastal kmalu po uspehu knjige in tudi istoimenske gledališke predstave. Toda neke stvari, med njimi je zagotovo film, se

v Sloveniji še vedno zelo zelo počasi dogajajo. Po drugi strani pa je bila knjiga dovolj prepričljiva, da se je vpisala v kulturni spomin, tako da je vsak strah, da bo film padel v prazen prostor, povsem odveč.

Filmska zgodba je pripovedovana po dneh; takšna zasnova zgošča dogajanje, hkrati pa zagotavlja zgodbi vtis resničnosti, življenjskosti. V življenju se stvari dogajajo dnevno, kak dan kak večji dogodek, kak drugi dan manjši, toda v nekem hipu se dnevi in dogodki seštejejo in takrat dobijo ne le svoj aposteriorni smisel, ampak tudi epilog. Tako Vojnović pripoveduje zgodbo dijaka Marka, ki bolj kot na izobrazbo, ustvarjalnost in vztrajnost stavi na šport oziroma natančneje: na šport stavi njegov oče Radovan. Marko sicer ima tri prijatelje, toda pri zanj življenjsko pomembni košarki je individualist, ki ne posluša trenerjevih navodil. Z zmagovalno solistično akcijo sicer oddoči tekmo, a se hkrati (zagotovo ne prvič) predstavi kot individualist in tako že napove svojo izključitev iz ekipe.

Toda ko Marka trener izključi zaradi kajenja, zamujanja, skratka, zaradi simptomov, ki sesuvajo njegov sistem, se mladenič bolj in bolj izgublja. Čeprav je iz urejene družine, se o svoji stiski z nikomer ne pogovori. Tako pravzaprav ponavlja zgodbo svojega očeta, ki zmore eksplozivne izpade in melanholične implozije, ne zmore pa biti v trdno in stalno oporo sinu.

Ob koncu filma, tako kot v knjigi, oče pomaga sinu z zelo razumevaljočo gesto, ja, oče je v oporo sinu, tako da njuno slovo dejansko prekrije njuno zadrgo. Je oče nebogljén in izgubljen zato, ker so današnji očetje nasploh izgubljeni in nebogljeni, ker nimajo v sebi neke gotovosti? Je tak zato, ker je iz-

gubljen v morda zanj še vedno tujem okolju? Zadnje vprašanje je morda nekoliko presenetljivo, ker Vojnović začne film z galerijo *komšiluka*, tako da kar nekaj časa ni povsem jasno, kdo je junak filma. Tako izgubi dragocen čas: namesto da bi spoznavali filmskega junaka, spoznavamo njegovo socialno okolje, in to v všečni podobi, ne pa v njegovi disfunkcionalni stvarnosti. Po uvodni sekvenci se zdi, da je življenje prišlekov zelo idilično, toda šele razvoj Markove stiske in stisk njegovih prijateljev nazorno pokaže, kako mladeniči ne najdejo prostora v slovenski družbi, kako se ne znajo spopadati s težavami, kako je nasilje prepogosto edini izhod iz situacije.

Vojnović je pripoved vodil tudi s pomočjo Markovega komentarja v *offu*. Tak komentar se zdi smiseln v uvodni sekvenci, ko Marko spreminja mikrokozmos, toda pozneje postane nekoliko nenevaden. Poslušljiv je kot neizrečeni komentar in kot tak obvisi nekoliko v zraku; če pa je komentar morda Markov povnanjeni notranji monolog, je zaradi svoje zadržanosti prekratek prav za vso eksplozivno paleto mlade-

ničevih čustev. Komentar v offu tako izzveni kot podnapis in ne prispeva pomembno k dinamiki filma. Predvsem pa ne odgovori na temeljno vprašanje, zakaj je Marko tako trpen, zakaj ne more reagirati drugače, kot reagira.

Marko je namreč precej trpen; marsikdaj bi lahko svoje življenje oblikoval z dejanjem, besedo, vendar ju nekako ne zmore. Je res še vedno pubertetnik, ki se mu kljub poznim najstniškim letom predvsem cefra film? Šele v eni svojih poznejših izjav verjetno pojasni razloge za svojo izključenost (s svojimi odlikami ne ustrezata pričakovanjem in odlikam vladajočega šolskega sistema), toda takrat se to zdi nekoliko pozno. Potem ko se Marko pogreza iz sekvence v sekvenco, z njim pa tudi njegovi najboljši prijatelji, je prepozno za bežni odgovor na vprašanje *zakaj*. Takrat gledalca najverjetneje že mnogo bolj zanima, ali se bo Marko izvlekel iz godlje, je zanj še kaka možnost itd.

Skratka, film prikazuje Markovo življenje, ko to iz dneva v dan razпадa, nekako pa ne pojasni, kako in zakaj je sistem Marka in njegove prijatelje

izvrgel. To bi bil sicer drug in drugačen film, toda zanimivo bi bilo videti, kako sistem drugačne, med drugim tudi Neslovence, stigmatizira, kako jih odriva in na koncu tudi odrine na rob in čez. V prikazanem svetu na robu in on-kraj namreč nihče ne zna reševati svojih težav in težav v medčloveških razmerjih. Ta so tako zapletena in na pogled zavožena, da se v njih ne znajde niti Slovenka. Tako je svet Vojnovičevih čefurjev predvsem svet socialnega roba, njegovih stisk, brezizhodnosti in le redkih svetlih trenutkov, ki jih je režiser predvsem zgostil v že omenjeno uvodno sekvenco.

Igralci v filmu niso slabí, pa vendar se zdi, da so od glavnih boljši stranski igralci. Emir Hadžihafizbegović je odličen kot oče Radovan, ki ima sina rad, a tega ne zna pokazati, ki zna govoriti, a se ne zna pogovoriti, ki bi rad pomagal sinu, pa dolgo časa ne ve, kako. Med stranskimi vlogami naj omenim Jessico Žagar v vlogi Makarovičke, najstniške čefurke, ki se še kako energično borí za ljubezen enega izmed Markovih priateljev. Tako veteran bošnjaškega filma kot tudi mlada igralka dobesedno ukradeta vsak kader, v katerem sta. To seveda ni dobro za sam film, ker so v družbi omenjenih Marko in njegovi priatelji manj opaženi, posledično tudi manj pomembni in manj zanimivi.

Najmočnejši je Vojnović s filmskim koncem. Resda nekam mimogrede izgubi kot vedno zelo prepričljivega Mustafo Nadarevića v stranski vlogi, toda v primerjavi z vrsto slovenskih filmov, ki imajo kar nekaj koncev in zato nekaj koncev preveč, je konec v filmu *Čefurji raus* zelo učinkovit, saj se dopolnjujeta dve ravni pripovedi. V sekvencah, potopljenih v tople tone, si

Marko predstavlja srečne konce zgodb svojih najboljših priateljev. Z omenjenimi »filmčki«, z željami se mladenič končno predstavi kot nekdo, ki mu ni vseeno za bližnje, ki se ne prepušča zgolj življenjskemu toku, ampak tudi intimno podoživlja stisko svojih bližnjih. Šele s prizori, ki se niso zgodili, postane Marko bolj kompleksen lik.

Toda ti prizori, ti srečni konci so paradoksalno tudi Vojnovičev *j'accuse*: prizori se niso zgodili in se v najboljšem vseh svetov ne bodo nikoli zgodili, zato je s tem svetom nekaj v temelju narobe.

Toda Vojnovičev trpni junak se v sklepnom kadru, v zamrznjenem prizoru kot Janez znajde v domači in vendar tuji Bosni, v zamrznjenem skoku, brez tal pod nogami in s polomljenim košem pred sabo. Toda naj je ta zamrznjeni fotogram še tako odprt, zamrznjen, brezizhoden, je režiserju nekako uspelo, da nas za Marka ne skrbi. Morda zaradi njegove empatije v omenjenih fiktivnih srečnih koncih, morda zaradi melanholične podobe slovesa očeta in sina na železniški postaji, morda – in to se zdi najverjetneje – zato, ker Vojnović pripoveduje o Marku od blizu, ker ga kljub neuspehom, prepočasnim reakcijam, medlosti ne zapusti, ampak ga spremila s pogostimi bližnjimi kadri, kot da bi sporočal gledalcem »glejte, tu je, izgubljen, hkrati pa v svoji nemoči zelo vsakdanji, tudi človeški.«

Vojnovičev Marko tako ni noben antologiski filmski junak, vendar to ne spremeni dejstva, da je film *Čefurji raus* vsaj toliko kot o čefurjih tudi film o današnji Sloveniji, njeni razslojenosti in razdeljenosti.

Marko Golja

Gal Kirn

Oris urbanih vstaj v Mariboru: propad industrijske dediščine in razblinjenje postindustrijskih sanj

Uvod: MARIBOR MED LETOMA 1988 IN 2012¹

Maribor, drugo največje slovensko mesto, ki šteje približno sto tisoč prebivalcev, se nahaja na Štajerskem, pokrajini na severovzhodu države, ki meji na Avstrijo.² V tridesetih letih dvajsetega stoletja se je Maribora zaradi cvetoče tekstilne industrije prijel vzdevek »Manchester (prve) Jugoslavije«, v času socializma pa je bil podvrženo obsežni industrializaciji. Toda razen ne-posrednim sosedom je bil Maribor kljub vsemu relativno neznan, vse dokler se leta 2012 njegovo ime ni znašlo v središču razprav. Maribor je postal *Evropska prestolnica kulture* (EPK), še pomembnejši pa so bili dogodki, ki so se zgodili konec novembra istega leta, ko so izbruhnile množične urbane vstaje proti politični oblasti, ki so sprožile val protestov po vsej Sloveniji. Posledica tega je bil vznik množičnega gibanja, ki ga je potrebno umestiti v okvir trenutnega boja evropskega obroba proti prevladujočemu neoliberalnemu pristopu EU do reševanja gospodarske krize.

Ob dejstvu, da se kriza na obrobu še krepi, ne smemo prezreti njene kontinuitete in krutosti trga, ki Maribor zaznamujeta že od druge polovice osemdesetih let dvajsetega stoletja. Ne pozabimo, da so mariborski delavci uprizorili največje delavske proteste v zgodovini socialistične Slovenije. Junija 1988 je več kot deset tisoč delavcev iz vseh tovarn za teden dni zasedlo mestne ulice. V tem članku predlagam, da obe urbani vstaji – kljub razlikam v njuni razredni sestavi in političnih zahtevah – razlagamo kot simbola konca nekega zgodovinskega obdobja. Vstaja leta 1988 je označila propad socialistične industrializacije, vstaja leta 2012 pa je razblinila kapitalistične sanje o postindustrializaciji. Javno-zasebna strategija deindustrializacije je bila najbolj očitna v misiji urbane revitalizacije industrijsko propadlega urbanega okolja pod okriljem EPK. Od kreativnih industrij se je pričakovalo, da bodo znižale brezposelnost (19 %) in naraščajočo zadolženost mesta.³ Toda urbana vstaja v Mariboru ni bila zgolj posledica neuspeha projekta EPK. Pri urbani vstaji je šlo za politični odgovor na globalno strukturno krizo. Mojo tezo je moč razumeti v luči teoretskega

¹ Za dragocene komentarje ob pripravi tega članka se zahvaljujem Francu Trčku in Tomažu Škeli.

² Članek je bil izvorno napisan v angleščini in namenjen tujim bralcem, zato je v njem nekaj osnovnih podatkov, ki so slovenskim bralcem samoumevnii (op. ur.).

³ Gre za uradno registrirane brezposelne osebe (vir *Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje*: http://www.ess.gov.si/trg_dela/trg_dela_v_stevilkah/stopnja_rejistrirane_brezposelnosti).

razmišljanja Andyja Merrifelda, ki na ganljiv način prikaže dialektičen odnos med silami »strateškega olepševanja« (v tem primeru EPK) in silami »upora« (v tem primeru vstaj):

Ta dialektika je immanentna obstoječemu globalnemu stanju in zadevna antagonista se na dramatičen način hrani drug z drugim. Oba sta immanentna prevratu našega neoliberalnega tržnega gospodarstva, tako kot je Marx trdil, da je akumulaciji kapitala immanentno določeno število odvečnega prebivalstva; in v tem, če si sposodimo Benjaminove poslovilne besede, »lahko začnemo v spomenikih buržoazije prepoznavati razvaline, še preden so ti propadli.⁴

Ta dialektika »odvečnega prebivalstva« in želenega »strateškega olepševanja« je nedvomno močno prisotna v zgodovinsko-urbani strukturi Maribora, vendar se moramo ob tem zavedati njenih posebnosti. V Mariboru gre za dolgotrajen proces (negativnega) razvoja mesta, ki združuje zapleteno součinkovanje smernic socialistične industrializacije iz preteklosti in trenutne kapitalistične deindustrializacije. V tem članku bom predstavili tri pomembne strategije, ki bodo morda nekoliko osvetlike nedavne vstaje: 1. propad mariborske industrijske kulture in infrastrukture; 2. razblinjenje postindustrijskih sanj v sklopu EPK in 3. urbano vstajo, ki vzpostavlja alternativno infrastrukturo neposredne demokracije in upravljanja.

JUNIJ 1988: RAZPAD SOCIALISTIČNE JUGOSLAVIJE V INDUSTRIJSKEM MARIBORU

Andrejka Slavec je temeljito proučila industrializacijo Maribora, ki je potekala v različnih stopnjah: začetni fazi, ki se je razvila zahvaljujoč železniški infrastrukturi v petdesetih letih devetnajstega stoletja – železnica med Dunajem in Trstom je bila za habsburško monarhijo izjemnega pomena –, je z razcvetom tekstilne industrije in gradnjo tovarn v tridesetih letih dvajsetega stoletja sledilo drugo najpomembnejše obdobje.⁵ Samo mesto Maribor se je izjemno širilo od petdesetih let dvajsetega stoletja naprej, ko je vstopilo v zlato dobo socialistične industrializacije. Za razcvet industrije so bile ključne tri veje: kovinska (proizvodnja žerjavov – *Metalna, Mariborska livarna*, proizvodnja avtomobilov in tovornjakov – *TAM*), tekstilna (*MTT*) in elektrokovinska industrija (*Elektrokovina*). Razmah industrije je v Maribor privabil delavce iz drugih jugoslovanskih republik. V šestdesetih letih dvajsetega stoletja je prišlo do velikega preboja v kozmetični industriji (*Zlatorog*) in gradbeni industriji (montaža hiš – *Marles*). A.

⁴ <http://citiesmcr.wordpress.com/2013/01/21/strategic-embellishment-and-civil-war-more-notes-on-the-new-urban-question/>

⁵ Slavec (1992; *Industrija Maribora*, FF Ljubljana). Dokumentarni film režiserke Bojane Rudl z naslovom *Fabrika Maribor* iz leta 2009 lepo prikaže 160 let industrijskega razvoja.

Slavec upravičeno piše, da je Mariboru koristila tržna reforma, do katere je prišlo leta 1965.⁶ Tržna reforma je bila zasnovana tako, da je politično moč prenesla na mikroraven, to je na delavce in social(istič)na podjetja. Kljub njeni nasprotni tendenci, ki je v podjetjih okreplila vlogo vodstva na škodo

Maribor, meljski industrijski bazen
(vir: fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor)

Tovarna Svila Maribor, tkanje na Rüti strojih, pozna šestdeseta, zgodnja sedemdeseta leta 20. stoletja
(vir: fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor)

delavcev, je vsaj v Mariboru reforma delno uspela okrepliti razvoj neodvisnega kapitala. Obenem se je v tej situaciji pojavila tudi potreba po univerzi v Mariboru, do ustanovitve katere je prišlo leta 1975. Splošno rečeno je ustanovitev univerze – na fordističen način⁷ – zadostila potrebam po izobraževanju novih kadrov v razvijajočih se industrijah, obenem pa jo je omogočilo vlaganje v znanje, ki je bilo uporabljeno v industriji. V tistih časih se je rodila urbana podoba Maribora z njegovimi socialnimi stanovanji, tovarnami in drugo »industrialistično« infrastrukturo, podoba, ki je še danes živo ohranjena v spominu starejših generacij in v industrijskih ostankih, kot so denimo zapuščene tovarne.

Tovarna avtomobilov Maribor Tezno, izdelava tovornjakov Pionir na tekočem traku, petdeseta leta 20. stoletja

(vir: fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor)

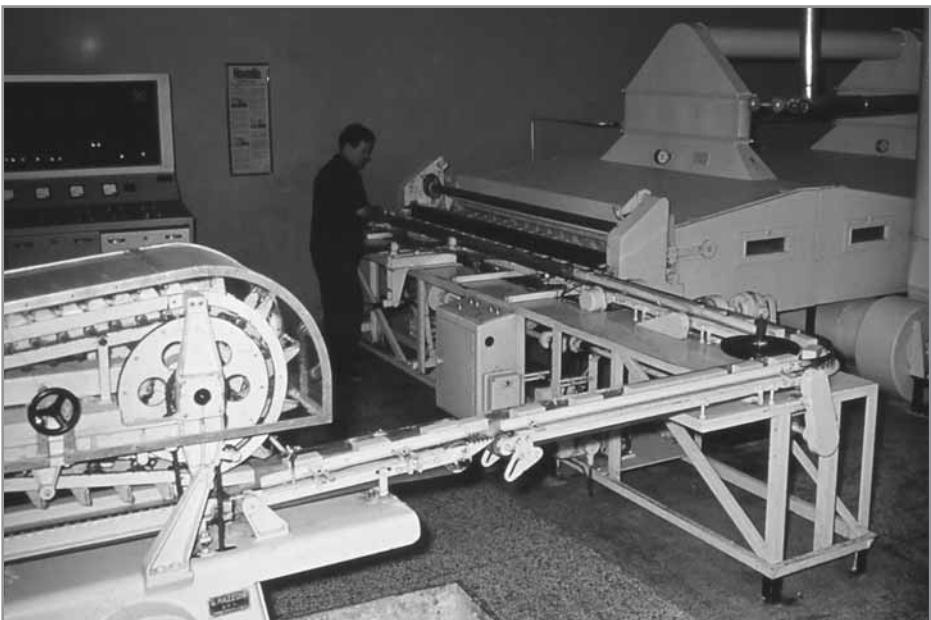
⁶ Proučil sem negativne posledice tržne reforme, ki so se kazale predvsem kot povečana konkurenca med socialističnimi podjetji, naraščanje strukturne neenakosti med osrednjimi in obrobnimi območji Jugoslavije ter vse večje izkoriščanje delovne sile. Glej mojo doktorsko disertacijo (2012: 241–319, <http://www.ung.si/člibrary/doktorati/interkulturni/21Kirn.pdf>).

⁷ V tem procesu je prišlo do vzpona tehnokracije (vodstva), znanje pa je za (nove) industrije postalо strateško pomembno. Opazna je tudi (proto)postfordistična dimenzija. Univerzo so namreč začele finančirati *samoupravne interesne skupnosti* (*SIS*), ki so jih zastopala predvsem velika podjetja. Za izvore liberalizma in paradigmе trga v socializmu glej tudi Johana Bockman (2011, *Markets in the Name of Socialism: The Left-wing Origins of Neoliberalism*, Stanford University Press).

Proizvodni proces v Metalni Maribor (Metalna, tovarna konstrukcij in strojnih naprav), šestdeseta leta 20. stoletja

(vir: fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor)

Tovarna Zlatorog Maribor, obdelava pralnega mila, šestdeseta. leta 20. stoletja

(vir: fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor)

Toda pravljica o socialistični industrializaciji se je končala konec osemdesetih let dvajsetega stoletja, ko je Jugoslavija padla v veliko gospodarsko krizo. Dvig inflacije, višanje brezposelnosti in vse večje izkoriščanje

(več dela za manjše plačilo) so prinesli splošen občutek socialne negotovosti. Notranji spori med republiškimi elitami so se še dodatno zaostrili zaradi strogih varčevalnih ukrepov Mednarodnega denarnega sklada, ki jih je morala Jugoslavija vpeljati, če je želela refinancirati dolg.⁸ Osrednji politični dogodek za Maribor se je zgodil leta 1988, ta pa je oznanjal začetek konca socialistične Jugoslavije. Junija tega leta so se delavci največjega podjetja TAM po več mesecih nizkih plač namreč odločili, da se podajo na ulice. Njihovemu pohodu so se pridružili delavci vseh ostalih večjih tovarn. V boju proti socialni negotovosti in uvedenim varčevalnim ukrepom so se bili delavci sposobni povezati in vzpostaviti občutek solidarnosti. Več kot deset tisoč delavcev je zasedlo mestne ulice, trge, železniško postajo in strateško pomembne cestne povezave. Stavka, ki je trajala več tednov, je pritiskala na vodstva tovarn, ki so morala nekoliko popustiti. Toda kljub temu, da je bil upor delavcev silen in pomemben za kasnejše sindikalno gibanje, je do njega prišlo prepozno. Ne smemo pozabiti, da gre za obdobje, ko je celoten socialistični blok propadal. In že naslednje leto je prišlo do prvega velikega bankrota kakšnega od jugoslovanskih social(ističnih) podjetij. Tovarna obutve *Lilet* je bila leta 1990 privatizirana, zaradi nenehnih zamud pri izplačilu plač pa so jo zasedli delavci.⁹ Ko so Lilet nato dokončno zaprli, se je v Mariboru začel konec industrijske dobe.

V nasprotju z uveljavljenim prepričanjem, po katerem Slovenija predstavlja »uspešno zgodbo« o tranziciji brez neoliberalne ortodoksnosti, je potrebno to pravljico ponovno proučiti in ugotoviti, da je proces tranzicije na obrobju Slovenije že od začetka kazal zelo krut obraz. Tranzicija se je začela že vsaj v osemdesetih letih dvajsetega stoletja, po tem, čemur bi lahko ironično rekli prva petletka sistematicne deregulacije in deindustrializacije, ki je potekala med letoma 1989 in 1994 in ki je imela za vsakdanje življenje večine Mariborčanov katastrofalne družbeno-gospodarske posledice. Večina prej omenjenih industrij (npr. *Lilet*, *MTT*, *TAM*) je bankrotirala ali pa so jih zaprli predvsem zaradi izgube jugoslovanskega trga in tudi zaradi njihove delne integriranosti v vojaško-industrijski kompleks Jugoslovanske ljudske armade. Peščica preživelih podjetij je bila racionaliziranih in je izdatno skrčila svojo gospodarsko dejavnost (npr. *Metalna*), ostala pa so bila poceni kupljena s tujim kapitalom (npr. *Zlatorog*, ki ga je kupil Henkel). Stopnja brezposelnosti v Mariboru je doseglj 25 %, še huje pa je bilo to, da je približno 70 % teh ljudi ostalo dolgotrajno brezposelnih. To so bili ljudje, ki bi jih Marx označil kot »odvečno prebivalstvo«. Celo v prvih letih novega tisočletja, ko je začela stopnja brezposelnosti upadati in se je gospodarska situacija »normalizirala«, je 30 največjih podjetij skupaj započeslovalo manj delavcev kot tovarna TAM v osemdesetih letih dvajsetega stoletja (skoraj 9000).

⁸ Za podrobnosti glej Woodward (1995, *Balkan Tragedy*. Washington DC: The Brookings institution).

⁹ Glej <http://www.muzejno-mb.si/novo/spomenik-mariborski-industriji.html>. Za dragocene informacije o teh dogodkih se moram zahvaliti Tomažu Škeli.

Ob tem ni potrebno posebej poudarjati, da je industrijska infrastruktura propadla, s tem pa se je spremenila celotna mestna pokrajina. Maribor je postal spomenik preteklosti, tako *Jugoslaviji*, saj je sem prišlo veliko ljudi iz celotne bivše države, kot tudi *industrijski dobi*, ki je Mariboru zagojavljala družbeno-gospodarsko blaginjo. Toda zdi se, da zadnje čase v mestu poleg duha propadle industrije straši tudi prikazen v obliki sanj o post-industrijski prihodnosti.

EVROPSKA PRESTOLNICA KULTURE 2012: SANJE O DEINDUSTRIALIZACIJI IN KULTURNEM OLEPŠANJU

Vsak obsežen projekt prinaša obljubo sanj o prihodnosti ali pa je z njimi prepleten. Da bi razumeli sanje *Evropske komisije* v luči *Evropske prestolnice kulture*, se nam ni potrebno lotevati izčrpnega hermenevtičnega proučevanja, pač pa je dovolj že, če si površinsko ogledamo njeno najbolj očitno raven: sanje projekta EPK so komodificirati kulturo in Evropi zagotoviti nove deindustrializirane kreativne industrije. Kot je zapisano na njihovi spletni strani, EPK spodbuja turizem v regiji, promovira kulturno izmenjavo v Evropi, predvsem pa služi reorganizaciji kreativnih zmogljivosti.¹⁰ Palmerjeva raziskava iz leta 2004 pravi, da je EPK postal pomemben »pobudnik« urbane revitalizacije, večina izprašanih predstavnikov lokalnih organizacij pa je s to tezo navdušeno soglašala.¹¹ Tako se je na začetku zde-lo, da je Maribor vendarle dobil svojo zgodovinsko priložnost: imenovan je bil za Evropsko prestolnico kulture za leto 2012 (skupaj s portugalskim Guimarãesom) in za Evropsko prestolnico mladih za leto 2013, obenem pa mu je bila za isto leto dodeljena tudi organizacija *zimske univerzijade*. Zadnji projekt – univerzijada – je zaradi pomanjkanja finančnih sredstev propadel, EPK pa je prevzel vlogo kolektivnih sanj o novem Mariboru. Predstavljal je možnost, kako premagati »obrobno« in marginalizirano vlogo, ki jo je Maribor pridobil v odnosu do centra (Ljubljane). Z ekipnim duhom, s katerim bi premagali lokalpatriotične napetosti, bi spodbujali regionalni razvoj in revitalizacijo Maribora, ki bi pritegnila mlade.

Toda ta utopična obljuba deindustrializirane prihodnosti je bila kmalu postavljena na realna tla. Organizacijski komite EPK ni imel opravka zgolj s folklorističnimi napetostmi med Ljubljano in Mariborom, pač pa tudi s težavnimi lokalnimi oblastmi, kjer je bil zdaj že nekdanji župan Maribora, Franc Kangler, do sredine leta 2011 obtožen storitve petnajstih različnih kaznivih dejanj. Tukaj se ne želim vpletati v razpravo o sokrivdi EPK-ja in

¹⁰ Ta zelo nekreativen diskurz o kreativni industriji si lahko ogledate v promocijskem videu EPK in v uvodnem besedilu na naslovu: http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/doc413_en.htm.

¹¹ Palmerjeva raziskava je bila opravljena že leta 2004 in je prikazala pozitivne rezultate pri večini mest, katerih predstavniki so bili izprašani (80 %). Glej: http://ec.europa.eu/culture/key-documents/european-capitals-of-culture_en.htm, še posebej drugi del.

mestne občine, pač pa bi se rad osredotočil na rezultate programa EPK in kaj je ta prinesel samemu mestu. In vsi rezultati niso bili negativni.

Najprej si oglejmo pozitivne učinke: priča smo bili številnim navdušočim dogodkom, ki so povezali lokalne kulturne skupine in projekte z zanimivi gosti iz tujine. Ob tem bi rad izpostavil predvsem dolgoročen projekt, ki je vzniknil iz progama EPK in ga tudi presegel. Pod nazivom *Urbane Brazde*¹² deluje kolektiv, ki izvaja številne projekte v sklopu Centra alternativne in avtonomne produkcije (CAAP): projekt ponovne povezave urbanih in ruralnih skupnosti v Mariboru in njegovi okolici, ki bi zagotovil trajnostno ekološko pridelavo in distribucijo (ekološke kmetije), projekt semenske knjižnice, projekt, ki promovira urbano vrtnarstvo in kolesarsko kulturo, projekt delavnic digitalnega nomadstva, ki skrbi za video gradivo in predavanja, ter druge dejavnosti. *Urbane brazde* so zorale ledino v starenodni delitvi med ruralnim in urbanim ter poskušale ustvariti drugačno skupnost, ki združuje na prvi pogled nenavadno kombinacijo različnih generacij, poklicev in političnih pripadnosti.¹³ Gre za samovzdržen projekt, ki bo delo nadaljeval dolgoročno.

V nasprotju s temi pozitivnimi primeri razvoja pa je potrebno kritično ugotoviti, da najpomembnejši cilj EPK – struktурno olepšanje in razvoj kulturne infrastrukture – ni bil uresničen. Haussmannom današnjega dne, preoblečenim v umetelni kreativni diskurz Richarda Floride, ni potrebno ničesar uničiti, saj so industrijski ostanki vseprisotni, pač pa umetnost in kulturo integrirajo v strukturo urbanega življenja in s tem celoten niz družbenih odnosov odpirajo kapitalistični subsumpciji. Toda kreativni načrt ni deloval in po koncu lokalnega EPK je v Mariboru ostalo zelo malo kulturne infrastrukture. Kar je bilo zasnovano kot projekt, ki naj bi spodbudil razvoj lokalnih in regionalnih kreativnih industrij, ta trenutek (še zmeraj) v veliki meri deluje zahvaljujoč samoizkoriščanju in prostovoljskemu aktivizmu. Veliko »kreativne« mladine in njihovih projektov je znova prepričenih samim sebi, z drugimi besedami tržni disciplini. EPK ni preprečil naraščanja stopnje brezposelnosti, ki je dosegla skoraj 19 %. Ob tem se je nekaj sredstev, ki so bila namenjena za EPK, »izgubilo« ali porabilo za neznane dejavnosti občine.

Ker je ta splošna ocena precej negativna, ne preseneča, da je bila lokalna organizacija EPK najglasnejša prav ob koncu leta 2012, ko je prišlo do množičnih vsaj. Trenutno je zelo priljubljena teza, da je do urbanih vstaj v Mariboru prišlo zaradi naraščajoče »samozavesti« in »duha«, ki sta bila posledica EPK. Glede tega se strinjam s kritiko filozofa Borisa Vezjaka,¹⁴ ki je pravilno pokazal, da je bil namen te samovšečne teze organizatorjev EPK,

¹² Glej <http://brazde.org/>.

¹³ Ob tem so tu še številni drugi primeri pozitivnih projektov, kot je denimo *Kino Udarnik*, toda oceni teh se bom moral posvetiti ob kakšni drugi priliki.

¹⁴ Za več kritičnih komentarjev EPK glej tudi Dialogi št. 11–12/2013, <http://www.aristej.si/slo/PDF/Dialogi%2011-12%202012.pdf>

ki so jo vsilili sami, zgolj ta, da si pripišejo zasluge za urbani preporod. Sam k temu dodajam, da so bile urbane vstaje stranski učinek ali celo negativen odziv na neuspeh EPK-ja in njegovega glavnega cilja urbane revitalizacije.

NOVEMBER 2012: URBANE VSTAJE – DRUGI DEL

Negativne posledice svetovne gospodarske krize so se začele kazati tudi v Sloveniji. Zadnje vlade, tako levosredinske kot desne, so tekmovalе v nadgrajevanju neoliberalnega programa, »predlogi« iz tujine pa so zahtevali še strožje varčevalne ukrepe in privatizacijo celotnega aparata socialne reprodukcije z državnimi podjetji in bankami. Prebivalci so se na strukturne probleme, s katerimi se mesto Maribor in njegova regija spopadata že dlje časa, pogosto odzivali z apatijo. Ob naraščanju stopnje brezposelnosti v zadnjih letih je posebej zaskrbljujoča zasebna zadolženost, zaradi katere so številni ljudje odvisni od dobrodelnih organizacij (*Rdeči križ, Karitas ...*), ki delijo hrano in oblačila in ki so tako ali tako že preobremenjene. Zaradi številnih zaplemb in bankrotov manjših podjetij se je situacija zelo zaostnila. V okoliščinah neuspelega kulturnega olepšanja in gospodarskega opustošenja se je jeseni leta 2012 mestna občina z zdaj že nekdanjim županom Francem Kanglerjem odločila uvesti obsežen sistem radarjev za meritev hitrosti. Boris Vezjak je zapisal, da so »več kot 20.000 kazni zaradi prehitre vožnje v le dveh tednih v mestu s 100.000 prebivalci ljudje sprejeli kot stalno grožnjo njihovim družinskim proračunom.¹⁵ Občutek očitne so-

¹⁵ Za podrobnosti glej Vezjakov članek o razlogih za vstajo: <http://www.aristej.si/slo/PDF/Dialogi%209%202012%20Uvodnik%20SLO.pdf>.

cialne nepravičnosti se je še okrepil, ko so v javnost prišli podatki o podjetju, ki je bilo zadolženo za postavitev radarjev; šlo je za javno-zasebni projekt, do katerega je prišlo po osebnih zvezah župana, ki je bil vpletен v številne afere, povezane s korupcijo.

Ljudje so bili – milo rečeno – ogorčeni. Toda nihče ni pričakoval, da se bo ogorčenje ljudi izrazilo ali preseglo običajno pritoževanje v časopisih in kritike intelektualcev. Tokrat se je, tako kot pri vsaki politiki osvobajanja, nepredvidljiva dimenzija udejanjila na najbolj radikalnen način. Kar se je začelo kot trivialni in za nekatere vandalski nočni napadi na radarje, se je z vso silo razširilo pred občinsko zgradbo, kjer je manjša skupina ljudi začela pozivati k vstaji. Nato je bil na Facebooku organiziran dogodek, tako da se je ob koncu novembra in v začetku decembra na osrednjem trgu¹⁶ zbral več tisoč ljudi. Najmnožičnejša vstaja je bila 26. novembra, ko se je zbral petnajst tisoč ljudi, ki so zahtevali odstop koruptivnega župana in njegove mestne oblasti. Vstajo, ki se je začela mirno in na kateri je bilo veliko družin z otroki, so nasilno razgnali policisti, ki so uporabljali pendreke, pretirano količino solzivca in druge represivne metode. To je sprožilo nasilno vedenje v skupinah mladih, ki so se prebile do občinske stavbe, kjer so zažigali smetnjake in uporabljali petarde. Prizori so obkrožili celotno Slovenijo, zaradi ciničnega odziva vodstva policije pa je ogorčenje javnosti samo še naraslo. Kar se je v pozmem novembru začelo kot majhna iskra, se je razširilo po vsej državi in vplivalo na naravo množičnih družbenih vstaj. Slovenija se je soočila s prvo veliko vstajo po razglasitvi neodvisnosti, do katere je prišlo brez organizacijske pomoči uveljavljenih institucij (strank, sindikatov, cerkve ...). Decembra 2012 in tudi še v letu 2013 so bile ljudske vstaje tudi v številnih manjših krajih po vsej Sloveniji,¹⁷ tem pa so sledile tudi splošne stavke in podpora sindikatov.

Množični protesti so vpeljali nove organizacijske forme, ki so radicalno pretresle lokalno politično oblast in sodelovale pri boju evropskega obroja proti varčevalnim ukrepom. Če se ozremo nazaj, lahko razloge za vstajo najdemo v počasnem, toda vztrajnem sprejemanju neoliberalnih reform v obdobju po letu 2004, v katerem sta obe vladi, tako »levo«sredinska kot desna, privatizirali državna podjetja in socialne službe (kar je ostalo od socialne države). Toda v zadnjih letih je gospodarska kriza močno udarila tudi po osrednjem delu družbe, in ne samo po tistih na robu. Glavna zahteva vstaj je bila odklonilna: *gotovo je, gotovi so*. Ljudje so zahtevali strmo-

¹⁶ Glej fotografijo: Trg svobode, v središču katerega stoji spomenik NOB arhitekta Tihca, ki je bil član modernističnega gibanja, ki je postavljalo nove spomenike, posvečene revoluciji v Jugoslaviji.

¹⁷ Zadnji meseci množičnih urbanih vstaj so združili različne družbene skupine in posameznike različnih političnih prepričanj in iz različnih generacij, mlade in stare, delavce in študente, queer in prekarne skupine, ekologe, anarhiste in socialiste. Vsi so zahtevali korenite družbene spremembe. Namesto običajnega pritoževanja doma na kavču so ljudje stopili v svet javnih protestov. Za podrobnosti o pojavi množičnega gibanja glej moj tekst: <http://www.newsocialist.org/679-a-ghost-is-haunting-slovenia-the-ghost-of-revolution>.

glavljenje celotnega političnega razreda, razprava o alternativnih programih spremembe trenutnega stanja pa se je začela razvijati šele nedavno. Potrebno je podariti, da so bili najosnovnejši politični cilji vstaje izpolnjeni: mariborski župan Franc Kangler je moral zaradi javnega pritiska odstopiti, do sprememb pa je prišlo tudi na državni ravni, saj je zaradi množičnih protestov in ob dejstvu, da so koalicijski partnerji zapuščali potapljačo se ladjo, odstopila tudi vlada Janeza Janše.

Če so bili glavni politični cilji vstaj izpolnjeni, pa večina skupin, starih in novih organizacij, ki nasprotujejo trenutnemu političnemu stanju, nima jasne vizije o tem, kako naprej. Gospodarska kriza še zmeraj traja, glavne institucije predstavnike demokracije pa ostajajo nedotaknjene. Poleg tega je nova prehodna vlada, ki jo vodi prva slovenska premierka Alenka Bratušek, zavzela manj agresivno in celo spravljivo držo, ki poskuša vključiti kritično sporočilo množičnih protestov. Kljub tej zmagi in popuščanju vladajoče oblasti se je potrebno jasno zavedati, da je trenutna situacija zgolj začasna in da bodo morale nove politične podlage nadaljevati z delom tako na ravni ulice (družbena gibanja) kot tudi v bolj institucionalizirani obliki, ki bi vodila v oblikovanje prave levičarske stranke v Sloveniji, saj bi oboje okrepilo boj za obrobje in na obrobju.

SKLEP: KAKO BO »MARIBOR« NADALJEVAL?

Nič ne bi pretiravali, če bi dejali, da sta se politična volja in učinek vstaj najbolj udejanjila prav v Mariboru, v mestu, ki je bilo priča prvi množični politični mobilizaciji po skoraj petindvajsetih letih. Politična podlaga protesta je začela delovati na dveh različnih in konkretnih političnih področjih: *prvič*, nekatere skupine so svojo podporo namenile novemu programu in neodvisnemu županu. Lokalne volitve sredi marca so prinesle zmago Andreja Fištravca, neodvisnega in kritičnega intelektualca, ki je na lokalni sceni prisoten že več let. Težava ostaja mestni svet, ki je še zmeraj poln članov uveljavljenih političnih strank in ki bo nedvomno upočasnil demokratizacijo političnega procesa. *Drugič*, prišlo je do pomembnih poskusov neposredne demokracije pod imenom Iniciativa mestni zbor,¹⁸ ki organizira četrtnne in krajevne zbole. Te nove demokratične podlage delujejo kot forum za razpravo in kot možen način vplivanja na občinski proračun in načrtovanje, oboje pa obuja tradicijo samoupravljanja in ponuja zgled ostalim mestom.

Če bo med omenjenima političnima procesoma in že institucionalizirano obliko prišlo do sodelovanja in transformacije obstoječega stanja, je drugo vprašanje, na katerega trenutno še ni moč odgovoriti. Toda kar je pomembno, je to, da je bila sama politika odvzeta tistim, ki so sokrivi za trenutno krizo. Prav tako je bila odvzeta nostalgiji po industrijskih časih kot

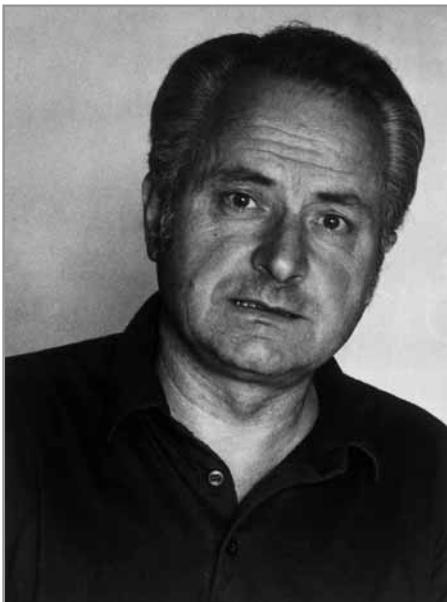
¹⁸ <http://www.imz-maribor.org/>

tudi neoliberalističnim sanjam o deindustrializaciji pod okriljem EPK. Če je Maribor poskušal odgovoriti že leta 1988, je leta 2012 odgovoril še enkrat, tokrat politično, in začel na novo oblikovati, kaj to mesto je in kaj pomeni »pravica do mesta«. Če je Maribor leta 1988 napovedal padec socializma, ki je pomenil tudi padec socialne države, bi lahko to mar pomenilo, da zdaj zvoni neoliberalizmu? To je vprašanje, ki ga zastavlja novi Maribor in ki je precej večje od Maribora. Kar je bolj jasno, je dejstvo, da je vstaja odprla prihodnost drugačnemu Mariboru, ki nasprotuje tako vsiljenim varčevalnim ukrepom kot umeščenosti na obrobje. Ob tem pa ta boj prikazuje, kako obrobje danes postaja sámo središče tako politično angažirane misli kot tudi revolucionarnih dejanj.

Iz angleščine prevedel Boštjan Kmetec

V spomin Dr. Janez Rotar (1931–2013)

glavni in odgovorni urednik Dialogov od 1969 do 1971
in sourednik znamenitega zbornika Dialogov *Siti in lačni Slovenci*

Summary

Boris Vezjak, the editor of *this thematic issue* has for decades been observing the *political bias* of mass and other media with the belief that it is one of the most acute wounds of Slovenian journalism. Politically-coloured writing or reporting in Slovenia is surely not lacking, we encounter it in a number of images and forms of various media. At times it seems that it shapes and even dictates political events. *Media bias* includes a fondness towards a specific political option or ideology, favouring and selecting to the benefit of the owners of the media or advertisers, a lack of diversity and “balance”, different types of censorship of contents, topics or individuals, a more or less excessive use of unproven facts and presumptions, propagandistic, insinuatory and discrediting language, the decontextualization of stories (the conscious silencing of contexts), the avoidance of stories and themes that deserve attention, and the publishing of article headlines that have nothing to do with their contents. All of these activities present media bias as a serious professional slip in journalistic ethics.

The thematic block begins with *two surveys* conducted by the editor. The first, with seven managing editors of the most visible Slovenian daily media, and the second, with the presidents of both journalist associations.

Following are *articles by media experts*. *Sandra Bašić Hrvatin* finds that the media, journalists and journalism are all part of the economic system in which they operate, so unavoidably, they are subject to its laws. The present day media is part of the capitalist system – every media outlet is a property (capital), so it inevitably serves the narrowly specified interests of the owner (capital) and perpetuates the system. This, in turn, means that a reform of the media system can be carried out only as part of the reform of the economic system. Media reform should strive for community, collective and not-for-profit media that will effectively sustain the kind of journalism that serves the public interest. *Igor Vobič* dissects three paradigms of journalistic objectivity in the Slovenian press throughout the last century: the utilitarian approach of the press to journalistic objectivity in the Kingdom of Yugoslavia in the 1920s and 1930s; the objectivity of the self-managing journalism in the socialistic Yugoslavia from the 1950s to the late 1980s; and the objectivity of high-modernist journalism from the early 1990s onward. *Zoran Medved* writes that over time the factors that generate media bias have changed. Today, the question that arises the most is how to contain the damage which media bias has caused in contemporary societies, especially when it comes to the fragmentation of media audiences, the limiting of pluralism of ideas and opinions, the maintaining of power relations among individual social groups, and the closing of the individual into the “opinion pool” of one social group. *Bernard Nežmah* has analysed media bias in three examples from daily newspapers with the

help of a critical tool comprised of the concepts of accuracy, attribution, balance and fairness, objectivity, as well as brevity and focus.

In the third part of the thematic issue are articles in which individual journalists describe their experiences. Mladina journalist *Borut Mekina*, freelance journalist *Blaž Zgaga*, Delo journalist *Tanja Starič* and Dnevnik journalist and president of the Journalism Honorary Court of Arbitration *Ranka Ivelja*. Concluding the thematic issue is an article by editor *Boris Vezjak* about the use of conspiracy theories and paranoia in redesigning media content in the interest of certain political ideas or goals.

In *Cultural diagnosis Blaž Lukan* reviews the new staging of the play The Wedding (Svatba) by Slovenian playwright Rudi Šeligo at the Slovene National Theatre Drama Ljubljana. *Ana Šturm* writes about political engagement in the documentary film The Spirit of '45 by English director Ken Loach. Leonora Flis is critical of the American film about Steve Jobs entitled *Jobs*. In 2008 Goran Vojnović published his first novel Southern Scum Go Home (Čefurji raus!) and for his efforts received two of the highest Slovenian awards. The novel was dedicated to the so-called čefurji, the derogatory Slovenian slang word for those of different ethnic backgrounds from the former Yugoslavia living in Slovenia who have developed their own recognizable lifestyle in a social ghetto. Five years later, Vojnović has now directed the film version of the novel which *Marko Golja* sees as a film about social stratification and division in today's Slovenia.

The issue concludes with an article by political philosopher *Gal Kirm* about the urban uprising in Maribor. The author defends the thesis that workers' revolts in Slovenia's second largest city and former industrial centre in 1988 announced the defeat of socialist industrialization, while those in 2012 shattered the capitalist dream of post-industrialization.

Spoštovani,

če so vam Dialogi všeč in bi jih radi redno prebirali,
se lahko nanje naročite. Cena številke za naročnike je
4,00 evre.

Revija izhaja sedemkrat na leto, naročnina se plačuje
enkrat v letu.

Izpolnjeno naročilnico pošljite na naslov:

DIALOGI, Založba Aristej, p.p. 115, 2116 Maribor ali na
telefaks **02 252 18 97**. Naročite se lahko tudi
po telefonu **02 250 21 93**, elektronski pošti
info@aristej.si ali preko spletne strani **www.aristej.si**

NAROČAM REVIVO DIALOGI

IME IN PRIIMEK _____

NASLOV _____

POŠTA _____

TELEFON _____

DATUM _____

PODPIS _____